

Володимир Михалик, Ілько Лемко

Львів
повсякденний
(1939–2009)

«Апріорі»
Львів — 2009

ББК ТЗ(4Ук-4Льві-2Львів)
УДК 94(477.83-25)
М 69

М 69 **Михалик В., Лемко І.**
Львів повсякденний. — Львів: «Апріорі», 2009. — 240 с.: іл.
ISBN 978-966-2154-19-1

Книга подає розгорнуту картину повсякденного життя львів'ян: їхнього побуту, умов і способу життя, харчування, моди, уподобань, інтересів на тлі історичних подій протягом останніх сімдесяти років.

Редактор — *Олена Волосевич*

Макет і комп'ютерна верстка *Георгія Беглярова*

Підписано до друку 07.07.09.
Формат 70х100/16.

Папір крейдяний. Друк офсетний
Умовн. друк. арк. 19,5. Умовн. фарбо-відб. 19,98

Видавництво «Апріорі»
79000, м. Львів, пл. Катедральна, 2/4.
Для листів: Україна, 79000, м. Львів, а/с 242.
тел./факс (0322) 235-62-18,
моб. 8-050-132-42-75; 8-050-430-37-10.
E-mail: apriori_kniga@mail.ru.

Свідоцтво держреєстру: серія ЛВ № 20 від 15.08.2002 р.

Ця книга ґрунтується, передовсім, на власних спогадах авторів і численних інтерв'ю львів'ян різних поколінь. Попри це у ній використано матеріали:

- львівської преси від 1930-х до 2000-х років, зокрема публікації Юрія Винничука і Геннадія Рибалка в газеті «Поступ»;
- книжок: «Історія Львова» у трьох томах, т. 3; «Енциклопедія Львова», т. 1, 2; Микола Литвин «Між Гітлером і Сталіном»; Євген Наконечний «Шоа у Львові»; Олександра Матюхіна «У радянському Львові»; Ілько Лемко «Львів понад усе»; Тетяна Трегубова, Роман Мих «Львів. Архітектурно-історичний нарис»;
- сайту «Львівський електротранспорт»;
- світлини Георгія Беглярова та зі сайту Саші Львівського.

ISBN 978-966-2154-19-1

© Володимир Михалик, Ілько Лемко, текст, 2009
© Видавництво «Апріорі», 2009

Вступне слово

Повсякденне життя — це основа, осердя, каркас, скелет нашого існування. На нього лише нашаровується політика, ідеологія, культура, історичні перипетії, економічні кризи, нищівні війни, але воно завжди залишається тим, чим воно є, бо люди завжди вимушені їсти, пити і, навіть у дуже скрутні часи, модно вдягатися, розважатися, читати й танцювати.

Цю книжку присвячено літопису щоденного життя Львова протягом тих останніх десятиліть, які так змінили його урбаністичну сутність, його локаційний код, врешті, його львівськість. Але Львів не зникне, поки не зникнуть його священні камені, отож він вимушений підлаштовуватися під щоденне життя тих львів'ян, яких йому посилає Бог у кожную епоху. А ці львів'яни жили й живуть, власне, тим повсякденним життям, в якому вони щось їдять, щось п'ють, щось курять, у щось одягаються, щось купують, щось слухають, щось дивляться, на чомусь їздять etc. І про те найцікавіше, що супроводжує нас щодня, і йтиме тут мова...

* * *

Від 1939 року донині Львів виріс більш ніж удвічі. Це був спланований урбаністичний розвиток, який мав свою ідеологічну мету — створення нового радянського міста. Заради цього місто різко змінило своє обличчя, яке формувалось століттями. Та найбільшої шкоди Львів зазнав не у матеріальному аспекті, а у духовному — за ці роки відбулася зміна психології його мешканців не лише щодо міста як пам'ятки, а й у стосунках між самими людьми. Нових мешканців міста переконували, що їх не повинна цікавити історія старого Львова — темне минуле з експлуатацією трудящих, натомість вони самі повинні творити нову соціалістичну історію. Ще зі сорокових років комуністична влада планувала знищити значну частину пам'яток (ніхто проти цього й не смів

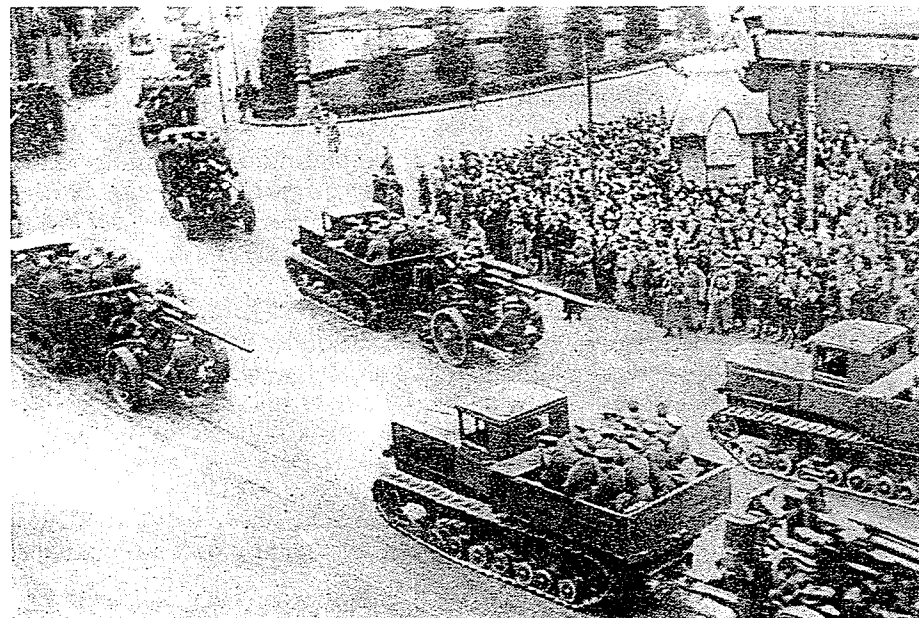
Зменшення чисельності населення Львівщини відбувалося під впливом природних і, насамперед, міграційних процесів, бо Львівщина належить до так званих «відпливних» регіонів. Найбільш активним у міграційних процесах було населення працездатного віку (в пошуках нових місць праці та навчання).

Природне скорочення населення Львівської області (перевищення числа померлих над числом народжених) розпочалося від 1995 року. Низький рівень народжуваності поряд із високою смертністю посилює дисбаланс вікової структури населення. Головною особливістю змін вікового складу населення області є зменшення чисельності дітей і підлітків. Низька народжуваність поряд із високою часткою осіб старших вікових груп сприяють подальшому старінню населення.

До Львова до 1990 року щодня доїжджало на роботу близько 150 000 осіб, а нині доїжджає майже 50 000 осіб. Причинами високої міграції у Львівській області є прикордонне розташування, криза розвитку промисловості (в тому числі розрив економічних зв'язків із пострадянським простором, занепад військової промисловості). На Львівщині концентруються міграційні потоки населення (як легальні, так і нелегальні), що спрямовані в інші країни.

Посилення україномовної асиміляції росіян у Львові через зміну державно-політичної ситуації останніх двадцяти років не є несподіваним: крах тоталітаризму, проголошення незалежності України і посилення статусу українськості, принаймні у Львові, призвело до активізації цього процесу. У 1988-1991 роках українська асиміляція стала помітнішою через побоювання тиску на російськомовне населення на тлі відродження і зростання значення української мови.

У 1992-2001 відбувся зворотний процес у середовищі російськомовного населення, коли стало зрозуміло, що ніхто не буде насаджувати української мови насильницькими методами. Економіка переживала важкі наслідки гіперінфляції, культура так і не змогла вийти із кризи. Тим не менше тенденції асиміляції в часи незалежності, принаймні формально, були доволі відчутними — частина російськомовних українців і росіян під час останнього перепису визнала себе українцями. Утім, третина населення Львова й надалі залишається російськомовною.

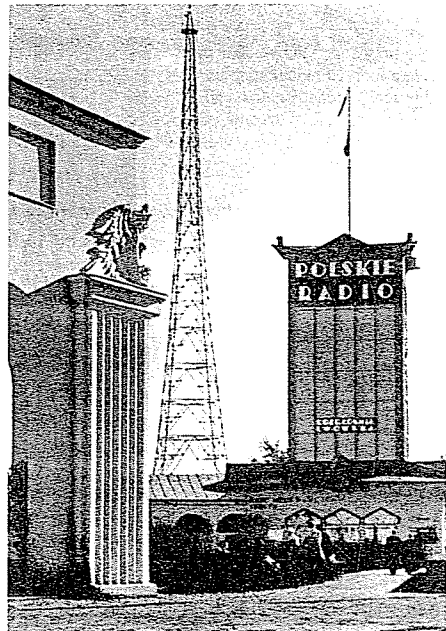
Роки 1930-і

У кінці 30-х років минулого століття Львів виборсувався з лабетів світової економічної кризи, справи самоврядування міста широко дискутувалися в пресі й на радіо. Потужно розвивалося будівництво, де було зайнято 15 тисяч робітників. За декілька років до пакту Молотова-Ріббентропа у Львові збудували 974 кам'яниці і 965 будинків для однієї родини, за цей час у місті постало 4 костели, 8 шкіл, 5 шпиталів, басейн на Замарстинові, будівля РОКСу, багато інших визначних громадських об'єктів. Протягом цього періоду було фактично перебудовано 35,5% львівських вулиць.

Місто наступало на передмістя. У плануванні й забудові цілих районів відзначилося Товариство робітничих осель, особливо на Сигнівці, Залізній Воді і Професорській Колонії. Новозбудовані приватні вілли на Власній

Стрісі (непарні номери нинішньої вулиці Панаса Мирного від вулиці Франка до перетину з Енергетичною) можна було придбати за 7600 злотих, а хто не міг заплатити одразу, одержував кредит на 20 років (неймовірно, але на рік платилося 380 злотих при середній місячній зарплатні некваліфікованого робітника у 120 злотих), і до 1959 року мало відбутися повне погашення кредиту.

За показником озеленення міста Львів вийшов на перші позиції в Європі. Кількість дерев на вулицях зросла від 8505 у 1934 році до 14626 у 1938. Було проведено модернізацію міської електричної станції, бойні, газівні, водогінно-каналізаційних мереж, закладів чищення міста, розпочато будівництво нового трамвайного депо...

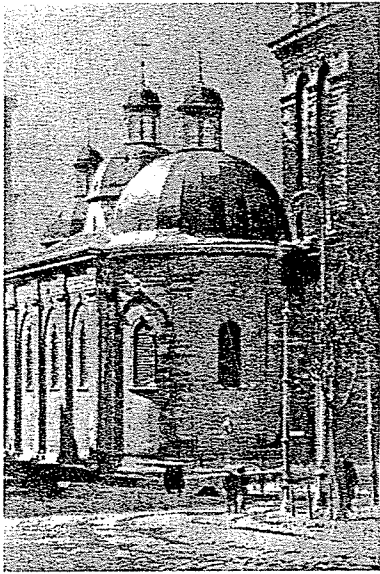

жених файлів культури, духовності, та й самого людського матеріалу. Це був той час, коли залишалося сіре древнє львівське каміння, а його біологічна начинка розчавлювалася, вимивалася, розчинялася і врешті зникла в небуття: вікові матримоніальні напрацювання мультикультурної львівської громади пішли прахом, зник старий Львів із сотнями тисяч своїх старих львів'ян, і він вже не повернеться ніколи...

1939 рік різко навпіл контекст історії, брудною ганчіркою витирає вікові скрижалі і багнетом нашкрябує нові символи...

1 вересня 1939 року розпочалася Друга світова війна, і перші гітлерівські бомби впали на залізничні шляхи Львова. Були зруйновані Львівський вокзал, товарна станція, станції Клепарів і Підзамче. Але долю Львова вирішили ще 23 серпня на радянсько-німецьких переговорах у Москві. Там було підписано пакт про поділ Європи, згідно з яким Сталін отримав території на схід від лінії Нарев-Вісла-Сян. Львів'яни вперше відчували подих війни 26 серпня, коли на заклик посаджика С. Біляка і президента міста С. Островського тисячі жителів вийшли у парки й сквери і рили протиповітряні шанці та бомбосховища. У парку Костюшка (тепер І. Франка) працювали студенти університету, у Стрийському — 600 студентів Політехніки. Сховища облаштовувалися на Галицькій площі,

в районі поштамту та інших місцях. А місто чекало на XIX міжнародні Східні Торги, відкриття яких було призначено на 2 вересня. Та вже напередодні, під час першого нальоту на Львів, німецька авіація бомбардувала Скнилівське летовище. Тоді, 1 вересня, загинуло 33 львів'янина. Через відсутність у місті протиповітряної оборони німецькі літаки знижувалися до малих висот і обстрілювали вулиці з кулеметів. Подальші бомбардування зруйнували головний залізничний вокзал, аеродроми Скнилів і Клепарів, радіостанцію, костели Св. Єльжбети, Бернардинів, Єзуїтів, електро- і телефонні лінії, водогін і каналізацію. Було знищено житлові будинки на вулицях генерала Токажевського (тепер частина Городоцької) і Перацького (Залізнична). Авіабомбами було засипано Личаківський цвинтар і меморіал Оборонців Львова.

Населення сприйняло війну неоднозначно. Десятки тисяч поляків масово відгукнулися на мобілізацію, і майже половина з них пішла до війська. Певна частина українців теж вважала своїм обов'язком захист держави від німецької агресії. З відповідним зверненням виступив митрополит УГКЦ Андрей Шептицький. Відтак у греко-католицьких храмах пройшли молебні за перемогу польського війська. Але чимало львів'ян виявило й антипольські настрої. Саме напередодні війни на західноукраїнських землях прокотилася хвиля арештів і депортацій кількох тисяч найвідоміших галицьких діячів, греко-католицьких священників, членів ОУН, і хоча у перші дні війни їх звільнили, багато українців було налаштовано до поляків вороже.

Незважаючи на війну, повсякденне життя не припинялося. У ресторанах і барах гриміла музика, діяли всі 25 кінотеатрів, де йшли американські бойовики. До 10 вересня працював Великий Міський (Оперний) театр. Гімназії й вищі навчальні заклади оголошували про вступні іспити. А в цей час тривали авіаційні нальоти, до міста десятками тисяч напливали біженці з Польщі, переважно євреї. Це спричинило зростання цін, особливо на житло, що змусило посадика Біляка видати спеціальну постанову про заборону підвищення цін.

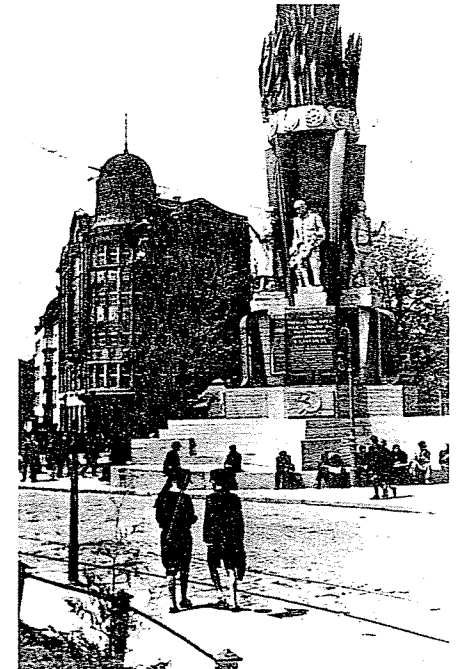
За активної підтримки авіації та артилерії німці від 13 вересня розгорнули безперервні атаки і кілька разів зверталися з ультиматумами

здати місто, яке залишалося без води, світла, телефонного зв'язку, радіо і майже без харчів. Але львівський гарнізон та польське населення були налаштовані рішуче: «Помремо, але Львова не віддамо!»

У ті драматичні дні Генеральний консул СРСР у Львові Є. Синіцин (професійний розвідник, згодом генерал держбезпеки СРСР) інформував Москву про становище у місті і наголошував, зокрема 11 вересня, що місцева польська влада сподівається на допомогу Червоної армії — на захист слов'ян, а також, що тисячі біженців зі Заходу та багато львів'ян звертаються з проханням допомогти у виїзді до СРСР. У відповідь йому наказали згорнути роботу і виїхати до Москви. До вступу СРСР у Другу світову війну залишалося кілька днів.

Ополудні 22 вересня 1939 року частини 6-ї армії генерала Голікова ступили на бруківку древньої галицької столиці. В деяких місцях їх зустрічали з квітами і червоними прапорами (відривали від польських білу смуту), в деяких — вогнем із вікон і дахів. Проте маршал Тимошенко доповів Сталіну про успішне завершення операції із захоплення Львова, а німецька делегація з цієї нагоди від імені командування 18-го армійського корпусу надіслала вітання. Львів без згоди його мешканців ставав радянським...

11 грудня 1939 року для увічнення «золотого вересня» поруч із пам'ятником польському королю Яну Собеському спорудили символ нової доби — монумент на честь Воз'єднання за проектом Дмитренка і Литвиненка. 20-метровий пам'ятник мав п'ятикутний постамент, на якому горизонтально лежала метрової товщини п'ятикутна зірка. На кожному зі зрізаних кутів зірки були 2-метрові картуші з цитатами Сталінської конституції, тексти Декларації Народних Зборів Західної України та постанови позачергової сесії Верховної Ради СРСР про включення Галичини до складу СРСР і воз'єднання з Українською РСР. Кожен картуш служив постаментом для п'яти окремих фігурних композицій, які символізували Робітника і Робітницю, Колгоспника і Колгоспницю та Воїна-Визволителя. Фігури стояли по периметру

9-метрової колони із пучком прапорів. Вона була перев'язана на висоті 5 метрів стягом із гербів союзних республік СРСР і завершувалася щоголою з прапорами УРСР і СРСР. Цікаво, що написи на пам'ятнику було виконано українською, польською та єврейською мовами. Пам'ятник спорудили як тимчасовий, з нетривкого матеріалу, тому й простояв цей монумент недовго — у перші ж дні німецької окупації 1941 року його зруйнували самі львів'яни.

На честь першої річниці вступу радянських військ до Західної України (17 вересня 1940 р.) було закладено камінь під пам'ятник Леніну навпроти Оперного театру. Його мали завершити до 1942 року, але відкриття відбулося аж через 10 років.

Вступ Червоної армії, відтак встановлення радянської влади, львів'яни зустріли неоднозначно. Людей вразив передовсім зовнішній вигляд радянських вояків. Це були здебільшого представники азійського «антисвіту» — «монголи» чи «калмики», репрезентанти суспільного маргінесу, позначені бідністю, потворністю і незграбністю. Очевидці тих подій так описали «визволителів»: «нешасні, малі, огидні, косоокі, з ломброзівськими обличчями, одягнуті у бурі шинелі, що нагадували швидше шмати до підлоги, аніж военні мундири. Худі шкапи, яким з-під шкіри стирчали ребра, тягнули гармати, попідв'язувані там і тут шнурами замість ременів». Червоноармійці вражали львів'ян своєю занедбаністю і неохайністю. Неодмінним додатком до брудних довгополюх шинелей і заношених гімнастеров були черевики, густо намащені дьогтем.

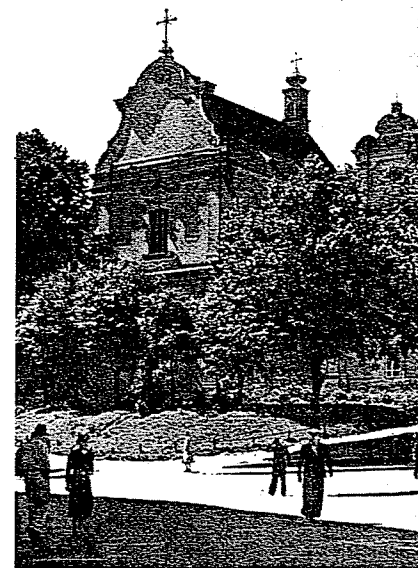
«Уночі 22 вересня 1939 року советська армія зайняла Львів, — згадувала Кароліна Лянцкоронська. — Я вранці вийшла на закупи. Невеликими групами вулицями крутилися червоноармійці, які не виглядали ані радісними, ані гордими переможцями. Я бачила людей погано обмундированих, землистого вигляду, виразно занепокоєних, майже наляканих. Були мовби обережні і дуже здивовані. Довго стовбичили перед вітринами, за якими виднілися товари. Допіру за кілька днів почали заходити до крамниць. Там уже виявляли неабияку жвависть. У моїй присутності офіцер купував іграшку тарахкаву. Прикладав її до вуха товаришеві, а коли вона тарахкала, підсакували обое з вереском. Врешті її купили і вийшли щасливі. Остовплений власник крамниці після хвилини мовчанки звернувся до мене і запитав безпорадно: «Як же то тепер буде, прошу пані? Прецінь то є офіцери».

Типовим для червоноармійців, що були розквартировані поза центром Львова, стало «полювання» за золотими або срібними годинниками на ланцюжках. Їх відбирали у власників не лише на вулицях, а навіть деколи вриваючись в оселі мешканців. Оскільки ці дії набули масового характеру, радянський військовий комендант Львова Г. Іванов (Котелков) оголосив про запровадження військового стану в місті, який

тривав до 15 листопада 1939 року. Через червоноармійців траплялися ще прикріші інциденти. Микита Хрущов, не називаючи прізвища потерпілого, згадує у своїх мемуарах про випадок на вулиці Кадетській (тепер Гвардійська), який стався увечері 23 вересня 1939 року. Тоді на балкон одного з будинків вийшов покурити радянський військовий журналіст Н. Жовтневий (Н. Жукович). Патруль Червоної армії прийняв його за польського снайпера і, зчинивши без попередження стрілянину, вбив журналіста. Через два дні Жовтневого поховали на 1-му полі Личаківського цвинтаря, написавши на могильній плиті: «Загинув у боротьбі за визволення народів Західної України від ярма польських панів». Водночас наприкінці вересня 1939 року було вбито 24 червоноармійців у сутичках із польськими підпільними боївками. Зі свого боку радянські командири і політпрацівники здійснювали самочинні розстріли польських жандармів та офіцерів. За грабунки цивільного населення засудили 73 бійців та командирів Червоної армії, 10 із яких — до розстрілу.

Чимало львів'ян перед загрозою неминучих репресій втекло на Захід, значна частина вичікувала, а певний прошарок, насамперед українців і євреїв, дезорієнтованих більшовицькими гаслами, підтримав новий режим. Що вразило галичан позитивно, так це перші мітинги, невідомі раніше слова і почуття: совети вмiли організувати людей.

Тодішні львівські поляки майже одноставно казали, що настала ворожа «москальська окупація» — четвертий поділ Польщі. Натомість пересічні галицькі євреї зустріли Червону армію квітами та несподобним беззастереж-

ним ентузіазмом. Їхня радість була такою бурхливою, такою щирою та запальною, що аж шокувала поляків, які чомусь мали євреїв за польських патріотів і тому вважали, що з їхнього боку виявилася кричуща невдячність, мало не національна зрада. А річ була у тім, що галицькі євреї вже докладно знали про теорію та практику антисемітизму Гітлера.

Більшість же українців прихід Червоної армії оцінювала як зміну окупантів. Мешканці Львова намагалися поспілкуватися з військовими, але без дозволу політруків-комісарів червоноармійці не сміли зронити ані слова. Політруки самі розмовляли з людьми і вирішували, хто з бійців може спілкуватися з цивільними, а хто — ні.

Декому з радянських солдатів усе ж якось вдавалося порозмовляти з місцевими українцями. Чудовий львівський мемуарист Євген Наконечний так згадував про ці події у Львові: «Східні українці, потрапивши до оселі українців-галичан, побачивши образи і портрети Шевченка, раптом опинялися у приворожливій атмосфері патріотизму і релігійності, про які мали тільки дуже неясне уявлення і про які їхнє щире українське серце таємно мріяло».

Значна частина української інтелігенції сприймала приєднання Західної України до СРСР як геополітичну неминучість і мала надію на мирне співіснування з новою владою. Представники провідних українських партій готові були співпрацювати з радянською владою за умови збереження в Галичині господарського і культурного укладу життя українців, недопущення переслідувань духівництва тощо. Про це делегація на чолі зі старійшиною українських політиків Костем Левицьким заявила 24 вересня під час зустрічі з офіційними представниками СРСР у Львові. Щоб підтвердити лояльність до нової влади, керівництво партії УНДП ще 21 вересня 1939 року навіть призупинило свою діяльність, до УНДП приєдналися й інші легальні українські партії. Проте це не врятувало їх від переслідувань сталінського режиму. Наприкінці вересня і на початку жовтня органи НКВС заарештували президента міста Львова С. Островського, а потім — лідерів УНДП, УСДП, УСРП, колишніх послів до польського сейму, сенаторів. 26 вересня у Львові заарештували редактора найстарішої і найвпливовішої української газети «Діло» І. Німчука, 27 вересня — колишнього посла від УНДП В. Целевича, 28 вересня — одного із засновників УНДП, її першого голову Д. Левицького. 30 вересня черга дійшла до 80-річного Костя Левицького, колишнього прем'єра ЗУНР у 1918–1919 роках, якого згодом вивезли до Москви і запроторили до внутрішньої в'язниці НКВС. Вже у жовтні розгорнулися репресії проти українських, польських і єврейських партій та організацій. Усі важливі питання у місті жорстко вирішувала військова влада, і це тривало до середини листопада 1939 р., коли до Львова приїшли партійне керівництво для проведення советизації.

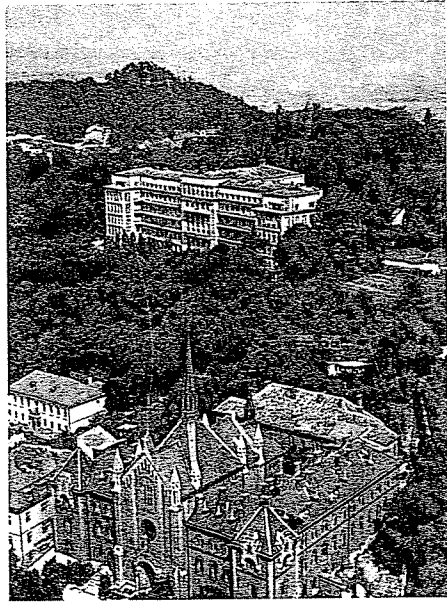
Особливістю радянського режиму у Львові було те, що функції партійних і державних структур чітко не розмежовувалися. Партійні органи втручалися у вирішення не лише політичних і кадрових питань, а й господарських, і мали у цьому вирішальне слово. Поза їх контролем залишилися тільки військові об'єкти і частини, структури, що були у підпорядкуванні союзних міністрів, органи внутрішніх справ і державної безпеки.

Рятуючись від репресій, чимало мешканців утекли на окуповану нацистами територію легально — за сприяння німецької репатріаційної комісії, яка забезпечувала переселення німців. Так вони unikнули депортації, які радянська влада проводила в чотири етапи.

Те, що депортації є атрибутом тоталітарних режимів, з однаковим успіхом довели СРСР і німецький Третій Райх. У Львові все починалося з польських осадників, які переселились до Західної України в 20–30-і роки і отримали землю в нагороду за заслуги у польсько-радянській війні 1919–1920 років. Також мали вивозити лісників разом із родинами, незважаючи на національність, — не вистачало робочих рук на вирубці лісу. Перший такий ешелон вийшов із Винників 10 лютого 1940 року, але власне зі Львова вивезли тоді лише 142 особи, бо осадники жили здебільшого в селах. Цього виявилось замало для Берії і Хрущова, які запропонували на Політбюро ЦК ВКП(б) вивезти ще й усі родини репресованих, військовополонених із таборів, серед яких переважали поляки, та колишніх капіталістів — землевласників, фабрикантів і польських високопосадовців. Цю категорію вивезли до Казахстану зі стандартними термінами — на 10 років і дозволяли брати з собою не більше 100 кілограмів багажу на особу. Поза тим людей брутально грабували, а органи НКВС вилучали майже усі речі.

У другу депортацію — в ніч з 14 на 15 квітня 1940 року — зі Львова вивезли, головним чином, сім'ї військовополонених, які перебували у радянських тюрмах і концтаборах, офіцерів польської армії, поліцейських і жандармів, чиновників держaparату, великих власників та інших — разом, за різними даними, від 12 до 30 тисяч осіб. Ця акція НКВС відбувалася так заповзятливо,

що кілька депортованих наклали на себе руки. Цього разу ешелони на вивезення формувалися на вантажній станції (де нині Приміський вокзал), на Підзамчі і Клепарові. Тоді ж вивезли і повій, яких назбирали аж 715. Депортованих вивозили товарними вагонами до північного Казахстану (Кустанайської, Акмолінської і Семипалатинської областей).

Потім взялися за біженців із окупованої Польщі. На світанку 20 червня 1940 року їх близько 22 тисяч повезли за Урал. Майже 80% серед них становили євреї.

І ще одну депортацію радянська влада встигла провести перед нападом Німеччини на СРСР у травні 1941 року. Тоді зі Львова вивезли кількасот учасників українських і

польських підпільних організацій та їхні родини. Депортованим дали по 20 років поселення у Західному Сибіру і Казахстані. Задля справедливості слід зазначити, що родичі депортованих скаржились у найвищі інстанції, і часом це спрацьовувало — невеликій кількості людей вдалося повернутись із заслання до Львова перед самою війною. Кількох людей врятувало заступництво відомої письменниці Ванди Василевської.

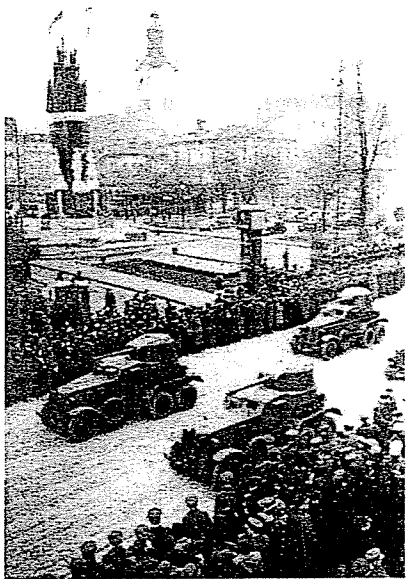
Після підписання радянсько-польської угоди, 30 липня 1941 року депортованих поляків амністували і звільнили із заслання. Багато з них після війни виїхали до Польщі. А от за українців не було кому вступитися, і вони відбували свої терміни до середини 50-х, а потім на багато років були позбавлені права повернутися додому.

Найбільшою була третя хвиля депортацій — з 30 червня до 12 липня. Зі станції Підзамче в 16 ешелонах вивезено 20 770 осіб, переважно біженців із теренів Польщі, окупованих гітлерівцями. Більшість із них становили євреї, були також українці й поляки — кваліфіковані робітники та інтелігенція. Їх вивезли до Сибіру (Красноярський край, Іркутська, Читинська, Томська, Тюменська області), а також на Північ, на Урал, у Чувашію, зі вказаним терміном — на 20 років. У червні 1941 року зі Львова вивезли колишніх державних урядовців, представників інтелігенції. Разом у 1940–1941 роках, за польськими даними, депортували 100 тисяч львів'ян, із яких поляків — близько 28 тисяч.

Замість ліквідованих органів місцевої адміністрації прибулі з СРСР партійні функціонери утворили нові органи влади — тимчасові управління, які комплектувалися працівниками, що приїхали з Києва. Під особистим керівництвом наркома внутрішніх справ УРСР І. Серова структури НКВС почали виконувати наказ Л. Берії «очистити Львів від контрреволюційних і ненадійних елементів». Було закрито усі газети, журнали, видавництва, незалежно від їхнього політичного забарвлення. Слід зазначити, що перед війною у Львові виходило близько 300 періодичних видань. До речі, нарком Серов кілька місяців провів у Львові, де зав'язав шалений роман із оперною співачкою Євою Бандровською-Турською (за це Берія його висварив, але залишив на відповідальній посаді — нарком і сам страждав на подібну ваду).

У Львові 23 вересня 1939 року було створено міське Тимчасове управління на чолі з Ф. Єрьоменком. Його головним завданням було проведення Народних Зборів Західної України, які мали продемонструвати легітимність радянської влади. Можна сказати, що Львів ні перед тим, ні опісля не знав такої галасливої, відверто безпардонної, цілеспрямованої, всеосяжної пропагандистської кампанії, як восени 1939 року. Щодня з ранку до вечора на підприємствах, в установах, школах, на вулицях, у будинкоуправліннях, навіть у медичних закладах спеціальні агітаційні бригади організовували мітинги, читали лекції, доповіді, проводили агітаційні бесіди. Літаки розкидали над містом листівки. Відтоді радянські агітатори називали колишній польський уряд і польське правління неодмінно «буржуазним», а польську державу — «панською». Дорадянську дійсність всебічно шельмували як часи гноблення, експлуатації та безпросвітних злиднів. Натомість вихвалялося майбутнє заможне, квітуче життя в СРСР. Явка на щоденні мітинги була «добровільно-примусовою». Страх перед Сибіром і намагання пристосуватися до нового способу життя змушували людей ходити на ці більшовицькі агітаційні збіговиська. Після проведення під контролем радянських, партійних і репресивних органів виборів, 26–28 жовтня 1939 року у приміщенні Великого Міського театру відбулися Народні Збори за участі Микити Хрущова і маршала Тимошенка та за розробленим у Москві сценарієм. Збори ухвалили потрібні рішення про встановлення радянської влади

на західноукраїнських землях і приєднання їх до УРСР. Під час Народних Зборів композитор Станіслав Людкевич зі сцени Львівської опери начебто сказав такі слова: «Отже, нас визволили, і нема на то ради». Присутнє радянське керівництво розчуло другу частину речення як «и мы этому рады».

Цю подію 29 жовтня відзначили парадом Червоної армії і демонстрацією робітників. Від 1939 року Народний дім на вулиці Театральній перетворився на Дім Червоної армії, а Великий міський театр отримав додаток «імені Т. Шевченка».

23 вересня у Львові почала працювати міська радіостанція, а 25 вересня відновився трамвайний рух. Того ж дня вийшли перші номери

газет «Вільна Україна» та «Червони Штандар» (польською мовою), а від січня 1940 року почала виходити комсомольська «Ленінська Молодь». На вулиці Академічній, 10 розмістилася профспілка журналістів, а на площі Ринок, 10 — редакція і друкарня газети «Вільна Україна». 29 вересня відновилася робота пошти і телефонної станції. Цього дня вийшла постанова Раднаркому про обов'язкову реєстрацію усіх радіоприймачів у триденний термін — слухати радіо не кожному можна було довірити. Постановою від 5 жовтня Тимчасове управління

ухвалило залишити існуючу торгівельну систему — магазини кооперативних організацій і приватних осіб, але вони поступово зникали внаслідок репресій НКВС.

1 грудня 1939 року розпочато масову націоналізацію промислових підприємств, внаслідок якої до кінця місяця у власність держави перейшло 178 об'єктів — не лише заводи та

фабрики, а й дрібні ремісничі майстерні, кустарні підприємства. Водночас влада поки що терпіла ієрархів Греко-Католицької і Римо-Католицької церков — націоналізували лише їхні землі, виробничі та фінансові активи. Під час націоналізації необґрунтовано звільняли з роботи спеціалістів, колишніх власників підприємств.

Добираючи кадри, приїжджі уповноважені керувалися насамперед класовим принципом, коли на перше місце ставилися не ерудиція і компетентність, а пролетарське походження і відповідна громадська активність. Тому відділ палива і транспорту львівського Тимчасового управління очолював малоосвічений колишній возій пива пивоварні, а продовольчий відділ — саюсар залізничних майстерень. Впливати на вирішення принципових питань вони, звісно, не могли. Невміння керувати нова адміністрація підприємств прикривала понаднормовими роботами, змушувала персонал працювати з порушеннями техніки безпеки.

Подібним чином вирішувалися кадрові питання в усіх галузях. Загалом у Львові за короткий час для керівництва націоналізованими підприємствами призначили 117 робітників, і це при тому, що півтори тисячі кваліфікованих інженерів зареєструвались на біржі праці. А безробітних нова влада мало не силоміць вербувала на шахти Донбасу та заводи Кривбасу.

Радянська влада хизувалася тим, що спромоглася дуже швидко ліквідувати безробіття у Львові. Справді, до 1 квітня 1940 року роботу отримало 28 тис. безробітних, а до інших місць СРСР вислано 17 тис. осіб без роботи. Цей успіх було досягнуто завдяки відкриттю закладів, які були зачинені перед війною, переходу з однієї зміни на дві або три і створенню місць праці, яких не було за Польщі, наприклад, чергові на поверхах у готелях, працівники ЖЕКів, армія агітаторів і організаторів партійної, виховної та культурної роботи. Разом із тим, з політичних або класових міркувань, з роботи звільняли багатьох робітників та інженерів. 14 лютого 1940 року припинила свою діяльність біржа праці. Навіть інвалідів залучали працювати в артілях промислової кооперації, яких було у місті 17.

Рішенням Президії Верховної Ради СРСР від 4 грудня 1939 року ліквідовано старий адміністративно-територіальний поділ. Функції тимчасових органів перейшли до виконкомів Рад депутатів трудящих. Політичними центрами, які зосередили в своїх руках всі основні важелі влади, стали новостворені органи більшовицької партії. 27 листопада ЦК КП(б)У затвердив склад бюро Львівського обкому партії. 10 грудня 1939 року за його рішенням Львів поділили на 4 райони: Центральний, Железнодорожний, Червоноармійський і Шевченківський. У 1940 Центральний район перейменовано на Сталінський, а Железнодорожний на Залізничний. Перший секретар Львівського обкому КП(б)У був одночасно й першим секретарем Львівського міського комітету партії.

Протягом 1940 року із 26 існуючих у Львові до приходу більшовиків музеїв створили 5 великих музеїв: історичний, природознавчий, етнографічний, художнього промислу і картинну галерею. Зберегти від ідеологічної цензури вдалося лише експонати Національного музею, які у грудні 1939 року стали відділом українського мистецтва у складі картинної галереї. Таке об'єднання спричинило значні втрати. Було зруйновано працю багатьох поколінь львівських музейників. З ідеологічних міркувань цілком змінили кадровий склад (до керівництва прийшли випадкові, але віддані комуністичній партії люди), а експозиції обладнали на радянський зразок.

Наприкінці вересня 1939 року, користаючи з анархії, люмпен-пролетаріат, начепивши червоні банти, кинувся до горілчаної фабрики Бачевського, магазинів із тютюновими виробами, почав розкрадати військові склади і зводити особисті порахунки. Мешканцям будинків доводилося створювати озброєну варту. Там, де цього не зробили, траплялися розбійницькі напади. Але у місті зберігалася ще якийсь час польська громадська поліція, а українці організували добровільну робітничу гвардію. Незабаром замість них більшовики створили професійну робітничо-селянську міліцію.

Восени 1939 року у Львові виникла група грабіжників, які нападали на квартири і приватні будинки під виглядом працівників НКВС, міліції і дружинників. У жовтні 1939 року ватажків банди Р. Желязного, П. Божика, С. Желязного та інших арештувала міліція. Skorиставшись із того, що міліціонери повпивалися, відзначаючи свято Жовтневої революції, злочинці втекли з райвідділу. Бандити продовжували грабунки, і піймати їх вдалося лише на початку 1940 року. У березні їх засудили до страти і розстріляли.

Радянізація не оминула навіть залізниці: у 1939 році вузьку західно-європейську колію замінили на широку (російську), і незабаром перші пасажирські потяги зв'язали Львів із Києвом і Москвою. У листопаді 1939 року було створено Львівську і Станіславську залізниці, які в грудні об'єднали в єдину — Львівську. 5 травня 1940 року відкрився регулярний повітряний пасажирський рух між Львовом і Києвом, а 15 травня — між Львовом і Москвою.

З приходом нової влади численні високооплачувані престижні адміністративні посади районного та обласного рівнів, а також посади в армії, поліції, судочинстві, шкільництві, освіті, культурі, у торгово-банківській сфері, у системі зв'язку, на виробництві стали для поляків недоступними. Їм залишилися робочі місця біля верстатів, на будівництві, у санітарно-очисних закладах міста, тобто в соціальному плані поляків

зрівняли з українцями. Аби повернути на свій бік «єдинокровних братів», про яких говорив Молотов, проводилася поверхнева українізація. В урядових установах Львова вперше зазвучала українська мова, радіо теж заговорило українською і передавало українські пісні. Це вражало, бо за Польщі ніхто не чув по радіо українських пісень.

Але справді реальним кроком у припиненні віковичної колонізації Галичини стало стихійне масове переведення шкіл на українську мову викладання. Всього за декілька місяців чисельність українських шкіл зросла з 371 до 5 536. Зросла також кількість єврейських шкіл — із 23 до 103. Слід підкреслити, що більшовицька українізація істотно не змінила реального мовного характеру міста — Львів розмовляв польською на вулиці, на ринку, у транспорті, на пошті. Щодо вивісок, то спочатку всі польські замінили на українські, але згодом потроху їх стали витісняти російські.

Для ліквідації неписьменності відкрили 5 вечірніх шкіл для дорослих і тримісячні курси, а також 172 вечірні школи на підприємствах. У 1940 році колишній палац Потоцьких перетворили на Палац піонерів. Академія закордонної торгівлі стала Інститутом радянської торгівлі. З січня 1940 року всі школи перейшли на навчальні програми і підручники радянської школи. Поряд із рідною мовою в усіх школах обов'язково вивчалась і російська, а викладання релігії заборонялося. Сталінський режим 14 січня 1940 року ліквідував Наукове товариство імені Шевченка. На його базі виникли філії інститутів української літератури, мовознавства, історії України тощо. З'явилися обласні організації радянських спілок письменників, композиторів і художників. Львівські письменники, ставши радянськими, змушені були коритися партійним вимогам, і якщо й писали якісь твори, то тільки на замовлення або для заробітку. Після нападу фашистської Німеччини на Радянський Союз у 1941 році Спілка письменників вирішила скласти списки неблагонадійних, які активісти Тудор, Гаврилюк та Харшевська мали доставити до обкому партії. Але доля розпорядилася по-своєму: коли ці троє перейшли з вулиці Коперника на Сикстуську (тепер Дорошенка), надлетіли німецькі

бомбардувальники, й одна бомба — а було це в неділю ополудні — впала на кам'яницю, попід якою проходили названі особи. Всі вони загинули під звалищами будівлі.

Важливим засобом зміцнення своїх позицій нова влада вважала перебудову освіти (коштів на це виділили на 1940 рік у 9 разів більше, ніж за Польщі), зокрема українізацію вузів: у шести львівських інститутах і університеті навчалися шість тисяч студентів, серед них 78% українців. Понад 3000 безробітних учителів отримали роботу.

Натомість усі церковні навчальні і наукові організації було закрито, а їхнє майно — конфісковано.

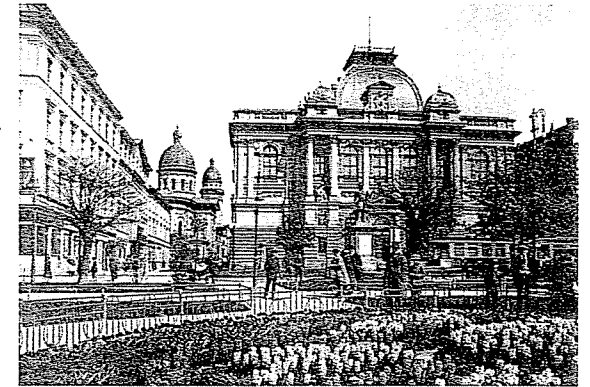
21 вересня 1940 року оперою «Тихий Дон» розпочав роботу Державний театр опери та балету. Коли за перших советів у Оперному театрі ставили п'єсу Корнійчука «Богдан Хмельницький» і гетьман зі сцени проголосував, що «будемо гнати поляків до Вісли, а як треба, то ще й далі», серед глядачів виникав такий ентузіазм, який рідко бачили стіни Оперного. Українці з невимовною радістю казали: «Вже немає przystanku tramwajowego, а є «трамвайна зупинка». Коли в університеті повідомили, що є наказ вести заняття українською, то студенти влаштували овації.

Але водночас люди переповідали один одному, що до Сибіру вивезли одного, другого, третього... Боротьба проти «українських буржуазних націоналістів» стала ключовою у політиці радянських окупантів. Репресії почалися з членів КПЗУ (навіть тих, хто сидів у польських в'язницях і був звільнений у вересні 1939 року, розглядали нарівні з іншими класово ворожими елементами), з соціалістів, з польської поліції і суддів. Праця у польській адміністрації прирівнювалась до злочину. Арештовували таких осіб, як презес (голова) апеляційного суду, навіть його тещу, стареньку жінку, виносили у фотелі до вантажної машини, щоби везти на Сибір. А те, що львів'яни побачили у тюрмах на Лонцького чи на Яховича після відходу советських військ у 1941 році, викликало невимовний жах. Отже, почуття городян були протилежні, змішані, суперечливі. З одного боку — українізація, з іншого боку — звірства.

У новому радянському Львові й надалі існували три окремі культурні світи — український, польський та єврейський, які не перетиналися між собою. Усі три народи жили окремим життям, наче їх поділяли скляні стіни. Стереотипи, що відокремлювали польське середовище від українського, інколи були сильнішими за упередження до радянської влади. Місцеві поляки, які зі своїми земляками-українцями принципово розмовляли польською, радо й легко переходили на українську в розмові зі советами.

Поступово радянська влада провела націоналізацію промислових підприємств, банків, кооперативів. Першими у державну власність пе-

рейшли кондитерська фабрика «Бранка» (від 1940 року — фабрика імені Кірова), заводи арматурний і «Контакт». Із крамниць відразу зникла популярна продукція українського «Маслосоюзу». Львівські крамниці, що зазвичай належали євреям, радянська влада відбирала без жодної компенсації. Новий режим наказав про-

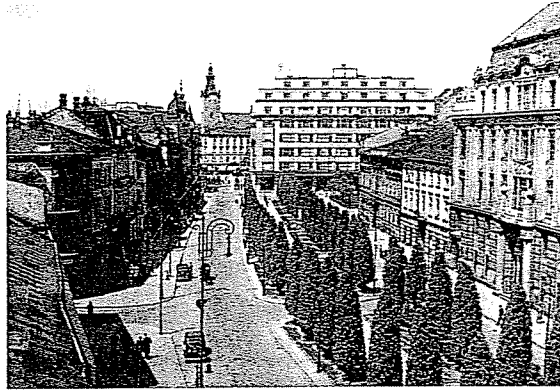

давцям торгувати за старими цінами. У грошовому обігу до 21 грудня 1939 паралельно оберталися знецінений польський золотий і радянський рубль, що створювало для прибульців зі Сходу вигідний валютний паритет. Одним із перших грабіжницьких розпоряджень радянських окупантів було впровадження поряд зі золотим рублем як офіційної валюти. Купівельна спроможність рубля була на ту пору вчетверо нижча, але це не завадило советам зрівняти рубль зі золотим один до одного.

Таке рішення уможливило легальний грабунок галицьких крамниць і складів окупантами. Радянські військові та чиновники, що хмарою наїхали до міста, в перші ж тижні скуповували все, що було у львівських крамницях, залишаючи після себе порожні полиці. Звиклі до тотального дефіциту товарів у своїй країні, високопосадовці та енкаведисти отоварювалися просто на львівських торговельних базах. Відомий випадок, коли знаменитий російський письменник Алексей Толстой спеціально приїхав до Львова, аби прикупити собі на базі чоловічі костюми і дорогі вина, які він вивозив десятками ящиків до своїх маєтностей у Ленінграді. Пролетарський письменник-граф також вивіз зі Львова до своєї московської квартири цінний паркет, здертий на його вимогу в одному з львівських палаців. Про це довідався Сталін, і на кремлівському бенкеті вождь народів дорікнув письменникові за його вчинок.

Девальвація золотого посилювалася день у день, а 20 грудня 1939 року влада його взагалі скасувала. Це було тим болісніше, що саме в золотих було виплачено заробітну платню на початку місяця. Зате росіяни і вихідці з Росії опинилися у привілейованому становищі, бо на початках лише вони могли користатися з грошей. В останні місяці 1939 року вони викупили у Львові геть усе, що тільки було можливо, і куплене разом із награваним висилали до Союзу.

Підлягали конфіскації всі банківські збереження понад 300 злотих, що призвело до фінансової руйни усіх корінних мешканців та біженців

із Польщі. Це було вперше, коли радянська влада пограбувала гроші львів'ян, але не востаннє (навіть напередодні розвалу СРСР у 1991 році пройшла грабіжницька реформа Павлова, коли раптово скасували купюри у сто та п'ятдесят рублів).

Оскільки довіра до грошей ослабла, розквітнув натуральний обмін. Селяни охоче вимінювали продукти на вбрання, тканини, взуття, кози. Тлуми гендлярів наповнювали не тільки базари, а й вулиці та площі в центрі міста. За такої ситуації збентежені власники почали приховувати товар, хоча за це влада жорстоко карала.

Визволителі одразу проявили себе як грабіжники, вдаючись до дуже простого і надійного способу збагачення. Довідавшись, що хтось має гарні меблі і поважний маєток, арештовували його, грабували, а потім випускали на волю, пояснивши, що то була помилка.

Особливо потерпали львів'яни від квартирантів, яких влада в примусовому порядку поселяла у їхніх квартирах. «Павлищенко намагався нищити все, з чим не давав собі ради, — згадувала К. Ляницькоронська, — а тому викинув з кухні усі незрозумілі для нього речі. Особливо грізну поставу зайняв стосовно водотягу. Вже Гандзя (служниця) мене попередила, що «щось є зле, бо він часто дає нурка до кльозету». Наступного дня вже літав за нею з револьвером, звинувачуючи в саботажі. Бо то ніби вона винна, що вода після потягання за ланцюжок не спливає без перерви, так що він ніколи не може встигнути з миттям голови».

Восени 1939 року у Львові не вистачало продуктів першої необхідності, зокрема цукру. Незабаром через відсутність борошна почалися катастрофічні перебої з хлібом. Не стало м'яса, масла, молока — давалася ознака ліквідація приватної торгівлі.

У другій половині січня 1940 року у Львові почався голод. Львів'яни жартували, що з алфавіту мають викинути букву «м», бо нема молока, масла, м'яса, муки, моркви, мамалиги, а для одної махорки не варто тримати цілу букву. Якимось чином в'язалося зі світлим майбутнім, у яке силою затягали галичан. Зате у вітринах красувалися портрети Сталіна, Леніна й Молотова, оздоблені стрічками.

У першу окупаційну зиму в меню багатьох родин переважала «смажена» на воді цибуля і картопляні плячки, печені на блясі. На блясі також

пекли коржі з борошна, замішаного на воді та солі. «Голод — найкращий кухар», — казали львів'яни. Минулися ті часи, коли дітиська могли вийти собі на вулицю з великим кавалком хліба з маслом, ніхто не бажав ділитися з товаришами і волів дожувати останні крихти у брамі. За правилами дитячої гри, той, хто першим зауважив товариша, який ніс щось із їжі, мав право гукнути «гранда!», і тоді цей товариш мав йому віддати канাপку чи яблуко. Іншим варіантом був вигук «спілка!», що означав примусовий поділ на половини. На це існувала протидія — можна було відразу ж вигукнути «нема гранди ані спілки!».

Найголовнішими стравами львів'ян у той час були хліб, картопля, капуста, борошняні страви, оселедець, а м'ясо і тлуц (жир) стали дефіцитом. З напоїв можна було придбати ячмінну каву, а кава натуральна зникла, і якщо й з'являлася на ринку, то коштувала дуже дорого — 150 рублів за кілограм. Легше було роздобути чай.

Але оскільки Львів став своєрідною західною вітриною Радянського Союзу, у Кремлі змушені були забрати продукти десь у іншому місті, щоби прирівняти постачання Львова до привілейованих Москви та Києва. Спочатку Львів забезпечили необхідним асортиментом для радянських громадян — господарським милом, сірниками та оселедцем. Потім у продаж повернулися інші дефіцити, і навіть з'явилися досі небачені цінні породи каспійських риб, балики, кавказькі вина, паюсна і зерниста ікра.

Невелика полегкість настала під кінець лютого 1940 року, коли збільшилося постачання хліба, а вже у квітні ситуація значно покращилася. І хоч це й не вплинуло на довжину черг, але ціни на базарах впали. Як згадував львівський учений Гуго Стейнгауз, «несподівано їм вдалося забезпечити Львів продуктами. В сотнях державних крамниць з'явилися сушена і морожена риба, мука, цукор, олія, цукерки, різні консерви, мед, навіть кав'яр. Ба ще й добрі кавказькі і кримські вина, фрукти і сири та шоколад».

Проте ніколи не було так, щоби було геть усе, чогось обов'язково мусило забракнути, а тому черги стали постійним атрибутом Львова. Люди вже призвичаїлися займати чергу, де тільки її помітять, і щойно потім запитувати, що дають. Совети ввели ще одну цікавинку,

не знану досі львів'янами, — продаж дефіцитних товарів із «нагрузкою», себто якимсь неходовим товаром. Ця традиція, зрештою, затрималася до кінця 80-х років. Отож львів'яни усю ту зайвину виносили на базар і спродували за безцінь, аби-но тільки спекатися.

На великі більшовицькі свята виїзні базари організовувалися в самому центрі міста. На тих імпровізованих базарах можна було закупитися багатьма рідкісними товарами.

У крамницях «Міськхарчоторгу» навесні 1941 року несподівано з'явилася маца — прісний пшеничний хліб у вигляді дуже тонких сухих коржів (єврейський пасхальний хліб). Мацою розпочали торгувати напередодні єврейської Пасхи, і купували її не тільки євреї. Мимоволі виникало запитання, чому режим, що так гостро виступає проти християнських релігійних свят і обрядів, несподівано робить виняток для юдаїзму.

Інерція старого польського Львова була досить потужною, і враз здолати її новій владі було не під силу. У перший рік окупації ще працював ковбасний магазин Телічкової на місці теперішнього «Сквозняка». На Різдво 1939 року львівські діти, як і в попередні роки, мов зачаровані, тішилися геніальними витворами кондитерського мистецтва на вітрині цукерні Залевського на Академічній: марципановими шинками, з яких стирчали кісточки, і марципановими варениками із жовтими шкварками. На початку Академічної неподалік теперішнього Макдональдса, де нині магазин «Єврофото», фірмовий магазин шоколаду «Ведель» дорозпродавав популярний шоколад «Сухарт» і «Мілку».

До самої німецької окупації під пам'ятником Яну III Собеському гра-ла на мандоліні і співала Міхалінця, яку називали, як і всіх львівських вар'ятів (божевільних), сьвірком. Міхалінця чекала, поки люди о першій годині виходили з костелу, і співала свої звиклі куплети:

*U mego mitego czerwone franki.
Niema go, niema go, poszedł do kochanki.*

або

*Co mi żal, co mi żal, żem za niego nie szła,
On mi grał i spiewał, ja mu cymbał niesła.*

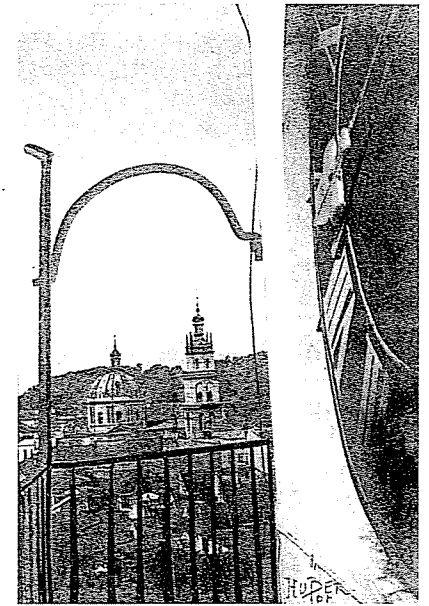
Нова радянська дійсність впливала й на традиційний львівський світ вар'ятів (божевільних). Був у Львові відомий вар'ят, який, пристосувавшись до нових реалій, зупиняв трамваї і кричав: «Я директор трамвайтресту!». Кажуть, що він пережив війну.

Львів'яни у ці важкі часи не припиняли жартувати. З часу вступу советських військ до Львова став популярним анекдот про пам'ятник Войцеху Бартошу Гловацькому у Личаківському парку. З рук кам'яного селянського повстанця кудись зникла коса, і люди питали один одного: «А де Гловацького коса?» — «Нема, забрали до колгоспу».

У ніч з 23 на 24 грудня 1939 року у Львові ввели московський час і у ці ж дні перейменовували всі львівські кінотеатри. Так, назву «Палас» замінили на «Тараса Шевченка», «Ванда» стала кінотеатром ім. Поліни Осипенко, «Європа» — «Леніна», «Коперника» — «Горького», «Ампір» — «Пушкіна», «Гражина» — «Чапаєва», «Балтик» — «Островського», «Байка» отримала назву «Комсомолец України», «Марисенька» — «Піонер», «Міраж» — «Короленка», «Пакс» — «Дзержинського», «Муза» — «Котовського», «Химера» — «Стаханова». Вулиці й площі древнього Львова були обвішані портретами Сталіна, Молотова, Кагановича. А в кінотеатрах, замість американських фільмів, демонструвалися «Чапаєв», «Депутат Балтики», «Волга-Волга», «Весёлые ребята», з гучномовців від ранку до вечора лунав «Інтернаціонал» та «Широка страна моя родная».

На початку 1940 року радянський календар скасував усі дотеперішні свята і поділив рік на шестиденки: вільними від роботи були 6, 12, 18, 24 і 30 числа місяця, тому зазвичай доводилося працювати і в неділю. Від 1929 року в СРСР вихідний день постійно змінювали, щоб не припадав щораз на неділю, коли люди йдуть до церкви. Це було винаходом атеїстів. У березні 1940 усім львів'янам видали радянські паспорти, у яких був так званий 11 параграф, де відзначали біженців. А біженцям із Польщі, які тікали від гітлерівців, заборонялося перебувати у радіусі 100 кілометрів від Львова.

До кінця жовтня 1939 року було відкрито дев'ять безплатних поліклінік у Львові. 11 травня 1940 року почав працювати центральний універмаг міста. В першій половині 1940 року у місті функціонувало 819 магазинів, 174 кіоски, 308 магазинів міськхарчоторгу, працювало 126 підприємств громадського харчування на 6 тисяч посадкових місць. Уперше створювалась нова спеціалізована мережа магазинів з продажу овочів і фруктів.

У роки першої радянської окупації величезну роль у житті міста відігравала найбільша львівська барахолка «Кракідали» за Оперним театром. У двох неймовірно довгих шеренгах стояли продавці, і серед них були представники найкращих, найкультурніших львівських родин, нащадки старої аристократії. А проходом поміж двома шеренгами йшли покупці: здебільшого радянські офіцери, солдати, урядовці та їхні жінки, котрі тут, «на Парижу», перетворювалися на європейських дам. Поруч кружляв тлум спекулянтів і злодіїв, які часто просто з рук виривали речі. «Кракідали» були місцем товариських зустрічей і джерелом політичних новин та пліток. Тут сновигали свого роду маклери, які вміли налагоджувати контакт із чекістами і працівниками тюрем, тут можна було дізнатися останні новини лондонського радіо і дату та час чергової міліцейської облави, купити німецького паспорту і знайти провідника через кордон.

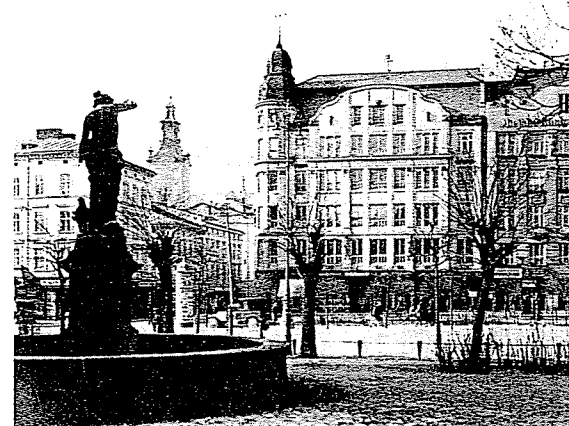
Протягом 1940 року радянська влада «націоналізувала» близько 5 тисяч будинків у Львові, мешканців яких вивезли на Сибір або репресували. Совети приїжджали до Львова цілими родинами з однією-двома картонними валізами і здобували помешкання зазвичай брутальною силою з допомогою міліції. Причому тимчасовий уряд міста націоналізував будинки не тільки буржуазії, а й інтелігенції та робітників. Починалася епоха «ущільнення», коли господарям залишали одну кімнату і перетворювали квартиру на комунальну. Поселившись у такому помешканні, нові мешканці нищили і пляндрували його. Виламували, наприклад, паркет і палили ним у печах. Все, що було в тих помешканнях цінного, спродували. А спляндрувавши усе доценту, переселялися до іншого. Тому-то львів'яни раділи, коли їм за квартиранта призначали якогось військового або міліціонера. Приїжджі жінки, які мешкали в реквізованих кімнатах разом із місцевими, вражали львів'ян своєю жалюгідною близькою. Адже кожен заощаджений гріш ішов для глави сім'ї, аби бодай він мав пристойний вигляд. Тим часом жінки користувалися старими лахами та манеями власного крою довгі роки. Добре вдягнені жінки військових починалися від капітана або майора, а ознакою соціального статусу були хутра зі сибірських білок. Вони були досить грубої роботи, а жінки цього класу відзначалися неабиякою огрядністю. Треба сказати, що радянські чоловіки не любили худорлявих жінок і не раз питалися у львів'ян, чому їхні жінки такі змарнілі.

Уже на 27 листопада 1939 року тимчасовий уряд міста конфіскував 2649 квартир, передавши 951 з них у розпорядження НКВС, а також значну кількість партійним і військовим функціонерам, скерованим до Львова. Для робітників залишилось 379 квартир, а для інтелігенції — 152, що не завадило владі невтомно розводитися про комуністичну справед-

ливість, посилаючись на те, що робітники з підвалів переселяються у квартири експлуататорів. За наказом голови облвиконкому Томашевича, на початку 1940 року було націоналізовано близько 6 тисяч будинків. За традиційним у Росії міфом про доброго царя і злих чиновників, пограбовані львів'яни писали скарги і в Київ, і в Москву — до Сталіна. Такі листи писали здебільшого євреї, яких позбавили доробку цілого життя і націоналізували не лише їхні будинки, а й повиганяли з них, забравши обстановку квартир і навіть одяг.

Сотні дрібних єврейських крамничок було націоналізовано, ламалися усталені віками традиції львівської торгівлі, коли євреї охоче давали представникам найменш заможних верств довготермінові кредити на купівлю найрізноманітніших товарів навіть без першого внеску. Товари давали під чесне слово зовсім незнайомим людям з далеких сіл на виплат на роки вперед, і це було надзвичайно розповсюдженим явищем, що свідчить про рівень моралі тодішніх людей. Львів'янка-українка навесні 1939 року в одній із численних єврейських крамничок на вулиці Сербській придбала демісезонне пальто на виплат терміном на чотири роки, заплативши перший внесок у розмірі лише десяти відсотків. У вересні того ж року крамничку закрили, а власника-єврея вивезли у невідомому напрямку.

Нова влада створила небачене до цього часу у Львові явище дефіциту на промислові товари першого вжитку. З часом у крамниціх почали з'являтися радянські вироби. Жіночі бавовняні панталони носили таємничу назву «блюмерс» і були стандартно яскраво-волошкові, а в талії мали не гумову тасьму, а бавовняну. Оскільки вона не розтягалася, то її обкручували тричі навколо стану. Пояси до підв'язок на панчохи були грубо скроєні з побіленого полотна, і всі вузького, так званого літнього типу. Бюстгальтерів взагалі не було. Панчохи хоч і були міцні, але такі блискучі, що різали очі. А ще вони були зв'язані не до самого кінця, а на кінчику мали дірку, крізь яку вилазили пальці. Про панчохи для широких мас із бавовни, які не мали п'ят, казали що це зроблено для того, аби не забивати собі голови розмірами стопи. Зате львівська білизна мала у «советок» величезний попит, особливо нічні вишивані сорочки «мілянез». Їх

залюбки вбирали влітку як сукні, у них ходили до театру й на танці. За відсутності бюстгальтерів та за великих декольте можна було побачити всяке, особливо в театрі з балкону. Коли дама в такій «сукні» потрапляла на просвіт, можна було роздивитися й те, що під сподом. Зимові плащі у «советок» були за модою десятилітньої давнини. І абсолютно ніхто не носив капелюшків, у яких красувалися європейські дами.

Бідніші жінки запиналися хустинами, а ті, що мали себе за панюсь, носили червоні берети, насунуті аж на брови, часом із випущеним спереду кучериком. Одна вчителька з'являлася у класі то в шифоновій сукні, то в новому шляфроку, а одного разу прийшла у довгій до землі вечірній сукні з вирізом на спині до самої талії. Учениці не стримались від хихотіння, а вона не могла зрозуміти причини і нервувалася.

Натомість вищі комуністичні працівники, заквартировані в найкращому готелі «Жорж», якимось прийшли на сніданок до ресторану в піжамах і були випроваджені кельнерами з ледь стримуваною зловтіхою. У туалеті «Жоржа» певний час на кришці унітаза висів напис «На него садяться, а не стають ногами». Львів'яни отримували велике задоволення від некультурності «советів», обмінюючись жартами за кожної нагоди. Визволителі не вміли користуватись елементарними хатніми пристроями. Унітаз приймали за вмивальник і навіть пили з нього воду, нарікаючи на надто низьке розташування. Водночас вважали, що рівень гігієни у Галичині низький, бо немає відвошивлень. Упродовж усього періоду першої більшовицької окупації неможливо було полагодити якусь адміністративну справу без свідoctва про виконане відвошивлення. З цією метою було організовано комунальний заклад відвошивлення на вулиці Рutowського (Театральній). Кожен, хто там побував, кляв його на чім світ стоїть через псування одягу якимись жахливо смердючими дезінфекційними засобами і гарячою парою. Але скоро було знайдено простий і типово совєцький вихід — хабар. За гроші можна було легко отримати таке свідoctво.

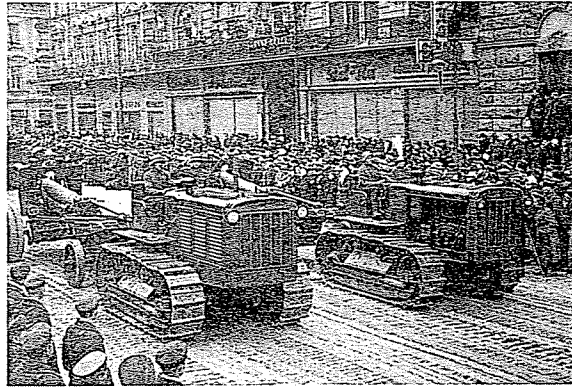

Почав діяти принцип: «кто не работает, тот не ест». А позаяк роботи в ті часи бракувало, то львів'янам доводилося продавати своє майно або вимінювати його в

селян на продукти. Так «помандрували» в села старовинні меблі, піаніно, картини, люстри, порцеляна і скло, хутро і вбрання.

Базари стали основним постачальником продуктів, бо м'ясо можна було купити тільки тут. У крамницях лише іноді була воловина. Найважчим періодом для львів'ян став початок 1940 року: до морозяної і сніжної зими додалися труднощі з постачанням продуктів зі села. Мілицейські патрулі завертали селян із возами назад. Так тривало до березня, коли врешті-решт вільна торгівля сільськогосподарськими продуктами відновилася. Під кінець грудня почалися перебої з хлібом. Львів'яни вистоювали годинами в довжелезних чергах. Незабаром м'ясо взагалі зникло, єдиним сталим дефіцитом був цукор, за ним постійно зміїлися черги. Проблема розв'язали навесні 1941 року, коли крамниці завалили цукром. А доти черги сягали кількисот метрів завдовжки, доводячи людей до вибухів гніву і роздратування. За стояння на морозі люди платили здоров'ям, нерідкими були обмороження. Згодом ті черги якимось організували — стали видавати талончики з номерами, а за порядком стежив черговий. Цукор у ті часи постачали тільки у мішках, із яких його розважували будь-куди: в баняки, коробки, навіть до кишень, бо обгорткового паперу не було. Саме тому незабаром львів'яни запасилися величезними полотняними кишнями, пришитими з внутрішнього боку пальт. А ще полотняними мішечками. Виходячи з хати, кожен брав зі собою такого мішечка: раптом натрапиш на продаж чогось цінного. Ще одним дефіцитом було мило, якщо так можна назвати гідкий, м'який, мокрий і сірий брусок смердючої маси. Та люди воліли митися бодай хоч таким свинством, аби лише не відвідувати відвошивлення. Мило продавали в «Міськхарчопромторгах». Коли у лютому 1941 року ввели в дію новий газогін «Дашава-Львів», що значною мірою забезпечив потреби міста в газі, — стало простіше нагріти воду.

На початку 1941 року в приміщенні НКВС відбувся масовий судовий процес над студентською молоддю. Досі подібні судилища відбувалися таємно, а цього разу чекісти навмисне запросили на суд кількох старих львівських адвокатів, аби вони поширювали інформацію про сувору рішучість та холодну безжальність каральної політики радянської влади, збільшуючи серед населення страх та паніку. Перед більшовицьким судом тоді постало 59 хлопців та дівчат. Вирок був приголомшливий: 42 звинувачених, серед них 11 дівчат, засудили до смертної кари. За інкриміновані їм дії за польського санаційного режиму, який комуністи називали фашистським, підсудні отримали б кілька місяців ув'язнення. Москві ж ішлося не тільки про ескалацію атмосфери жаху серед і так вкрай наляканих та затероризованих

львів'ян, а насамперед про знищення духу опору в українському суспільстві.

26 червня 1940 року радянська влада в усій країні ввела тюремні порядки на підприємствах, пояснюючи це, зокрема львів'янам, складною міжнародною обстановкою і необхідністю працювати на оборону СРСР. Тоді

ввели 8-годинний робочий день і 7-денний робочий тиждень. Під страхом тюремної кари було заборонено самовільно залишати роботу. Таким чином радянська влада ліквідувала безробіття — «справжнє лихо, породжене капіталізмом». Це нововведення означало повернення до неділі як вихідного дня, але насамперед — карну відповідальність за прогули та інші порушення трудової дисципліни. Поза тим, семиденний робочий тиждень став доказом безпорадності радянської економіки, яка не витримала п'ятиденного робочого тижня.

Лише у 1951 році порядок дещо пом'якшився — за прогул вже не саджали до тюрми, а карали виправно-трудовими роботами за місцем праці з утриманням із заробітної платні, а прогулом знову вважалась відсутність протягом цілого дня. До 7-годинного робочого дня повернулись у 1956–1960 роках поступово у різних галузях господарства, тоді ж стали дещо підвищувати зарплату.

За перших советів львівські трамвайні лінії продовжували прокладати на нові території міста. 5 грудня 1939 року закінчилося будівництво трьох трамвайних ліній загальною довжиною 2,5 км. Усі вони продовжили старі маршрути: вулицею Токажевського (Городоцькою) від Богданівки до залізниці Львів–Чернівці на Сигнівці, Янівською від кінця Янівського цвинтаря до залізниці і Замарстинівською від рогу Городничої (Городницької) до нинішньої вулиці Торф'яної.

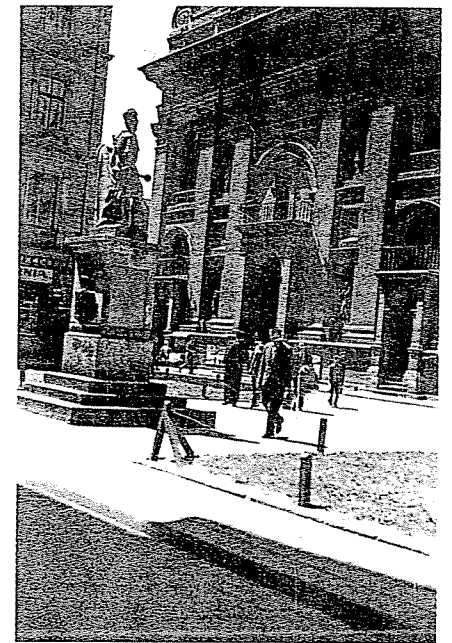
Протягом 1939–1940 років змінювалися маршрути. Від 15 грудня 1939 року маршрут № 2 скоротили — вагони ходили не до Технічної школи, а тільки до центру, до пл. Бандурського (пл. Митна). Згодом цей маршрут ще більше скоротили — до Гетьманських Валів (проспект Свободи). Звідси до Технічної школи ходили вагони під літерою «П». Скоротили і маршрут № 8, трамвай ходив не до Личаківського вокзалу, а з Личаківської повертали на святого Петра (Мечнікова), потім на Ко-

хановського (Левицького) і далі йшли до центру та на Богданівку. Коли наприкінці 1939 року ліквідували виставку «Східні торги», то скасували і маршрут № 11 до Стрийського парку.

Від 7 липня 1940 року відкрився новий маршрут № 6: Янівська (Шевченка) — 1 Травня (пр. Свободи) — Зиблікевича (І. Франка) — пл. Б. Пруса (І. Франка) — Дверницького (Свенціцького) — Технічна школа. Незабаром змінили і рух трамваю № 4: через невеликий пасажиропотік вагони замість вул. Енгельса (Коновальця) стали ходити до вул. Томицького (в кінці Коперника), до старого трамвайного депо. А на Енгельса пустили із центру новий маршрут № 7. Трамвай продовжував працювати і під час окупації. Від листопада 1941 року на маршрутах №№ 1, 3 і 9 почали курсувати вагони з написом «Тільки для німців».

На світанку 22 червня 1941 року німецьке військо перейшло радянський кордон, і 17-а армія генерала фон Штюльпанґеля впритул підійшла до околиць Львова. Цього дня перші німецькі авіабомби знову впали на Львівський залізничний вокзал. У перший день війни німецькі пілоти, цілячись у Головну пошту, схибили і вщент розбомбили шедевр сецесійного стилю у Львові — торговельний пасаж Міколяша. На думку старих львів'ян, це найбільша архітектурна втрата міста за час воєнних подій. Двоповерховий пасаж був справжньою окрасою центральної частини Львова. Розташований між початком вулиці Коперника і сучасною вулицею Вороного, пасаж, по суті, сам становив окрему вулицю з трьома виходами. Його збудували львівські архітектори Іван Левинський і Альфред Захаревич. Пасаж освітлювався цілу ніч, а взимку опалювався. Численні крамниці, бари, два ресторани, аж п'ять кінотеатрів розміщалися тут по обидва боки проходу. Його прикрашали високомистецькі художні панно. Тут містилися представництва всесвітньовідомих компаній.

Міські й обласні партійні і державні установи, органи НКВС, військові частини і штаби квапливо тікали з галицької столиці. Панічний відступ супроводжувався збройними сутичками з боївками

ОУН і «диверсантами», про що доповідали у Москву наркомів Лаврентію Берії.

Чи не найбільшим тягарем для органів НКВС стали 5000 в'язнів у кількох тюрмах, яких евакуювати не вдалося. Прибулі з Києва заступники наркомів НКВС — Т. Строкач і НКБД — І. Ткаченко наказали звільнити кримінальних злочинців, а решту знищити. Відтак енкаведисти 24–25 червня терміново розстріляли 1808 політв'язнів — українців, поляків, євреїв. Загалом у ті дні знищено 2464 особи, причому у звіті до Москви наголошувалося: трупи ретельно закопані, а місця поховань замасковані. Кривавій бійні намагалися перешкодити боївки ОУН. У ніч на 24 червня вони напали на в'язницю на вулиці Лонцького (нині Брюллова). Внаслідок нападу близько 300 в'язнів вирвалися на волю. 24 червня боївки здійснили, щоправда безуспішно, напади на тюрми «Бригідки» (Городоцька, 20) і на Замарстинівській (нинішній будинок Львівського юридичного інституту МВС України). Поляки ж, які пережили пекло радянської окупації, арешти і депортації, вважали, що хоч би що настане за німців — не може бути гіршим.

Тому й певна частина українського населення з надією вслухалася у звернення окупаційної влади до львів'ян, у якому говорилося: «Вояки Адольфа Гітлера визволили вас з-під системи мордувань, терору і культурної ганьби... Ці часи страхіття ніколи вже не повернуться». Утім, нові окупанти теж лукавили. Через кілька місяців вони почали розпалювати смертельні печі нових концтаборів, а регулярні розстріли євреїв, циган, українців, поляків було продовжено на Цитаделі, у кварталах єврейського гетто, на пагорбах Лисеницького лісу і у Янівському концтаборі.

Роки 1940-і

29 червня 1941 року німецькі війська підійшли до Львова і почали обходити його з півночі, щоб узяти в оточення, а наступного дня вже марширували вулицями міста. Старі львів'яни згадують, що коли прийшла Червона армія, військові нишпорили містом зі словами «Водка! Водка!», німці ж шукали іншого — «Wasser! Wasser!» (Вода! Вода!), бо конче хотіли помитися і поголитися.

Як і до приходу советів, львів'яни по-різному ставилися до нападу Німеччини. З острахом сприймали прихід німців євреї і поляки, особливо біженці з окупованих районів Польщі. А от частина українців сподівалася, що настане край більшовицькому політичному терору. Тому підпільні загони ОУН напередодні вступу німців нападали на військові об'єкти, тюрми, радянських військових, що відступали.

Удосвіта 30 червня, дещо випередивши німців, до Львова вступили вояки українського добровольчого батальйону «Нахтігаль» під командуванням Романа Шухевича. Насамперед вони прийшли до резиденції митрополита Андрея Шептицького, який з балкону благословив їх. Українське населення Львова вітало бійців підрозділу і допомагало їм брати під контроль важливі об'єкти міста. У Ратуші, над якою підняли синьо-жовтий прапор, посадник Львова Юрій Полянський формував міське самоуправління, а Іван Равлик міліцію. Німці тоді не тільки не чинили перепон українцям, а й прихильно ставились до їх заходів щодо підтримання порядку у Львові.

Бійці «Нахтігаль» стали першими свідками бруталних злочинів НКВС у тюрмах. Тисячі мешканців Львова та навколишніх сіл кинулися до відкритих німцями в'язниць, розшукуючи своїх близьких. Німці спочатку дозволяли забирати тіла для поховань, проте згодом, боячись інфекцій, створили спеціальні команди з близько тисячі євреїв, які ховали вбитих без ідентифікації.

Масові розстріли у львівських тюрмах радянська влада здійснила в підвалах в'язниць на вулиці Лонцького (тепер Брюлової), вулиці Замарстинівській та у «Бригідках» на вулиці Городоцькій. Є свідчення про розстріли політичних в'язнів у підвалі будинку на площі Галицькій, 15. Людей вбивали пострілом у потилицю з пістоleta.

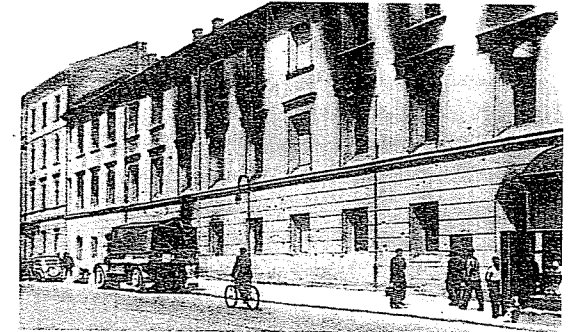
Нацисти використовували більшовицькі злочини для антирадянської і антиєврейської пропаганди — у вбивстві в'язнів звинуватили саме євреїв і обіцяли суворо їх покарати. Це спровокувало єврейські погроми у Львові, в яких брали участь поляки й українці — «шумовиння» з декласованих елементів.

Пропаганда досить успішно зображала німецьку армію визвольтелькою українського народу від кривавого сталінського режиму. Значна частина львівських українців у ті дні досить прихильно ставилася до німецької армії та з надією сприймала перші офіційні заяви нової влади.

Проголошення незалежної Української держави у Львові 30 червня 1941 року викликало вибух обурення у Берліні, і Гітлер наказав Гімлеру «привести до порядку цю банду». Українців, які брали участь у цій акції, наказано посадити під арешт. Вже перший наказ німецького військового коменданта Міттергерста показав, що нацистська пропаганда щодо звільнення Львова і кінця «більшовицько-жидівського терористичного режиму» була далекою від реалій німецької окупації. Мешканців Львова насамперед попередили, що за найменші замах на німецьких солдатів і офіцерів будуть розстріляні заручники. Комендант, якому поки що належала вся повнота влади, вимагав під страхом суворої кари здавати зброю, радіоприймачі, заборонив усілякі зібрання, мітинги і в'їзди до міста без спеціальних перепусток. Він запровадив комендантську годину від 22.00 до 8.00 ранку, затемнення міста вночі, призначив режим торгівлі з 8.00 до 17.00.

Завоювання «життєвого простору» і встановлення панування Німеччини на окупованих землях Гітлер доручив могутньому репресивному апаратові спецслужб СС Генріха Гімлера. Вже 1 липня до міста прибула так звана айнзацгрупа «Ц» під командуванням бригаденфюрера СС Отто Раша, яка отримала завдання очистити місто від особливо небезпечних елементів, якими визнавалися функціонери радянських партійних і державних органів, комуністи, євреї, польські та українські інтелектуали. Зауважимо: щодо останніх схожі вказівки отримали від А. Берії міські органи НКВС і КДБ восени 1939 року.

Зондеркоманда із 600 есесівців розгорнула масові арешти і розстріли львів'ян, насамперед євреїв та поляків. За підготовленими списками гес-

тапівці арештували і розстріляли двадцятьох трьох польських професорів у ніч на 4 липня в районі Вулецьких пагорбів (нині вул. Сахарова).

Після знищення близько 6000 євреїв у Львові айнзацгрупа О. Раша відійшла на схід, а місце її дислокації (нині будинок СБУ на вул. Вітовського) зайняло гестапо (таємна державна поліція). Його головним завданням була боротьба з антинацистським підпіллям і партизанами на усій території дистрикту Галичина. Структури і підрозділи служб поліції безпеки і СД чинили у Львові масові репресії (насамперед серед євреїв, а також українців і поляків), здійснювали охорону гетто і концтаборів, контролювали ситуацію в місті.

Самочинно створену українську міліцію 31 серпня реорганізували в українську допоміжну поліцію, а її керівника Івана Равлика у грудні 1941 року розстріляли разом зі сім'єю. Українська поліція підпорядковувалась німцям і нараховувала 850–900 осіб, озброєних карабінами й пістолетами, мала свою національну форму, зокрема мазепинки з тризубом. Враховуючи значну частку поляків серед львів'ян, німецька влада утворила польську поліцію з 260 осіб, яка теж мала національну форму і легке озброєння. При організованому німцями органі єврейського самоврядування юденраті діяв загін єврейської поліції із 500 осіб, озброєний лише гумовими палицями, що мусив брати участь у каральних акціях.

Першою значною репресивною акцією проти українства у Львові був арешт 9 липня 1941 року членів тимчасового правління Української держави на чолі з його головою Ярославом Стецьком. Німці повністю перебрали на себе керівництво Львовом, а на початку 1942 року на посадах керівників управлінь залишилося лише три українці.

Щоб підкреслити своє панування у Львові, нацисти перейменували вулиці та майдани. Німецькі назви дістали 156 вулиць і площ — перейменовано більше, ніж встигли за радянських часів. Цікаво, що проти цих заходів протестували командири вермахту, які користувалися старими планами. Біля Оперного театру було встановлено монумент на честь Гітлера — гранітний червонястий куб із написом «Адольф Гітлер рінг» (потім за радянських часів на цьому місці стояв пам'ятник Леніну).

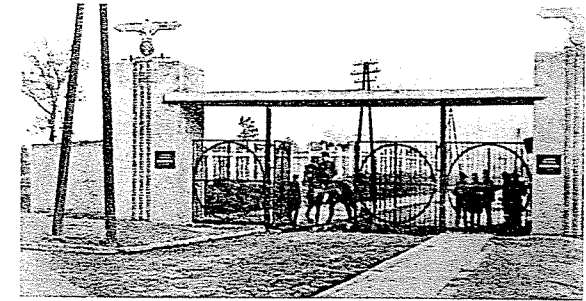
Заграючи з українським населенням Львова, німці дозволили надати українські назви майже півсотні вулицям міста: Леся Українка-гасе (Балабана), Могильницькийгасе (Головацького), Смотрицькийгасе (Голубовича), Стеценкогасе (Грекова), Рідна Школа-гасе (Донцова), Яхимовичгасе (Затишна), Драгомановгасе (Збаразька), Зубрицькийгасе (Зоряна), Вагилевичгасе (Івасюка), Шашкевичгасе (Каганця), Грінченкогасе (Козланюка), Богунгасе (Комарова), Стефаникгасе (Коциловського), Балабангасе (Кравченко), Данилогасе (Круп'ярська), Ярослав Мудрий-гасе (Кузневича), Нагірнийгасе (Листова), Петрушевичгасе

(Люльки), Дорошенкогасе (Черемшини), Максимовичгасе (Мельничука), Мазепагасе (Братів Міхновських), Антоновичгасе (Моринецька), Федакгасе (Морозенка), Тучапський Макар-гасе (Народна), Панківськийгасе (Нафтова), Рогатинськийгасе (Одеська), Костянтин Острозький-гасе (Острозького), Вітовськийгасе (Парфеновичів), Костомаровгасе (Прогулкова), Устияновичгасе (Пустомитівська), Романгасе (Репіна), Володимиргасе (Солодова), Юрійгасе (Спадиста), Величкогасе (Стороженка), Іван Франко-гасе (Сулими), Коновалецьгасе (Турянського), Липинськийгасе (Хоробрих), Федоровичгасе (Хотинська), Федьковичгасе (Цетнерівка), Хмельницькийгасе (Юнаківа), Липагасе (Яворівська), Грушевськийгасе (Ярова), Тарнавськийгасе (Яцкова).

На входах деяких ресторанів, кафе, трамваїв з'явилися застережні вивіски «Тільки для німців». Німецьку мову оголошено державною, хоча в установах дозволялося користуватися українською чи польською. Запроваджено обов'язкову трудову повинність, для чого на біржі праці на пл. Смольки, 3 (нині Генерала Григоренка) реєструвалися чоловіки й жінки віком 15–60 років. «Всі, хто не повернеться на місце своєї праці або покине її, — попереджав новий комендант генерал Ренц, — будуть розстріляні як саботажники».

8 листопада 1941 року на території північної та північно-західної частини міста у трикутнику нинішніх вулиць Б.Хмельницького, просп. Чорновола та вул. В.Липинського було утворено одне з найбільших в Україні гетто «Юденлаг», до якого переселили з інших частин Львова 70 тисяч осіб. У листопаді в районі перетину нинішньої вулиці Шевченка з вулицею Винниці створено так званий Янівський табір праці, в якому одночасно перебувало близько 11 тис. євреїв. Тоді ж восени 1941 року на території фортеці Цитадель засновано табір для військовополонених («Шталаг»), через який пройшли понад 140 тис. бійців і командирів Червоної армії та полонених французів, багато з яких померли від голоду і пошестей.

Цікаво, що одним із тих, кого вирішила знищити радянська розвідка, був віце-губернатор Галичини Отто Бауер, який відав питаннями соціального забезпечення, керував 1366 народними безплатними їдальнями для 104 тисяч бідних та 2500 дитсадками. Німець не боявся українців і поляків, тому їздив без охорони. Отож, радянсько-

му розвіднику Ніколаю Кузнецову було неважко застрелити віце-губернатора 9 лютого 1944 року біля його будинку наприкінці вул. І. Франка, в глухому кутку Львова. Наслідки цього були трагічними для жителів міста — німці застосували проти них так звану децимацію: було взято заручників, і оскільки радянського розвідника не було знайдено, німці стратили кожного десятого із числа ні в чому не повинних людей. Згодом, під час похорону Бауера на цвинтарі у верхній частині нинішнього парку ім. Б. Хмельницького, почесною вартою була сотня з дивізії «Галичина». Цей давній військовий цвинтар було знищено за радянських часів.

Упродовж усього періоду окупації у місті здійснювалися масові страти євреїв, розстріли і привселюдне повішання львів'ян. Восени 1943 року було вперше прилюдно виконано шість вироків смерті через розстріл або повішання. За вбивство 15 грудня німецького солдата-будівельника розстріляли п'яťох і повісили двох львів'ян. 4 листопада на пл. Стрілецькій (пл. Данила Галицького) повісили вісьмох осіб, а 14 грудня розстріляли 30 в'язнів з «Бригідок». До кінця окупації німці розстріляли понад 200 заручників, українців і поляків — мирних жителів міста. Розстріли у 1941–1944 роках відбувалися у тюрмах міста, Янівському таборі, Лисеницькому лісі.

У Львові квартирували або проходили через нього численні військові частини союзників Німеччини, які брали участь у бойових діях проти Радянського Союзу. Багато було італійців, особливо влітку 1943 року. Їхній штаб розміщувався в родинному будинку Шептицьких на вул. Зеленій (нині Педагогічна бібліотека). Після падіння Муссоліні й капітуляції Італії вони були інтерновані і кинуті у «Шталаг 323» на «Цитаделі». Вважають, що дві тисячі італійських військовиків, серед них трьох генералів і п'ятдесятьох офіцерів, нацисти розстріляли у Лисиницькому лісі. Частина інтернованих у Львові італійців розстріляли біля монастиря кармелітів босих на вул. Чупринки, 70.

У Львові базувалися також чимало угорських військових частин. Загалом італійці та частина угорців досить прихильно ставилися до львів'ян. Саме в італійців українські та польські підпільники купували

зброю. А угорці влітку 1944 року перед відступом передали або продали УПА велику кількість стрілецької зброї.

У травні 1943 року у Львові тимчасово перебували шість рот так званих «Гіви» — допоміжних підрозділів вермахту, створених із добровольців-військовополонених, здебільшого уродженців Росії, України, Середньої Азії та Кавказу. Вони були наглядачами в «Юденлагу» і «Шталагу».

Хоча німецька влада досить швидко навела лад у торгівлі, це не вирішило проблем дефіциту. Почався ріст цін, з'явилися довжелазні черги біля крамниць, зросла кількість безробітних. Але разом із тим налагоджувалося українське культурне та господарське життя, відроджувалися торгівельні та виробничі кооперативи. Знову відкрилися наукові організації, богословські і технічні товариства. Вже 1 липня 1941 запрацював «Український театр міста Львова», наступного дня відкрилася «Українська фільмова централь», а 7 липня було засновано видавничий кооператив «Українська книга».

Проте дії німців швидко розвіяли ілюзії тих, хто чекав від нового завойовника ліберальності. Нова система управління базувалася на примусі, терорі, на відсутності правового захисту підневільного населення. Всі вищі щаблі адміністративної влади перейшли до рук німецьких чиновників. Службовці-українці і поляки могли займати лише посади нижчого або інколи середнього персоналу. Почалося примусове переселення ненімецького населення з кращих квартир у гірші. Утворено «арійську» дільницю: район сучасних вулиць Коновальця, Чупринки, Кастелівки, Сахарова, Гвардійської, Стрийського парку, Франка, Снопківської і Кубійовича. Вона охоплювала найкомфортніші будинки, в тому числі вілли, звідки були виселені тамтешні мешканці — родини поляків, євреїв, українців, які змушені були погоджуватися на будь-яке житло.

З метою забезпечення расової чистоти були заборонені шлюби німців із представниками інших національностей, а вже

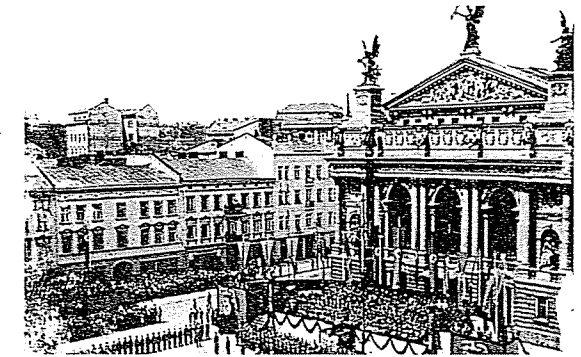
укладені під час окупації подружні зв'язки розривали на підставі судових рішень.

Багатогодинна низькооплачувана праця на промислових підприємствах і в установах, величезний дефіцит продуктів, взуття, одягу, зростання обмежень у використанні електрики, газу, постійне нервово напруження — все це стало невід'ємним атрибутом життя більшості львів'ян. Харчові норми не забезпечували найелементарнішим. На місячні картки львів'яни українці й поляки отримували продукти, яких вистачало на тиждень-два, їм бракувало грошей на квартплату, опалення, електроенергію. Основну масу продовольства і товарів першої необхідності львів'яни купували на чорному ринку. На Краківській площі (нині пл. Ярослава Осмомисла) продовжував діяти найбільший у місті базар «Кракідали», де продавали продовольство, цигарки, алкоголь, ліки, кухонне начиння, меблі, взуття, одяг, книги, коштовності та багато іншого.

Здавалося, що в ті часи у Львові можна було купити все: від армійських документів до автоматичної зброї. Також практикувалися походи городян до приміських сіл, щоб обміняти одяг, взуття, посуд, мило, інші речі широкого вжитку на продукти. Там відбувався натуральний обмін за формулою: товар — товар. Німецька влада не дозволяла вільно перевозити продукти харчування з однієї адміністративної округи до іншої. Поліцейські патрулі затримували львів'ян на залізничних станціях, польових дорогах і конфіскували продукти. Все це супроводжувалося знущанням із людей. Тому процвітало хабарництво, зростає кількість кримінальних злочинів, пов'язаних із викраденням приватного майна. Містом снували різні чутки. Українці називали їх «агенція ОБГ» (одна баба говорила), а поляки — «Jedna pani powiedziała» (JPP). Так, довго кружляла містом чутка, що у Львові приватники виробляють ковбасу з м'яса дітей, яких викрадають на вулицях. «Агенція ОБГ» повідомляла про арешт зловмисників, засудження їх до смерті і місце страти. І людський натовп кілька тижнів збирався на Краківській площі, щоб не прогавити видовища.

Запровадження примусового вивезення цивільного населення на роботу до Німеччини призвело восени 1943 року до завмирання громадського життя міста. Вулиці порожніли. Щоб не потрапити в обляви нацистів, люди намагалися не виходити без потреби зі своїх помешкань. Кіносеанси, театральні вистави, інші публічні заходи відбувалися в майже порожніх залах. Також занепадала торгівля. А із запровадженням 10 жовтня 1943 року надзвичайного стану німці дедалі більше застосовували принцип колективної відповідальності і масово ув'язнювали людей з різних прошарків суспільства, погрожуючи знищити їх у разі опору німецькій владі або нападу на її представників.

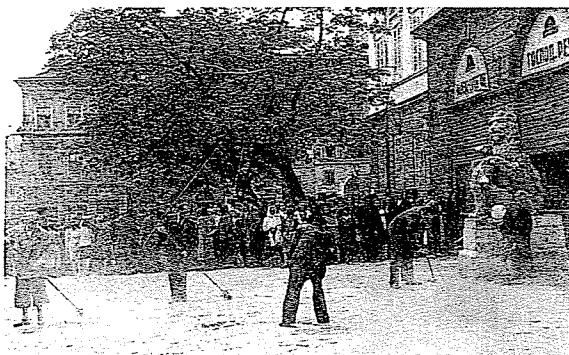
Будь-яка публічна імпреза (виставка, концерт, лекція тощо) не могла відбутися без обов'язкового попереднього дозволу. Для музикантів примусовою стала перевірка репертуару. Як обов'язковий предмет в усіх школах в 1942 році запроваджено вивчення німецької мови. У квітні-травні 1942 року у Львові відкрилися Вищі державні фахові курси в галузі медицини, фармакології, ветеринарії, агрономії і техніки, а незабаром і лісового господарства. Викладання проводилося німецькою мовою, але наприкінці лекції викладач мав право передати за 10 хвилин її зміст українською або польською мовами. Саме ж навчання відбувалося за програмами ВНЗ, тому після війни його визнали всі вищі школи Заходу. Проіснували курси до квітня 1944 року.

На вулиці Академічній навіть у часи війни можна було зустріти закоханих. Газові ліхтарі на краю тротуару тягнулися від початку вулиці аж до Опері. Коли починало смеркати, з'являвся чоловік з довгою тичкою, що мала відповідний пристрій у верхній частині та запалений вогник. Вправним рухом він відкривав вгорі краник ліхтаря, і язичок полум'я розсівав крізь скляні віконця лампи блакитно-зеленувате світло на хідник і вулицю. І тоді весь квартал ніби зодягався у легкий синій серпанок. Вся вулиця поставала ніби з нетутешнього світу, навіть люди здавалися іншими, святковими, неначе забували про свої клопоти. До речі, місто було чистим: нечувано, щоб хто-небудь із курців жбурнув порожню пачку з-під цигарок чи кинув недопалок на тротуар під ноги пішоходам.

Удень Академічна завжди була залюднена, звучала німецька і польська мова, іноді й українська. Тоді тут неможливо було почути нестандартну лексику. Кидалися у вічі німецькі офіцери з жінка-

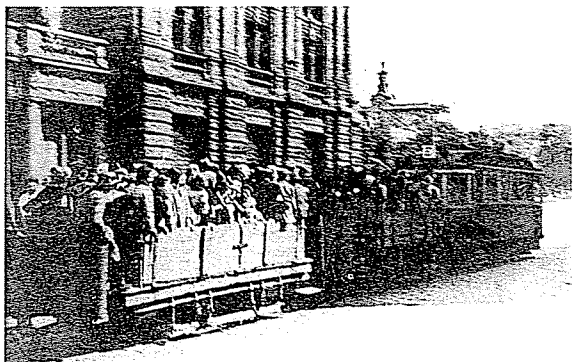

Дивилися мовчки. Водночас на «Кракідалах» за Оперним театром стояли шибениці зі страченими, там же розстрілювали заручників.

Вся площа Ринок навколо Ратуші була вистелена дерев'яною бруківкою. Коли проїжджав важковоз, не було чути ні деренчання коліс, ні підків коней. Місце тут гамірне: квітковий базар приманював покупців. У самій Ратуші працювали магазини з українськими вивісками «Залізо-скоб'яні» та «Господарські речі». Такою ж самою бруківкою була вистелена вулиця біля центрального корпусу університету.

У часі війни половина трамвайного вагону була призначена для німців і фольксдойчів, друга — для решти. Якщо ж трамвай складався з двох вагонів, то перший призначався «nur für Deutsche». Трамвайні вагони мали ланцюговий переділ на гачку, який знімав кондуктор, коли переходив з одного кінця вагону в інший. Курсували також трамваї з відкритими задніми платформами. Туди часто набивалися «зайці», бо кондукторові важко було протиснутись до них з вимогою платити за проїзд.

Під час німецької окупації на львівській електромережі окупанти створи-

ми. Вони виділялися чистим військовим одягом і вичищеним до блиску взуттям. Частина жінок теж була у військовій формі. На Академічній у спеціальних вітринах демонструвалися фотографії більшовицьких звірств у тюрмах Львова, особливо на Лонцького. Біля вітрин завжди юрмилися люди.

ри Vaudienst — підрозділ примусових робіт для української молоді 17–20 років. Ця дармова робоча сила мала відпрацювати один рік без жодної оплати, лише за їжу. Відступаючи, німці знищили і вивезли частину обладнання електростанції. Так само вчинила радянська влада, знищивши електростанції

в Німеччині і забравши до Львова трофейне обладнання. До 1947 року його монтували робітники, солдати і полонені німці.

Майже від самого початку німецької окупації розпочалися депортації, які, утім, на відміну від радянських, не мали рис колективної відповідальності. Їх проводили здебільшого через брак робочої сили у Третьому Райху.

Від осені 1942 року німці запровадили вуличні облави, і виловлених українців та поляків відправляли на роботу до Німеччини. Етапний табір містився на вулиці Перацького (тепер Залізнична). До березня 1943 року гітлерівці вивезли зі Львова 14 тисяч осіб. Загалом за час окупації німці вивезли зі Львова близько 30 тис. людей, дві третини серед яких становили чоловіки. Більшість із депортованих так і не повернулись до Львова — поляки переїхали до Польщі, а українці залишились на Заході.

На початок Другої світової війни кожен четвертий львівський єврей працював у торгівлі, кожен п'ятий — у культурі, медицині і сфері обслуговування, третина євреїв займалася кустарним виробництвом. Складаючи близько 30% населення Львова, євреями були 71% адвокатів, 71% лікарів, 70% членів торгово-промислової палати. Коли з першого дня встановлення радянської влади у Львові заборонили всі політичні партії і громадські організації, було закрито всі єврейські друковані видання і за кілька місяців 1939–1940 років знищено віками сформований єврейський економічний уклад життя.

Разом зі спішною націоналізацією підприємств, банків, транспорту, магазинів і багатоквартирних будинків, НКВС ще до війни здійснював арешти активістів єврейських політичних партій, зі Західної України було депортовано понад 64 000 євреїв-біженців. Терор енкаведистів став прелюдією до майбутнього терору гестапо. Більшовицькі звірства під керівництвом євреїв стали для геббельсівської пропаганди основною темою. Просто на вулицях хапали людей, які видавались подібними до євреїв, приводили до тюрем і наказували виносити трупи. Гестапівці підбурювали родичів загиблих від рук енкаведистів фізично розправлятися з Богу духа винними євреями, що були на території тюрем.

Вже 14 липня виїшов наказ німецького військового коменданта: всі євреї від 10-літнього віку повинні носити на правому рукаві білі пов'язки з голубою зіркою Давида. Цим знаком відокремлювали євреїв від решти населення міста. Через тиждень було створено єврейську громаду (Юденрат) Львова, що підпорядковувалася німецькій поліції та СС. Наприкінці липня на львівських євреїв наклали величезну контрибуцію в 20 млн. рублів. Аби посіяти паніку й домогтися виконання контрибуції, 25–28 липня гестапо, за допомоги української поліції, організувало нову

акцію-погром. Знову людей хапали на вулицях, вривалися до помешкань, забирали до тюрми на Лонцького, а звідти на розстріл. Одночасно німецькі сапери зруйнували синагогу на Старому ринку, синагогу Нахмановичів («Золота Роза»), синагогу на вул. Божничій та багато інших єврейських храмів. Юденрату доручили руйнувати єврейські цвинтарі. 18 вересня 1941 року у Львові створили замкнене єврейське гетто, що стало однією з найтрагічніших сторінок життя львівського єврейства. В умовах голоду, рабської праці, нелюдських знущань почалося швидке вимирання людей. Населення гетто було розділене на соціальні верстви і групи, становище яких було різним. Серед привілейованих особливе місце займала ненависна єврейська поліція.

У березні 1942 року німецька охоронна поліція стала виловлювати в гетто непрацездатних. У супроводі допоміжної української і єврейської поліції зловлених людей повели на станцію Клепарів до вагонів, а звідти у табір смерті Белзець. За два тижні у 10 ешелонах відправили 15 тисяч жертв, але це був тільки початок.

На осінь 1942 року після «великої акції» в гетто залишилося 50 тис. осіб. Людей везли на розстріл у підльвівські Лисиничі на піщані кар'єри («на Піски») або знищували в Янівському концтаборі в «Долині смерті», а також відправляли в Белзець у газові камери. За найменшу допомогу приреченим євреям чекала смертна кара. Про це окупанти нагадували постійно. У 1943 р. лише у Львівській області гітлерівці стратили понад 100 українців за надання притулку євреям. Коли геноцид євреїв набув найстрашніших форм, митрополит Шептицький переховував у власній резиденції євреїв та їхніх дітей, в тому числі й головного львівського рабина Кагане.

В січні 1943 р. гетто перетворили на «Юлаг». Незабаром розстріляли непотрібний вже окупантам Юденрат. Кількість євреїв на березень 1943 року катастрофічно зменшилась до 20 722 осіб. У квітні 1943 р. нацисти провели акцію фізичної ліквідації єврейських поліцейських та їхніх сімей. Насамкінець пішли з життя в'язні, які ліквідували сліди кривавих злочинів — спалювали трупи в місцях знищення єврейського населення. У середині червня кат львівських євреїв бригаденфюрер Фріц Кайман оголосив місто Львів «юденфрай» — вільним від євреїв. Німецьку окупацію вдалося пережити 823 особам єврейського походження — за час гітлерівського геноциду у Львові загинуло близько 140 тисяч євреїв.

По трьох роках війни Червоної армії ціною мільйонів людських життів вдалося зупинити нацистів, перейти у контрнаступ і знову наблизитися до Львова. Радянське військо тепер мало деякі зовнішні новації. Ще від січня 1943 року було введено погони. Звання червоноармійця замінили на звання рядового, звання капітана перемістили

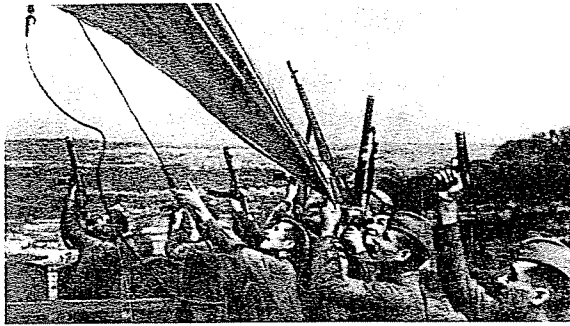
до категорії молодших офіцерів і офіційно повернули вживання слова «офіцер». У лютому 1946 року назву «Червона армія» замінили на «Радянська армія».

23 червня 1944 року Сталін за участі членів Політбюро ВКП(б) і Держкомітету оборони розглянув ситуацію на львівському напрямку. Він поставив завдання командувачу фронту маршалу І. Конєву провести стратегічну наступальну операцію, зайняти Львів і очистити від німців Захід України. В історії ця операція відома як Львівсько-Сандомирська. Цікаво, що через три дні після цього Сталін отримав титул Генераліссимуса.

Маршали Конєв і Жуков вважали, що Львів слід обійти і оточити, не ув'язуючись у вуличні бої, щоб зберегти унікальне місто. Але Хрущов поскаржився Верховному головнокомандувачу, що воєначальники бойкотують штурм Львова, і Сталін наказав якнайшвидше закінчувати справу. Загалом, наміри Конєва зберегти Львів не виглядають щирими, адже у квітні-травні його армія безжально бомбардувала місто і завдала йому великих руйнувань — найбільших за всю війну. Лише за один першотравневий наліт, що тривав між 21.00 і 23.30, тридцять літаків за 5 хвилин скинули на місто кілька тисяч бомб. Наступного дня 90 літаків завдали нового потужного удару. Внаслідок цих дій лише під час бомбардування залізничного вокзалу 1 травня загинуло 386 осіб. Люди, що ховалися в бомбосховищі, на місці якого тепер клумба з фонтаном навпроти головного входу до вокзалу, загинули під землею. 1–2 травня бомбардуваннями зруйнували 340 будівель. Мешканці міста надовго залишилися без світла, газу, води, зв'язку.

Вже на початку 1944 року, незважаючи на заборону окупаційної влади, на захід виїхало близько 6 тисяч львів'ян. Лише 9 травня німці дозволили евакуацію цивільного населення. 17–18 липня місто залишив апарат губернатора, міської управи, інших установ адміністрації, структури гестапо, поліції безпеки СД. Останньою втекла адміністрація тюрми на Лонцького, яка вивезла у ніч на 20 липня в'язнів. Таким чином, на 21 липня, коли перед містом з'явилися передові частини танкової армії Лелюшенка, у ньому залишалися лише загони німецької військової жандармерії, які мали регулювати рух колон від-

передбачав захоплення Львова і репрезентацію польської влади перед Червоною армією. 7 липня 1944 командир формувань АК полковник Філіпковський отримав наказ: за будь-яку ціну при відступі німців оволодіти містом. Водночас частинам АК наказали паралізувати можливі спроби УПА захопити Львів (український провід не мав бажання допомагати ані полякам, ані советам). 22–23 липня, коли німецькі війська практично залишили Львів, загони АК вийшли із підпілля, зайнявши райони Львівської Політехніки, Личакова, Погулянки, вулиці Зеленої. Вони не підпорядковувались советам, але нерідко налагоджували зв'язок з радянськими частинами і були їх провідниками.

22 липня 1944 року о 8.00 танкові батальйони радянських військ за підтримки мотострільців просувалися вулицею Зеленою і, дійшовши до центру, захопили кількох полонених зі штрафного батальйону німецької гірської дивізії. За день бою бригада втратила три танки і шість бійців. Наступного дня один батальйон (12 танків) досяг головного залізничного вокзалу, звідки його чотири «Т-34» з батальйоном піхоти вирушили в бік центру і Замарстинова.

ступаючих через Львів німецьких частин. Вони залишили місто з ар'єргардами 23 липня.

Древню галицьку столицю мали намір захопити і частини польської Армії Крайової. У плані операції «Буря», розробленому в Лондоні ще 1943 року, був спеціальний розділ, який

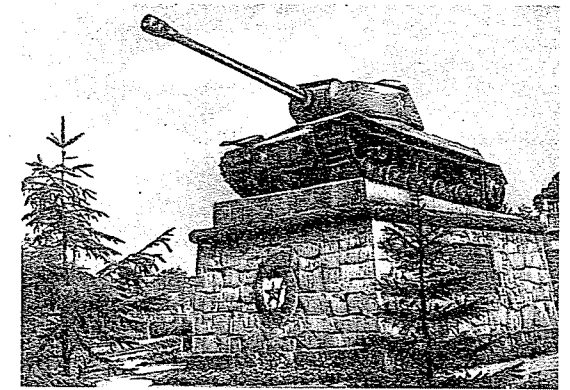
До площі Ринок із боями пробився радянський танк «Гвардія». У той час тут вже розпоряджались вояки польської Армії Крайової з підрозділу Станіслава Рокушинського, які вивісили на всі чотири боки ратушевої вежі прапори країн антигітлерівської коаліції: американський, англійський, французький, радянський та польський. Учасники

акції згадують, що прапор СРСР вони вивісили з боку Високого Замку, це викликало люті українських снайперів, які перебували на службі німецької армії, і вони почали інтенсивний обстріл.

За версією радянських істориків, гвардії старшина Радянської армії уродженець Чернігівщини Олександр Марченко, котрий підїхав до Ратуші на танку «Гвардія», після сутички з німецькими військами вивісив на Ратуші червоний прапор. За польською версією, яка спирається на свідчення вояків АК, Марченко після дружньої розмови з польськими вояками, побачивши на вежі прапор СРСР, не піднімаючись на вежу, обмежився вивішенням советського прапора з вікна другого поверху над входом. За версією знову ж таки радянських істориків, у момент, коли Марченко виходив із ратушевої брами, його застріляли німецькі вояки, поляки ж згадують, що радянський вояк сів до танку і відїхав з площі Ринок. До часів української незалежності на фасаді Ратуші була меморіальна дошка на честь вивішення над Ратушею червоного радянського прапора. Радянські історики відзначають також, що танкісти піднесли червоний прапор і над Оперним театром. На вулиці Личаківській перед теперішньою церквою Покрови постав перший повоєнний пам'ятник радянським танкістам, відкритий 23 грудня 1945 року, — цей танк на постаменті простояв до початку 90-х років. Марченко декілька разів був перепохований — у 1946 році його поховали на вул. Кохановського (тепер Левицького) біля будинку № 13, а згодом прах перенесли на Пагорб Слави.

Для поляків, які хотіли воювати проти Німеччини, був лише один варіант: записатися в радянську дивізію імені Костюшка, бо Армія Крайова була ворожою для советів, і більшість із тих, хто там воював і хто їй допомагав, згодом вивезли на Сибір. Зокрема, ксьондз Керницький з Латинської катедри, який був зв'язковим АК, одержав десять років таборів. Разом із ним десять років довбав сибірське каміння відомий у Львові лікар-невропатолог Султан.

Біля будинку № 14 на вул. Словацького, якраз поблизу теперішнього приміщення Червоного Хреста, вояки АК поставили гармату і стріляли по німцях. Польські вояки були в цивільному, лише на рукавах мали біло-червоні пов'язки. Згодом німці відступили на залізничний вокзал.

Коли до Львова прийшли совети, польські діти показали їм місця, де були закладені бомби. Німці, відступаючи, залишали багато мін і фугасів у каналізаціях і телекомунікаційних шляхах.

Радянські сапери взялися їх розмінувати. Весь парк Костюшка розрили окопами, в яких знаходили карабіни, пістолети, кулемети і міни. В часі війни зброя була доступною, траплялися навіть випадки, коли люди через якісь побутові суперечки могли кинути гранату у вікно.

Спеціальним наказом Сталіна АК було названо ворожою, що підлягала репресіям. Її керівника Владислава Філіпковського 28 липня викликали до представника НКВС у Львові, комісара безпеки Грушка, який категорично заявив: Львів — місто радянське, й висунув вимоги — негайно зняти польські прапори у місті (на Ратуші прапор вже скинули), припинити патрулювання вулиць, зібрати аківців у казармах і скласти зброю. В переговорах брали участь М. Хрущов і Д. Мануїльський, які доповіли Сталіну про їх результати. Після роззброєння Філіпковського вище командування і штабістів АК у Львові арештували, а жовнірів, які погодилися вступити до Війська Польського, звільнили з-під охорони, решту ж відправили у табори. Близько 300 аківців запроторили до в'язниці на вулиці Лонцького.

З приходом радянських військ у 1944 році тюрма попереднього затримання НКВС у Львівській області запрацювала знову, як це було до війни. Після арешту у ніч з 10 на 11 квітня 1945 року до тюрми на Лонцького потрапив патріарх Йосип Сліпий, тут його змушували відкритися від Української Греко-Католицької Церкви. На Лонцького завершив свій земний шлях священномученик Роман Лиско, якого заарештували 9 вересня 1949 року. Припускають, що отця Романа катували набагато довше й живцем замурували в стіні цієї тюрми. В ній же військовий трибунал 1949 року засудив 1210 осіб (із них 996 — за антирадянщину), за 11 місяців 1950 року — 1233 особи, з яких 987 засуджено до 25 років позбавлення волі, інших — до 10 років виправно-трудова таборів.

На стінах львівських будинків і парканів з'явився перший наказ радянської влади, який запроваджував комендантську годину, вимагав негайно здати зброю і не допускати грабунків. 30 липня на багатолюдному мітингу біля Опері виступили маршали Конев і Хрущов, останній запевнив: радянська влада принесла львів'янам свободу і щасливе життя. Однак вже за кілька днів НКВС розгорнув арешти і масові депортації — спочатку поляків (за польськими даними, до Сибіру вивезли до 50 тисяч осіб), а згодом і українців. Розпочалася нова радянська Львова.

Ситуацію загострювало протистояння між українцями, поляками та радянською владою, а також виселення поляків зі Львова. Поляки, насамперед інтелігенція, були переконані у відновленні довоєнних кордонів й тому вважали, що їм не потрібно виїжджати. Тим більше, що польський емігрантський уряд у Лондоні дав директиву своїм під-

пільним організаціям у Львові та інших центрах Західної України утриматися від евакуації, обіцяв добитися під час мирної конференції включення міста до складу Польської держави. Така ситуація стривожила уряд УРСР, який цього разу не отримав вказівок загравати з поляками. М. Хрущов у

лісті до Й. Стааліна від 29 листопада 1944 року виклав пропозиції, як спонукати поляків до виїзду в Польщу. Він вважав, що на польське населення, як на громадян Радянського Союзу, повинні поширюватися «всі наші заходи без будь-яких поправок, всі радянські закони повинні бути для них обов'язковими». Це означало, що на поляків, як і на українців західного регіону, розповсюджується мобілізація на роботи при відбудові промислових об'єктів, сільського господарства у східних областях України та інших республіках СРСР. Зазначалося, що у всіх навчальних закладах можна користуватися тільки радянськими підручниками, навчання проводити тільки російською і українською мовами. Заборонялося в усіх польських школах вчити дітей за польськими програмами, що виховують у душі польської буржуазно-демократичної республіки. Програми мали бути затверджені Наркоматом освіти УРСР. Все це, на думку Хрущова, мало прискорити евакуацію польського населення із західних областей України до Польщі.

Побутові стосунки між поляками, українцями і росіянами у Львові на загал були мирними, але взаємної довіри між ними не було протягом усього радянського часу — люди боялися стукачів, які за будь-яке небережне слово могли донести в міліцію або КДБ.

Незважаючи на арешти, у Львові підпільно діяли структури АК, політичні партії та націоналістичні організації. Вночі з 3 на 4 січня 1945 року органи НКВС провели у Львові масові арешти антирадянських елементів серед поляків, було заарештовано 772 особи. Залякати поляків, щоб спонукати їх до виїзду, мала на меті стаття у газеті «Czerwony Sztandar» за 7 лютого: «Польські націоналісти — вороги демократії». З першим транспортом зі Львова до Польщі 2 грудня 1944 року виїхало 50 поляків, а в лютому 1945 року були вже два транспорти, але в березні кількість охочих виїхати зменшилась. Поляки все ще вірили, що Львів знову стане польським. Та з кінця 1945 року, незважаючи на опір переселенню польського підпілля та великі труднощі евакуації десятків тисяч людей,

основна маса поляків почала виїжджати до Польщі. Впродовж 1944–1946 років зі Львівщини було евакуйовано 281711 осіб, в тому числі зі Львова — близько 50 тисяч. Таким чином, до 1950 року у Львові залишилося менше 30 тисяч поляків.

У листопаді 1944 року на День Усіх Святих та в 26-у річницю незалежності Польщі в центрі міста та на Цвинтарі Орлят відбулися багатолюдні демонстрації під польськими прапорами і гаслами «Не віддамо Львова СРСР!», «Загинемо, але Львів буде наш!», «Смерть більшовикам!» Чотири тисячі поляків співали на цвинтарі польський гімн та патріотичні пісні. Органи НКВС провели арешти активістів цих заходів, потім захопили підпільну радіостанцію Армії Крайової, яка підтримувала зв'язок із Лондоном. «Польську проблему» остаточно вирішили виселенням тисяч поляків на історичну батьківщину в нових кордонах.

У липні 1944 року вцілілі євреї радо вітали прихід Червоної армії. Відновила свою роботу єврейська релігійна громада, запрацював єврейський театр. Однак у березні 1947 голову єврейської громади Л. Серебряного заарештували, у 1949 році ліквідували відділ єврейської літератури бібліотеки імені Стефаніка, згодом, «за порушення громадського порядку в синагозі», радянська влада ліквідувала Комітет єврейської громади. У другій половині 1945 — першій половині 1946 років через Львів до Польщі, а звідти до Палестини виїхало чимало євреїв, які були громадянами Польщі до Другої світової війни.

Недовіра до українців-галичан була стрижневим принципом сталінської кадрової політики у Західній Україні. Станом на 1 січня 1945 року в радянських установах Львова працювало 547 осіб, з них майже 83 відсотки — прибулі кадри. Щодо національного складу, то 275 осіб становили українці, 175 — росіяни, 5 — євреї та 82 — представники інших національностей, передовсім поляки. Склад Львівської міськради формувався з надійних, класово перевірених і відданих Комуністичній партії кадрів. Серед них переважали вихідці з-поза Львова і Західної України. На 1945 рік серед керівних працівників міськради було 15 українців, 8 росіян, 3 євреї і 1 поляк. З-поміж 576 затверджених міськкомом партії номенклатурних функціонерів місцеві мешканці становили лише близько однієї п'ятої частини. Нечисленні галичани середньої та нижчої ланки міського керівництва обсаджувалися агентами-стукачами. На кінець сорокових років із трьохсот осіб, що працювали у львівському міськвиконкомі, лише близько вісімдесяти були місцевими українцями. Тенденція недовіри до галицьких українців і недопущення їх до високих посад у міському керівництві зберігалася до часів незалежності.

Розповідають, що чільні радянські партійні, військові і адміністративні керівники у перші повоєнні роки (на відміну від 1939 року) боя-

лися селитися далеко від вокзалу. Відмовлялися навіть від розкішних вілл поблизу Стрийського парку, помешкань на Професорській колонії. Вони мали великий страх перед УПА і очікували на час «ікс» — коли доведеться терміново пакувати речі і тікати з міста. Отже ж тікати з району Привокзальної буде набагато зручніше.

Особливе становище Львова як форпосту, через який ішли головні шляхи, що зв'язували тил з українськими фронтами, спричинило до розташування у місті (і під час війни, і в повоєнні роки) численних військових частин і шпиталів. Це загострювало і без того складну криміногенну ситуацію. Військові пиячили, влаштовували бійки, дехто чинив свавілля над місцевим населенням: грабував, вчиняв розбійні напади, нерідко по людях відкривали стрілянину. Ще декілька років після війни Львовом керувала військова комендатура, була посада коменданта міста. У зв'язку із діяльністю УПА у місті до 1948 року діяла комендантська година — взимку від восьмої вечора до шостої ранку.

Після Другої світової війни місцем виконання страт залишилися відбудована тюрма «Бригідки». Розстріли здійснювали на «посту №1» (підвал від вулиці Городецької). Працівники каральних органів стріляли засудженим до смерті у потилицю з дрібнокаліберної гвинтівки. Убитих у непримітних вантажівках вивозили за місто, де були споруджені спеціальні ангари, замасковані під господарські приміщення. Машина заїжджала до ангара, де відбувалося таємне поховання. Коли ангари заповнювалися братськими могилами, будувалися нові. Розстріли у Львові припинилися наприкінці 80-х років на вимогу демократичних сил, а 1997 року президент Кучма оголосив мораторій на виконання смертної кари.

Радянська пропагандистська машина прагнула показати мешканцям Львова, що повернення Червоної армії — це визволення. Про це совети товкмачили львів'янам вдень і вночі, намагаючись за допомогою психологічного тиску змусити галичан визнати це. Радянська ідеологія була футуристичною і досить привабливою для молоді. Досі тут майже ніхто не говорив про майбутнє — галицька ментальність промовляла лише до минулого. Однак в уяві українців виринали реалії «перших советів» 1939–1941 років. Певна частина громадсько-політичних діячів, галицької інтелігенції перед вступом радянського війська виїхала зі Львова на Захід. У зв'язку

з цим на першому міському повоєнному мітингу 30 липня 1944 року компартійний лідер України М. Хрущов шкодував: «Вони даремно це зробили, оскільки радянська влада не хоче вдаватися до репресій». Більшість українських мешканців Львова була морально готовою протистояти сталінському режимові, а його організованою силою стало оунівське підпілля та багатотисячна УПА.

У січні 1945 року Політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову «Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами у західних областях України» з розгорнутим планом заходів проти активізації націоналістичної боротьби. З метою виявлення підпільників у Львові на підприємствах і в установах створювалися спеціальні наглядові групи на чолі зі співробітниками НКВС-НКДБ. Опір репресивному режимові очолила ОУН, структура якої від 1943 року охоплювала українські краї-землі — північно-західні і середньо-східні. Львів входив до складу західноукраїнських земель, крайовим провідником яких від 1943 по 1951 рік був Роман Кравчук («Петро»).

Через значний наплив сільської молоді у вищі навчальні заклади, наприкінці літа 1946 року секретар Львівського обкому партії І. Грушецький звернувся до ЦК КП(б)У з проханням створити у Львові міський відділ НКДБ. Навколо Львова була запроваджена 30-кілометрова зона посиленого паспортного режиму. На під'їздах до міста ретельно перевірялися потяги. У гуртожитках працювало чимало агентів, в органи держбезпеки викликали студентів, змушували їх до співпраці. Незважаючи на численні арешти, українське підпілля не переставало діяти. У 1948–1949 роках воно значно посилило пропагандистську діяльність у Львові, поширюючи, переважно через студентів, підпільні журнали і листівки у різних районах міста та у вищих навчальних закладах. 18 листопада 1949 року було встановлено паспортний режим 1-ї категорії в 50-кілометровій зоні навколо Львова. На прохання секретаря львівського обкому партії, у місті створили додаткові чотири відділи міліції.

Другі совети спочатку не вдавалися до масових депортацій. На початку 1946 року лише 2 родини із 5 осіб вивезли як буржуазних націоналістів. Але у жовтні 1947 року почалася наймасовіша акція проти членів ОУН і УПА. Крім міліції і НКВС, до неї залучили близько 300 компартійних діячів, надали 249 вантажних автомобілів. 275 українських родин (близько 830 осіб) вивезли у Західний Сибір. Серед виселених були й поляки, яких заарештували у 1944–1945 роках. Від початку 1948 до травня 1950 року через політичні мотиви з міста вивезено загалом 522 родини (1238 осіб). Виселення українців зі Львова тривало до 1952 року. На території Замарстинівської в'язниці до січня 1949 року містився збірний табір, з якого селян відправляли ешелонами на поселення.

Рятуючись від голоду 1946–1947 років, до Західної України прибуло близько 900 000 втікачів. У доповідній начальника львівського НКВС генерала Вороніна було написано: «Мішечники» зі східних областей України і Бессарабії заповнили привокзальну площу Львівського пасажирського вокзалу. Завошивлені, тифозні, вони палять лавки, паркани, а місцеві націоналісти постачають їх літературою... Тільки в ніч на 20 березня 1947 року на станції Львів-Пасажирський мішечників накопичилось понад 2500 осіб». Щоб уникнути «бандерівської пропаганди», влада знайшла кілька товарних вагонів і силоміць відправила частину людей до Харкова. Решті, аби звільнити центральний вокзал, дозволили перейти на територію залізничної станції Підзамче.

У лютому 1947 року війська НКВС у Львівській області отримали наказ очистити вокзальні станції і прилеглі території від «соціально-декасованих елементів». Каральні загони оточили територію Підзамча і витіснили всіх, хто на ній перебував, до залізничної колії, неподалік від гори Високий Замок, пообіцявши дати поїзди. Потрапивши у пастку, не дістаючи жодної допомоги, «декасований елемент» помирав на станції повільною мученицькою смертю від хвороб, холоду й голоду... Після розкопок у 2007 році анатоми Львівської медичної академії допомогли встановити кількість жертв на станції Підзамче — 500 осіб, серед них 96 підлітків і дітей. У 29 черепках знайшли отвори від куль. Також знайшли натільні хрестики, медальйони і радянські монети чеканки 1945 і 1946 років. Тіла загиблих жителів Східної України та Бессарабії виявили в загальній ямі 5 x 7 метрів. Львів'яни згадують, що в пошуках хліба багато так званих бессарабців приходило до Львова, часто з маленькими дітьми, просили хоч якоїсь їжі. Дехто тут і помирав. Трупні спухлих від голоду людей деколи знаходили у ровях на околицях міста.

Слід зазначити, що й після смерті Сталіна українці Львова, особливо молодь, чинили загалом пасивний опір тоталітарному режимові. Очевидці згадують, що під час Великодніх свят із кінця 40-х років молодь міста, здебільшого учні ремісничих

училищ, незважаючи на заборону влади, організувала на місці теперішнього скверу навпроти церкви Юра гаївки. Деколи сюди приходили хулігани, яких називали «бандюками», і розганяли або били їх. Тому згодом молодь перебралася на подвір'я собору. Щоб не було чути українського співу, комсомольців вищих навчальних закладів примушували йти під стіни Святого Юра і співати радянських революційних пісень.

На боротьбу проти ОУН і УПА сталінський режим, окрім внутрішніх і прикордонних військ, кинув регулярну армію, створив винищувальні батальйони, спецбойки, які під виглядом повстанців вбивали мирних мешканців і влаштовували провокації. Проте окремі невеличкі підпільні групи опору проіснували аж до початку 60-х років.

Першою повоєнною маніфестацією непокори режимові був масовий похорон митрополита Андрея Шептицького 5 листопада 1944 року. Політичний терор впроваджував тоталітарну систему у всіх сферах суспільного життя. 8–10 березня 1946 року проведено збори групи підібраних і заляканих владою священників та мирян, які проголосили ліквідацію Української Греко-Католицької Церкви і передання її парафій Московському патріархатові. Це зібрання нелегітимно назвали Львівським собором. А Греко-Католицька Церква відтоді стала найбільшою забороненою релігійною спільнотою у світі. Найважчим її періодом були останні роки сталінського режиму. Протягом 1946–1947 років органи держбезпеки у західних областях арештували 800 греко-католицьких душпастирів, яких було відправлено у тюрми та концтабори. Таким чином, у середині ХХ століття сталінський режим реанімував небачене від IV століття явище — катакомбну церкву.

Арешти і вивезення на Сибір набрали масового характеру. Тільки в ніч з 20 на 21 жовтня 1947 року з міста відправили на заслання 287 родин. Спровоковані радянськими спецслужбами вбивства Гавриїла Костельника (20 вересня 1948), якого свого часу використали для заборони Греко-Католицької Церкви, і Ярослава Галана (25 жовтня 1949) стали приводом для подальшого посилення репресій.

Очевидець цих подій розповідає: «20 вересня 1946 року мені довелося стати свідком убивства Гавриїла Костельника. Я вертався після навчання з інституту і йшов додому вулицею Краківською. Коли я проходив повз Преображенську церкву, то побачив, що з храму виходить багато мирян і серед них отець Костельник. За ним з церкви виходив чоловік. Я був приблизно метрів за 20 від місця події і побачив, що цей чоловік раптом дістає пістолет і два рази впритул ззаду стріляє в голову Костельника. Костельник падає на сходах. Люди всі розбігаються, і я бачу, як убивця тікає в бік вулиці Лесі Українки направо догори. А там на відстані 20 метрів від перехрестя з Краківською стояла машина, а в ній було три міліціонери. Вони хап його за руку, запхали в машину і поїхали. Те, що я бачив, під-

тверджує той історичний погляд, що вбивця Костельника не був жодним «агентом Ватикану», а радше агентом КДБ».

У травні 1950 року на чорній мармуровій плиті могили галицького письменника-комуніста Ярослава Галана на Личаківському цвинтарі з'явився хрест. Це знамення мало цілком раціональне пояснення. На початку 1949 року цю плиту конфіскували у львівської родини, що мала поставити її на могилі свого близького. Хрест на плиті затерли, але погано зашліфували, і тому, з плином часу, він проявився. Поява хреста на могилі переконаного атеїста і автора різких антицерковних памфлетів викликала ажіотаж серед вірян. Тому компартійне керівництво вирішило покласти на цю плиту ще одну, щоб закрити ідеологічно небезпечний знак.

Кампанії паплюження «українсько-німецького буржуазного націоналізму» у повоєнні роки супроводжувалися посиленням цензури, новими хвилями русифікації. У вищих навчальних закладах проводили чистки викладачів і студентів, у бібліотеках і музеях вилучались і часто знищувалися визнані ідейно шкідливими книги й експонати; частину їх було закрито у так званих спецфондах.

Сильний спротив сталінському режимові чинили ченці. Львівський обком партії постановив ліквідувати всі діючі греко-католицькі монастирі до літа 1950 року, що й було зроблено. Довше за всіх протрималися жіночі монастирі василіянок у Суховолі (до 1952 року) і Управа сестер-службниць у Львові (до 1957 року). Близько 100 монахинь і 40 сестер відправили на Сибір і Далекий Схід, 29 із них загинули на засланні.

Залишившись без ієрархії, місцеві греко-католицькі священники діяли підпільно. Хоча майже всі вони прийняли православ'я, проте на прохання вірних не змінювали обряду і зовнішнього вигляду церкви. Під час Богослужіння не згадували Папу Римського, але й не споминали московського патріарха. Деякі душпастирі проводили релігійні обряди нелегально в помешканнях вірних. (До речі, Римо-Католицька церква не була заборонена).

Суворість радянського режиму виявлялася навіть у питаннях шлюбу. 15 лютого 1947 року було прийнято Постанову уряду СРСР «Про заборону шлюбів з іноземцями». Зате через два дні, 17 лютого 1947, почалося мовлен-

Трилетарни всіх стіли, соціалістичесь!

Львовская ПРАВДА

Ради Міністрів і ЦК ВКП(б) «Про проведення грошової реформи і скасування карток на продовольчі і промислові товари». На кінець 40-х років було ліквідовано неписьменність і малописьменність. З 1948–1949 навчального року почало здійснюватись загальне семирічне, а з 1959 року — загальне восьмирічне навчання. 1 березня 1946 року почала виходити газета «Львовская правда» і того ж року з'явилася «Слава Родины» (для військовослужбовців).

26 листопада 1944 року почав працювати Державний український драматичний театр імені Марії Заньковецької, у грудні 1944 року до Львова переїхав Республіканський драматичний театр імені М. Горького. 27 липня 1945 року відкрилася Львівська картинна галерея, у 1946 році у місті почав працювати Обласний театр ляльок (від 1947 року розміщувався на вул. Короленка, 7) і Львівський державний театр мініатюр (на вул. Городоцькій, 6). У липні 1946 року почалося будівництво літнього театру на 1 тисячу місць на подвір'ї будинку Львівської обласної філармонії (вул. Франка, 25). Того ж року почали відбудовувати кінотеатр «Парк» (відкрився 1 травня 1947 року) і ввімкнули освітлення у Стрийському парку. 1 червня 1946 року у місті створено Інститут фізкультури, а 1 жовтня 1946 року — Інститут прикладного та декоративного мистецтва. Того ж року почав працювати вечірній Інститут марксизму-ленінізму на вул. Щербакова, 4 (нині Грушевського).

У 1946–1950 роках у парках і на вулицях міста заклали 22 сквери, висадили 34 тисячі дерев, 138 декоративних кущів, збудували чотири нові оранжереї і розсадник площею 106 га. У серпні 1946 року відновили ранкову гімнастику по радіо о 6.25 і 8.25 ранку.

Післявоєнний час у Львові був часом «великого переселення народів». Частина львівської інтелігенції, яка боялася репресій, виїхала на Захід, і більшість помешкань у центральній частині міста була зайнята хвилею зі Сходу. Пізніше почалося велике переселення українців із Польщі, проте вони не мали можливості одержати помешкання у Львові і були розселені на околицях, їх навіть переселяли до Східної України. Вихідців із Лемківщини, Надсяння і Холмщини оселяли в Рясному, Збоїщах, Голосках.

Політика тоталітарної влади полягала в тому, щоби не збирати національно свідоме населення в одному місці, водночас і багато родин намагалися жити нарідно, аби в разі арешту хоча би хтось із родини

ня радіостанції «Голос Америки» на СРСР — для багатьох це стало вікном у світ.

14 грудня 1947 вийшла постанова

мав шанс уціліти. Дехто чіпляв на дверях список речей, які необхідно швидко зібрати у випадку несподіваного арешту. Недарма у ті часи на Сході було гасло «Їхати на Захід заповнювати вакуум». На Головному залізничному вокзалі був спеціальний зал, куди приїздили люди зі східних областей власне для заповнення цього «вакууму». Там відбувалася реєстрація, там приїжджі чекали подальших вказівок. Вночі каральні органи вивозили людей із помешкань, а вранці на вокзал приходила людина і за черговістю реєстрації називала прізвище і адресу, куди новоприбула сім'я з речами мала їхати і займати помешкання. За спогадами одного із львів'ян, коли він, як військовий, приїхав до Львова, то вів свою сім'ю з вокзалу на призначену йому квартиру пізно увечері. Убезпечуючись від нападу бандерівців, він на кожному перехресті для остраху робив постріл вгору з пістолета.

УПА продовжувала збройний опір радянському режимові у підпіллі. 31 січня 1949 року загинув у бою шеф штабу Української Повстанської Армії (УПА) Олекса Гасин (поблизу головної пошти), а 5 березня 1950 року — головнокомандувач УПА Роман Шухевич (у Білогорщі за Левандівкою).

По закінченні війни армія Радянського Союзу налічувала понад 11 мільйонів військовослужбовців, а це значно перевищувало потреби мирного часу. Розпочалася демобілізація. У липні 1945 року із армії звільнили усіх солдатів і сержантів, старших за 45 років, та офіцерів, старших за 50 років. Від вересня 1945 року після закінчення війни з Японією почалося звільнення в запас солдатів і сержантів, старших за 30 років, а також солдатів, сержантів, офіцерів, які мали цінні для відновлення народного господарства спеціальності (будівельники, шахтарі, металурги, верстатники тощо) незалежно від їх віку. У період 1946–1948 років із армії звільнялися офіцери старшого віку, які не мали військової освіти, солдати і сержанти, старші за 20 років. До початку 1948 року чисельність армії зменшилася до 2 мільйонів 874 тисяч.

У період від 1946 до 1948 року у СРСР взагалі не проводилося призову до армії. Молодь призовного віку скеровували на відновлювальні

роботи на шахти, підприємства важкої промисловості, будови. Аж у 1949 році ухвалили новий Закон про загальну військову повинність. Призову до армії підлягали молоді люди у віці 18 років, і призов відбувався один раз на рік у листопаді-грудні. Термін служби у сухопутних військах та авіації становив 3 роки, на флоті — 4 роки.

Так тривало аж до 1968 року, коли термін солдатської служби скоротили у сухопутних військах до двох років, на флоті — до трьох, а також перейшли на два призови протягом року (весняний і осінній). Для випускників інститутів, які не проходили військової підготовки, термін солдатської служби становив 1 рік. Від 1 січня 1972 року в Радянській армії були введені звання прапорщиків і мічманів замість сержантів і старшин. Ця система комплектування армії без будь-яких значних змін проіснувала до моменту розпаду СРСР і Радянської армії у 1991 році.

Аж до грудня 1949 року в СРСР перебувало понад 3 мільйони військовополонених. За наказом НКВС від 2 листопада 1945 року, німецьких військовополонених позбавили права носити погони, петлиці, емблеми, ордени, медалі, стрічки нагород. Зрозуміло, також було заборонено будь-яку нацистську символіку, і жодного повернення нагород та відзнак під час репатріації не передбачалося. Репатріацію завершили до кінця грудня 1949 року. У Львові німців використовували здебільшого на будівельних роботах. У районі Замарстинівської розташовувалися спеціальні бараки військовополонених, де вони мешкали.

Німці відбудовували зруйновані дороги і кам'яниці в різних районах Львова, найбільше на Замарстиніві. Для прикладу, знамениту віллу «Палатин» на Калічій Горі відновлювали німецькі полонені під керівництвом архітектора, і якість робіт була такою досконалою, що новий ремонт тут почали робити аж через 60 років.

Від кінця 40-х років характерною ознакою нового часу стали скупки. У скупках приймали різні якісні речі, як-от відріз на пальто, хороше італійське взуття, хутра. Ці скупки здебільшого працювали при комісійних магазинах, де здавали речі на комісію, але тоді треба було чекати на реалізацію. Хто ж хотів одержати гроші відразу, здавав речі у скупку, проте втрачав 20–30 відсотків.

Золото, срібло, кришталь, коштовне каміння скуповували у спеціальних скупках, зазвичай вони існували при ювелірних магазинах. Це були окремі відділи, де працювали спеціалісти, що добре розумілися на таких речах.

До 1944 року площа Ринок була фактично першим центральним ринком Львова. Після приходу советів уся торгівля звідси перемістила-

ся в район площі Теодора, і цей ринок називався Краківським. А 31 березня 1945 року влада вчинила на Краківському облаву з допомогою війська. Арештували тих, хто продавав тютюн, дріжджі та інші продукти, куплені в солдатів. Щоправда, більша частина спекулянтів встигла втекти ще до облави — на «Кракідалах» працювала своя «служба безпеки».

Поблизу був вільний майдан, де часто відбувалися мотошоу. Мотогонщики їздили по стінах і показували різні трюки, це видовище збирало багато людей. На місці теперішнього готелю «Львів» довго було болото і пустир, на якому час від часу ставили пересувний звіринець, а перед ним на підвищенні «боровся» чоловік з ведмедем. Безплатне видовище збирало натовп зівак. У цьому районі було багато кишенькових злодіїв. Тут часто було чути лемент обкрадених. Пронирливі ділки пропонували городянам дешевий цукор, борошно, ковбасу, брали гроші і... зникали в найближчій брамі. Злодій виходив на іншу вулицю через прохідний двір і пропивав гроші ошуканих людей у пивних. А любителі дешевизни ще довго чекали на обіцяний цукор, аж поки не второпали, що їх ошукали.

У перші повоєнні роки кримінальна ситуація у Львові погіршилась, і цьому сприяли велика кількість військових частин і шпиталів у Львові. За відсутності контролю над зброєю, солдати Радянської армії вчиняли грабунки і вбивства. Резонансним стало вбивство кільканадцятьох сільських дівчат-молочниць, тіла котрих випадково знайшли у стайнях, що належали університету, на вулиці Жовтневій (Дорошенка). Ймовірно, що вбивства вчинили радянські солдати.

Наприкінці 40-х — початку 50-х років у Львові з'явилися великі групи кримінальних злочинців, яких приваблював незрівнянно вищий рівень життя в західних регіонах України. Серед них особливим нахабством вирізнялися російські кишенькові злодії, які діяли зграями в трамваях та крамницях і калічили тих, хто намагався чинити їм опір.

По війні там, де тепер ринок «Добрут», на місці колишніх «Кракідалів» існував так званий «Голубий Дунай» — фанерні ятки, пофарбовані у блакитний колір. Там з рук торгували різним добром — камінцями до

запальничок та іншим ширвжитком. Там же можна було недорого поїсти, наприклад, горнятко какао і бутерброд з тушонкою коштували десять карбованців. Цей фаст-фуд влаштували приватні підприємці — тоді влада ще дозволяла таку ініціативу.

На вулиці Куліша № 6а ще стояла глуха стіна, біля якої гітлерівці розстрілювали людей, а там, де нині «Міленіум», у повоєнні роки з возів продавали печений хліб. Під нинішнім готелем «Жорж» стояли чистильники взуття. У готелі жило багато військових, тому клієнтів не бракувало. На місці Карпатського залу була знаменита більярдна, до якої приїжджали навіть гравці з інших міст. Там крутилися великі гроші, і більярдна партія могла закінчитися ударом ножа.

У червні 1946 року у колишньому пасажі Касслера «Галерея Марійська» (пл. Міцкевича, 5) відкрився магазин-пасаж «Дитячий світ». На площі Данила Галицького, 8 почав працювати кінотеатр «Комсомолец». До речі, в той час дітям дозволялося відвідувати кінотеатри тільки до 19.00 години і тільки з батьками або піонервожатими.

1946 рік знаменний також відкриттям кількох басейнів у Львові. Так, 9 червня відкрито басейн «Динамо», почалася відбудова басейну «Спартак» на вул. Замарстинівській, у липні відкрився басейн Окружного будинку офіцерів у кінці Клепарівської. Того ж місяця відбулися перші після війни скачки на іподромі на Персенківці. Того року відкрився Клуб прикордонників на вул. 17 вересня, 9 (Січових стрільців), а також гуртожиток учнів львівського ремісничого училища № 4 на вул. Першого травня, 4 (пр-т Свободи). Серед тих адрес, які вже не існують, можна згадати кравецьку артіль ім. 8 березня на вул. Федорова, 1, артіль «Львівський дезінфектор» на вул. Ватутіна, 34 (Князя Романа), педагогічну школу на вул. Театральній, 15.

У 1947 році на вул. Мартина, 30 (Жовківська) відкрилася Львівська взуттєва фабрика, на місці руїн старого млина на вул. Шевченка збудували мехсклозавод, запрацював Львівський завод медичних препаратів «Лаокоон» (згодом хімфармзавод), на розі 1 Травня і Орловської (Тиктора) — музична майстерня міськпромкомбінату з ремонту та настройки піаніно, роялів, баянів, на Гвардійській, 32 — дитячий будинок № 1, на Городоцькій, 194 — завод «Метал», а 23 червня відкрився басейн «Спартак». У серпні 1947 року створено платну поліклініку на вул. Енгельса, 20 (Коновальця). Цього ж року у Львові на вул. Першого травня, 37 відкрився перший магазин військової книги.

19 квітня 1947 року вийшла заборона для руху гужового транспорту центром міста, окрім підвозу продуктів. Максимальна швидкість руху для автотранспорту дозволялася 30 км/год., для вантажних машин і мотоциклів — 25 км/год. Певно, її не надто дотримувалися, тому у лютому 1949 року міська влада повторно видала цю постанову. Але тепер заборонили

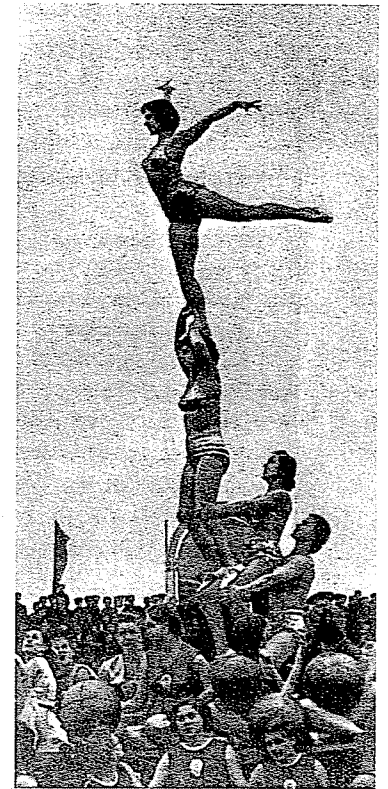
ще й стоянку автомашин на тротуарах, у подвір'ях, де немає гаражів, на вулицях у нічний час. Здається, цю заборону ніколи не сприймали всерйоз.

Після війни ще кілька років зберігалася така цікава річ, як заїжджі двори для колгоспників. У 1948 році один із них відкрився на вул. Б.Хмельницького, 145, а у 1949 р. — на вул. Полтв'яній (проспект Чорновола) і на Центральному базарі. 14 вересня 1948 готель «Нью Йорк» перейменували на «Дніпро» (і яким дивом протрималася така назва стільки часу?).

У 1949 році на Чернечій горі у колишньому закладі для неповносправних дітей, якими опікувалися ченці-студити, розмістився будинок для літніх людей. На пл. Ринок, 34 і вул. Жовтневій, 15 відкрилися магазини «Укрголоввино», на Академічній, 7 — фірмовий магазин «Укрмашприладзбут» (швейні і друкарські машинки тощо). На вул. Короленка, 7 почав діяти Львівський обласний будинок народної творчості, у липні 1949 року — кінотеатр ім. Шевченка на вул. Калініна, 130 (Замарстинівська). У 1949 році на вул. Гуцульській, 9 відкрилася школа піонервожатих, на вул. Некрасова, 30 — авторемонтний завод (згодом станція техобслуговування автомобілів). У жовтні 1949 року було газифіковано селище Левандівка. Основними продовольчими ринками залишалися Галицький, Святого Антонія (теперішній Винниківський), Стрийський. По війні Привокзальний ринок був невеличким, в тому районі ще були залишки Городоцького цвинтаря.

У лютому 1948 року на місці єврейського цвинтаря розташували продовольчий Центральний колгоспний ринок (вулиці Шлейхера і Клепарівська). Тоді ж закрили Сольський і старий Краківський ринки. Територія єврейського цвинтаря на Знесенні використовувалася під автобазу, а на Кульпарківському єврейському кладовищі побудували завод залізобетонних виробів.

Найбільш живучою в умовах тотального дефіциту виявилася барахолка — навіть незважаючи на те, що влада періодично її закривала, розганяла і таврувала як розплідник спекуляції. Перша повоєнна барахолка

тягнулася від Оперного театру майже до залізничного мосту по обидва боки сучасного проспекту Черновола. Працювала барахолка у суботу і неділю. На місці сучасного ринку «Добробут» був базар продовольчий і частково промтоварний (на прилеглих вуличках, зокрема, тягнувся до синагоги на вулиці Вугільній), на площі Святого Теодора — продовольчий. В одному з будинків за театром Заньковецької, неподалік теперішнього «Добробуту» (ці будинки знесли у 60–80-х роках), жив китаєць із косичкою. Він продавав дуже смачний делікатес, про який зараз мало хто пам'ятає, — спарагус. Цей китаєць мешкав у Львові ще від польських часів, він мав за містом свої городи, де вирощував цю зеленину.

По війні на єврейському цвинтарі на місці теперішнього Краківського базару ще лежали зруйновані могиляні плити з написами. Їх можна було побачити там аж до 70-х років. Цвинтар почали нищити гітлерівці, а довершили ліквідацію вже за радянських часів. Цвинтарні плити використовували для вимощення вулиць і доріг. Верхня частина ринку була покрита травою, крізь яку виднілися невеличкі горбочки-могили. Солдати з військових частин час від часу вирізали дерен і кудись вивозили. Одного дня приїхав бульдозер і почав вирівнювати місце під базар. З боку вул. Броварної бульдозер нагорнув високу гору цвинтарної землі, яку довго ніхто не вивозив. Разом із землею бульдозер вичерпував людські кістки. Наступного дня якийсь старший пан збирав останки людей у мішок і кудись відносив.

Вулиці освітлювалися тільки в центральній частині міста. За кількості метрів від Оперного все поринало у темряву. Лише на перехрестях горіли електричні ліхтарі. Після закриття магазинів з'являлися сторожі, у яких на озброєнні був лише свисток. Такий сторож за мізерну оплату мав охороняти призначений об'єкт цілу ніч просто неба і в холод, і в дощ. Вулицями часто ходили сажотруси, це було звичним явищем. Двічі на рік у кожному будинку сажотрус (його у Львові називали коминярем) чистив димарі (комини). Це були чоловіки у чорному вбранні, на плечах вони носили чорну металеву кулю і чорний шнур, а в руках чорні щітки.

У кінці 50-х продовольчий базар з площі Теодора перенесли на місце сучасного Краківського базару, а барахолку — на стадіон «Торпедо» на Золотій (це була дуже велика барахолка), але в кінці 60-х років і там стало тісно, тому барахолку остаточно перенесли до Рясного. Коли Краківський ринок постав на його теперішньому місці, то львів'яни ще довго до цього звалили, бо вважалося, що він розташований далеко від центру, і туди не ходив транспорт. У перші роки цей ринок фактично ледь животів.

Продовольчі кооперативні заготівельні контори їздили на села, заготовляли і переробляли товар, потім передавали його комісійним магази-

нам. Кооперативна торгівля продуктами виникла одразу після війни, з 50-х років це була «Облспоживспілка». Кооперативними артілями у Львові заправляли здебільшого євреї. Ці артілі розгромили на початку 60-х, тоді у місті відбулося багато показових судових процесів. А у повоєнні роки промислова кооперація і кооперація інвалідів були покликані заповнити дефіцит товарів широкого попиту, який не спроможна була подолати держава. У 1945 році у Львові нараховувалося 131 підприємство промислової кооперації. Артілі лісопромислової кооперації Львова були відомі високоякісними художніми меблями. Окрім того, артілі виготовляли взуття на дерев'яній підшві, настільні

лампи, примуси і примусні головки, віконну фурнітуру. Значна частина артілей займалась лісохімічним виробництвом. З січня 1947 року вийшла постанова львівського обласного фінвідділу про реєстрацію кустарних і ремісничих промислів та приватних торгових і промислових підприємств. Були заборонені промисли: виробництво тканин, поліграфічні промисли, виробництво кави, перцю, гірчиці, оцту, вина та інших алкогольних напоїв, розфасовка і сортування з метою продажу, утримання заїжджих дворів, каруселей, ваг на базарах, тирів, торгівельне посередництво, всі форми промислів із застосуванням найманої праці.

Протягом 1946–1947 років державна торгівля, яка неухильно розширювалася, витіснила приватну торгівлю, але це частково компенсувалося збільшенням обсягу колгоспно-ринкової торгівлі. Уся торгова мережа була розташована, головним чином, у центральній частині міста, а околиці (Левандівка, Знесіння, Богданівка) були майже без магазинів. У жовтні 1947 року у Львові було чотири базари: на пл. Теодора, пл. Липневій, пл. Пруса і вул. Леніна. У 1954 році з 855 магазинів (484 продовольчі і 371 промтоварний) великих із чотирма і більше продавцями було тільки 25 продовольчих і 60 промтоварних. Водночас зберігалася нерівність населення в доступі до товарів. Працівники обкому і міськкому партії, міськради забезпечувалися продуктами через спеціальні магазини, до яких прості мешканці доступу не мали.

У повоєнні часи існувала державна, кооперативна і комісійна торгівля, причому державна торгівля отримувала товари від державних

підприємств, а кооперативна — від населення. Працювали ще й «ОРСи» (організація робітничого постачання (снабження)). Вони були відомчими, і ця система частково додала товарний дефіцит, бо тут можна було придбати товари, яких не було ніде. Були ще «военторги» і «залізничторги». У повоєнні часи закриті промислові і продовольчі спецмагазини працювали лише для військових. Один із таких магазинів був на вулиці Валовій. На вулиці Лесі Українки № 15 працював магазин, де з підсобки продавали для начальства лимони, апельсини, банани. А загалом у країні закриті спецрозподільники для партноменклатури стали ознакою 70-х років.

Після війни у Львові з'явилися дешеві заклади, де можна було недорого випити й закутити: «Чарочні», «Чайні», «Закусочні» (з гарячими закусками), «Сосисочні», «Пельменні», «Вареничні».

У повоєнному місті трамвайний рух відновили з 4 червня 1945 року на трьох маршрутах, які зв'язували центр з вокзалом і околицями. Після війни Львовом їздили ще старі австрійські трамваї, пристосовані до вузької колії. Це був один вагончик із двома відкритими майданчиками — переднім і заднім. На задньому можна було їхати зайцем, та ще й курити, а коли заходив контроль — втекти, перестрибнувши через поручні.

Під час боїв за Львів у липні 1944 року трамваї і колії сильно постраждали. Відновлення йшло поступово. Перші трамваї з пасажирами вирушили в рейс 1 березня 1945 року на маршрутах №№ 1, 6, 10. Однак, у травні 1946 року з Львівського трамвайного тресту звільнилися 400 працівників (поляків), що становило 80% персоналу тресту (тоді якраз почався масовий відтік поляків з міста). Через брак кадрів порушилася нормальна робота трамваїв. Нових працівників довелося набирати серед залізничників, а також вербувати зі Східної України. До січня 1948 року були відновлені майже всі лінії трамваю, окрім гілок на Високий Замок, до Технічної школи та Личаківської рогатки. Тепер практично всі маршрути починалися в центрі міста, на вул. 1 Травня (пр. Свободи). Навесні 1948 року відкрився додатковий маршрут № 11 «Центр — вул. Інститутська (Мушак)», а 11 серпня 1948 року після капітального ремонту почала діяти трамвайна лінія до кінця вулиці Леніна (Личаківської). До 1 травня 1949 року було відновлено рух на Високий Замок. Туди пішли вагони від центру за маршрутом № 12. Так закінчилося повоєнне відновлення трамвайної мережі. На той час були змінені маршрути на головний залізничний вокзал № 1 та № 9 — вони стали кільцевими. Маршрут № 1 курсував за годинниковою стрілкою, а № 9 проти, назустріч маршруту № 1. На відміну від сучасної траси, вагони цих маршрутів курсували в центрі через вул. 1 Травня (пр. Свободи), пл. Галицьку та вул. Ватутіна (Князя Романа).

У 1946 р. у Львові налічувалося 1600 одиниць усього автотранспорту. Зате у 1960 році у місті було вже близько 6 тисяч одиниць лише приватних автомобілів. З березня 1946 року започаткували автобусне сполучення «Львів–Винники». 7 березня 1948 року на площі Я. Мудрого, 5 відкрилася міська державтоінспекція. Після Другої світової війни у Львові з'явилася велика кількість трофейних автомобілів. Для перевезень намагалися використовувати німецькі вантажівки «Мерседес» і «Опель», які були набагато надійнішими від радянських полуторок ГАЗ-АА і тритонів ЗІС-5.

Львівські старожили згадують, що одразу після війни по всій довжині вулиці Богдана Хмельницького щільно до бордюрів стояли трофейні німецькі машини — і вантажні, й легкові. Вони стояли там досить довго, і ще протягом декількох років львів'яни брали їх собі. Деякі з цих авто виявилися на ходу і ще довго служили людям, працювали у народному господарстві. Великих машин приватним особам мати не дозволялося, але офіцер або рядовий із нагородами цілком могли мати «Опель-Капітан» (прототип «Победи»). Їздили також на «Опелі-Бліц» (нагадував перші «Москвичі»), деякі мали більш серйозні «Опелі» і БМВ. А от з-посеред «Ауді» тоді були тільки вантажні машини.

Американські автомобілі, які постачалися за ленд-лізом, наприклад «Студебекери» чи «Додж 3/4», їздили вулицями ще до початку 60-х років. Також витривалими виявилися англійські вантажні авто. Водночас аж до 60-х років на вулицях Львова ще можна було зустріти гужовий транспорт. У правилах дорожнього руху був знак «Проїзд гужового транспорту заборонено». Наприклад, на Привокзальний ринок приїздили Городоцькою з сіл на фірах (підводах) і просто з них торгували. Фірами їздили навіть деякі працівники комунальних підприємств, зокрема асенізаторів на фірах у Львові пам'ятають до середини шістдесятих років.

Цікаво, що у перші роки по війні у Львові роль таксі виконували фіакри, власне такі, як зараз у вихідні катають людей біля Оперного. Таксі з'явилися в місті з 1949 року, коли масово почали випускати автомобілі «Победа». Тоді їздити на таксі могли собі дозволити лише люди, які мали високі зарплати. Фіакрів з кожним роком щораз меншало, і враз вони зникли цілковито.

Характерною особливістю Львова були більш високі, ніж загалом у країні, темпи промислового зростання. Провідною галуззю промисловості стало машинобудування, яке давало понад третину всієї продукції міста. У Львові зосереджувалась основна частина машинобудівних підприємств західного регіону республіки. Виробничу

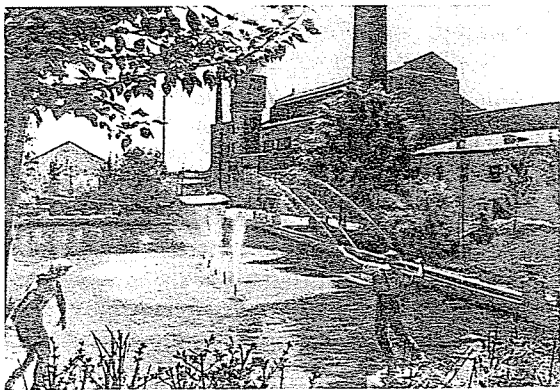
спеціалізацію Львова визначали електрорадіотехнічні, приладобудівні, підйомно-транспортні та автомобільні підприємства. Найбільшим був електроламповий завод. Від кінця 50-х років він почав спеціалізуватись на випуску кінескопів.

У кінці 40-х і протягом 50-х років у Львові були створені заводи «Львівприлад», «Теплоконтроль», «Фізприлад», медичної апаратури та інші. З 1945 року почав працювати ЛПВРЗ (Львівський паровозагоноремонтний завод) і бавовняно-прядильна фабрика. З 1946 року запрацювала швейна фабрика № 2, електроламповий, мотороремонтний, машинобудівний заводи та завод телефонно-телеграфної апаратури, складзеркальна фабрика. У травні 1947 року введено в дію завод віконного скла, електроарматурний та інструментальний заводи, завод парфумерного посуду, водомірів. У 1947 році Львівський радіозавод почав випускати 6-лампові 3-діапазонні приймачі «Львів». У 1948 році відкрився жирокOMBINAT. 29 березня 1949 року завод «Автовантажувач» випустив перший автовантажувач АЗА. 6 листопада 1949 завершено відбудову і здано в експлуатацію першу чергу Львівського залізничного вокзалу.

Розбудовувалися нові підприємства — автобусний, вагоноремонтний заводи, «Сільмаш» (1946), «Автовантажувач». Безпосередньо за автобусним заводом ще деякий час, до 70-х років, існував іподром. Так само, як і автобусний, з нуля, на голому місці побудували «Сільмаш», а на місці вагоноремонтного і електролампового заводів за Польщі існували невеликі цехи.

Львів узагалі порівняно небагато втратив під час війни: близько 400 будинків було зруйновано під час бомбувань чи артобстрілів. Правий бік нинішнього проспекту Свободи розбомбили, було знищено також частину костелу єзуїтів. У 1948–1949 роках учнів зі шкіл водили на суботники розбирати залишки розбомбленої під час війни будівлі Ізби

Скарбової (Фінансового управління), яка тягнулася від «єзуїтів» до Національного музею. На ті часи там збереглася лише частина цокольного поверху і підвали, гарні ковані решітки. Їх розібрали і збудували теперішній економічний факультет університету. Частково був розбомблений будинок Природничого музею на Театральній,

повністю знищено чудовий пасаж Міколяша, пасаж Гаусмана, де тепер проїзд Крива Липа. Багато бомб скинули на Головну пошту. Очевидці розповідають, як відтіля вивозили чотири бомби, що не вибухнули.

Старі львів'яни з ностальгією згадують, що повоєнний Львів був набагато культурнішим і чистішим, ніж зараз. Давалися взнаки двірницькі навички й традиції польського часу, які годі було знищити новим радянським нехлюйством і копійчаними зарплатами. Люди, навчені працювати сумлінно, не могли працювати погано. Львівські двірники знали, що тротуар треба помити, вхідну браму вишкрябати, під'їзди були з глянцованими долівками і хідниками на сходах. Щойно зимою починав падати сніг, відразу двірнички із бляшаними балями на шнурочку згрібали і вивозили його без жодної техніки. Деякі поляки, колишні власники кам'яниць, марно сподіваючись на повернення старих часів, влаштувалися на роботу двірниками до свого колишнього будинку і підтримували його чистоту на найвищому рівні. Старі ліфти були доглянуті, охайні, пізніше їх частину, на жаль, знищили, бо нові радянські державні стандарти (ГОСТи) не збігалися з європейськими габаритами.

10 квітня 1946 року Львіввиконком постановив: прибирати сміття двічі на день — з 5 до 7 і з 21 до 23 години. Вулиці поливали о 7, 12 і 18 годинах, а у спеку — 4 і більше разів на день. У квітні 1946 року трест зеленого будівництва виростив квіти у спеціально виготовлених ящиках (400 штук), які потім прикрашали 200 ліхтарних стовпів міста. У жовтні 1947 року у Львові визначили районні сміттєзвалища. Так, Сталінському району відвели площу в кінці вулиці Пасічної, Залізничному району — в кінці Кульпарківської, Шевченківському — в кінці Калініна (Замарстинівської), Червоноармійському — в кінці Зеленої.

У повоєнні часи прибульці з Росії привезли до Львова традицію обляштування в одній із кімнат квартири так званої зали. Звичайно, це стосувалося лише заможних сімей, котрі не тулилися в комуналках, а мали принаймні трикімнатне помешкання (як відомо, від 50-х років існувала норма — 5 квадратних метрів житлової площі на людину, а решту радянська влада забирала і призначала іншим мешканцям). Ця традиція трималася аж до 60-х років. Прибульці зі Сходу у звичайні дні заходили до зали хіба що прибрати, забороняли там бувати дітям, бо це було приміщення винятково для прийому гостей, натомість салони у квартирах корінних львів'ян слугували їм на щодень, а не лише для прийому престижних осіб.

Львів'яни згадують, що в 40–50-х роках у середовищі інтелігенції і серед військових ще не зловживали алкоголем. Цей звичай панував лише у робітничих колах, де у 40–50-х роках краватку оголосили сим-

волом відмираючої буржуазії, тому на світлинах тих років ви майже ніколи не побачите робітника у краватці. Так само капелюх і портфель або парасоля вважалися буржуазними пережитками, які слід було викоринювати.

Львів післявоєнний, незважаючи ні на що, все ж умів бавитися, як і в усі часи. У філармонії, яка тоді містилася на вулиці Івана Франка просто неба, на кшталт пізнішого Зеленого театру, з концертами виступав російський співак Вертинський. Найпопулярніші танцювальні вечори для молоді у повоєнному часі були в Інституті народної творчості на вулиці Короленка, нижче від православної церкви. Ці танці були елітарними, там ще чулося: «пані докторова, пані професорова». Тут грав естрадно-джазовий український ансамбль «Не журись», таким чином, можна припустити, що «Не журись» кінця 80-х перебрав назву від своїх попередників. Музиканти грали на танцях і в інших клубах Львова. Шанувальники намагалися не пропустити жодного їхнього виступу, а в репертуарі гурту були здебільшого сучасні для тої пори обробки народних пісень. У 1954 році всіх учасників «Не журись» було заарештовано, декому з них довелося відсидіти в таборах за антирадянщину.

Львівська повоєнна молодь збиралася ще на Підзамчі у зруйнованому будинку колишнього польського шляхтича, де була досить велика зала. Туди приносили якісь закуски, а потім танцювали. Це була культурна колективна забава з різноманітними іграми і лотереями. Дуже популярними в середовищі молоді були, як і завжди, Андріївські вечори, де дівчата ворожили. У повоєнні часи ходіння в гості ще не було таким звиклим, цей звичай набрав широкого розповсюдження під впливом традицій зі сходу у 60–70-і роки.

У повоєнні часи через дорожнечу одягу набули популярності в'язані речі. Тоді на вулицях міста часто можна було побачити таку картину: дві знайомі жінки, розмовляючи, витягали спиці і щось в'язали. Такі ж сцени можна було побачити і в парках, і в кіно перед початком сеансу.

Майстерно вив'язаний одяг надавав львів'янкам особливої привабливості. Мода на в'язані речі протрималася аж до 90-х років.

У повоєнні роки совети почали демонтувати старі польські пам'ятники за принципом: якщо король чи граф, то не має права тут стояти. Одразу по війні підчепили краном і завантажили на платформу пам'ятник полякові, австрійському наміснику Галичини Агенору Гоуховському, який стояв у парку Костюшка, де тепер на початку центральної алеї стоїть чавунна ваза зі зображенням алегорій життя. Забрали пам'ятник польському діячеві Францішкові Смольці на теперішній площі генерала Григоренка, пам'ятник поетові Корнелю Уейському на Академічній і драматургові Александрові Фредру (на цьому місці тепер стоїть пам'ятник Грушевському). Найдовше, до 1950 року, не чіпали монумента польському королеві Яну III Собеському на місці теперішнього пам'ятника Шевченкові, бо Собеський був дуже схожий на Богдана Хмельницького. Львів'яни згадують, як під Собеським стояли радянські солдати і казали: «Смотри, какой Богдан Хмельницький на коне с булавой!».

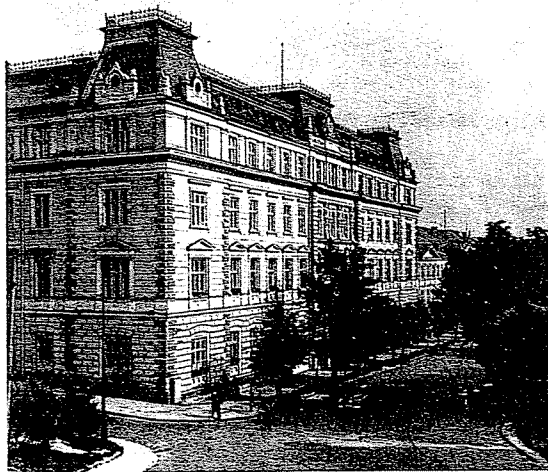
Від 1944 року радянський уряд запропонував полякам, які на той час проживали у Львові, або приймати радянське громадянство, або виїжджати до Польщі. Зрозуміло, поляки почали масово виїжджати, спішно розпродуючи своє майно. Саме на цей розпродаж і злетілося, зокрема зі Сходу України, Росії і Кавказу, багато кримінальних елементів, які добре нагріли на цьому руці. Найбільша у місті чорна біржа була біля афішної тумби, що стояла за Оперним театром, на теперішньому проспекті Чорновола. Тут збиралися вершки базару — торгівці медикаментами, зброєю, документами. Медикаменти — пеніцилін, стрептоцид — були дорогими, бо їх виробляли за кордоном, вони йшли з поставок за лендлізом. Там же продавали будь-які бланки документів з печатками і підписами — треба було тільки проставити потрібне прізвище. Зброї також було достатньо, спочатку вона була недорогою — парабелум коштував 500 радянських карбованців (до реформи 1947 року), можна було купити й автомат.

Війна залишила по собі у спадок величезну кількість інвалідів, які ходили на милицях, пересувались на дерев'яних візочках. У 1946 році на вул. Студенток, 2 (Студентів) відкрилася поліклініка та шпиталь для інвалідів Вітчизняної війни.

В основу першого генерального плану повоєнного розвитку міста було покладено концепцію польського інженера 30-х років І. Дрекслера про створення Великого Львова, що передбачала зростання міста за рахунок населених пунктів приміської зони і перетворення історично утвореного радіального планування на радіально-кільцеве. В межі міста тепер входили села: на півночі — Голоско та Збоїща, на сході — Кривчиці, Пасіки Зубрицькі, Пасіки Галицькі, на півдні — Козельники, Сокильники, на заході — Сигнівка, Левандівка. Вперше в історії міста передбачалося створити функціональні зони із виділенням спеціальних територій для промислових зон. Неспроможність здійснити цей план згодом пояснювали тим, що темпи промислового розвитку випередили всі очікування і порушили принципи зонування. Так, багато великих промислових підприємств будувалося на базі дрібних фабрик і майстерень часів Польщі, що містилися на невеликих територіях у житлових районах. Внаслідок цього виникли труднощі в організації транспортного сполучення й раціонального розвитку інфраструктури, порушено санітарні зони і понищено довкілля. Ще однією помилкою, на думку радянських архітекторів кінця 80-х років, було розміщення в межах міста значної кількості (до 40%) малоповерхового житлового будівництва. Це порушувало вже згадувані радянські принципи «ущільнення» — значне зменшення норм житлової площі на душу населення порівняно із довоєнними часами.

Район вулиць Наукової і Володимира Великого є районом карстових порожнин, і, на думку фахівців, зводити там будинки було великою необачністю. Навіть порожнина глибиною до метра може стати катастрофічною за найменших коливань земної кори, а у Львові спостерігаються сейсмічні поштовхи силою понад три бали. Поза тим, майже вся ця місцевість до початку 50-х років була заболоченою. Болото було і

в частині парку на початку Наукової, де нині церква Бориса і Гліба, і навіть зараз воно вилазить на поверхню. Наприкінці сорокових там були шкільні городи для виробничої практики учнів. Забудова у цьому районі почалась у 1953–1954 роках — споруджувалися чотириповерхові будинки для військових. Коли вже пізніше прокладали далі вулицю Стрийську від перехрестя з Науковою, з обох боків знищили хати з криницями і садами. До початку 80-х років криниці ще були навіть на початку Наукової. На вулиці Володимира Великого по війні не було хат, декілька їх стояло лише біля залізниці, ближче до вулиці Кульпарківської. На місці автобусного заводу у 40–70-х роках був іподром, і ще донедавна ближче до Хуторівки залишалися стайні. Самій вулиці Хуторівки тоді не було, і на цьому місці ближче до Стрийської була маленька тупикова вуличка і цвинтар.

По війні значно змінилося обличчя вулиці Стрийської в районі Стрийського парку. Там, де зараз стоїть монумент, залишилися поховання німецьких воєнків, бо у Кадетському корпусі, де міститься військовий інститут, під час війни був німецький шпиталь, і тих, хто помирав, ховали на території нинішнього парку імені Богдана Хмельницького. Частина похованих ексгумували і перепоховали німці, а решту, близько трьохсот, що там залишилися, закатали під асфальт центральної алеї парку, яка йде за монументом донизу. Німецькі поховання зрівняли з землею, а польський цвинтар знищили і в 70-х роках на його місці збудували музей радянської військової слави. Алея із похованнями радянських солдатів була бутафорією, бо прізвища на плитах не відповідають тим, хто там похований. Це робилося без жодної поваги до полеглих. Просто брали у військкоматі списки загиблих і карбували їх на плитах. А на Личаківському цвинтарі на таблицях радянських воїнів немає років загибелі, бо там поховані енкаведисти, які воювали з упівцями. Це поховання кінця 40-х — початку 50-х років.

Основною ідеєю тодішнього радянського Львова була індустріалізація. Більшість путівників та історичних праць про місто акцентували увагу на величчї радянської промисловості, протиставляючи її відсталості і недологості виробництва в довоєнний період.

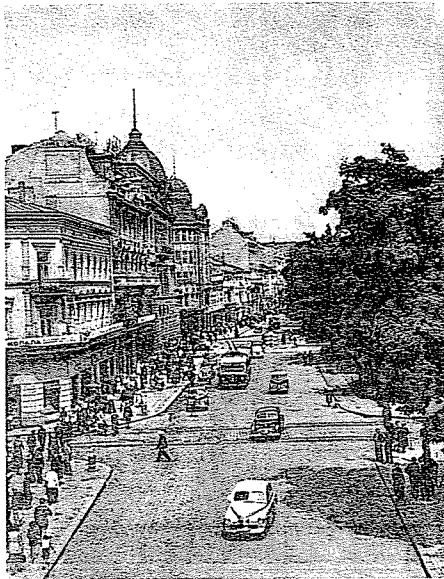

Плани радянської влади були оптимістичними: «Уявімо собі 1950 рік — останній рік четвертої п'ятирічки, і ми побачимо вже тепер контури майбутнього індустріального Львова. Околиці нашого старовинного міста забудуються корпусами промислових підприємств, виростуть заводські робітничі селища, палаци культури, парки відпочинку. З відсталого, дрібнокустарного Львів перетвориться на місто великих заводів, на яких працюватимуть десятки тисяч робітників. Промисловість Львова щороку даватиме стільки продукції, скільки не давав він за всю свою довгу історію. Крім підприємств, що відновлюються, у Львові будується ряд нових великих заводів і фабрик. Вони змінять обличчя міста». Попри теперішній скепсис до всього радянського, мусимо визнати, що пророцтва комуніста-агітатора у обкомівській газеті про зміну обличчя міста цілком справдились.

Роки 1950-і

На початку 50-х Львовом ще їздили фіри (підводи), що їх тягли трофейні німецькі коні (їх називали битюги), які розвозили бочки з пивом з пивзаводу. Фірами возили продукцію промислових підприємств, ними їздили асенізатори, збирачі старого шмаття, цигани, на фірах підвозили продукти до крамниць, але найбільше їх приїжджало зі села. У ті часи Краківський базар був розташований у іншому місці — на площі Теодора за теперішнім «Міленіумом», саме туди їхали селяни, які просто з фір продавали свої товари. Транспорту в ті часи на вулицях Львова було вкрай мало, і завдяки цьому місто виглядало акуратнішим і впорядкованішим. Ось що говорить статистика про динаміку зростання львівського транспорту: якщо у 1945 році львів'ян обслуговували усього 3 автобуси, а таксі взагалі не існувало, то 1960 року вже було 262 автобуси, 30 вантажних і 350 легкових таксі. Кількість приватних автомашин збільшилась з 350 у 1950 році до 2 тисяч у 1960.

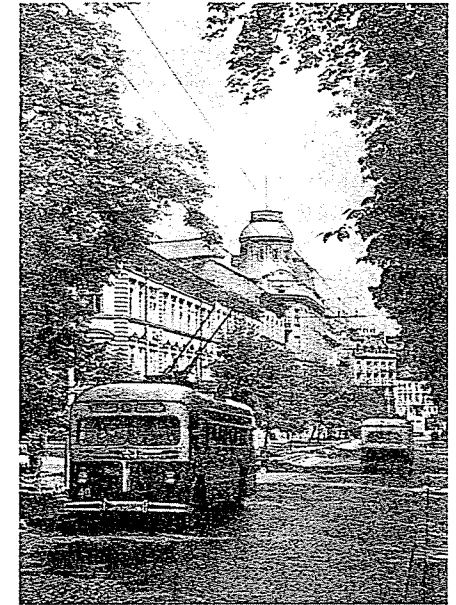
Сотні людей повиходили на вулиці Львова 27 листопада 1952 року, аби побачити на власні очі відкриття першої тролейбусної лінії довжиною 7,3 км, і захоплено спостерігали, як на вулиці міста виїхав перший тролейбус. Він курсував за маршрутом № 1 «Залізничний вокзал — площа Міцкевича» (вулицями Чернівецькою, Тобілевича, Федьковича, Кірова (Шептицьких), площею Б. Хмельницького (площа Святого Юра), вулицею Міцкевича (Листопадового Чину), Горького (Гнатюка), 1 Травня (проспект Свободи) до площі Міцкевича). Ціни на квитки залежали від відстані і становили від 20 до 50 копійок. На лінії спочатку працювало лише п'ять машин.

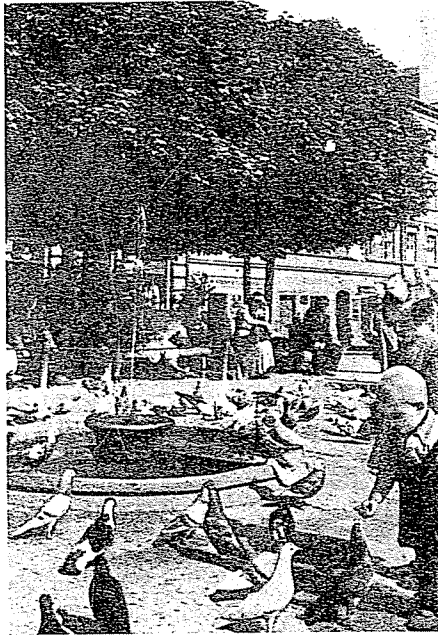
У липні 1953 року почалося будівництво другої тролейбусної лінії (до льотного поля) і проектування нової лінії від центру вулицею Стрийською до села Сокільники. Рух другим тролейбусним маршрутом довжиною 3,3 км відкрився 5 листопада 1953 року. Нова лінія проходила від площі Кропивницького вулицею Городоцькою до рогу вулиці Окружної (Богданівка), нею почав курсувати маршрут № 2 «Площа Міцкевича — вулиця Окружна».

14 березня 1954 року було відкрито третій тролейбусний маршрут (довжиною 7 км), який являв собою продовження 2-го маршруту до льотного поля. А протягом літа збудували лінію четвертого маршруту довжиною 8,8 км від центру до промислової зони на вулиці Стрийській: площа Міцкевича — вул. Академічна (проспект Шевченка) — вул. Саксаганського — вул. Костомарова — вул. Ш. Руставелі — вул. Стрийська — автобусний завод. Рух тролейбусів на ній відкрився 7 листопада 1954 року. Через рік ця лінія була продовжена вздовж Стрийського шосе на 2 км — від автобусного заводу до зупинки «7-й кілометр» навпроти танкоремонтного заводу (село Сокільники), і нею від площі Міцкевича пустили новий п'ятий маршрут. 7 листопада 1955 року в місті з'явилось тролейбусне депо на вулиці Городоцькій (на території трамвайного депо № 1). На той час у Львові налічувалось 35 тролейбусів.

Улітку 1957 року збудували лінію до району «Новий Львів». Вона пройшла від центру вулицями Стрийською, Козельницькою, Панаса Мирного, Угорською, Красучинською (Карбишева), Гданською (Героїв Крут) і Тернопільською. Тролейбуси нового маршруту № 6 почали курсувати 8 серпня 1957 року з інтервалом 7–8 хвилин.

У 1958 році почалось будівництво нової лінії від центру до Клепарівської рогатки довжиною 2,5 км: площа Міцкевича — вулиця 1 Травня (проспект Свободи) — вулиця 700-річчя Львова (проспект Чорновола) — вулиця Під Дубом — стадіон ОБО (Окружного будинку офіцерів, пізніше СКА). Рух тролейбусів новим маршрутом № 4 «Площа Міцкевича — стадіон ОБО» почався 1 серпня 1959 року, а старий 4-й маршрут «Площа Міцкевича — автобусний завод» закрили.

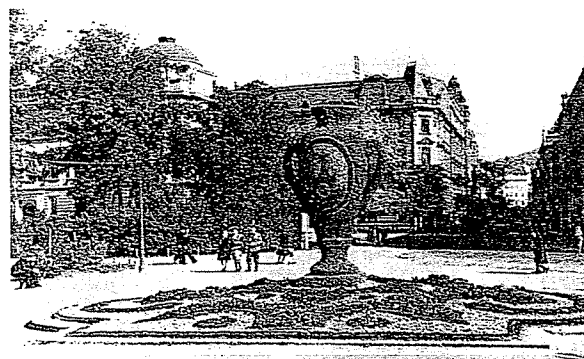

У жовтні-листопаді 1958 року, через необхідність розвантажити пл. Міцкевича, були змонтовані кільця на початку проспекту Шевченка (сюди перенесли кінцеві зупинки маршрутів № 5 і № 6) і поблизу фонтану на вулиці 1 Травня (проспект Свободи). Водночас маршрут № 2 зробили наскрізним через центр: вулиця Окружна — автобусний завод.

У 1960 році розпочалось будівництво нового тролейбусного депо на 100 місць у районі автобусного заводу. До 7 листопада 1960 року збудували ще одну ділянку тролейбусної лінії (2,1 км) — від льотного поля до Скнилова, нею почали курсувати машини нового маршруту № 7 «Площа Кропивницького — Скнилів». На кінець 1960 року у Львові було 60 машин на 7 тролейбусних маршрутах.

Ще від 1945 року у Львові розпочалось будівництво автоскладального заводу, обладнання для якого привозили з окупованої Німеччини. А 12 лютого 1956 року з воріт автобусного заводу виїхав перший автобус «Львів». До речі, коли у 1948 році відкрився завод, то він спочатку випускав автомобільні крани. Автобусний завод значно розширив свою площу і на початку 70-х років поглинув старий іподром. В Освіцькому гаю після війни було створено танкоремонтний завод, і приблизно в той самий час неподалік збудували казарми внутрішніх

військ на вулиці Стрийській, 146. Згодом у районі Стрийської в 60-і було закладено парк Боднарівка, який уславився завдяки дитячому кінотеатру у фюзеляжі старого пасажирського літака АН-10. Тепер на цьому місці стоїть православна церква святих Бориса і Гліба.

Згадуючи старий літак, слід пригадати й старі авіакатастрофи. Відразу після Другої світової війни радянський військово-транспортний літак Лі-2 розбився на вулиці Городоцькій у районі житлових будинків офіцерського складу. Пілоти загинули. На початку 50-х років транспортний літак Лі-2, який перевозив м'ясо, крилом зачепив радіовежу над вулицею Окружною. Літак упав, а екіпаж загинув. Від удару та вибуху в землі утворилася яма, яку за деякий час наповнила вода і утворилося озерце. Тепер на місці падіння стоять гаражі.

Упродовж 50-х років Львову адміністративно підпорядкували низку населених пунктів, які раніше належали районам Львівської області. Рішенням Львівського облвиконкому від 13.06.1952 у межі міста внесли Скнилівку, Підсигнівку, Сихів Пустомитівського району, а також Старі Збоїща, Великі Кривчиці, Малі Кривчиці Новояричівського району. Згідно з рішенням від 27.04.1955, територія Львова збільшилася ще на 1200 га, зокрема до Львова увійшли: хутір Лисиничі (з автобазою та дріжджовим заводом), село Козельники Винниківського району, хутір Богданівка Пустомитівського району, частина території Брюховицького району. Остаточне внесення цих населених пунктів у межі Львова було закріплено рішенням облвиконкому 02.04.1958. Брюховичі підпорядковано Львову 06.06.1957, а Винники — 26.09.1959. Також 02.04.1958 до міста приєдналися населені пункти Гори (район дріжджового заводу в кінці Личаківської), Кам'янка, Нові Збоїща, Колонія (Кривчицька), а 17.06.1958 — Голоско. 10.01.1963 в межі міста включили землі промислової зони площею 1266,7 га, село Білогорщу й земельну ділянку площею 790,8 га Нестерівського, Пустомитівського і Янівського районів.

У самому Львові 5.04.1951 було створено Ленінський район, а 17.07.1956 Ленінський і Сталінський райони об'єднали в один Ленінський район. 13.06.1958 чомусь вирішили скасувати Червоноармійський

дерев'яної архітектури, у старому австрійському будинку біля кліток з дикими тваринами, був заклад для неповносправних дітей. До приходу радянської влади ченці-студити опікувалися цими дітьми, а вже по війні старші дівчатка із закладу ходили до сусідів, допомагали у господарстві, прали білизну, і за це люди їх годували, віддавали деякі речі з одягу.

район, а 23.05.1968 його знову відновили. Далі протягом радянських часів у районуванні міста відбулася лише одна зміна — 12.04.1973 було створено Радянський район.

До 50-х років минулого століття того, що ми звикли називати Кайзервальдом, а потім Шевченківським гаєм, не було. Навколо дерев'яної церкви з Кривок, яка належала ченцям-студитам, розкинулася поля жита, пшениці, буряка, картоплі. У голодні післявоєнні роки люди околиці виживали завдяки цим полям. Люди видиралися на ходу на вантажні потяги, які проходили через станцію Личаків, і скидали з вагонів вугілля, бо не було чим палити. Від часів Польщі і до середини 50-х років на території теперішнього Музею

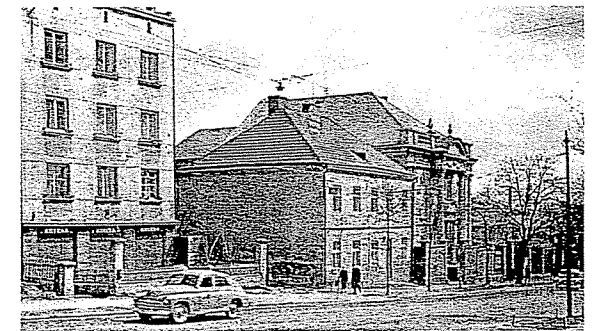
вулиці Пасічної, на місці теперішньої вулиці Таджикицької, існувало міське сміттєзвалище, яким користувалися до кінця 50-х років, поки не відкрили нове у Грибовичах. Тут був дуже глибокий яр, і сюди спочатку звозили будівельне сміття (тоді розбирали багато знищених війною будинків на вулиці Личаківській), а потім вже везли й побутове сміття. З тих часів залишилася поголоска про страйк сміттярів Львова 1956 чи 1957 року, що був чи не єди-

ним страйком за радянських часів. У сміттярі тоді йшли люди, які ніде інде не могли знайти роботу: або рецидивісти, або звільнені із заслання політв'язні, тобто люди свідомі і організовані, які вміли і не боялися влаштувати страйк. У довоєнні і перші післявоєнні часи сміття зі Львова вивозили на так званих штрайферах — спеціальних великих фірах з великим майданчиком, що їх тягнули великі (їх називали «данські») скандинавські або німецькі коні «штрайферові» — ваговози, потужні, лапаті, з волоссям на копитах. Коли під'їжджав штрайфер, люди виносили сміття і висипали на платформу, а потім коні вирушали на Пасіки на звалище. Усі пізніші радянські забудови на вулиці Пасічній поставили на місці села Пасіки. Фактично від Пагорба Слави і до кінця Пасічної, включно з вулицею Вашингтона, за Польщі і в перші десятиліття радянської влади стояли типові сільські халупи з коровами, козами, кіньми і господаркою.

29 серпня 1959 року знищили фігуру Матері Божої Личаківської. Наступного дня після зруйнування каплиці зацвів капітан — що було визнано знаменням. Залишки каплички ближче до дороги стояли ще до 1962 року, коли на Майорівку пустили нові автобуси ЛАЗи.

У ті часи взимку діти сідали на великі сани і згори вулиці Шевченка з'їжджали аж до колишніх міських кас, і за цей час не проїжджала жодна машина чи трамвай. У п'ятдесяті були викладені бруківкою не лише центральні вулиці Львова, а й околиці, масово асфальтувати місто почали пізніше — з 60-х років. По лівий бік проспекту Чорновола тоді здебільшого тягнулися пустирі зі ставками на тлі індивідуальної забудови вулиці Варшавської. На місці теперішнього готелю «Львів» до початку 60-х був заболочений став, зарослий очеретом. У повоєнні часи на теренах Львова було близько 60 водойм, які згодом майже всі знищили, а на їх місці поставили забудови. У кінці вулиці Шевченка в бік Кам'янки і Рясної з лівого боку простягалися ставки, у яких ловили рибу, а зараз там — невеличкі боатця. Потім на цьому місці видобували торф аж до 90-х років. Вище від церкви за вулицею Скляною аж до Золотої тягнулося велике сміттєзвалище, на місці якого люди облаштували собі городи.

У 1958 році не було об'їзних доріг, і тим більше кільцевої, і вся військова техніка їздила центром

категорично заборонили, в тому числі й на урочистих парадах біля Оперного, а так звану «залізну дивізію» перевели під Яворів. Важка техніка до того часу стояла і у військових частинах на Лисенка, на Кривоноса та інших вулицях поблизу центру.

Львова, навіть площею Ринок. На вулиці Чорноморській на нинішньому пустирі стояло чотири житлові будинки. Однієї ночі 1958 року (рух військової техніки дозволявся тільки вночі), коли дві самоходки рухалися вулицею Чорноморською, завалився будинок, але люди, на щастя, не загинули. За часів Австро-Угорщини зводили два види будинків — з лицевими опорними несучими стінами або опорною була середина. Таким був і цей будинок, обвалилася лицева стіна, і з вулиці було видно, як перелякані люди посхоплювалися з ліжок. Цей будинок і решту зруйнованих розібрали, а людей переселили до нових квартир на Новому Львові. Після цього випадку їздити гусеничною і важкою технікою центром Львова

На початку 50-х всі товари були страшним дефіцитом. Натовп «визволителів» у шинелях шттовхався у чергах з криками: «Ми вас звільнили, а ви від нас товари ховаєте!» Але які це були товари? Популярність кравців і ателье одягу в радянські часи пояснюється просто жахливим станом легкої промисловості і відсутністю імпортного одягу або його дефіцитом. Одяг був дорогий, а зарплати крихітними, тож не дивно, що люди часто носили латаний одяг. Ба-

гато чоловіків мали латки і на штанах, і на піджаках — тоді ніхто не соромився цього. Приїжджі жінки ходили у так званих лосьолках — тапочках без каблуків. До них вдягалися білі шкарпетки. Вчителькам не рекомендувалося носити капелюшки і персні — не слід своїм виглядом вирізнятися серед пролетарів. Чоловікам-службовцям не радили вдягати краватку і капелюх, носити портфель і парасолю — це теж було ознакою буржуазності. Досить часто аж до шістдесятих траплялися випадки пограбування, коли людей роздягали, змушуючи віддавати навіть не надто дорогий одяг. Грабували склепи і могили на кладовищах — старі львів'яни вважають, що цей вандалізм у Львові з'явився разом із новоприбульцями зі Сходу.

У п'ятдесятих зникли останні довоєнні ліфти, в яких були дзеркала, плюшеві канапи, килими і різнокольорові ліхтарі. Ця розкіш не вписувалася в радянсько-пролетарський побут, внутрішній вміст ліфтів було знищено, і самі ліфти теж почали переробляти.

У тих квартирах, де була ванна, вода нагрівалася у спеціальних бронзових циліндрах, які палилися вугіллям або дровами. Такі циліндри залишилися ще з польських часів, а у 60-х роках їх витіснили газові колонки. Хто не мав ванної — купався у баліях, а от мода ходити в баню була привезена до Львова переселенцями.

Старенькі польські пані ходили здебільшого в чорному одязі, у капелюшку з вуаллю і пером та вели маленьких песиків. Вони ставали об'єктом глузувань російських переселенців, які показували на них пальцями і сміялися: «Смотрите, пани пошла!» Загалом львів'янки ще до середини 60-х носили капелюшки, і це були не лише старші жінки, а й дівчата.

ЛВІВСЬКА ФАБРИКА
м. Львів, вул. Гоголя, 22.

Фабрика виробляє в широкому асортименті кондитерські вироби:

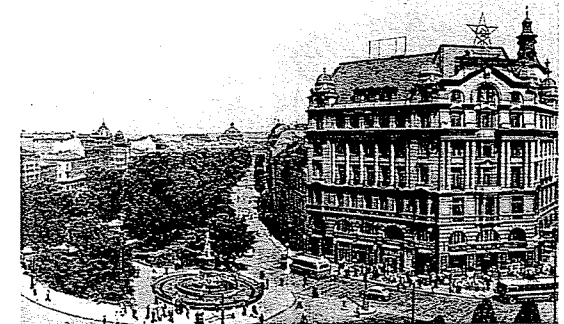
- Шуерки
- Шоколад і какао
- Карамель
- Мармелад, зефір і пастилу
- Ірис
- Бісквіт
- Торт і тістечка
- Вафлі.

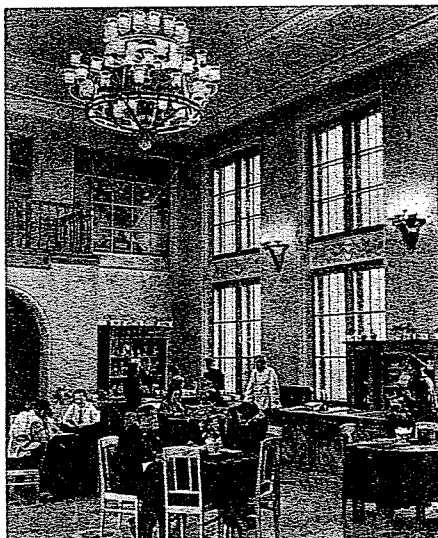
КОНДИТЕРСЬКА ім. С.М. КИРОВА
м. Львів, вул. Гоголя, 22.

Асортимент виробів систематично поповнюється новими сортами.

Значна частина продукції фабрики розфасовується в різнокольорові художньо оформлені пакування. До святкових днів і знаменних дат випускаються спеціальні набори і подарунки для дітей.

Супиніте
Хочете знати більше про вироби ЛВІВСЬКОЇ КОНДИТЕРСЬКОЇ ФАБРИКИ ім. С.М. КИРОВА!

Популярними були маленькі шапочки-«менінгітки», які доповнювала зачіска «Венчик мира» або хімічна завивка. Завивки здебільшого робили приватно, на квартирах перукарів.

29 жовтня 1950 року у Стрийському парку відкрилася Перша обласна сільськогосподарська виставка. Львів'яни вразило, як докорінно її експонати відрізнялися від масової колгоспної продукції. Надалі подібні виставки перетворилися на ярмарки, де можна було придбати харчі за значно дешевшими цінами, ніж у магазинах.

Загалом 1955 року у Львові діяло 415 їдалень, ресторанів і кафе. Більшість із закладів громадського харчування були дрібними буфетами, закусочними, пельменними тощо. Однак і такої кількості було замало, особливо бракувало їх на підприємствах і в навчальних закладах. Зазвичай в них не вистачало стільців, відвідувачів обробовували, недодавали порції, готували абияк — зате все було дуже дешево. Ресторани теж були доступними, навіть для студентів. Але, відповідно, рівень обслуговування був украй низьким.

У ці часи формувалися і активно впроваджувалися в життя найбільш поширені методи обдурювання радянських громадян у

торгівлі і громадському харчуванні:

1) Підпилювання гир і виставлення нуля у плюсовий бік на 10-25 грамів. Таким чином людей обважували за один день на суму, яка деколи обчислювалася сотнями рублів.

2) Біля цукру ставили посудини з водою, і він, активно натягуючи вологу, ставав набагато важчим.

3) Сметану розбавляли кефіром.

МІНІСТЕРСТВО ПРОМІСЛОВОСТІ
ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ УРСР
УКРАЇНСЬКО-РАДЯНСЬКІ

**Львівська
ФАБРИКА**

(в. Абри. 974 - Заводська)

ВИПУСКАЄ
в шкеревету асортименті
кондитерські вироби:

драге шоколадне
і сахарне,
цукерки шоколадні,
шоколад у плитках,
накао, мармелад,
ірис,
карамель,
монпансьє,
печиво.

**кондитерська
«БІЛШОВИК»**

21,22, тел. 297-47

Продукція випускається в художньо оформлених ювілейних коробках, з спеціально дитячим асортиментом, ялинковими наборами та дитячими святковими подарунками.

**КУПУЙТЕ
ВИРОБИ ФАБРИКИ**
у всіх магазинах
харчоторгу та
фірмових магазинах!

4) Для ресторанів і їдалень спеціально замовляли 250-грамові склянки з потовщеним дном, куди вмещалося 230 грамів рідини.

5) Калькуляцію на борщ складали таким чином, що з продуктів, вказаних у калькуляції на одну порцію, можна було зварити щонайменше три.

6) Зливали недопите і продавали його вдроте.

У 50-і роки рідкістю були майстерні з ремонту одягу, взуття, меблів та металевих господарських виробів, хімчистки та заклади для фарбування одягу. Лише у 70-80-і роки почали масово працювати фабрики хімчистки та фарбування одягу, індпошиву, ремонту взуття та одягу, фабрики-пральні, комбінати з ремонту радіо- і телеапаратури.

На здоров'ї львів'ян негативно позначалися антисанітарія і недотримання елементарних санітарних правил у місті. Військові приганяли заражених коростою коней на водопій до водорозбірних колонок, із яких львів'яни брали воду на вулицях міста. Безліч львівських подвір'їв упродовж кількох післявоєнних років перетворилися на звалища сміття. Якщо центр більш-менш прибирався своєчасно, то на околицях постійно лежали гори смердючих відходів.

Від кінця 40-х років у Львові працювало 32 поліклініки й амбулаторії, 9 жіночих і дитячих консуль-

тацій, 13 диспансерів. А станція швидкої медичної допомоги у 1954 році мала лише 12 автомашин на все місто, на яких працювало 8 бригад. Якщо у 1945–1950 роках у Львові практично не будувалося нічого нового, а йшла відбудова зруйнованого, то в наступні роки переважало житлове будівництво — у 1950–1955 роках було збудовано 56,3 тисяч квадратних метрів житлової площі. Більшості будівельних організацій бракувало техніки та інструментів. Там працювали недостатньо кваліфіковані люди. Відчувалася нестача будматеріалів, сантехніки, деревина

на будмайданчики подавалася сировою. Не було належного контролю за будівництвом (кахельних печей вистачало на рік-два, бо замість вогнетривкої цегли часто ставилася звичайна). Переважно якість зведених будинків не витримувала жодної критики: це були жалюгідні будівлі барачного типу для нижчих робітничих верств. А окремі будинки так званого «сталінського ампіру», які можна було перелічити на пальцях (на початку проспекту Чорновола, на вулицях Гнатюка, Городоцькій, Стрийській, Мельника та інших), зводили для радянського начальства з урахуванням усіх доступних на той час комунальних вигод.

Ще більше ускладнила житлову проблему постановва союзного уряду про якнайшвидше перетворення Львова на індустріальний центр України. Форсовані темпи індустріалізації міста вимагали таких же темпів забезпечення промислових підприємств працівниками, яких надсилали зі східних областей України та інших регіонів Радянського Союзу, а також вербували в селах Львівщини. Міськвиконком позачергово надавав житло тим, кого скеровували до Львова на роботу на керівні посади, тобто демобілізованим офіцерам, працівникам організацій і установ МВС, МДБ, військовослужбовцям тощо.

Влада міста вирішувала гостру житлову проблему у найпростіший спосіб — за рахунок ущільнення тих, хто мав понаднормову житлову

площу. Наказом міністерства комунального господарства від 25 лютого 1955 року від ущільнення звільнялися лише громадяни, які посідали керівні посади в радянських і партійних органах, керівники підприємств, установ, орденоносці, Герої Радянського Союзу, вчені.

Від кінця 50-х років у нових типових проектах зменшено площі квартир (не більше 45 кв. м) і знижено висоту приміщень. Однак черги на житло завжди залишалися великими (у 1985 році черга на квартири складалася майже з 80 тисяч осіб).

Якщо у 1939 р. у Львові було 14 тисяч газифікованих квартир, у 1945 р. — 33,6 тис., на кінець 1955 року — 65,4 тис., то у 1957 році — 75 тисяч квартир мали газ. Поступово розширювалася сфера застосування газу, бо спочатку його використовували тільки для приготування їжі і підігріву води, а житло опалювали торфом, вугіллям і дровами. З кінця 1950 року кахельні печі стали підключати до газової мережі, але до середини 50-х багато будинків навіть у центрі міста ще опалювалися вугіллям. 1946 року у Львові налагодили серійне виробництво газових плит для населення.

Але ані у 50-х, ані пізніше так і не вдалося покінчити з перебоями у забезпеченні окремих районів Львова водою, газом, електроенергією. Богданівка зовсім не мала газу, води, каналізації, а Левандівка і Персенківка — міської каналізації. До речі, на 2009 рік у Львові ще залишилося 270 вулиць без каналізації.

Дехто для опалювання приміщень небезпечно палив газ у квартирі ледь не з труби — використовуючи невеличку відвідну трубку, так що у хаті горів відкритий факел. Часто військові частини самостійно підключалися до електромережі і до газової магістралі, і тоді вже обсяги крадіжок були незрівнянно більшими, що створювало небезпечні аварійні ситуації.

Головний міський колектор, під який відвели русло Полтви, мав відкриту ділянку у Шевченківському районі, з якого приміське населення Збоїщ і Голоска, не думаючи про наслідки, безтурботно брало воду для поливання городів.

Місто у 50-х роках росло набагато швидше, аніж це передбачав державний план, і архітектори через помилкову стратегію припускалися багатьох помилок. Промислові зони, що розвивалися на базі старих заводів і фабрик, швидко опинилися всередині міста. Можливо, через це 20 жовтня 1957 року й було заборонено усім підприємствам Львова подавати заводські гудки. Тоді ж вийшла перша заборона на подачу звукових сигналів водіями машин та електротранспорту.

Індустріалізація ускладнила розвиток міських автошляхів. Через швидкі темпи розвитку промисловості різко зросла потреба міста у масовому будівництві житла. Кажуть, що тільки брак повоєнних коштів врятував центральну частину Львова під перебудови: всерйоз збиралися замінити застарілі будинки буржуазних австрійських і польських часів на «величні» радянські будинки — страшно й уявити, як би зараз виглядав Львів.

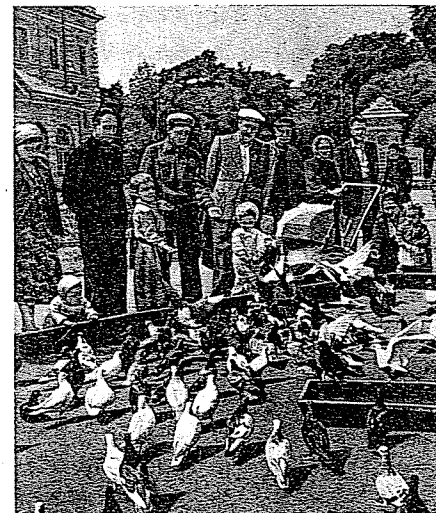
Не тільки житлові, а й окремі громадські споруди, проекти яких розроблялися після проголошення Хрущовим «боротьби з надмірностями в архітектурі» (1954 рік), споруджені у стилі будинків кінця 30-х років ХХ століття у Львові, адже все ще працювали багато архітекторів польської школи. Проте за якістю виконання було легко відрізнити радянські будинки від кращих польських. Багато подібних будинків з'явилося між 1956 і 1962 роками.

Малоповерхова забудова початку 60-х років у стилі радянського неофункціоналізму розвивалася на відведених ще у 1932 року, згідно з поділом міста на будівельні зони, територіях. На початках це було дешево, примітивне 2-5-поверхове барачне житло, як, наприклад, житлові райони на зламі 50–60-х років на вулиці Пасічній або Виговського, Княгині Ольги, квартали між вулицями Любінською і Городоцькою, на Левандівці, Новому Львові. Пізніше, в 70–80-х роках, там вирости величезні житлові райони з 100–150 тисячами мешканців, як-от район

вулиць Наукової і Володимира Великого або Сихівський житловий масив.

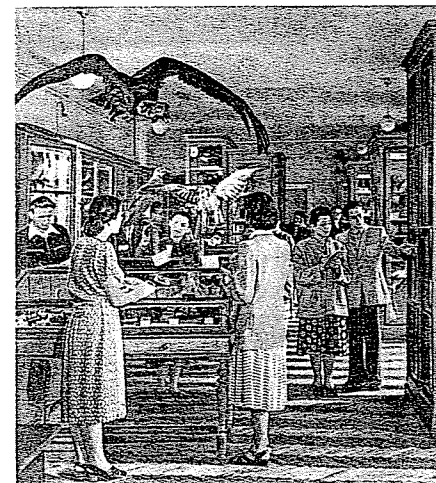
У 50-і з-посеред харчів буквально все, окрім бичків у томатному соусі, було дефіцитом. У магазині на вулиці Шевченка продавали голубине м'ясо. У Львові ще від довоєнних часів вважалося, що коли їдять голубів, то це ознака дуже скрутних часів. Черги за борошном займали звечора, а вночі доводилося приходити на зміну іншим членам сім'ї. Робітник на початку 50-х років отримував 300 карбованців, а пачка сигарет коштувала 10–12 крб. У березні 1957 року середній зарібок робітника цегельного заводу становив 800 карбованців на місяць.

Не дивно, що городяни (й не лише вихідці із сіл) намагалися заводити хоч якесь домашнє господарство. На околицях, де тільки було можна, люди садили городи, і навіть ближче до центру — тримали курей, кіз і навіть свиней у сарайчиках. Ще у 60-х роках у робітничих районах, як-от Богданівка (район заводу «Львівсільмаш»), майже у кожному подвір'ї на Різдва або Паску різали свиней, сусіди приходили допомагати, умільці ходили подвір'ями із паяльною лампою смажити туші...

Водночас у кінці 50-х років у Львові з'явилися перші валютні магазини для номенклатурної еліти. Як не дивно, у повоєнні часи в Радянському Союзі частина поліклінік і середніх шкіл були платними — і не тільки в цьому для заможної номенклатурної еліти була можливість серед «рівних можливостей» користуватися усім найкращим.

До 1958 року радянських громадян змушували купувати облігації державного займу, і всі газети захоплено розповідали, з якою радістю люди це робили. У 1974 році вклад-

никам повернули тільки 1 млрд. рублів із 25 млрд. боргу без жодних обіцяних відсотків. За облігацію 100 рублів давали десятку, тож нерідко діти вдома і на подвір'ях бавилися в гроші старими облігаціями.

До мешканців квартир часто приходили жінки зі села з тлумаками, так званими «парашутами», за плечима і приносили молоко, сир, сметану, картоплю. Таких «парашутисток», котрі босоніж ходили вулицями Львова, можна було побачити у місті аж до 80-х років. У кінці 50-х перенесли ринок з площі Осмомисла, там частково упорядкували сквер, а частково залишився пустир. На цьому пустирі щороку працював зоопарк, здебільшого київський, і туди батьки зі всього міста приводили дітей. Потім там облаштували автостоянку. Базар на площі Теодора проіснував трохи довше, приблизно до 1960 року.

У 50-х роках у Львові працювали двірники, вишкіл яких зберігся ще з польських часів. Не було рідкістю, коли у брамах лежали килимові доріжки. Двірники тих років мили цоколи будинків і натирали до блиску брами. Влітку у спеку кілька разів на день поливали тротуари, а взимку, щойно випаде сніг — негайно його прибирали. Взимку уся родина двірника прибирала сніг. Його збирали у металеві балії, підтягували до відкритого каналізаційного люка і скидали в каналізацію. Переселенців зі Сходу вражала культура одягу і поведінки двірників, а особливо те, що двірнички зверталися одна до одної на «ви» і «пані». Та в середині

60-х прийшло наступне покоління двірників, які працювали вже не з любові до порядку, а за мізерну плату. Блиск у під'їздах зник, тротуар зранку тільки підмітали, а сніг узимку збирали з тротуарів у акуратні кучугурки. Проте спадковість міського життя ще зберігалася, а от у середині 70-х на місце двірників прийшли вже цілком нові люди.

Вони прийшли з навколишніх сіл, щоб отримати міську прописку, тулилися у тісних двірницьких напівпідвалах і до мешканців із вищих поверхів ставилися з неприязню люмпенів. Ненависть до мешканців автоматично перейшла на будинки. На львівські під'їзди лягла кам'яна пилюка, і скло перестало пропускати світло. Тротуари

мелися чимраз рідше й неохайніше. Сніг взимку нагромаджувався у крижані гори. За таких обставин зимові прогулянки, які раніше були популярними серед львів'ян, відійшли у минуле. Так Львів втрачав багатівкові звички. Поки що, як і раніше, зранку молоді хлопці розносили у помешкання свіжий хліб із булочної, потім під'їжджав візочок із молочним бідоном, і молочниця розносила молоко до кожних дверей. За доставку платили 50 копійок. Люди традиційно ділилися новинами і питалися про здоров'я один в одного. В районі площі І. Франка ще можна було прочитати оголошення про стрижку, гоління і кровопускання на дому, вказувалася адреса: вул. Коцюбинського, і т. ін.

Стосунки з двірниками не завжди були мирними. Двірники часто стежили за мешканцями, начебто нагадуючи про квартплату, а насправді повідомляли міліцію про все, що відбувалося в будинку, і доносили на порушників. Тільки-но до когось приїжджав гість чи родич — приходив дільничний і перевіряв паспорти у приїжджих. Крім того, багато хто з мешканців приватно щось виготовляв на дому на продаж: люди шили одяг, взуття, виробляли килими з допомогою трафаретів, приватно працювали лікарі й перукарі, кулінари й сантехніки. Все це було нелегально, і за це могли суворо покарати. Але на мізерні зарплати проіснувати було важко, і люди шукали хоч якогось приробітку. До 1960 року зарплата кваліфікованого робітника складала 450 рублів, при цьому була ще й обов'язкова підписка на державну позику, і ці гроші нікому не повертали. Тому двірникам навіть давали хабара, щоб вони не заявляли на тих, хто працював удома приватно. А кримінальна відповідальність за кустарне виробництво на дому була дуже суворою — терміни ув'язнення давали приблизно як за крадіжку. Тим не менше, підпільні цехи кінця 50-х років існували у радянському Львові до кінця 80-х — тоді вони легалізувалися в кооперативи і приватні підприємства, звісно, якщо власника цього підприємства не засудили раніше. Поширеним явищем були крадіжки на роботі і продаж украденого на барахолках — люди виживали, як могли.

„УКРГОЛОВМОЛОКО“

Львівський молочний комбінат виробляє в широкому асортименті:

МОРОЗИВО —
пломбір, левінградське, ескімо, вершкове, шоколадне і молочне;

МОЛОЧНУ ПРОДУКЦІЮ —
пастеризоване молоко, сметану, вершки, дієтичні жири та обезжирені молочні продукти: кефір, кисле молоко, ацидофільне молоко, сири дитячі глазуровані.

ЖУЛУЙТЕ СМАЧНЕ. ПОЖИВНЕ

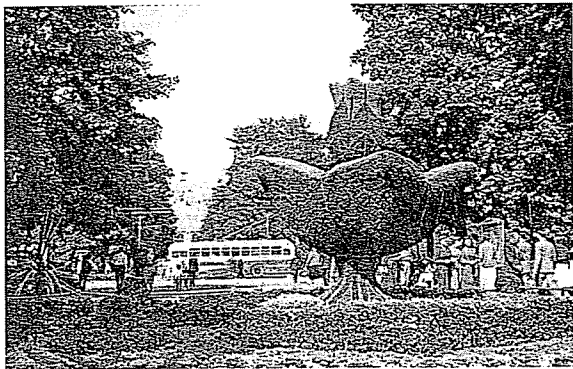
МОРОЗИВО
Львівського Молкомбінату

Адреса комбінату: вул. Головацького, 23, тел. 292-10.

Леніна (Свободи), які існували не лише для краси, а й для зручності та безпеки — у вечірній час завдяки їм було добре видно краї тротуару.

Справжнім дивом здавався у Львові великий портрет Тараса Шевченка, викладений із живих квітів на місці теперішнього пам'ятника Грушевському. А під мурами Бернардинського собору, коли брама з боку вулиці Личаківської, яка вела на подвір'я, ще не була відреставрована, стояв великий годинник, повністю викладений із квітів, причому стрілки на ньому рухалися і завжди показували точний час.

20 січня 1952 року перед Оперним театром відкрили пам'ятник Ле-

ніну, при ньому чергував спеціальний охоронець, який відганяв голубів, щоб ті не гадили Ленінові на голову. А маленькі діти запитували у батьків: «Що це за дядько вилазить із комина? Він що, сажотрус?»

Газове освітлення міста протривало до початку 60-х років. Ліхтарі

Дівчата без освіти зі села йшли в домогосподарки, здебільшого в заможні єврейські родини. Вони мали відпрацювати декілька років, а тоді отримували прописку і допомогу у працевлаштуванні. Молодь практично змушували вступати в комсомол — без цього важко було знайти пристойну роботу.

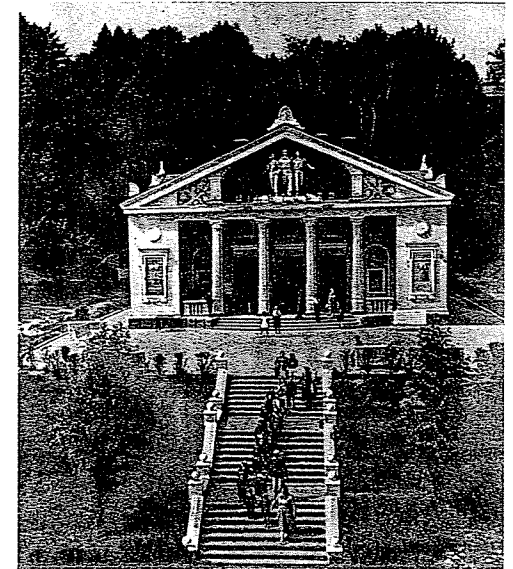
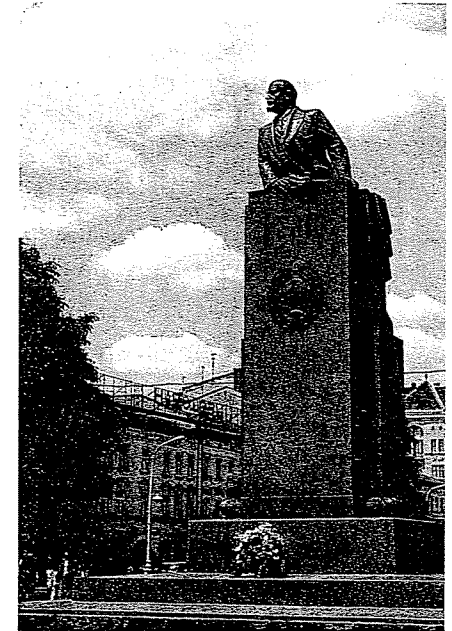
У 50-і газони вздовж львівських тротуарів були загороджені акуратними металевими парканчиками. Ніхто тоді газонів не топтав, і вони мали цілком європейський вигляд. Згодом у 60-і, коли Львів не виконав плану зі збирання металобрухту, якийсь партійний керівник на рівні області дав вказівку ці огорожі зняти і здати на металобрухт. Буквально за кілька років газони перетворилися на затоптану землю. Тоді ж зникли бронзові облямівки тротуарів на проспекті

традиційно запалювали з допомогою довгої жердини з гнотом, а на площі Ринок до них потрібно було ще й підніматися драбинкою.

Місто дбало про свій вигляд: у другій половині 50-х на вулицях Львова з'явилися поливальні машини. В той час облаштували чимало нових парків, і одним із перших у 1957 році було закладено парк на Левандівці.

Ще у 1918 році Ленін писав: «Метою нашою є безплатне виконання державних обов'язків кожним трудящим по відбутті 8-годинного уроку продуктивної праці». І ось у 50-і роки у Львові взялися впроваджувати в життя слова вождя пролетаріату. Руками львів'ян задарма збудували Комсомольське озеро, стадіон і парк «Дружба», Парк культури. До цього переліку слід додати будинки, школи, магазини, дитячі садки, ясла, майданчики, дерева, кущі, квітники — і за це все львів'яни теж не отримали ані копійки.

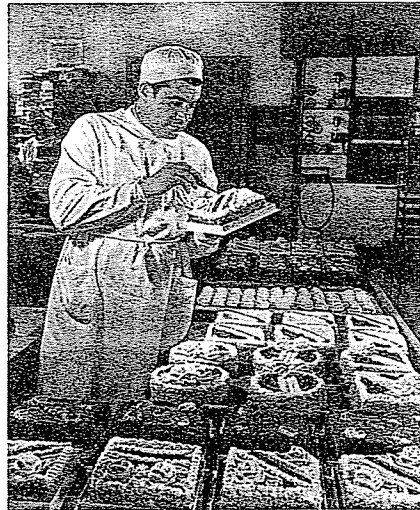
У 1951-1952 роках створено парк Шевченківський гай — на схилах відкритих балок безладно висаджено тисячі дерев різних порід. Останні дерева колишнього лісу на цих пустирях знищили на опал під час Першої світової війни. У 1952 році, так само на місці пустиря, якому загрожувала ерозія, було закладено типовий радянський парк — Парк культури і відпочинку імені Богдана Хмельницького, і 31 травня 1953 його урочисто відкрили. Кам'яні сходи, які ведуть до головного входу парку, «запозичили» зі спльонд-

рованого меморіалу польських «Орлят» на Личаківському цвинтарі, а одного з левів пантеону поставили навпроти парку під Цитадельною горою, де він простояв до кінця 80-х років. У 50-х роках уздовж алеї у Стрийському парку традиційно стояли скульптури шахтаря з відбійним молотком, колгоспниці зі снопом і спортсмена з веслом. До 1956 року тут також стояли гіпсові скульптури Леніна і Сталіна. На весну на клумбі біля входу викладали з квітів портрет Шевченка. А для танців було відведено невеличкий майданчик за металевою сіткою, через що його називали «кліткою». Фокстрот і танго були неофіційно забороненими, тому танцювали вальс, польку і па-де-грас. «Клітка» у 50-70-х роках вважалася місцем розваг здебільшого для сільського населення, тож тут була і відповідна «тусовка». Свої фізіологічні потреби відвідувачі парку задовольняли в темних закутках, бо туалет був у такому стані, що не всі наважувались до нього зайти. Це було теж характерною радянською традицією.

У 50–60-х роках почалося формування північно-західної зеленої зони: Кортумова гора, Клепарівський ліс та лугопарк імені 700-річчя Львова, закладений у 1958 році на торфовищах між вулицями Варшавською і Калініна (Замарстинівською). В районі села Мале Голоско був великий піщаний масив, що дістав від мешканців назву «Львівська Сахара». А неподалік ріс сосновий ліс.

У другій половині 50-х років у Львові з'явилися кафе і дитячі кафе-морозиво («Снігуронька», «Пінгвін»). Ціни у них були доступними для кожного, тому сюди сходилися натовпи дітлахів у вихідні дні або після уроків. Для дорослих були інші принади: у грудні 1953 року до Львова переїхав Російський драматичний театр Радянської армії. Місце для нього звільнив у 1954 році Державний український театр музичної комедії, який переїхав до Одеси.

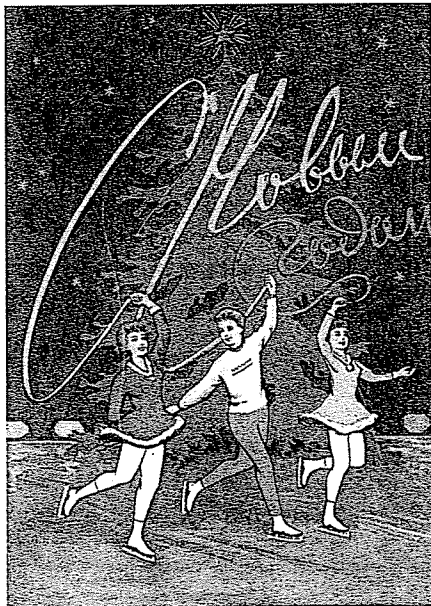
А ще в той час Львів мав таку розвагу, про яку тепер можна лише мріяти. 22 квітня 1955 було відкрито новий аеровокзал і започатковано недільні прогулянкові польоти над містом лише для пасажирів із дітьми. Їх здійснював літак АН-2. Ці польоти, які коштували порівняно недорого, тривали аж до середини 60-х років.

Диспути й вікторини, як і комсомольські збори, стали головним засобом ідеологічної виховної роботи серед молоді. Теми — патріотичні, мета — кожен має зятимити назавжди, що живе у найкращій, найщасливішій, найсправедливішій, найбагатшій країні планети. У великій шані серед молоді були шахи, настільний теніс, футбол і бокс. Якщо дитина займалася по класу фортепіано, баяна чи акордеона, то її вважали майже ледарем. Навіть двієчники багато читали. «Дванадцять стільців» і «Золоте теля» Ільфа і Петрова багато хто цитував напам'ять.

50-і роки, як і кожна епоха, відзначалися власною модою. Модно було шити у кравчині. Сукні — відкриті плечі або високі рукави на ватних підплечниках, тонкі талії, спідниці до середини гомілки. З'явилися лакові туфлі (лякерки) — мрія кожної дівчини. У хлопців — брюки шириною 20 см, обов'язкова «стрілочка». Дуже яскраві пістряві краватки зав'язували так, щоб вони закінчувались нижче ремня — це вважалося шиком. У 1957 році затятих модників вже називали стилягами. Вузкі брюки-дудочки, довгі, ледь не до колін, піджаки, взуття на товстій подошві (слова «платформа» тоді ще не вживали), довгий чуб, в роті цигарка, «приліплена» гільзою до язика (це давало можливість пересувати її з одного кута рота в інший), уміння майстерно пускати кільця диму. Цей стиль вважався ідеологічно шкідливим, дружинники безжалісно виганяли стиляг із танців, із ресторанів, кінотеатрів.

Стилягами ставала переважно молодь, що прибула з Росії і Східної України, бо в ті роки корінні львів'яни дотримувалися консервативних традицій батьків. До кінця 50-х вихідці із сіл ще досить часто носили народний одяг, але радянська влада намагалася якнайшвидше усунути ці «пережитки минулого і темноти селян», а головне — націоналізму. Радянські ідеологи насаджували думку, що вишиті рушники і сорочки є символами відсталості, яких слід позбутися. Зате всіляко пропагувалися такі винаходи радянської промисловості, як чуні — грубе гумове взуття. Цікаво, що жінки навіть взимку носили гумові чоботи (черевики) з пустим каблуком, а всередину вкладали туфлі на підборах. Такі чоботи мали попит і на початку шістдесятих. Найпопулярнішими серед жінок парфумами були «Красная Москва» і «Дзінтарс».

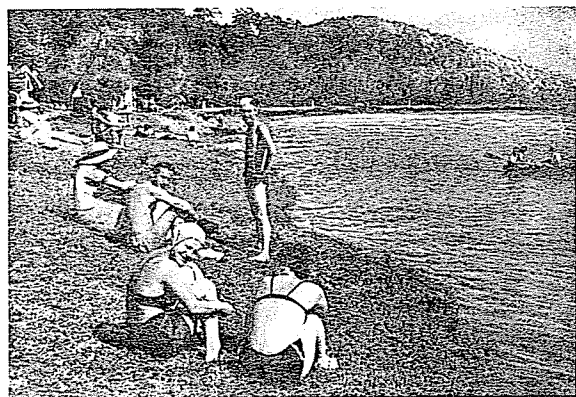

У ті роки дівчата вперше одягли брюки — боязко, у своїй компанії. Поява молоді жінки в брюках на вулиці, а тим більше в інституті чи на роботі, вважалася викликом суспільству аж до кінця 60-х років. Нижньої білизни у сучасному розумінні на початку 50-х років не існувало. Всі жінки носили трико. Школярки і студентки під тиском суворих мам одягали ці товсті, з начосом, байкові панталони і ходили рівно, без різких рухів, щоб не визирали рожеві або жовті краї. Проблемою були й ліфчики — незграбні вироби радянської промисловості, які фактурою та кольорами радше нагадували шмати для протирання військової зброї. Зате кальсони були у кожного чоловіка. Трусси шили сатинові, чорні або темно-сині типу «піонер». Коли

наприкінці 50-х у магазинах уперше з'явилися імпортні східнонімецькі мереживні легкі шовкові трусики і бюстгальтери — у радянських жінок відняло мову. Та більшості така розкіш була не по кишені.

Взимку головною розвагою стали ковзанки. Двірки заливали їх у великих подвір'ях і на стадіонах. Кататись на «снігурках» (закручених ковзанах) не соромились і старші люди.

У п'ятдесятих роках почалося «освоєння» Львова селом. Нові заводи потребували робочих рук, і багато молодих селян шукали кращої долі у місті.

Були часи, коли до Львова на будівництво заводів щоранку приїжджало декілька десятків тисяч людей із сіл, це була так звана маятникова міграція: після робочого дня люди поверталися до своїх сіл. Потім їм давали прописку і заселяли у новобудови. Так Львів почав втрачати свій міський дух. Найгірший бій

селянської культури накладався на подібну радянську, і утворилося те безкультур'я, яке існує й досі.

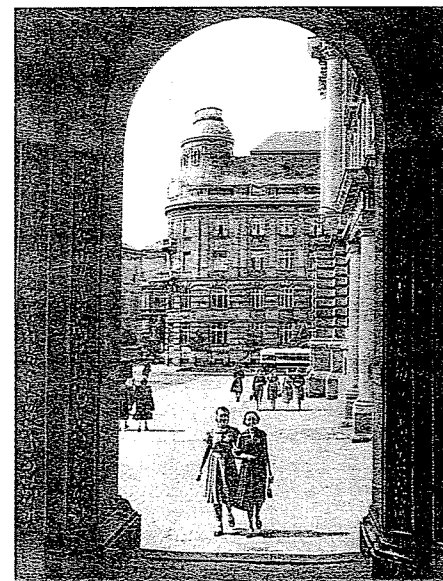
Разом із тим, Львів розширювався за рахунок навколишніх сіл. Так, південна частина Боднарівки, яка належала до Сокільників, у 1955 році стала частиною Львова. Між Боднарівкою і Козельниками бере початок ріка Зубра, що впадає у Дністер. У 50-і роки на цій річці (неподалік від теперішнього продуктового базару «Шувар»), було створено Піонерське озеро із зоною відпочинку. Однак, через забрудненість водойми її спустили, і тепер на цьому місці болото.

Будівництво нових заводів у Львові велося без урахування інтересів України і регіону, надмірно висока частка підприємств обслуговувала військово-промисловий комплекс (військова електроніка, засоби зв'язку, ремонт танків). Згодом було створено Виробниче об'єднання ім. Леніна, яке обслуговувало ракетно-космічну галузь.

У березні 1956 року став до ладу завод залізобетонних виробів на вулиці Кульпарківській. У цей час на перше місце вийшла металообробна і машинобудівна промисловість, яка проти 1945 року зросла у 55 разів. Широке промислове будівництво, приплив населення із сіл загострили забезпечення водою і житлом. Аж до вісімдесятих років у підвальних чи напівпідвальних приміщеннях старих будинків жили люди, більшість із яких були вихідцями з села.

У 1950 році на вулиці Радянській, 24 (Винниченка) відкрився Львівський етнографічний музей АН УРСР, поблизу Привокзального ринку — Палац фізичної культури товариства «Локомотив», а на площі Перемоги, 4 (Генерала Григоренка) — магазин передплатних видань. 14 вересня 1950 року перейменували парк імені Костюшка на парк імені І. Франка, а парк ім. Вишневецького (над Краківським ринком) — на парк Партизанів. Цього ж року у газетах з'явилися реклами новинок — кулькової ручки і електрохолодильника ЕКД-120.

1 квітня 1951 року у палаці Потоцьких відкрили Львівську філію Академії наук УРСР, 1 травня — збудовано фонтан з морськими потворами на місці фігури Матері Божої. У 1951 році на вулиці Інститутській № 15 (Свенціцького) від-

перевели на новостворений ринок «Підзамче» (колишній художньо-сінний ринок). У п'ятдесятих роках він залишався єдиним ринком у Львові, де продавали живу худобу.

У 1951 році ціна на таксі «Победа» становила 1 крб. 80 коп. за кілометр, «Москвич» — 1 крб. 40 коп. за км, 1 хвилина простою — 20 копійок. Стоянки таксі були біля філії музею Леніна (Національний музей), готелю «Інтурист» («Жорж»), залізничного вокзалу, промтоварного ринку «Підзамче». Якщо у 1949 році на весь Львів було 14 таксі, у 1950 — 56, то у 1952 — вже 84. У 1954 році у таксі запроваджено таксометри. У 1955 році місячні карточки на проїзд у трамваях коштували 40 крб., у тролейбусі — 51 крб, а трамвайно-тролейбусні — 70 крб.

У 1952 році відкрито дієтичну їдальню № 1 на вулиці Радянській, 1 (Винниченка). У липні 1952 року відкрився пологовий будинок на вулиці Мечнікова, який спочатку будувався як гуртожиток Львівської обласної партшколи. Того ж року почалося будівництво Центрального колгоспного ринку, на Левандівці збудували школу № 5. У 1952 році спорудили 16 житлових будинків — для робітників жирокombінату, мехсклозаводу, а також гуртожитки заводу автонавантажувачів і «Львівсільмашу». Цього року в колишньому Промисловому музеї відкрилася філія Центрального музею Леніна — п'ята в СРСР і друга в Україні.

У квітні 1953 року облаштували міське звалище сміття в урочищі Сигнівка на території колишнього цегельного заводу. Вїзд був із боку вулиці Кульпарківської за залізничним мостом вулицею Садовою. 9 травня 1953 року було відкрито другий літній кінотеатр на вулиці

крився Львівський державний педагогічний і вчительський інститут, на площі Галицькій № 1 — центральний універмаг, було збудовано четвертий поверх будинку на проспекті Леніна № 1/3 (Свободи) — на розі з вулицею Коперника. 8 листопада 1951 року відкрилася дитяча залізниця у Стрийському парку, у грудні 1951 року ринок з площі Центральної перенесли на територію між вулицями Базарною і Кузнецова (Клепарівська) (Новий ринок, тепер Краківський). А промтоварний Новий ринок

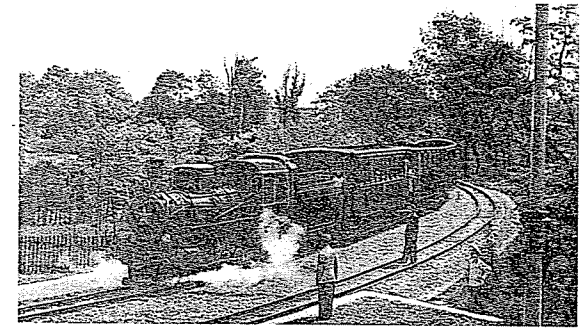
І. Франка, 25. Згодом у жовтні 1954 року літній кінотеатр відкрили також у Парку культури.

У серпні 1953 у Львові з'явилася новинка — фото на фаянсі, порцеляні та металевих виробів під емаллю. Тоді ж населення почало здавати до приймальних пунктів порожні флакони від парфумів та одеколону.

У 1954 році у будівлі майбутнього Палацу піонерів на проспекті Леніна (Свободи) відкрився механічний технікум. Слід згадати, що у системі радянської освіти цього року відбулися революційні зміни, а саме: скасовано роздільну систему навчання, тож хлопчики і дівчатка відтоді навчалися разом. У січні 1955 року розпочався набір робітників у вугільну, лісову та інші галузі, на цілинні і перелогові землі. Освоювачам цілини надавалася одноразова допомога в розмірі від 150 до 600 карбованців, безплатний проїзд і добові — 10–15 крб. У січні 1955 організовано міське аптечне довідкове бюро при аптеці №1 (вул. Гаврилюка, 2 (Фредра).

У лютому 1955 відбулося переселення сімей колгоспників, робітників і службовців для роботи в колгоспах Акмолінської області Казахської РСР, Курганської і Сахалінської областей. А вже у березні почалося переселення сімей до Запорізької області і Забузького району Львівської області. У січні 1956 року почалося переселення сімей зі Львівської області до Миколаївської, Ворошиловградської, Дніпропетровської областей. У 1957 році відбувалося переселення сімей до Криму.

На 1956–1957 роки припадає друга хвиля еміграції євреїв зі Львова, і знову, як і в сорокових роках,

МІНІСТЕРСТВО ПРОМИСЛОВОСТІ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ УРСР
„УНРТЮТЮНМАХОТРЕСТ“

ЛЬВІВСЬКА ТЮТЮНОВА ФАБРИКА
м. Винники, вул. Леніна

ВИРОБЛЯЄ
із висоносортних тютюнів в широкому асортименті папіроси, сигарети, курильний тютюн таких марок:

ПАПІРОСИ:
 ВС № 1 — «Гвардейские»
 ВС № 2 — «Дюбеск»
 ВС № 3 — «Казбек», «Катюша»
 I сорт А — «Беломорканал»
 II сорт В — «Север»
 III сорт А — «Прибой»
 II сорт В — «Спорт»
 III сорт — «Бокс»

СИГАРЕТИ:
 ВС № 2 — «Друг»
 I сорт — «Аврора», «Прима»,
 II сорт — «Памир», «Южные»

КУРИЛЬНИЙ ТЮТЮН:
 ВС № 3 — «Казбек»
 I сорт — «Любительський»
 II сорт — «Обсєданный»
 III сорт — «Дорожний»

ФАБРИКА ВИГOTOВЛЯЄ
ГІЛЬЗИ №№ 1 і 2.

*С днем рождения поздравляют дети
И желают счастья близкие, друзья.
В этот день, как будто, солнце ярже светит,
Жаль, что всех букетов подарить нельзя!*

У серпні 1955 року відкрився кінотеатр ім. Я. Галана на теперішній Личаківській. У травні 1956 року почав працювати перший у Львові парфумерний «магазин без продавця» на проспекті Шевченка. У червні 1956 на вулиці Кримській відкрили бензоколонку. У липні 1956 опубліковане рішення Львівської міськради від 27 червня, яке забороняло галас, крики, гру на музичних інструментах з 12-ї години ночі до 8-ї ранку. Міліції дозволялося накладати і стягати штраф на місці порушень в розмірі до 3 крб. з видачею квитанції (за незначні порушення громадського порядку). А от за значні порушення вже накладався штраф до 100 крб. або застосовувалося покарання примусовими роботами до 1 місяця чи кримінальна відповідальність.

У липні 1956 року мешканці 50-х номерів вулиці Ботвіна (Куліша) скаржились, що у їхніх будинках бракує денного світла: на вузькій вулиці навпроти вікон стояли непривітні приміщення соляних складів (колишня міська медоварня), і невдовзі їх розібрали. У липні 1956 року закрили сміттєзвалище на вулиці Пасічній. Нове звалище побутового сміття з 25 липня відкрилося на вулиці Захарова (проїзд до кінця верхньої Зеленої).

8 вересня 1956 року народився 400-тисячний мешканець Львова.

28 жовтня 1956 року виконком Львівської міської ради дозволив утримання великої рогатої худоби, кіз і свиней на околицях міста (в окремих випадках дозволялося і на інших вулицях міста) — тому що це

через Польщу. Навесні 1962 року закрили останню синагогу «Якоб Глянцер Шуль» на вулиці Вугільній і передали її під спортивний зал Львівському поліграфічному інституту. Після цього релігійні євреї збиралися на молитву у приватних помешканнях, там же робили обрізання хлопчикам.

10 травня 1956 скасували плату за навчання у старших класах загальноосвітньої школи, середніх спеціальних та вищих закладах освіти. До речі, у 1953 році було введено обов'язкову семирічну освіту, у 1959 році — обов'язковою стала 8-річна освіта, а в 1977 — середня, у 2000 році почався перехід на 11-річну середню освіту.

стало масовим явищем, і боротися проти цього було безглуздо.

У січні 1957 року у Львові з'явилися нові комфортабельні таксомотори ЗІМ, які вмщали 6 пасажирів. Вартість проїзду — 2 крб. за км, 1 хвилина простою — 33 коп. «Победа» тоді коштувала 1крб. 50 коп. за км, 1 хв. простою — 25 коп. Тоді ж було відкрито регулярний рух автоекспресів «Победа» Львів–Сокаль. Проїзд коштував 47 крб. 50 коп. 11 січня 1957 року вперше вийшли у пасажирський рейс автобуси «Львів» (5 машин).

На січень 1957 року у Львові налічувалося 200 листонош. У січні 1957 року закрили залізничну станцію Личаків, і всі вантажі, що приходили на неї, відтоді отримувала станція Підзамче. У 1957 році на проспекті Леніна (Свободи) збудували будинок Львівраднаргоспу — тепер економічний факультет університету. Цього ж року відкрився дитячий кінотеатр імені Коперника. На Жовтневій святі 4-8 листопада майже в усіх кінотеатрах міста безплатно показували радянські ідеологічні фільми. У листопаді 1957 року на вулиці Чапаєва (Городоцька) відкрився перший у Львові магазин дитячого харчування. У 1957 році відчинили свої двері перші школи-інтернати.

У березні 1958 року в ЦУМі було встановлено перші автомати з продажу одеколону і олівців (вони працювали там до кінця 60-х років). Кинувши 2 копійки у отвір великого блискучого ящика, людина могла отримати струмінь «Трійного одеколону» в обличчя. У травні цього ж року газета «Вільна Україна» вперше почала друкувати прогноз погоди. 11 червня 1958 року було відкрито озеро у Глинній Наварії. У

Л Ь В І В С Ь К А

ПАРФЮМЕРНО-КОСМЕТИЧНА

Ф А Б Р И К А

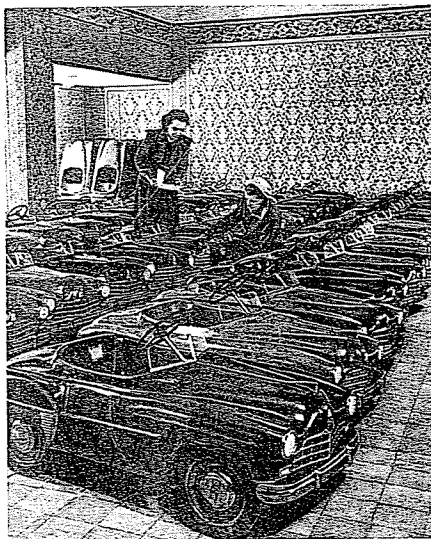
вул. Шведська, 3, тел. 131-62

в и п у с к а е

в широкому асортименті:

одеколон, духи, зубний еліксир,
пудру, зубний порошок, крем, губну помаду, вазелін та інші парфюмерно-косметичні препарати вищих сортів.

КУПУЙТЕ ВИРОБИ
Львівської
ПАРФЮМЕРНОЇ ФАБРИКИ!

1958 році на площі І. Підкови стояла Миська дошка пошани, аналогічні дошки пошани згодом встановили у кожному районі.

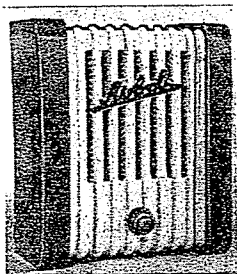
У січні 1959 року на вулиці Галицькій відкрили перший у Львові спеціалізований магазин дитячих іграшок (згодом «Лис Микита»). 27 січня відкрито Палац піонерів на проспекті Леніна. У квітні 1959 року у Львові з'явилися тримісні вантажні моторолери з металевим вантажним кузовом. А 21 травня Львівська область раптом збільшилась майже удвічі — за рахунок приєднання території Дрогобицької області.

1 серпня було встановлено єдиний тариф на проїзд у тролейбусах незалежно від відстані — 40 копійок, і від 1961 року аж до кінця радянських часів він становив 4 копійки. 16 серпня 1959 року ринок з продажу вживаних речей (барахолка) з вулиці Новознесенської перенесли на вулицю Шевченка № 309. Він працював тричі на тиждень — у неділю, вівторок і п'ятницю. У вересні 1959 року відкрився Палац культури заводу «Львівсільмаш» на вулиці 1 Травня (Городоцька). Того ж року на розі вулиць Студентської і Маяковського (Левицького) посадили сквер.

У 1951 році у помешканнях львів'ян нараховувалось 19 тисяч радіоточок. У 50-х до Львова прийшло телебачення. У 1954 році на заводі

кінескопів вперше у СРСР розпочато випуск електронно-променевих трубок. 24 грудня 1957 року вийшла в ефір перша телевізійна передача львівського телецентру. Наприкінці 1957 року підприємство «Контакт» реорганізували у телевізорний завод, і у січні 1958 року він випустив перші телевізори «Львів». Перші телевізійні програми тривали лише дві-три

А Р Т І Ї Ї „РАДІОТЕХНІКА“

Львівської
ОБЛПРОМРАДИ
м. Львів, вул. Шевченка, 11,
тел. 1-13-20

ВИГОТОВЛЯЄ:

кімнатні динамічні
гучномовці „Львів“
(ГД 0,25 — III — I).

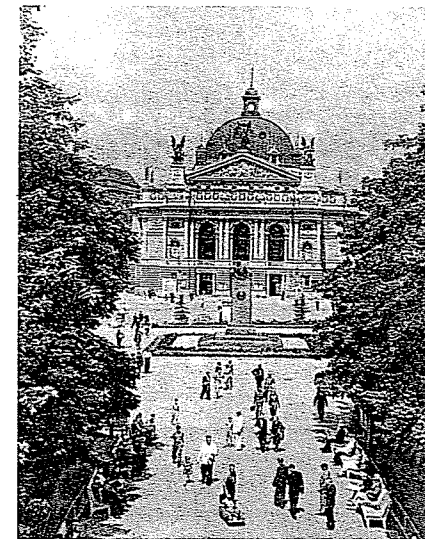
години на день, це був зазвичай кінофільм, атеїстична або пропагандистська бесіда і концерт. Свій внесок у радянську пропаганду зробила й газета «Ленінська молодь», випуск якої відновився з 1950 року.

Від середини п'ятдесятих напередодні Нового року міська влада ставила перед Оперним театром головну ялинку, прикрашену на верхівці п'ятикутною зіркою. Чималі гурти львів'ян збиралися під ялинкою колядувати. Декого з організаторів вертепних дійств забирали на допити, траплялися й арешти. Врешті ялинку в центрі міста розігнали, і головною стала вважатися ялинка перед парком Хмельницького, поруч з КДБ — від такого сусідства люди втрачали бажання співати колядки, які комуністи вважали провокаційними.

Тільки люди, які не були пов'язані з виконанням ідеологічних завдань (як їх розуміла партія), могли собі дозволити встановлювати хрести на могилах своїх рідних. Після похорону академіка Івана Крип'якевича ректор вимагав від його сина Петра-Богдана, на той час доцента університету, забрати хреста з могили батька під загрозою звільнення з роботи. Львів'яни побоювались сексотів, які часом зупинялися під вікнами і підслуховували, що говорять люди у себе вдома. Коли підозрілу особу помічали, розмова переходила у ідейно правильне русло — щоб уникнути небезпеки арешту. Від середини п'ятдесятих масштаби репресій НКВС дещо зменшилися. Тоді у приміщенні в'язниці на Лонцького розмістилося міське управління міліції, а згодом слідчий ізолятор КДБ.

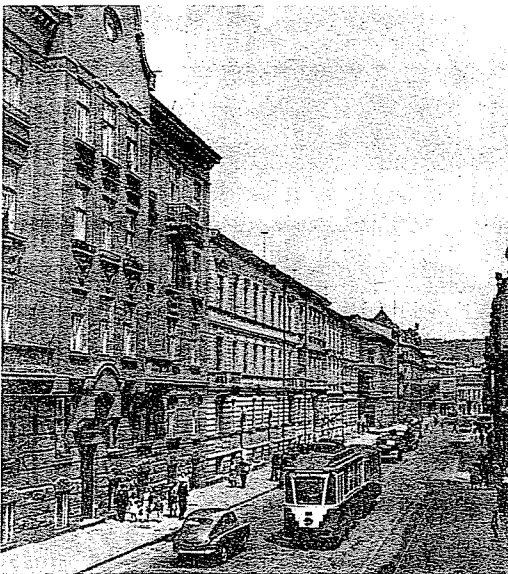
У 1956 році після XX з'їзду КПРС почали звільняти в'язнів сталінських репресій, зокрема учасників українського підпілля і бійців УПА. За особистим розпорядженням Хрущова, на волю випустили тих, кому на момент затримання не було 18 років і хто до 1956 року встиг відсидіти третину терміну ув'язнення. Таких молодих людей виявилось настільки багато, що їх масове повернення не на жарт стривожило комуністичну владу в Західній Україні. 9 листопада Президія Верховної Ради СРСР видала спеціальний указ, що забороняв «бандерівцям» повертатися додому.

У 1959 році, вже як Генеральний секретар компартії та керівник СРСР, Микита Хрущов приїхав до Львова. Під час перебування

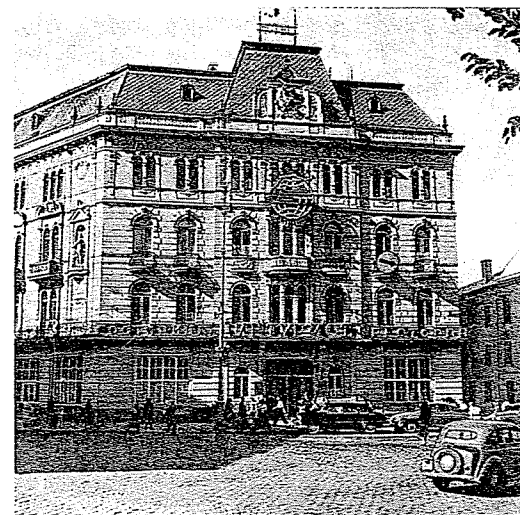
вокацією гебістів, що хотіли продемонструвати лідерові СРСР свою бурхливу діяльність, спрямовану проти «буржуазно-націоналістичної» загрози. Цього ж року Хрущов побував у Сполучених Штатах і привіз звідтіля ідею магазинів самообслуговування (без продавців), кукурудзяного раю від Криму до Північного кола, а також благословення на закупівлю Радянським Союзом американських фільмів.

радянського лідера в місті на нього нібито вчинили замах. Старі львів'яни охоче розповідають про те, що того дня, коли Хрущов прибув до Львова, пролунав потужний вибух на вулиці Городоцькій. Щоправда, кортеж генсека в момент інциденту перебував на іншій вулиці, а від вибуху постраждали декілька випадкових перехожих. Жодних пояснень загадкової історії влада не надала, за напівофіційною версією, це був вибух газу, який начебто накопичився в каналізаційному колекторі. За іншою версією, вибух влаштувало українське підпілля. Дехто досі вважає, що вся ця історія була провокацією гебістів, що хотіли продемонструвати лідерові СРСР свою бурхливу діяльність, спрямовану проти «буржуазно-націоналістичної» загрози. Цього ж року Хрущов побував у Сполучених Штатах і привіз звідтіля ідею магазинів самообслуговування (без продавців), кукурудзяного раю від Криму до Північного кола, а також благословення на закупівлю Радянським Союзом американських фільмів.

У 1949 році почалася модернізація старих моторних вагонів, що експлуатувалися понад 50 років. У перших трамваях, які у 1950 році вийшли на маршрути, дерев'яні майданчики було перероблено на металеві, влаштовано двері

з пневматичним приводом, а відкриті майданчики зробили закритими. На передню частину кузова причепили зірку як розпізнавальний знак модернізованого вагону. У 1952 році містом їздило вже 10 таких вагонів. Верхня їх частина була пофарбована в жовтий колір, а нижня — у темно-блакитний. Через брак причіпних вагонів з 1951 року почали переробляти на них найбільш зношені моторні вагони. На 1 січня 1950 року у двох трамвайних депо Львова налічувалося 185 пасажирських вагонів. Окрім пасажирських, було ще 19 вантажних платформ та снігоочишувачів.

У зв'язку з підготовкою центральних вулиць до пуску тролейбуса, у 1951 році забрали трамвайний рух з вулиці 1 Травня (проспект Свободи) та площі Міцкевича. Замість трамвайної лінії, знятої в липні 1951 року, було прокладено нову двокілометрову лінію від площі Торгової, через площу Краківську (Осмомисла), вулицю Гонти, площу Данила Галицького, вулицю Підвальну, до стику з діючою лінією на цій вулиці (ріг з вулицею Руською). Для під'їзду вагонів до Центру з південного боку було споруджено велике одностороннє кільце від вулиці І. Франка, уздовж площі Возз'єднання (Соборна) та вулиці Ватутіна (Князя Романа). Через ліквідацію центрального трамвайного кільця «1 Травня» та сусідніх ліній на початку серпня 1951 року було змінено схему руху всіх трамвайних маршрутів. З 1 грудня 1951 року було відкрито новий маршрут № 7: вулицями Шевченка — Підвальною — Зеленою — Погуляною. З 1 червня 1952 року трамвайний маршрут № 3 скоротили та скерували у напрямку вулиць Мечнікова — Зеленої — площі Галицької — вулиці Ватутіна.

У серпні 1952 року почалося будівництво нової трамвайної лінії завдовжки 2,5 км від кінцевої зупинки «Гаврилівка» вулицею Промисловою та Ульяновською (Липинського). Цю лінію відкрили в лютому 1953 року. Нею почав ходити маршрут № 6, який замість Богданівки став ходити на залізничний вокзал. З 1 лютого кінцеву зупинку трамваю № 1 перенесли з вокзалу на Богданівку. З 5 листопада, у зв'язку з відкриттям другої черги тролейбусної лінії вулицею Городоцькою від площі Кропив-

ницького до Богданівки, на цій ділянці рух трамваїв було припинено, маршрут № 1 спрямували на вокзал.

У серпні 1955 року Львів отримав першу партію імпортованих німецьких вагонів LOWA: шість моторних та шість причіпних. Моторні вагони мали заднє та переднє кермо, тобто були розраховані на човниковий рух. Ці вагони отримало депо №1 (на вулиці Городоцькій), вони почали працювати на 2-му маршруті.

Влітку 1957 року прибула партія з 5 нових поїздів з міста Гота (НДР). Ці вагони відрізнялися від попередніх більш обтічною формою. У 1957–1958 роках надійшло ще 15 таких поїздів. Усі вони працювали на 1-му та 2-му маршрутах.

Роки 1960-і

На початку шістдесятих, вперше після війни, львів'яни побачили площу Ринок у більш-менш пристойному вигляді — нарешті нормально поштукатурили середньовічні будинки. Тоді ще стояли мури Бернардинського собору. У центрі було відносно чисто. Вулицями ходили пани у фетрових капелюхах і макінтошах, у їхніх кишенях лежали абонементи до філармонії на весь концертний сезон. Це був час, коли спрагілі духовної поживи громадяни з фанатизмом, який і не снився пізнішим adeptам рок-музики, штурмували концертні зали, де виступав піаніст Святослав Ріхтер; шкільні вчителі старого польського гарту били ледачих учнів лінійкою по долонях, а не кулаком по обличчю, як трапляється тепер. Кулькові ручки ще були дивом, отже школярі мачали пера в чорнильниці й мусили писати з каліграфічним натиском — до сімдесятих років у шкільній програмі існував окремий предмет «чистописання». На спеціальних уроках першокласники намагалися якнайретельніше виводити літери в зошитах у косу лінійку. Чорні нарукавники захищали їх від фіолетових чорнильних плям, що розтікалися партою; взимку учні ходили до школи у валянках і гумових калошах, чорних і блискучих ззовні та червоних зсередини.

Це був час, коли говорили не «на Ринку», а «в Ринку», на вулиці не матюкалися і ще часто можна було почути, як норму звертання, «прошу пані» і «прошу пана», на відміну від пізніших сімдесятих і вісімдесятих років, коли така форма звертання вважалася вже (і, на жаль, не лише прибульцями зі Сходу) архаїчним впливом села і перекочувала на базари. У більшості публічних закладів стояли плявочки, бо тоді це вважалося ознакою побутової культури. Бачки з питною водою і металевим горнятком на ланцюжку в установах, а також фонтанчики з питною водою у парках і на вулицях давали змогу громадянам безкоштовно втамовувати спрагу. Біля під'їздів багатьох будинків стояли блискучі металеві шкрябачки для зчищення бруду зі взуття.

Шістдесяті роки — це епоха хрущовок. Хоча перші з них з'явилися наприкінці п'ятдесятих, але масово чотири- і п'ятиповерхові бараки будують з 1961 року: висота квартири — 2,70 м (а деколи і 2,50 м), най-

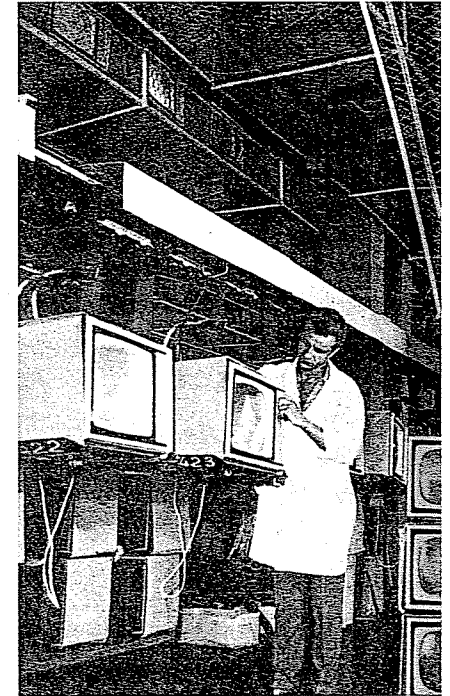
менші із можливих кухні — 5,5 кв. м і суміжний санвузол. Норма житлової площі — 9 кв. м на людину — небачений раніше простір! Та головне, що це було початком масового переселення людей із комунальних квартир і підвалів в окремі помешкання, де кожна сім'я нарешті мала власну кухню, ванну і туалет. Про ці квартири львів'яни жартували, що будівельники забули з'єднати стелю з підлогою і водопровід з каналізацією. А через те, що стіни не тримали тепла, їх прозвали «хрущовськими холодильниками». У 1962–1963 роках виникли перші житлові кооперативи, і почалося будівництво кооперативних будинків. Спочатку це запровадили телевізорний завод, «Сільмаш» і фірма «Прогрес». Львів почав стрімко розбудовуватися, і мікрорайон на вулиці Терешкової став першим експериментальним у місті. Він виріс на місці пустиря, обмеженого із західного боку вулицею Пустою, з півдня — Кульпарківською, з півночі — вулицею 1 Травня і зі сходу — залізничною колією на Сихів.

У 1960–1961 роках з'явилися магазини і ідальні самообслуговування — це був «перший крок до комунізму». Водночас у свідомості радянських львів'ян поширювався неофіційний антисемітизм — у 1962 році закрили синагогу, ліквідували єврейську громаду і приєднали єврейський цвинтар до Янівського.

15 червня 1960 року відкрилося загальноміське сміттєзвалище у Грибовичах дорогою на Куликів, і з цього дня заборонили вивіз сміття на кінець вулиці Зеленої.

6 серпня 1960 року у Стрийському парку відкрили кінотеатр «Львів», а 21 вересня — кінотеатр «Супутник» на Левандівці.

15 листопада 1960 року урочисто відкрито головний критий корпус Краківського базару, а у травні 1961 року на Головній пошті започатковано новий вид послуг — факсимільний зв'язок. У вересні 1961 року у всьому місті були обладнані посадкові смуги на зупинках трамваїв і тролейбусів. Тоді ж з'єднали вулиці Б.Хмельницького та 700-річчя Львова вулицею Річною (тепер Липинського). У 1961 році з'явилися поліетиленові

пакети, які називалися целофановими, проте аж до кінця 70-х в магазинах продовжували загортати продукти у папір. 15 березня 1962 року відкрилося кафе «Веселка» на розі вулиць Костюшка і 17 вересня. А у жовтні на вулиці Коперника відкрився перший і на той час єдиний(!) у СРСР музичний салон. Місяць навчання музиці тут коштував 12 карбованців 80 копійок. За 20 копійок можна було грати на піаніно цілу академічну годину — 45 хвилин, за 10 копійок — на акордеоні, за 8 — на баяні, за 5 — на скрипці, за 1 копійку — на гітарі, мандоліні і домрі.

На початку лютого 1963 року навпроти пам'ятника Міцкевичу у колишньому пасажі Касслера відкрився львівський дитячий пажаж «Барвінок», або «Дитячий світ». 18 серпня 1963 року відбувся перший футбольний матч на новому стадіоні «Дружба» між «Карпатами» і «Жальгірісом». Сьогодні це виглядає неймовірно, але у квітні 1964 року на вулиці Франка відкрилося ательє «Спасибі!», де безплатно ремонтували телевізори. В той самий час почалася боротьба з чайовими у сфері обслуговування. А львівська АТС почала встановлювати на телефони блокіратори. Для вгамування тих, хто протестував, знайшли простий спосіб — їм взагалі відключали телефони. У серпні 1964 року на вулиці Федьковича відкрили нову залізничну лікарню на 150 місць.

У 1964 році у Львові збудували перший 12-поверховий будинок, який назвали «висотним», — там розмістилася машинно-обчислювальна станція Обласного статистичного управління, поруч із новим кінотеатром «Мир». Тривала широкомасштабна газифікація міста, і до вісімдесятих років Львів був практично повністю газифікований.

31 жовтня 1964 року перед університетом відкрили пам'ятник Іванові Франку, а в листопаді на місці двох старих австрійських кам'яниць завершили будівництво будинку «Червоної Шапочки» на проспекті Леніна (Свободи) (тепер там «Острів суші»). У липні 1965 року відкрилися книгарня «Дружба» і кінотеатр «Мир» (тепер нічний клуб «Міленіум»). 12 листопада 1965 року з'явилися перші у Львові маршрутні таксі «Головний вокзал — Аеропорт». За проїзд у них платили 15 копійок. А от на рейсі «Центр — селище Майорівка» брали 48 копійок, бо це вважалося далекою околицею міста, але у травні 1966 року там відкрилося кафе «Юність», і Майорівка стала ближчою до міста. У 1966 році у Львові відкрили аптеку-музей, заснували Товариство охорони пам'ятників історії та культури і виготовили перший кольоровий кінескоп. 5 січня того ж року на вулиці Проїзній (Данилишина) відкрився магазин «1000 дрібниць».

У квітні 1969 року на Львівській фабриці музичних інструментів випустили перші в Україні електрогітари. У червні відкрилися популярні львівські кафе «Ватра», «Під левом» і бар «Під вежею». 8 липня 1969 року відкрили стелу на проспекті Ленінського комсомолу (вулиця Пасічна) на честь 50-річчя ВЛКСМ.

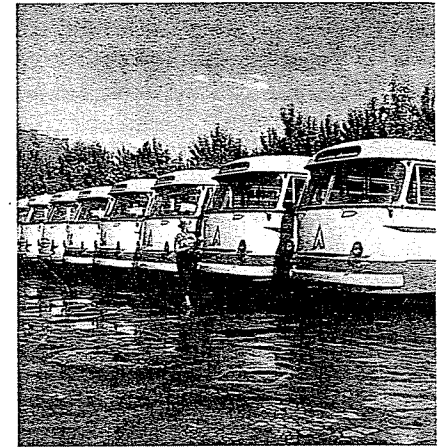
У 1959-1963 роках було закладено парк «Дружба» (Снопківський), 15 квітня 1960 відкрився Центральний універмаг, 8 травня 1966 — музей військ ПрикВО, 25 жовтня 1968 року — новий львівський цирк. Також у 1968 році у східній частині Парку культури було збудовано стадіон «Юність» на 8 тисяч місць. Безумовно, найвидатнішою подією у спортивному житті міста за всі радянські часи став день 17 серпня 1969 року, коли команда «Карпати» завоювала кубок СРСР з футболу. Тоді на московському стадіоні імені Леніна в Лужниках львівські хлопці подолали ростовський СКА 2:1. А що у ці хвилини діялось у Львові! Десятки тисяч фанатів «Карпат» після перегляду матчу по телевізору висипали на вулиці міста. Це була найбільша демонстрація за всю історію футбольного руху у Львові. Розповідають, що ошалілі від щастя фанати «Карпат» підняли на руках міліцейський «дунохід» (так називали міліцейські авто — на честь пристрою, який в ті часи висадили на Місяці) і занесли його на знамениту клумбу. Отже, досвід вуличних демонстрацій львів'яни набували ще із шістдесятих. Слід згадати прізвища наших львівських футбольних героїв, більшість із яких 1969 року завоювали Кубок СРСР. Це старший тренер Юст, захисники Герег, Сиров, Данильчук і Рибак, півзахисники — неповторний Куля (Кульчицький), Броварський, Шулятицький, Савка, нападники Грещак, Лихачов, Хижак і Габовда, який, без перебільшення, найкраще в Європі у ті часи грав головою.

З 1965 року, коли «Карпати» почали успішно виступати у першій лізі, стихійно виникали післяматчеві багатотисячні походи від стадіону «Дружба» (тепер «Україна») до центру міста, які перетворювались на справжні демонстрації. Поступово від матчу до матчу ці демонстрації набували організованості і чіткого маршруту: проспектом Леніна (Свободи), потім натовп завертав перед Оперним і рухався проспектом у протилежному напрямку. Міліція хоча й хапала найбільш активних демонстрантів, все ж нічого не могла вдіяти з 10–20-тисячним натовпом і на цей час перекривала автомобільний і трамвайний рух у центрі міста. Разом із вигуками «Карпати» — вперед!» з натовпу чимраз частіше лунало: «Волю Україні!». Важливим центром навколофутбольного життя була «футбольна біржа», де з ранку до ночі вешталися сотні фанатів, захоплено слухаючи найвідомішого львівського вболівальника, екзальтованого футбольного «пророка» Пазуху. «Біржа» містилася на місці пізнішої «Клумби», а від серпня 1992 року тут стоїть пам'ятник Шевченкові. Арсенал тодішніх футбольних уболівальників був досить потужним: від нашивок на рукавах і спинах «Карпати Львів» і транспарантів «Карпати вперед — тільки перемога!» до дудок і дерев'яних торохкалок, від яких закладало вуха навіть на досить великій відстані і які постійно конфісковувала міліція. Потужним ноу-хау з середини шістдесятих стали вибухи, без яких не відбувався жодний матч і жодна демонстрація після нього. Найвідчайдушніші молоді фанати «Карпат» кидали на футбольне поле пляшечки з вибуховою сумішшю (алюмінієва пудра, марганцівка і декілька крапель гліцерину). За 5–7 секунд польоту у пляшечці відбувалася реакція, і при порівняно негослосному звуці досягався ефект яскравого вибуху. Не дивно, що навколофутбольне життя стало ще однією, специфічною для нашого регіону і доступною тоді, формою протесту проти імперської політики Москви.

А ось як Львів ставав індустріальним. У 1961 році у місті виникли перші виробничі об'єднання. 26 грудня 1967 в СРСР вводять «Знак якості» для товарів, що пройшли спеціальну державну атестацію. Львів'яни пишалися тим, що саме львівський автобус 1961 року відвозив першого у світі космонавта Юрія Гагаріна на космодром, а в березні 1970 на автобусному заводі виготовлено нові моделі автобусів ЛАЗ-699Н і ЛАЗ-599Б. На цей час у Львові було сконцентровано все республіканське виробництво автотранспорту: вантажів, мопедів, підвісних вантажних конвеєрів. Третину усіх кольорових телевізорів у Радянському Союзі випускали у Львові. У нашому місті були створені перші в Радянському Союзі фірми «Прогрес» і «Світанок». Також львів'яни одними з перших в країні почали здійснювати соціальне планування. Тут була створена комплексна система управління якістю

продукції (КСУЯП). Середня зарплата робітників і службовців Львова зросла з 76,6 крб у 1960 році до 118,6 крб у 1970 і 154 крб у 1980 році (остання цифра за купівельною спроможністю приблизно дорівнює середній зарплаті 1500 гривень у першій половині 2008 року). Положення про пенсію для колгоспників 1964 року встановило мінімум 12 рублів на місяць з 60 років жінкам і з 65 — чоловікам. Тільки завдяки присадибним ділянкам селяни й могли прогодуватися.

Хрущовська «відлига» торкнулася і юриспруденції. Після розстрілів і 25-річних термінів у 1963 році несподівано легким видом кримінального покарання стає відбування терміну на промислових підприємствах, коли засудженому дозволялося на вихідні йти додому. Це називається «відправляти на хімію». У 1966 році вийшов Указ про посилення відповідальності за хуліганство, який передбачав покарання від 10 до 15 днів і від 3 до 7 років, залежно від важкості злочину.

Типово радянським був Указ про боротьбу з особами, які ухиляються від суспільно-корисної праці. Він передбачав покарання за неробство (тунеядство), прибутки від незаконної діяльності та спекуляцій, від присадибної ділянки та власного автомобіля. Особлива роль відводилася товаришським судам і ДНД, які мали створювати навколо порушників соціалістичної законності обстановку нетерпимості. Нероб-тунеядців почали виселяти зі столиць і мегаполісів на термін від 2 до 5 років із відбуванням примусової суспільно-корисної праці.

У 60-х роках були створені перші комсомольські оперзагони для допомоги міліції у боротьбі з порушниками громадського порядку. На середину десятиліття у Львові вже було близько двохсот добровільних народних дружин. До них у примусово-добровільному порядку залучили понад 25 тисяч «ентузіастів», яким за це додавали три дні до відпустки. Партійні органи навіть заявляли, що, мовляв, дружинником не кожен може стати — це дуже відповідальна робота, бо ДНД втручаються у виховання людей, психологію і світогляд! За словами начальника міського штабу дружин, «треба, щоб дружинник міг вступити в суперечку про красиве, естетичне. Він має право зробити зауваження щодо репертуару естрадного оркестру, який грає на вечорах відпочинку молоді, зупинити пару, яка спотворює танець. І щоб робити це кваліфіковано,

треба наполегливо вчитися, підвищувати свій естетичний рівень і розширювати світогляд».

Агітаційні брошури того часу писали: «На Левандівці дружинники довгі роки живуть у своєму селищі, добре знають людей. Вони виявили всіх громадян і особливо підлітків, схильних до правопорушень, встановили над ними постійний нагляд. Гостра зброя громадських охоронців порядку — сатиричне слово. Двічі на місяць дружинники вивішують у центрі селища сатиричну газету. Якщо біля стенду зібрався великий гурт людей, це значить, що з'явився свіжий номер з дошкульними карикатурами на порушників громадського порядку. Деякі з них просто благають якомога скоріше зняти газету, бо соромно...»

У ті часи серед підлітків дуже популярною стала гра в цок. Азартні ігри, зокрема в карти, існували завжди, а от цок проіснував лише до кінця сімдесятих, а потім його витіснили інші розваги. Сутність гри полягала в тому, щоб круглою металевою биткою потрапити в стовпчик із монет, які виставляли учасники гри. Якщо ніхто не потрапляв, то тою ж биткою слід було так вдарити по монетах, щоб вони перевернулися на зворотний бік. Якщо це не вдавалося, то хід передавався наступному учаснику гри. Правоохоронні органи таврували цок як антисоціальну і небезпечну для молоді гру, але радянські педагоги нічого не могли вдіяти з нею.

У шістдесятих особа, яка потрапляла до партійної номенклатури, могла розраховувати на певну опіку. При звільненні за незадовільну роботу більшість працівників скеровували на менш відповідальну, з партійної точки зору, посаду — керівниками підрозділів у виконавчій владі, підприємств, навчальних закладів, профспілок, громадських організацій і товариств. Навіть якщо хтось із комуністів порушував закон, притягти його до відповідальності було дуже складно, адже фактично вони були непідсудними. Щоб заарештувати й віддати до суду члена КПРС, потрібна була згода райкому партії, який здійснював попередній розгляд справи і за наявності переконливих доказів виключав його з лав КПРС. Якщо ж обвинуваченому оголошували партійне стягнення, то до суду справа вже не доходила. Постановою від 20 грудня 1962 року ЦК КПРС скасував цей порядок, встановлений у СРСР 1938 року, але де факто подібна практика залишалась до 90-х років. Нижче певного рівня номенклатурнику не давали впасти — еліта була замкнутим кланом. Розповсюдженою практикою було приховування і замовчування аморальних вчинків номенклатури, за які простому смертному світило суворе адміністративне чи навіть кримінальне покарання.

За своє служіння народові бюрократія, окрім високої платні, призначила собі ще й численні привілеї, масштаби яких зростали з кож-

ним щаблем кар'єрної драбини. У Львові це були авто зі спеціальними номерами (77 — для керівників партійних комітетів, 99 — для радянських органів, 66 — для директорів великих підприємств), зі сиренами та мигалками, окрема, для номенклатурної еліти, обкомівська лікарня з новітньою апаратурою, висококваліфікованим персоналом та комфортабельними палатами, спецдачі в найбільш мальовничих місцинах, ізольовані від звичайних пасажирів зали в аеропорту та на головному вокзалі (під виглядом депутатських), спеціальні магазини і квиткові каси, квартири підвищеної комфортності в престижних районах міста, навіть поховання на закритих для більшості людей цвинтарях (Личаківському — для партійно-державної еліти і Янівському — для номенклатурників нижчого рангу). Певна група осіб отримувала за невисокими цінами продовольчі товари, виготовлені у спеццехах та вирощені на спецполях без використання хімічних добрив.

Характерним прикладом подібної практики стала справа першого секретаря міськкому партії Петра Овсянка. Задля «пробивання» міських проблем у високих інстанціях тоді, як зрештою й тепер, доводилося їздити до столиці з дарунками, на які в партійному бюджеті коштів не передбачалося. А тому зверталися за допомогою до керівників підприємств. Один із них, директор трикотажної фабрики (згодом об'єднання «Промінь»), створив цех із випуску необлікованої продукції і постачав Овсянка товарами і коштами. У вересні 1961 року першим секретарем обкому втретє став Іван Грушецький. До нього дійшли чутки про підпільне виробництво, і він доручив розслідувати справу, а Овсянка кілька разів викликав на виховні бесіди. Після однієї з них той пустив собі кулю у скроню у власному кабінеті. Того ж дня вночі при світлі автомобільних фар і ліхтарів військовослужбовці танкового заводу поховали його на Личаківському цвинтарі, а директора фабрики було засуджено до розстрілу.

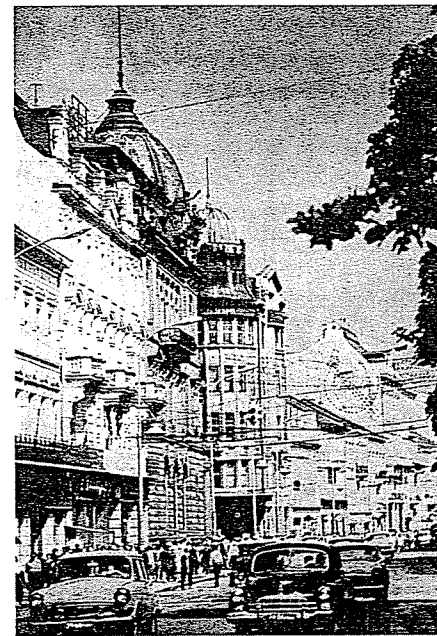
60-і роки були часами, коли міліціонерів називали не «менти», а «лягаві» або «мусора», а цілі міські райони ходили «стінка на стінку», коли

сотні хлопчаків, озброєних прутами від залізних ліжок, з'ясовували стосунки у кривавих баталіях. Такі битви між ворогуючими хуліганськими районами Львова тривали аж до вісімдесятих. Це був час, коли з величезних колонок на центральних вулицях міста можна було напампувати, застосувавши трохи фізичної сили, воду, якщо її не було у крані вдома. А тепер поодинокі діючі колонки ви знайдете лише на околицях міста, і то вони доживають останні дні цілком занедбані. Ніхто не збирається їх ремонтувати, хоча вони й сьогодні готові втамувати спрагу, незалежно від теперішніх графіків водопостачання.

1961 рік почався з грошової реформи — 1 старий рубль перетворився на 10 копійок, але рахувати «на старі» продовжували ще до середини 60-х. У 1962 році в Радянському Союзі вперше від 1947 року підняли ціни. Разом із тим підвищили закупівельні ціни на тваринницьку продукцію, роздрібні ціни на м'ясо, масло і молоко — в середньому на 30%. Масло подорожчало на 35%, яловичина — головне радянське м'ясо — на 31%: тобто коштувало 2 рублі замість 1 руб. 50 копійок. У 1963 році СРСР вперше закуповує зерно за кордоном — 5,1 млн. тонн. У 1963–1964 роках, щоб купити масло, молоко чи борошно, потрібно було займати чергу з 5-ї години ранку. Тепер ті часи називають «міні-голодомором». У країні з найсприятливішим кліматом і найбагатшими ґрунтами у світі, але й з найбагатшими історичними традиціями голодоморів, у другій половині двадцятого століття забракло хліба. Газети і радіо, захищаючись від захоплення, оповідали, як працівники одеського порту поставили рекорд у швидкості розвантаження суховантажа, який привіз зерно з Канади. Продавали хліб із домішками суховантажа, який привіз зерно з Канади. Походження тирси. Білий хліб продавали лише за наявності медичної довідки про певні важкі хвороби. Існувала карткова система й на інші харчові продукти. Вже у 1964 році можна було купити вершкове масло без карток, але нормовано — не більше двохсот грамів у одні руки. Ознакою ще одного дефіциту стали крадіжки трубок з телефонів-автоматів. Їх свого часу навіть приковували ланцюгами, і все одно слухавки крали. Бо радянська промисловість не могла випустити маленьких гучномовців для кишенькових саморобних приймачів — от їх і видовбували з телефонних трубок. У ті часи люди крали з ідалень алюмінієві ложки і виделки, тарілки з написом «Общепит», які ще донедавна можна було побачити на деяких львівських кухнях.

Загалом для 50–60-х років були властиві перебої в продажу населенню хліба, цукру, солі, м'яса, сірників. Не вистачало взуття, особливо для дітей шкільного віку, дефіцитом був зимовий одяг, білизна, леза і помазки для гоління (чоловіки мусили скручувати їх із кінського волосся), пояси для панчів та інші галантерейні вироби. Важко було купити мишоловку,

прищепки для білизни, черепицю, цеглу, замки, килими, кришки для консервування. Ані львівські артлі, ані промкомбінати і державні меблеві фабрики не виготовляли кухонних меблів, столів, шаф, табуреток, на які був великий попит. Перестали випускати дека для випікання, завіси для вікон і дверей, посуд із білої бляхи для молока, тапчани, шафи для книг та інше. Посуд, на який був попит (ложки, миски), завозили до Львова аж із Ростова, і тоді в магазинах збиралися великі черги. Львівському заводу емальованих виробів державний план встановлювався в літрах, тому його каstrулями на 10–15 літрів були завалені магазини міста. Ложки, миски і малі каstrулі завод виробляти не хотів, бо великими каstrулями легше виконати план.

Типовою для тих часів була стаття у львівській газеті, автор якої радів, що «у ювілейному 1967 році взуттєва фірма «Прогрес» випустить понад план із зекономленої сировини 120 тисяч пар взуття». Це ж скільки треба було порушувати технічні норми, недодавати матеріалів, наштампувати браку, щоб зекономити сировину і з неї знову штампувати брак! А скільки цієї «зекономленої» сировини ще треба було вкрасти! Пересічним радянським людям втовкмачували, що це передовий соціалістичний метод виробництва. Або таке повідомлення: «Йдучи назустріч 50-річчю Великого Жовтня, колектив Львівської птахофабрики нарощує трудові успіхи. За перший квартал тут одержали 9 611 000 яєць замість 5 714 000 за планом». Це ж справжній сюрреалізм! Але тоді карали за насмішки чи жарти над такими речами, тому їх сприймали цілком серйозно.

На початку шістдесятих радянські громадяни нарешті отримали можливість купувати меблеві набори (стінка, диван, стіл і крісла). Вперше люди побачили, що меблі бувають розкладними. Черги були такими, що ніхто й не мріяв вибрати заздалегідь колір оббивки на меблях, але тоді це не мало значення. Меблі були малогабаритними, як і холодильники, — щоб уміститися у хрущовках. Ремонт у ті часи зробити було не просто, особливо поміняти двері — їх у продажу просто не було. Дверми у радянських магазинах почали торгувати аж у середині сімдесятих.

Між вулицею Кульпарківською і теперішньою поліклінікою на Симоненка у шістдесяті роки було підсобне господарство психіатричної лікарні, де, зокрема, тримали свиней. А на початку вулиці Симоненка ще був Кульпарківський цвинтар. Коли його вирішили знести у зв'язку із забудовою, влада визначила час для перепоховання, але деякі могили залишились, і їх наказали зрівняти з землею. Спочатку ніхто не хотів братись за таку «роботу», нарешті зголосився тракторист з автобусного заводу, який, за розповідями місцевих жителів, раптово помер після знищення кладовища.

У ті часи, до забудови вулиць Володимира Великого і Наукової, житлові будинки закінчувались в районі теперішнього кільця на Кульпарківській, вулиця повертала ліворуч і закінчувалася неподалік від цвинтаря біля зруйнованої у 1973 році церкви за теперішнім магазином «Океан». Далі до Стрийської жодних будинків і навіть дороги не було. Навпроти автобусного заводу стояли маленькі дерев'яні хати і дерев'яний будиночок аптеки.

26 квітня 1965 року в СРСР оголошено День Перемоги 9 травня неробочим днем. Ще один вихідний з'являється 8 березня 1966 року — Міжнародний жіночий день. А 7 березня 1967 року виходить Постанова ЦК КПРС, Ради Міністрів і ВЦПРС про переведення робітників і службовців

підприємств, установ і організацій на 5-денний робочий тиждень з двома вихідними днями — відтоді субота стала вихідною.

Початок 60-х — період найбільшого напливу до Львова жителів із навколишніх сіл та інших регіонів України й інших республік СРСР. Це відбилося на повсякденному житті львів'ян: взаємовпливи різних культур проявилися у кулінарних звичаях, моді, облаштуванні помешкань і навіть проведенні відпочинку. Завдяки вихідцям із сіл Західної України поширилася традиція прикрашання кімнат вишивками разом зі самим мистецтвом вишивання. Від іммігрантів з інших областей вишивальниці перейняли нові візерунки.

Прибульці зі Сходу поширили звичай прикрашати ялинку на Новий рік (до цього часу місцеві українці ставили ялинку лише на Різдво), виїжджати у вихідні дні за місто на пікніки з шашликами, а літні відпустки проводити на морі. Через російські родини до кулінарного мистецтва Львова увійшли пироги (пляцки, а пирогами тут споконвіку називали лише вареники) — випечене тісто, фаршироване м'ясом, овочами або фруктами. Від 60-х років стають популярними мариновані помідори, огірки і закручений в домашніх умовах перець. Але розмаїття салатів у шістдесятих ще практично не було — спочатку обходилися вінегретом та салатом олів'є (тоді з'явився майонез), і аж у другій половині десятиліття гостей почали пригощати салатами з буряків, моркви, помідорів, огірків, редиски тощо. Господині пекли здебільшого лише два торти — білий бісквіт і темний медівник. Тоді ж популярними стали традиційні львівські каналки. В моду увійшли молдавські вина. А чай ще подавали у склянках і металевих підстаканниках — як досі заведено на залізниці. Але вже з 60-х в моду входять порцелянові чашки і займають почесне місце у сервантах у вигляді величезних посудних сервізів. У одязі й прикрасах помешкань з'явилися мережива. До шістдесятих років вчителькам і чиновницям заборонялося користуватися пудрою, помадою і лаком для нігтів під час виконання службових обов'язків. На парфуми теж дивилися скося — від працівниць ідеологічного фронту вимагалася лише чистота і естетичний зовнішній вигляд.

В оточенні «етажерок», на яких вишикувалася дюжина білих фаянсових слоників від найменшого до найбільшого, тодішні громадяни любили вечорами грати у лото — гру, де на картонні картки з великими цифрами розставляли маленькі дерев'яні бочечки, які витягували зі шматяних мішечків.

У ті роки діти часто виходили на вулицю з каналками чи окрайцем хліба, який змочували водою і посипали цукром. Морозиво тоді ще було делікатесом, його купували не щодня. А у гастрономах соки наливали у склянки з височенних конусоподібних посудин із краниками внизу.

У 1969 році у торгівлі відчувався дефіцит яловичини і ковбасних виробів. Зате розведення курей переживало бум — будувались гігантські птахофабрики. Курятина — раніше делікатес — стає повсякденним продуктом. Згодом, коли у продажу з'являться імпортні кури, стане помітною різюча відмінність наших курей: відсутність обробки перед продажем. Радянські кури вирізнялися синюшними головами, кігтястими ногами і поганою очисткою від пір'я. Птицю продавали не патраною ще від часів постанови 1946 року, яка таким чином контролювала свіжість м'яса.

Відтоді мільйони радянських людей розділилися на тих, хто любить біле м'ясо грудинки, і тих, хто віддає перевагу червоному м'ясу ніжок. Навіть сім'ї військових тримали курей, а то й качок і гусей на міських подвір'ях і балконах. Щоб вийти зі скрути з браком м'яса, радянська пропаганда заохочувала вирощування кролів на балконах, але це не набуло поширення. Зате в робітничих районах Львова, куди ще не дійшли багатопверхові будинки, і далі тримали в сарайчиках свиней, і усі сусіди допомагали, коли наставав час різати свиню і робити ковбасу.

У 60-х роках суттєво змінилися погляди на гігієну. Досі, за нормативами двадцятих років, вважалося доцільним раз на два тижні митися в бані та міняти нижню білизну. Тепер же нормою стало митися і міняти нижню білизну раз на тиждень. А в 70-х у жіночих магазинах білизни, серед убогих білих, рожевих та синіх панталон, з'явилися трусики «недельки». Для деякого стало відкриттям, що митися і перевдягатися в чисте можна хоч щодня — було б тільки у що.

Про таку делікатну річ, як жіночі прокладки, тоді й гадки не мали. Ще до кінця вісімдесятих років у радянських аптеках продавали гумові пояси для фіксації прокладок, а те, з чого зробити ті прокладки, — було особистою проблемою самих жінок. Радянський щоденний побут підтримував недбалість окремої особи до себе. Бракувало будь-яких засобів гігієни, не було дезодорантів, часом люди милися господарським милом — великими брилами коричневого кольору з неприємним запахом. У чоловічих гуртожитках традиційно смерділо брудними шкарпетками. Правда, від початку сімдесятих з'явився радянський шампунь для волосся, але він був жахливої якості, а імпортні шампуні і рідину для утворення піни у ванні дістати було можна лише по благу. Через брак гігієни і догляду за тілом люди раніше старіли.

Не було спортивних секцій для тих, хто хоче просто підтримувати гарну фізичну форму. Весь радянський спорт орієнтувався виключно на професійних спортсменів.

У 60-х мода ще більше входить у життя львів'ян — не лише в одязі, а й у оздобленні квартир, у музикальних уподобаннях, кіно і книгах. Виникає мода на стиль життя. У лютому 1960 року відкрито демонстраційний зал Львівського будинку моделей. У 1961 році з'явилися перші жіночі туфлі на шпильках. Довжина каблука в них досягала аж

12 сантиметрів! Серед безликих кострубатих дитячих ляльок з'явилася сенсація — перша іменна лялька у вигляді клоуна Олега Попова. Мода на знаменитого артиста спричинила моду й на ляльку. Не просто модним, а навіть культовим став кінофільм «Людина-амфібія» — наслідували стиль його акторів і їхній одяг, стала популярною музика з фільму і літературна фантастика. Жінки пахнулися здебільшого двома видами парфумів — «Пікова дама» і «Красная Москва», користувалися китайськими віялами і сонцезахисними дерев'яними парасольками. Це був час, коли буденне життя не дивувало різноманітністю: олені скакали і на светрах, і на хідниках, і на килимах, чоловіки й надалі мали до вибору лише два види «сімейних» трусів — чорного і темно-синього кольорів, полюбляли металеві портсигари і бензиново-кремнієві запальнички. А всі укупі були в захваті від домашніх карнавалів, і на усіх можливих родинних бенкетах одягали спеціально пошиті маскарадні костюми: японок, циганок, мушкетерів, Зорро.

Наступного 1962 року у моді — хула-хуп, які в нас називали обручами, — їх крутять на відпочинку, на подвір'ях і у квартирах. А для шанувальників танців одкровенням стала мода на твіст, який в нас почали танцювати у 1963 році, коли у решті світу його вже майже забули. Тоді ж у модників з'явилися болонові плащі. Це була епоха парадоксального триумфу синтетичних тканин над бавовняними. Болонові плащі називали так на честь синтетичної тканини, вперше виготовленої в італійському місті Болонья. Імпортні італійські «болоны» коштували 60-70 рублів, але потім в нас навчилися виробляти свої, совдепівські, за 25-30 рублів.

Набуває великої популярності фарбування волосся. Жінки користуються басмою (чорний колір), хною (рудий), відваром з лушпайок цибулі (жовтий), витравлюють волосся пергідролем (білий). Фарбуються навіть деякі чоловіки, що на ті часи було нечуваним. У оформленні квартир стає модним мінімалізм — цінується вільний простір. У 1964 році популярності набуло штучне синтетичне хутро. Поширюється мода на фінський танець «Летка-енка». З'являються нейлонові сорочки. Найпопулярніші — білого кольору, а коли вони зношуються — їх перефарбовують. У моду входить мохер.

Справжньою бомбою шістдесятих стали міні-спідниці (на 15-20 сантиметрів вище колін), які з'явилися у нас майже одночасно зі Заходом, тобто у 1964 році. Але ще кілька років їх забороняли у школах та вузах. Та все ж радянські чоловіки вперше за всі часи одержали можливість спостерігати у громадських місцях при денному світлі ті частини жіночих ніг, які віками були сховані під довгими сукнями і які чоловіки домальовували у своїй уяві. У ансамблі з міні дуже ефектно виглядали «капрони» тілесного кольору (мода на чорні з'явилась дещо пізніше) зі

швом ззаду посередині, який виконував функцію візуального видовження ніг.

Разом із міні в середині шістдесятих прийшла мода на «пласкодонок» — високих, худих, струнких дівчат із довгими ногами і малими грудьми. Цю моду започаткувала славнозвісна англійська манекенниця (тодішня топ-модель) Твіггі. Ламався одвічний стереотип жіночої краси. Також у 1964 дівчата у Львові почали масово носити штани, що шокувало консервативне старе покоління не менше, аніж міні. Щодо жіночих зачісок, то на початку шістдесятих була модна так звана «Бабетта» (за назвою фільму з Бріджит Бардо «Бабетта іде на війну») — щось на кшталт пташиного гнізда на голові, а з середини десятиліття — обов'язкова широка стрічка — як на довгому, так і на короткому волоссі.

А для чоловіків це була епоха штанів, які звужувались донизу до 16–18 сантиметрів («кльош», ремінісценція п'ятдесятих, з'явився у 1970 році), вузьконосих мештків-лякерок (блискучих туфель), нейлонових білих сорочок і чорних костюмів з вузькими лацканами, причому чорний колір цінувався набагато вище, ніж інші. Чоловіки тоді стриглися під «канадку» (найбільш поширений варіант), під «бокс» (більш короткий варіант) і під «напівбокс». Чоловічі стрижки коштували 30–40 копійок.

У 1965 році з модою на «Бітлз» з'являється термін «бітлас», і починається боротьба з довгим волоссям. Але все це мало хвилює домогосподарок — в них своя мода: стають популярними скороварки, спочатку уторські, а потім вітчизняні. У чоловіків теж своя мода — на мотоциклах. Найпопулярнішими стають «ІЖ-Планета» та «ІЖ-Юпітер». Тоді Львовом іздили цілі натовпи мотоциклістів на «Явах», «Іжах» та «К-750».

У 1966 році прийшла мода на бурштин у жіночих прикрасах, а у 1967 — на одяг із кримплону, який дуже швидко електризувався. Тому налагодили масове виробництво антистатиків — рідин, що знімають електричний заряд.

У кінці 60-х у жіночій моді запанували брючні костюми, а на відпочинку модники красувалися у небачених раніше гумових капцях — в'єтнамках. У 1969 році за престижністю найбільше цінується італійське взуття, за ним іде фінське, далі югославське і чеське. Радянське взуття на той час коштувало 20–30 рублів, але було й дешеве — від 8 рублів.

Китайські кеди були удвічі дорожчими за радянські — 4 рублі 50 копійок. Імпордне взуття в магазинах коштувало 30–40 рублів, а на ринках — 70–100 рублів.

Джинси у Львові вперше з'явилися у 1968 році. Це був натуральний «Levi's». Тоді джинси з американських посилок можна було придбати за 30–40 рублів, при тодішній їх ціні на Заході у три долари. Вони миттєво стали символом молоді, критично налаштованою до радянської дійсності, і тому аж до середини сімдесятих джинси забороняли носити в навчальних закладах. Право носити довге волосся молоді хлопці виборювали дуже важко — це категорично забороняли у школах, за це виганяли з інститутів, переслідували на роботі. Аж до початку сімдесятих жінок у брюках не пускали в ресторани, бари, кінотеатри. Водночас у місті стало більше перукарень і косметичних кабінетів, ателье з пошиття одягу, а в магазинах зрідка почав з'являтися досить пристойний за радянськими мірками одяг. Тому від шістдесятих значно більше львів'ян почали купувати готовий одяг у магазинах.

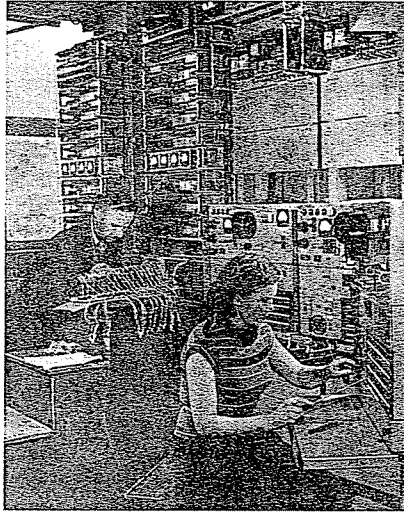
Те, що радянські люди почали нарешті звертати увагу на свій зовнішній вигляд, не оминувало навіть міліцію — від 1 січня 1970 року було введено нову міліцейську форму.

Аж до сімдесятих років більшість жителів Радянського Союзу через вимушену ощадливість купували своїм дітям одяг більший на один-два розміри, бо діти швидко ростуть. Занадто довгий одяг не вкорочувався, а підтягувався паском. Подібним чином підбиралося і взуття, в яке набивалася вата.

У 1969 році головною оздобою у сервантах стали столові сервізи «Мадонна». Більш за все цінувалися сервізи чеського та НДР-івського виробництва. Тоді для військових найпрестижніше було служити в НДР, звідки й привозилось абсолютно все для дому і сім'ї.

Навіть у медицині була своя мода. У 1969 році панацеєю від усіх хвороб стає мумію. Жартували, що воно однаково успішно лікує глухоту і гемороєм. Ці універсальні ліки з гірських районів Середньої Азії продавали на базарах по 10 рублів за грам. Офі-

ційна медицина не захочувала, але й не критикувала мумію. Його хімічний склад так і не встановили через величезну насиченість органічними речовинами. Із дитячого мультфільму про крокодила Гену у радянський побут в 1969 році увійшло слово «чебурашка». Ним почали називати дитячі садки, кафе і навіть нестійкі пляшки місткістю 0,33 л.

Автомобілі в шістдесяті роки, як і раніше, майже не надходили у продаж, а розподілялися через підприємства і організації. У сімдесяті в кінці вулиці Хабарівської (Калинишевського) у Львові відкрився автомагазин. На великій

площі стояли «Жигулі», «Москвичі», «Волги» і «Запорожці» — інших авто у продажу не було. Люди роками стояли в черзі, і час від часу приходили, щоб подивитися на машини за сіткою, які скоро отримають власника.

У квітні 1960 року почали створювати бази прокату легкових автомобілів, де «Победу», «Москвич», ГАЗ-69 можна було винайняти від однієї доби аж до місяця, але цей експеримент протривав дуже недовго. У 1960 році таксомоторні парки почали заміну автомобілів «Победа» на «Волги».

Оскільки доступними були автомобілі винятково вітчизняного виробництва, то кожна нова марка ставала модною. Після незграбних «Москвичів-401» з реєстраційними номерами ЩГ («щасливий громадянин» — жартували львів'яни) з'явилися набагато сучасніші, хоча й не надто вдачі, малокомфортні машини: у червні 1966 році — «Запорожець ЗАЗ-966» (в народі «ушастий» чи «горбатий») і «Волинь», а у 1968 — «Москвич-412».

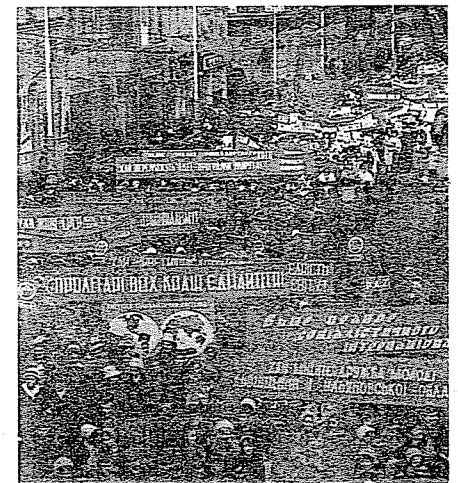
У трамваях початку шістдесятих замість кондуктора стояли автмати з проїзними квитками, які підлітки-розбишаки відмотували собі з величезного рулону скільки завгодно, хоч сто метрів. Тоді у суспільну свідомість впроваджувався «Моральний кодекс будівника комунізму», ухвалений XXII з'їздом КПРС, який, крім інших чеснот, виховував ще й чесність. Бувало, хлопець схопить рукою за паперову стрічку, вистрибне на повному ходу з підніжки на вулицю, тягнучи стрічку за собою; трамвай далі мчить собі, а за ним на цілий квартал майорить добова норма продажу квитків. (До речі, «однорукі бандити» — авто-

мати, які дозували продаж квитків, з'явилися на початку сімдесятих). Ще до кінця шістдесятих нікого не дивували хулігани, які чіплялися на спеціальні драбинки позаду тролейбусів, їздили на «ковбасі» і навіть на дахах трамваїв, особливо, коли поспішали на футбол. А фіри (підводи) з кіньми були звичним явищем навіть поблизу центральних вулиць Львова, і фірмани (візники) шмагали батогом пацанів, які чіплялися ззаду, щоби покататись.

26 лютого 1960 року під час приземлення у львівському аеропорту зазнав катастрофи пасажирський літак АН-10 «Україна». Того ж року інший АН-10 розбився під час вимушеного приземлення між Львовом та селом Зимна Вода. В обох катастрофах загинуло 100–120 осіб. Як було заведено в комуністичні часи, влада заперечувала обидві авіакастрофи, проте містом ходило безліч чуток про них.

У 1963 році у Львові розбився двомоторний пасажирський літак чеського виробництва А-200 «Морава». Машина, що виконувала рейс місцевого значення як повітряне таксі, впала на вулицю Енгельса (Коновальця). Сталося це за дуже поганих метеоумов: із неба сипала снігова крупа, була низька хмарність. Літак, який, вочевидь, втратив орієнтацію у хмарах, надто знизився, зачепив лівим крилом будинок і впав на проїзну частину. Він також зачепив крилом каштан біля середньої школи № 5 (колишньої Української жіночої гімназії). Від удару один із двох двигунів літака відірвався й полетів вздовж вулиці. Ані двигун, ані уламки машини не зачепили нікого з перехожих. Пілот і пасажир загинули.

Ленінська ідея виконувати роботу держави задарма руками робітників активно впроваджувалась у шістдесяті роки через депутатські ради при будинкоуправліннях і підприємствах Львова. Скажімо, потрібні робітникам автобусного заводу дитячі ясла і садок — і виконком міської ради «йде їм назустріч». Заводу дають приміщення, але з цього будинку потрібно переселити три сім'ї, щоб звільнити місце для садочка. Зрозуміло, робітники віддали (звісно ж, «добровільно») на дитячу установу свої квартири, які було виділено для черговиків заводу.

Потім власними руками відремонтували приміщення, самі обладнали пральню, виготовили для дітей зручні красиві меблі та іграшки.

А ось що розповідав голова одного з львівських будинкових комітетів: «Зима 1966 року була надзвичайно сніжною... І там, де дахи були пошкоджені, вони почали протікати. Зрозуміло, що працівники будинкоуправління не могли власними силами очистити багато дахів. На допомогу їм прийшли мешканці. Біля кожного будинку, де проводилось очищення, стояв працівник будинкоуправління або громадський активіст, які слідували за дотриманням правил безпеки». В усіх звітах, які складали працівники будинкоуправління, була графа «Ремонт квартир за кошти населення». Це був найважливіший показник роботи будинкоуправління. Голова будинкового комітету дуже тішився: «В наше будинкоуправління останнім часом усе менше звертається людей із проханням про ремонт. У багатьох будинках мешканці роблять це самі, звільняючи тим самим слюсарів, столярів для більш важливих робіт».

Це було одним із ідеологічних інструментів об'єднання жителів будинку в один колектив, та люди не переймалися цим, бо й так цінували добросусідські стосунки, які тоді були майже сімейними. Мешканці будинків часто разом проводили своє дозвілля, разом ходили в кіно, театр, а потім обговорювали не тільки сусідів, а й фільми і вистави. Часто сусіди гуртом читали свіжі газети і журнали, проводили вечори, граючи в карти, доміно, шахи. Ця сусідська дружба зберігалася і після того, як мешканці переїжджали на іншу квартиру. Але траплялися й сварки між сусідами через спільні комунальні вигоди та інші побутові речі. Для таких випадків було створено товариські суди. Деякі справи такі суди розглядали просто на подвір'ї будинку, де мешкали звинувачені, і на такі засідання збиралися сотні мешканців сусідніх вулиць. З початку шістдесятих з'явилась традиція свята вулиці. На святі вулиці Стефаника виступав навіть хор двірників будинкоуправління.

У 1964 році «Львовская правда» писала, що на заводі «Львівсільмаш» є багато робітників, котрі доїжджають на роботу потягами. І ось партком заводу ухвалив рішення використовувати час перебування їх у поїздах з метою вивчення матеріалів про розвиток хімічної промисловості. На щастя, показуха не змогла подолати здорового глузду. Зате події тих часів, описані у статті «Батьківська честь», не залишають сумніву в тому, що як було вирішено — так було й зроблено: «Злочинці Ткаченко і Краснов, які підняли руку на радянських громадян, отримали по заслугах. Але громадськість міста не могла залишитись байдужою до тих, хто виховав цих «моральних уродів». Вимогу громадськості задоволено, львівська прописка батьків Ткаченка і Краснова ліквідується, їм запропоновано виїхати за межі міста Львова».

За десятиліття відбулися великі зміни у русі львівських тролейбусів. У 1961 році на проспекті Леніна (Свободи) було введено односторонній рух, зворотний рух до Оперного театру перенесли на вулицю Театральну. У грудні цього ж року відкрилась нова тролейбусна лінія вулицею Снопківською до стадіону «Дружба» — сюди продовжили маршрут № 4.

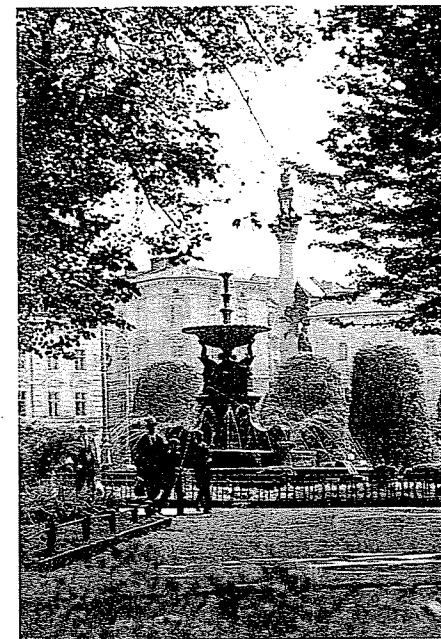
16 серпня 1964 року було введено в експлуатацію нове тролейбусне депо на 100 місць на вул. Артема (Володимира Великого). 17 вересня 1964 року відкрито маршрут № 8 вулицею Зеленою (до залізничного переїзду), який на початку 1965 року довели до заводу ЖБВ (в народі ДСК) (зупинка «Вулиця Луганська»).

У листопаді 1966 року відкрито рух тролейбусів маршрутом № 9 — від центру до вулиці Окружної вулицями Невського (Шептицьких), Тургенєва (Героїв УПА) і Любінською (у зворотному напрямку — Волгоградською (Антоновича). Ще раніше організовано односторонній рух тролейбусів біля парку імені І. Франка до центру вулицями Устияновича, Технічною, Матейка, Чернишевського (Крушельницької), 17 Вересня (Січових Стрільців). Тролейбуси маршрутів №№ 1, 3, 9 розвертались телер не біля фонтану на проспекті Леніна (Свободи), а на стику вулиць 17 Вересня і Горького (Гнатюка).

У листопаді 1967 року було введено в експлуатацію ще одну лінію — вулицею Любінською до аеропорту — маршрут № 9. Цього ж місяця маршрут № 1 продовжили від стадіону «Дружба» («Україна») вгору вулицею Південною (Стуса) до Нового Львова (2,1 км).

У кінці жовтня 1969 року із Чернівців отримали одну машину марки «Шкода» 9-Тр, і після цього з 1970 року Львів перейшов на нові чеські тролейбуси.

Протягом 1970 року відкрили дві нові тролейбусні лінії: 15 червня — вулицею Терешкової (Виговського), Червонокозачою (Патона) і Прапорною (Ряшівською) до ВО ім. Леніна (вул. Каховська); 31 грудня — вулицею Зеленою, від зупинки «Луганська» до станції Сихів. З пуском нової лінії до ВО ім. Леніна було відкрито маршрут № 10 (від центру)

і закрито маршрут № 3, замість якого пустили маршрут № 12 від площі Кропивницького до Льотного поля. Від вулиці Руставелі до станції Сихів почав ходити маршрут № 11.

Не менш цікаво пригадати, як змінювався у ці роки львівський трамвай. Перші німецькі трамваї, що надійшли до Львова у 1954 році, мали двосторонні майданчики (з виходом на два боки). У наступних вже не було двосторонніх дверей, і вихід здійснювався тільки на правий бік.

З 1 серпня 1959 року, у зв'язку з пуском нової тролейбусної лінії вулицею Ботвіна (Куліша), трамвайний маршрут № 4 перенесли на паралельну трасу через площу Краківську (Осмомисла) та вулиці Б. Хмельницького і Калініна (Замарстинівська), але самі колії залишилися і використовувалися ще до середини 70-х років для руху вагонів у депо № 2. У 1960 році Львів отримав 5 трамваїв старої моделі 1954 року з Кишинєва.

З 17 червня 1963 року зняли маршрут № 3, і відтоді припинився рух трамваїв початком вулиці Зеленої, а вже восени тут ходили тролейбуси.

У 1964 році виявилось, що багато вагонів їздили Львовом майже 70 років, тобто з часів пуску трамваю у Львові. Протягом 1966–1967 років місто отримало партію з 50 нових зчленованих вагонів, з «гармошкою» посередині. Такий вагон мав троє дверей (одні — з двома сходинками, біля кабінки водія, та двоє — з чотирма, у середній та задній секціях). З липня 1967 року на трамвайному маршруті № 1 замість кондукторів з'явилися перші автоматичні каси.

У 1962 році виходить Постанова Ради Міністрів про покращання вивчення іноземних мов. Класи поділили на дві групи. Досі більшість учнів у СРСР вивчали німецьку мову, а відтоді вперше головною стала англійська. Вивчення іноземних мов заохочується навіть у дитячих садках. Починається випуск грамплатівок із навчальними програмами з іноземної мови.

У 1963 році вводять нову шкільну форму: скасовують кашкети, реміні з пряжкою і кітелі з блискучими гудзиками. Замість них учні вдягають звичайні сірі піджаки. А у першу неділю жовтня 1965 року з'явилось нове радянське свято — День учителя.

Від 1 вересня 1969 року було введено нову шкільну програму. Тепер початковими стали 1–3 класи (до того були 1–4 класи). Дітей дедалі частіше віддають до школи не з 7–8 років, а з 6–7. З першого класу дозволяється писати авторучкою. Скасували предмет чистописання і суттєво спростили правила каліграфії.

У шістдесятих роках телебачення стає масовим. Спочатку, коли один телевізор припадав на цілий будинок, розповсюдився звичай ходити до сусідів «на телевізор», вважалося прийнятним у межах доброго тону подивитись один фільм або один футбольний матч. У робітничих будинках телевізор був лише в кількох мешканців. До них «на телевізор» сходилися сусіди з усього дому. І хоча показували лише одну програму, часом нудну, усі сиділи тихо — хто на стільцях, а хто й на підлозі. Перші телевізори були з малим екраном, а телевізор «КВН» можна було дивитись тільки через велику лінзу на підставці. У лінзу наливали воду і ставили перед екраном. 27 січня 1962 року в СРСР скасували реєстрацію і плату за користування радіоприймачами і телевізорами.

Згодом, наприкінці 60-х, коли трансляція стала досить тривалою, телебачення почало витісняти живе спілкування, і з'явилося дуже багато людей, які майже весь вільний час проводили перед телеекраном. Раніше люди могли щовечора зустрічатись, щоб порозмовляти, пограти в карти або в популярне до 60-х років лото, а тепер технічний прогрес запропонував людині розваги взамін на самотність. До епохи телебачення кінотеатри були забиті вщерть: тоді з'явилися широкоформатні, а потім і широкоформатні кінотеатри з великими екранами. Ціна квитка на денний сеанс була 25 копійок, а на вечірній — від 20 до 70. Тоді люди ще не висиджували свій вільний час за телевізійними серіалами, і ввечері годі було пропхатися на «бродвеї» (теперішній проспект Свободи вкупі із проспектом Шевченка) через щільний натовп радісно дефілюючих громадян.

Узимку можна було побачити, як легко вбрані дівчата в легесеньких черевичках і капронових панчохах бігли через сніг — всі знали, що це молодь поспішає на танці. Після роботи молоді люди часто навчалися у вечірніх школах, технікумах, інститутах, а у вихідні найпопулярнішим способом проведення часу були танці в клубах і на танцювальних майданчиках у гуртожитках і парках. Дуже багато людей користувались бібліотеками, багато читали і ходили в театри. У декого із заможних львів'ян навіть були свої місця в Оперному. Бідніші ходили на концерти художньої самодіяльності у клуби й будинки культу-

ри, в кіно. Так, у клубі Львівського пивзаводу щоп'ятниці демонстрували кінофільми. Квитки були дешевими, і люди з дітьми залюбки ходили на такі кіносеанси. Кіноапарат встановлювали в актовому залі, поряд лежали великі металеві касети з частинами фільму. Частина фільму закінчувалася кожні десять-п'ятнадцять хвилин, і кіномеханік ставив нову плівку. Післявоєнний демографічний вибух дав країні десятки мільйонів кіноглядачів. Отже, кінотеатри будували скрізь. У центрі Львова їх було ледь не більше, ніж гастрономів, а були ж ще й відкриті літні кінотеатри, які зникли разом із радянською епохою...

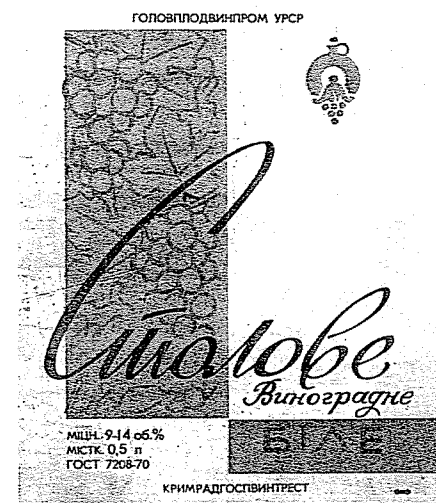
У квітні 1962 на телебаченні з'явилася перша культова розважальна програма, яку дивилася вся країна, — «На огонёк». Вона почала виходити щосуботи об 11-й годині вечора, а святкова програма називалася «Голубой огонёк» — відтоді головна розвага радянських трудящих. Тож із наступного року у радянського народу з'явилась традиція зустрічати Новий рік біля телевізора. «Голубой огонёк», принаймні у 60-х роках, виходив у прямому ефірі. У 1962 році вийшов перший номер сатиричного кіножурналу «Фитиль», яким часто відкривалися сеанси у кінотеатрах. Серед важливих віх телебачення шістдесятих варто згадати першу пряму трансляцію зі США 22 листопада 1963 року — похорон президента Джона Кеннеді. У 1964 році виходить програма «Спокойной ночи, малыши», яку охоче дивилися батьки разом зі своїми дітьми. У 1965 році на заміну першим маленьким телевізорам прийшли великі — львівські телевізори «Електрон» з розміром екрану 59 см по діагоналі. Радіо різко втрачало свої позиції, і тому почало шукати нові способи утримати слухача: у 1964 році вийшло в ефір радіо «Маяк» — прообраз сучасних FM-станцій, перше фонове радіо в СРСР.

Шістдесяті роки були епохою «кольорового телебачення для бідних», коли на зміну телевізійним збільшувальним лінзам, які наповнювалися водою, прийшли прозорі плівки, що нагадували рентгенівські. Верхня частина плівок була синя (це було небо), нижня — зелена (трава) і середина — рожева (уявляй собі, що хочеш). Плівку чіпляли на екран чорно-білого телевізора і мали розфарбовану «картинку». У 1966 році з'явилася перша гумористично-музична програма «Кабачок 13 стувльєв» (виходила у прямому ефірі), яка проіснувала до кінця шістдесятих. Справжньою революцією стали перші програми кольорового телебачення у 1967 році. Спочатку вони тривали до години на день, але від 1972 року всі програми почали виходити в кольорі. 1 січня 1968 року о 20.30 вийшла програма «Время». Згодом вона виходитиме о 21-й годині і буде головною інформаційною програмою радянських часів. У тому ж році з'явилася ще одна надзвичайно популярна телепрограма — «В мире животных». У 1971 році вперше показали новорічне звернення до радянського на-

роду Генерального Секретаря ЦК КПРС Леоніда Брежнєва — відтоді керівники держави вітають своїх громадян з Новим роком.

У кінці 60-х на 8 березня в подарунок жінкам було заведено дарувати парфуми «Дзінтарс», «Северное сияние», «Красная заря». Це було початком квіткового буму: мімози, гвоздики, тюльпани, троянди у великих кількостях почали продавати на базарах. У цей день на робочих місцях влаштовувалися невеличкі застілля, і навіть у навчальних закладах учні пригощали дівчат цукерками. Хлопці обдаровували здебільшого тих дівчат, які вітали їх з Днем Радянської армії 23 лютого. Таким чином встановилися відповідно свято чоловіків і свято жінок. Навіть день народження дитини у радянському колективі набував безликих рис казенного ритуалу — до дитячих садків і шкіл батьки уродинника приносили солодощі і роздавали їх дітям, а самого уродинника обдаровували книжкою або іграшкою. Від 60-х років батьки підлітків робили прийом вдома: накривали стіл, а потім йшли до сусідів, щоб не заважати молоді. Діти тим часом могли побавитись у популярну в ті роки на дорослих забавах гру в пляшку (гості по черзі крутили пляшку на підлозі, і на кого вона вказувала отвором — того цілували). У дитячому варіанті той, на кого випав вибір, мав заспівати, затанцювати або розповісти віршик.

У 60-х роках весільна церемонія набула нових рис. З'явилися спеціально пошиті або замовлені для такого випадку сукні наречених, які від середини сімдесятих стали традиційно довгими. З'явилися «палаці щастя», де відбувався світський шлюбний обряд. Там молоді «розписувалися» (так називався вступ до шлюбу), а після цього їхали до фотосалону, щоб зробити фото на згадку. До початку вісімдесятих радянська поліграфія не друкувала запрошень на весілля, тому їх виготовляли домашнім способом — малювали троянди (ці квіти символізували весілля) і від руки писали текст. Щоб вступити у шлюб, слід було за місяць подати заяву до палацу щастя або районного відділу реєстрації шлюбів. Там пара отримувала талони на придбання в спеціальному магазині для наречених дефіцитних товарів. У різний час це могли бути весільні костюми, обручки, білизна і постіль, а у вісімдесятих — ще й горілка. Дехто

зловживав цим — молоді люди подавали заяву, не збираючись вступати до шлюбу, а лише для того, аби придбати дефіцитні речі. Після цивільного шлюбу молоді львів'яни зазвичай брали шлюб у церкві, але тут виникали певні труднощі для комсомольських і партійних діячів — такі речі могли коштувати їм кар'єри, і тому шлюб брали на селі або навіть у іншій області — подалі від гріха. Але влада не дрімала і деколи брала на перевірку церковні книги під виглядом податкового контролю. Тоді вже й перевірялося, хто де працює або вчиться. Навіть безпартійних могли покарати пересуванням у черзі на квартиру або відмовою надати путівку у санаторій.

У 60-х роках у Львові відновилися стара довоєнна традиція зустрічатись із друзями і вирішувати свої справи у кав'ярнях. Запросити «на каву» — це дуже по-львівськи. До середини шістдесятих у Львові кав'ярень взагалі не було. Існували тільки ресторани, а жінки без чоловічого товариства не наважувалися заходити до таких закладів, як і до «забігайлівок», що лагідно називалися «чайними», але замість чаю пролетарі пили там «чорнило» (кріплене вино). В ці роки з'явилось дешеве вино низької якості (плодоягідне, у народі «плодовигідне»), яке дуже легко виготовлялось: вагони-цистерни з підгнилими яблуками заганяли у тупики, там вони стояли два тижні, відбувався процес бродіння, а потім майже готове вино везли на завод, де його розливали у пляшки.

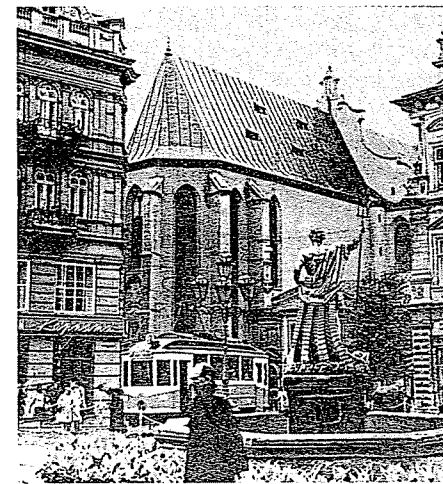
За часів СРСР в українських школах Львова, окрім освіти, діти здобували навички виживання у радянському суспільстві — вдома їх виховували по-одному, а на уроках слід було говорити зовсім інше. Це була практика так званого «паралеельного суспільства». Зате російські школи практично не мали проблем з ідеологічною обробкою дітей і успішно ізолювали своїх учнів від «нижчих» і «шкідливих» місцевих мешканців та їхньої культури. Незважаючи на «залізну завісу», львів'яни, завдяки польським ЗМІ, були краще поінформовані про те, що відбувається у світовій культурі. Близько половини прибульців із західноукраїнських сіл мали родичів за кордоном, з якими від 60-х

років відновили кореспонденцію. У Львові можна було дивитись польське телебачення, слухати польське радіо і читати пресу Польщі, Чехословаччини, НДР, що спонукало до вивчення іноземних мов.

Під час радянських свят (і не тільки) у рамках боротьби з «буржуазним націоналізмом» заборонялося використовувати на поштівках поєднання жовтого і синього кольорів, бо це небезпечно нагадувало український національний прапор. Отже, 8 березня жовті мімози на тлі блакитного неба, а 1 травня — жовте сонце і жовті нарциси на блакитному тлі були під суворою заборонаю партійних органів. Разом із тим, якщо поштівки з видами Львова друкувалися у Москві, де ніхто не знав про заборонені кольори, то на них траплялися жовто-сині трамваї і жовто-синій одяг перехожих. Гілочка верби у вазочці на столі ведучої новин Львівського телебачення на Вербну неділю призвели до репресій проти ведучої.

У кінці 50-х і пізніше у Львові виникали розрізнені антирадянські підпільні групи. У 1957–1961 роках діяв Український національний комітет, керівники якого Богдан Грицина та Іван Коваль були за вироком суду розстріляні. У 1961 році у Львові відбувся суд над Левком Лук'яненком та іншими членами Української робітничо-селянської спілки. Лук'яненко засудили до смертної кари, але вирок замінили ув'язненням у таборах на 15 років. У 1963–1965 роках у Львові діяв Клуб творчої молоді «Пролісок». Хоч клуб був легальним, його культурно-освітня діяльність припинилася внаслідок репресій каральних органів. Львів став одним із головних українських центрів самвидаву. Звинувачення у «виготовленні, зберіганні і поширенні антирадянської літератури» були головними в політичних процесах Львова. На них були засуджені Михайло Масютко, Іван Гель та Ярослава Менкуш (березень 1966 р.), Михайло Горинь, Богдан Горинь, Михайло Осадчий та Марта Зваричевська (квітень 1966 р.), В'ячеслав Чорновіл (1967 р.).

У Львові велася активна атеїстична пропаганда. У 1970 році в Домініканському соборі було створено Музей історії релігії та атеїзму. На Різдво і Великдень вчителів посилали чергувати біля церков, щоби перевірити, чи бува хто з учнів не прийшов на Богослужіння. Партійні «шпигуни» рахували кількість людей на Літургії в церкві, бо райвикон-

коми і райкоми партії готували звіти про святкування Різдва і Пасхи у церквах і костелах. Ці дані йшли до районної ради у справах релігії, міськкому партії і у вищі інстанції. У рапортах подавався зміст проповідей і склад віруючих з поділом за віком і статтю.

1962 року під час спроби зняти хрест із вежі закритого для вірних ще від 4 червня 1946 року костелу Св. Єльжбети впав і розбився на смерть робітник-доброволець, який погодився виконати цю роботу. Хрест не впав, а різко зігнувшись до шпиль, обірвав кріплення і так висів аж до нового освячення храму та відновлення Богослужінь у ньому.

Від середини шістдесятих на Голосках, Замарстинові і Збоїщах на Різдво відродилася традиція вертепів. Тоді це ще були дуже далекі околиці Львова, і міліція особливо не переслідувала колядників. Кожен район мав свій вертеп, люди самі шили костюми і підбирали реквізит.

На Підголосках, де зараз гуртожитки Академії друкарства, було підсобне господарство зі свинофермою. Вулиця Топольна була польовою ґрунтовою дорогою, і до сімдесятих років аж до Збоїщ не було жодної забудови, лише на пагорбі височіли будівлі колишнього монастиря редemptористів. У районі вулиць Панча і Торф'яної простягалися болота і пустирі зі ставочками.

До кінця 70-х людей ховали на Голосківському цвинтарі. В районі теперішньої вулиці Леннона до 1972 року був танковий полігон, цигани випасали там коней. Цигани у шістдесятих селилися здебільшого на Збоїщах, там навіть клуб вважався циганським, але й поруч, на Голосках, їх мешкало декілька родин, на Варшавській і Замарстинові вони жили своєю громадою, осторонь від інших. Раз у раз тут траплялися бійки між районами, але молодь з інших районів постійно сюди приходила — тут атмосфера була набагато вільнішою, аніж у центрі Львова. Чергові ДНД боялися сюди навідуватися, бо їх могли побити, та й міліція зазірала ненадовго. Тому на танцях у клубі дільничний міліціонер не наважувався диктувати свої порядки. Львів'яни дуже любили ходити відпочивати сім'ями у вихідні на басейн «Спартак». Там можна було не лише позасмагати і покупатись, а й поласувати морозивом.

Щирість і відкритість людей шістдесятих почали зникати разом зі зростанням добробуту, і вже зовсім іншими стосунки між людьми стали у вісімдесятих. Люди чимраз менше спілкувались із сусідами з-за парканів власних будинків, гроші і маєтки зробили їх закритішими і заздріснішими.

До початку вісімдесятих на початку Варшавської працював невеличкий кінотеатр імені Коцюбинського. А на вулиці Липинського, за м'ясокомбінатом, був район Гицлівка, куди ще з польських часів звозили бродячих псів. Село Муроване за Збоїщами мешканці називали Мадера.

Полтва виходила на поверхню землі в кінці маршруту трамваю № 4 біля школи № 78. Вздовж теперішньої вулиці Лінкольна вона текла за межі міста. На її витoku стояв дерев'яний міст, який згодом замінили бетонним. Ширина річки була близько 4 метрів. На початку вісімдесятих Полтву в районі Збоїщ почали ховати під землею у труби.

Під час так званої «хрущовської відлиги», точніше «псевдовідлиги», з'явилися перші дисиденти — люди, які, протестуючи проти тоталітарної системи, не сиділи (поки що) в тюрмі чи психушці, тимчасом як за слухання «Голосу Америки» сусіди могли настукати на тебе в міліцію, а за довжину волосся чи ширину штанів, що не відповідали стандартам советської ідеології, виганяли з роботи. На початку шістдесятих дружинники з довгими ножицями в руках хапали на вулиці «стиляги» і тут же розрізали їхні вузькі (до 16 сантиметрів) штани, а в середині шістдесятих, хапаючи на вулиці «патлатих», обрізали їм волосся. У ті часи на танцях дружинники чітко фіксували кожного, хто танцював «неправильно», тобто робив заборонені у їхньому розумінні рухи (а забороненими вважалися танцювальні рухи, які хоч трохи відрізнялись від танго чи фокстроту), і виводили порушників з танцмайданчика. Музиканти тримали свої найбільш коронні, ударні номери на закінчення танців, і коли вони оголошували: «А зараз — шейк!», всі у залі дружно шаленіли, а розгублені дружинники не знали, кого хапати.

Ще залишалися вуличні чистильники взуття на проспекті Леніна (Свободи), які випуцували мешти, як тоді жартували, до блиску хрущовської лисини. Увечері на даху неіснуючого тепер будинку № 10 на площі Міцкевича перехожі зацікавлено читали біжучу неонову стрічку новин (та, що з'явилася 2007 року над Будинком книги, не йде у жодне порівняння і не викликає жодного інтересу).

У шістдесятих до Львова спеціально приїздили з інших міст пити пиво, а цукерки «Світоч» возили до Москви як найвишуканіший подарунок для найвищих імперських чиновників. У ті роки вуличні скрипалі ще ходили львівськими подвір'ями і грали «Розамунду», а вдячні слухачі з балконів другого і третього поверхів кидали додолу дрібні монетки, загорнуті у папірець, намагаючись точно потрапити у скрипковий футляр, а потім на тих самих подвір'ях за десять копійок мандрівні точильники гострили ножі з допомогою величезного кам'яного колеса. Це була епоха, коли вулицями Львова ходили сажотруси у штруксовому вбранні з гудзиками старого львівського магістрату.

У шістдесяті роки фруктове морозиво у паперовому стаканчику коштувало 7 копійок, молочне — 9 копійок, вершкове — 13, крем-брюле — 15, шоколадний пломбір — 22, а розкішне шоколадне морозиво з горіхами «Каштан» — 28 копійок. Найдешевші цукерки — цукрові подушечки з повидлом усередині коштували 10 копійок за 100 грамів, найдешевші шоколадні цукерки «Кавказькі» — 16 копійок. Найкращі шоколадні цукерки, або «бомбони», коштували не дорожче 40-50 копійок. Це були «Столичні» з ромом всередині, «Байкал», «Тузик», «Мішка», «Балтика», а ще цукерки з оригінальною назвою «А ну-ка отними!», де на фантику був зображений цуцик, який, стоячи на задніх лапках, намагався відібрати цукерку у дівчинки.

Деколи вміст пляшки коштував дешевше від самої пляшки (порожні півлітрові скляні пляшки приймали по 12 копійок), а мінеральна вода «Одеська» коштувала 8 копійок, напій «Лимонний» — 10 копійок, «Лимонад» — 13 копійок. Гальба (0,5 л) розливного пива коштувала 22 копійки, пиво «Львівське» пляшкове — 25 копійок (без пляшки), пиво «Ризьке» і «Московське» — 30 копійок.

У кінці шістдесятих дивував розмаїттям вибір якісних сухих, плодоягідних та виноградних вин. Півлітра сухого столового вина разом із пляшкою коштувала 67 копійок, досить пристойні плодоягідні вина — 96 і 98 копійок, а також 1 руб. 2 коп., 1 руб. 8 коп., 1 руб. 12 коп., 1 руб. 17 коп. Найпопулярніше кріплене вино «Біле міцне» (у народі «біоміцин») кош-

тувало 1 руб. 22 коп., «Вермут» — 1 руб. 32 коп., а надзвичайно якісне кримське виноградне вино «Портвейн білий Таврійський» — 1 руб. 56 коп. Кримські марочні вина коштували 2-3 рублі, пляшка шампанського — 2,50 руб., коньяк тризірковий — 4,20 руб., «КВ» — 6 рублів, горілка «Московська» — 2 руб. 87 коп. Буханець чорного хліба коштував 14 коп., так званий «кирпічік» білий і сірий — 16 коп., білий батон — 15 коп., білий круглий хліб — 22 коп. Найулюбленішими сигаретами у шістдесяті були «Аврора» і «Верховина» по 14 коп. за пачку. Із найдешевших сигарет найбільшим попитом користувались «Гуцульські» — 6 копійок за пачку, «Махорочні» і «Южные» — розфасовані по 6 штук, вони коштували 2 копійки. Найдорожчі «панські» сигарети — московські «Ява», «Дукат» і «Друг» коштували 25-35 копійок. Перші сигарети з фільтром, які з'явилися у продажу і були спочатку величезним дефіцитом, болгарські «БТ», коштували 40 копійок. Від 1968 року Львівська тютюнова фабрика почала виробляти перші вітчизняні сигарети з фільтром «Орбіта» за 30 коп. А перші контрабандні сигарети «Честерфілд» з фантастичним ароматом «спекулянти» продавали по 3 рублі за пачку.

У середині шістдесятих літр бензину і горнятко чорної кави коштували однаково — 9 копійок. Ціни на продукти, які мало хто куштував і які зрідка привозили ті, хто їздив у відрядження до Москви, також вражають: кілограм бананів — 1 руб. 10 коп., апельсинів — 1 руб. 40 коп., ананасів — 2 руб. 30 коп., і найдорожче кілограм лимонів — 2 руб. 50 копійок. Кілограм чорної зернистої ікри коштував 22 руб. 50 коп., червоної — 6 руб. 50 коп. Але ці ласощі пересічні совкові громадяни їли раз на декілька років, і то не всі.

Важко порівнювати сучасність із шістдесяtimi, але й тоді більшості населення (тим, хто не крав) жилося несолодко. Середня зарплата була не більше ста рублів, і ще на початку десятиліття кукурудзяний хліб, акуратна латка на коліні або лікті робітника чи службовця були звичним явищем.

У ті роки відчувався брак не лише матеріального, а й духовного. Єдиним світлим промінчиком була публікація в журналі «Новий мир» повісті Александра Солженіцина «Один день Івана Денисовича», і на цьому вся відлига закінчилася. Тогочасна молодь усіма засобами прагнула будь-як компенсувати духовну пустоту совдепівської дійсності. І знайшла шлях до цього — західну популярну музику.

У шістдесяті з'явився новий символ духовної боротьби з тоталітарною системою. Якщо у п'ятдесяті цим символом був саксофон, то в наступному десятилітті ним стала звичайна шестиструнна (іспанська) гітара. Тоді гітар всерйоз не сприймали, їх випускали навіть не музичні,

а меблевій фабрики, причому лише семиструнні («російські» або «циганські»). Стрижнем усього життя шістдесятницької «просунутої» молоді була західна поп- і рок-музика, стрижнем цієї музики були «Бітлз», ну а найфеноменальнішим явищем, пов'язаним з бітлами, була, звісно, бітломанія 60-х. У нашому місті з'явилися перші молоді люди, які до нестями слухали «Бітлз» і носили зачіски а-ля Бітлз. От де дружинники мали роботу, ловлячи «патлатих» і стрижучи їх деколи просто на вулиці! У Львові 1966 року був бітломан на прізвисько Валет, який носив довге волосся, і тому став об'єктом захоплення молоді. Своєю зачіскою а-ля Бітлз «Rubber Soul» Валет набагато більше шокував тодішніх добропорядних гомо-советикусів, ніж згодом панки з ірокезами на голові чи сучасні екстремали в суцільному пірсингу і татуюваннях.

Проте захоплення західною популярною музикою у шістдесятих почалося не з «Бітлз». У перші роки десятиліття ще продовжувалась мода на «музику на ребрах», тобто гнучкі платівки, підпільно записані на рентгенівських знімках. Фарцовщики «музикою на ребрах» ходили вздовж гастроному на розі вулиці Кілінського (тепер Памви Беринди) і проспекту Леніна (Свободи), що біля «мавзолею» (громадських туалетів), тримаючи свій товар під полою, і загадково шепотіли: «Елвіс Преслі, Баді Холлі, Еверлі Бразерс...»

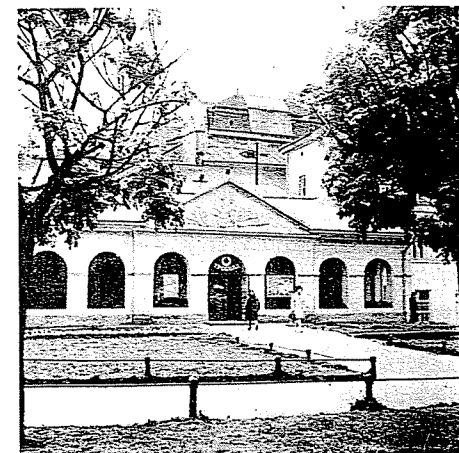
Кінець ери гнучкої «музики на ребрах» поклали перші котушечні магнітофони, які масово з'явилися на початку шістдесятих. Зі совдепівських це були латвійський «Аїдас» і російські «Маг-59», «Тембр» і «Яуза», величезні громіздкі апарати з 500-метровими котушками, які прокручували неякісну ще тоді півку першого і другого типів зі швидкістю 19 метрів на хвилину. У 1966 році з'явився один із перших совкових портативних котушечних магнітофонів — «Весна» зі стометровими котушками, який живився від шести великих круглих батарейок «Сатурн». Від другої половини шістдесятих масовим «народним» магнітофоном став «Дніпро», і тоді ж з'явилися більш якісні півки шостого та десятого типів, в тому числі виробництва шоткінської «Свеми». Тоді ж у Львові з'явилися й перші фірмові чотиридоріжкові стереомагнітофони — голландський «Грюндік», японські «Тошіба» і «Акаї». Найкращий із них, «Акаї», коштував 280 доларів, тож купивши «зелені» у студентів-іноземців за курсом один долар за два рублі, можна було за 560 рублів мати суперкласний «маг». Так советські громадяни стали купувати долари у іноземних студентів (а це були здебільшого чорношкірі і араби) ще задовго до епохи валютних фарцовщиків під «Берізками», «Каштанами» і «Дуаями».

Більш-менш якісні магнітофонні записи можна було зробити з західних платівок, але ці «плити» треба було ще сюди привезти. Джерела надходжень плит були різноманітними: посилки від родичів «з-за бугра», зі США і Канади, ті самі студенти-іноземці (з яким нетерпінням чекали

на них молоді львів'яни на початку вересня, коли вони поверталися до Львова після канікул), спортсмени, які їздили на змагання за кордон, і дипломати. Близькість Польщі теж сприяла цьому процесові. У середині шістдесятих було дозволено виїжджати до прямих родичів у Польщу, і звідти поплив потік як фірмових «плит», так і записів західних виконавців на платівках польської фірми грамзапису «Muza». Ціни на платівки були досить високими, особливо на фірмові: так, «Sergeant'a Pepper'a» «Бітлів» у липні-серпні 1967 року продавали за 40–50 рублів. У середині шістдесятих вже не випускали (навіть у СРСР) вінілових платівок зі швидкістю 78 обертів на хвилину, а лише «гіганти» (ще їх називали «лонгплеями») — 33 оберти на хвилину, куди вміщався альбом тривалістю до 50 хвилин, і малі платівки зі швидкістю 45 обертів на хвилину з 1-2 піснями на кожному боці. Але розкіш купити вінілову платівку міг собі дозволити далеко не кожний, і, звичайно ж, шанувальники музики переписували її на бобіни. Вартість перепису альбому була три рублі, а від 1968 року знизилась до двох рублів.

Хлопці, які займалися записом музики, ще й самі складали збірники. Найбільшим попитом у Львові користувались збірники Мирона і Дунаєвського. Із відомих львівських переписувачів музики шістдесятих можна згадати Іванюка, Курського, Курбатова, Рудолю і Китайця. На одному збірнику могли бути Тріні Лопез і Вілсон Пікет вкупі з Бітлами і Ролінгами. Часто збірники складалися за бажанням клієнта. Люди, які робили для фанатів західної музики корисну справу, нещадно каралися міліцією. На переписувачів проводились облави, зокрема у Дунаєвського конфіскували звукозаписувальну апаратуру, всі платівки і касети, незважаючи навіть на те, що його клієнтом був син самого Добрика, першого секретаря Львівського обкому компартії.

Західна музика тоді була великим табу, і тому вихід у 1967 році на радянській платівці серії «Вокруг света», правда із запізненням на два роки, пісні «Бітлз» «Girl» у всіх викликав неабияке здивування. Молодь затерла до дір те місце на платівці, де серед п'ятнадцяти інших пісень була «Girl», не звертаючи жодної уваги на інший непотріб. На конверті було написано: «Песня «Девушка», исп. англ. ансам. Битлз. Музыка и слова народные». В ті часи все, як відомо, виправдовувалось ім'ям народу. Дозволена

тоді в СРСР музика — самба, румба, ча-ча-ча, виконавці зі соцкраїн, американський комуніст Дін Рід — все це була музика, яка містила або фольклорний, або протестний (звичайно, проти капіталізму) елемент. Советська офіційна ідеологія тривалий час не визнавала музики біг-біт, і зокрема «Бітлз». У 1964 році український гумористичний журнал «Перець» надрукував карикатуру на «Бітлз», де всі четверо (!) були зображені з гітарами в руках. Під малюнком був такий напис: «Чотири пройдисвіти ревуть, рвучи струни на гітарах».

Брак інформації про західну музику її шанувальники у шістдесяті надолужували з польських журналів «Kobieta i Zycie» і «Ranogama», а також чеського «Melodie», які тоді можна було передплатити. Найспритніші перефотографували з обкладинок західних журналів і навіть газет фото «Бітлз», «Ролінг Стоунз», «Кінкс» та інших груп і приносили ці фотографії до шкіл, продаючи їх на перервах по 30–40 копійок за штуку (до речі, поснідати у шкільній їдальні тоді можна було за 15–20 копійок, а пообідати за 30).

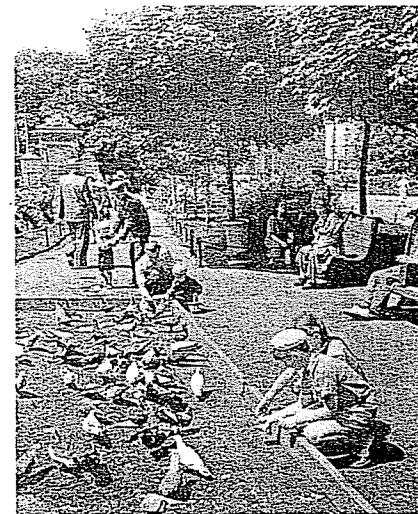
У шістдесяті був ще один, мабуть, найважливіший, канал надходження до совка західної музики та інформації про неї — радіо. Найкращі музичні програми надавали «Радіо Люксембург» із Лондона, чехословацька, угорська та румунська служби «Радіо Свобода», російська служба Бі-Бі-Сі, «Голосу Америки» та «Радіо Швеція» і, звичайно ж, Варшава на довгих хвилях. Існувала мода на «радіоперехоплення» — запис з радіо на магнітофон улюблених пісень (можна собі уявити якість запису з довгих та коротких хвиль; на УКВ тоді музичні програми ще не транслювались). Треба віддати належне Львівському обласному радіо у справі популяризації «ворожої» музики. Від 1965 року щосуботи на його хвилях виходила майже півгодинна програма Марти Кінасевич «Музична шафа», де першим львівським діджеєм був відомий музикант Юрій Шаріфов. Поряд зі солоденькими піснями Шарля Азнавура і Джо Дасена, можна було почути і «Satisfaction» групи «Ролінг Стоунз», і пісні «Бітлз» і «Біч Бойз», причому тексти усіх пісень треба було попередньо узгоджувати з відділом ідеологічної роботи обкому компартії, хоча їх там ніхто не розумів.

У шістдесяті західна музика, окрім зачісок, зачіпала й інші сфери суспільного життя. У 1967 році після виходу у світ найславетнішого альбому «Бітлз» «Оркестр клубу самотніх сердець сержанта Пеппера» з'явився концептуальний підхід у сприйнятті рок-музики. Серед молодих хлопців стало модним вдягати армійський кітель і кашкет, а також дути в трубу, щоби бути максимально схожими на Пола Маккартні, який на обкладинці альбому був зображений у костюмі легендарного керівника військового оркестру повоєнної Англії сержанта Пеппера з трубою в руках. Серед хлопців допризовного віку особливою пошаною

користувались у 1967 році сержанти Радянської армії, яких зупиняли на вулицях і пригощали пивом або «чорнилом». Того ж року у Сан-Франциско з'явилися перші хіпі, а у серпні 1967 вийшла пісня Скотта Маккензі «San Francisco», яка стала їхнім гімном. І хоча історія справжніх львівських хіпі — це середина сімдесятих, все ж улітку 1967 року на вулиці Львова вийшов перший хіпі на прізвисько Плюшкін у маринарці (жакеті) просто неймовірного («булижного») кольору і старому австрійському військовому кашкеті.

Молоді шістдесятих років хотілося не лише слухати, а й виконувати свою улюблену музику. Всі вчилися грати на гітарі за класично-хрестоматійною піснею групи «Animals» «House Of The Rising Sun». Вивчивши п'ять акордів цієї пісні, можна було потім зіграти сотні пісень. У кінці шістдесятих будь-який п'яничка міг, узявши гітару до рук, зіграти принаймні декілька пісень «Бітлз». У школах почали з'являться ВІА (вокально-інструментальні ансамблі), які виконували здебільшого інструментальну музику — «Shadows» і «Searchers». Гітари у них були спочатку звичайні акустичні за 5–9 рублів із придобаними електричними звукознімачами, потім наші народні умільці почали «клепати» саморобні електрогітари.

У 1965 році сформувалась перша у Львові достатньо професійна вокально-інструментальна група під керівництвом Юрія Шаріфова, яка грала на танцях у клубі заводу «Львівприлад» (потім «Енерго»). Починали зі «самопальних» гітар, підсилювачів і колонок. Вивчаючи по журналах різноманітні радіосхеми, хлопці творили справжні шедеври «самопального» мистецтва, зокрема перший синтезатор на основі схеми звукового генератора. Від 1966 року у львівських музикантів, завдяки гастролям груп із країн «народної демократії», почали з'являтися ще не фірмові, але вже й не «самопальні» інструменти: чеські гітари «Іолана», НДР-івські «Музіми» та «Йоніки» (клавійні інструменти), голосова апаратура «Регент» і «Вермона». У самому кінці шістдесятих у Львові з'явилися перші фірмові підсилювачі «Marshall». Але ще дуже довго, майже ціле наступне десятиліття серед львівських музикантів будуть дуже популярними менш якісні, ніж фірмові, але незрівнянно дешевші апарати та інструменти Зайця, Джона, Зеника, Міллера, Середи та багатьох інших умільців.

У шістдесяті змінилися львівські танці. У попередні роки вони завжди відкривалися вальсом, і 60 відсотків репертуару мали складати твори радянських авторів. Танцювали також польку, краков'як, англійський вальс. До середини 60-х у публічних місцях заборонялося танцювати танго, фокстрот, рок-н-рол, твіст та інші танці, популярні на Заході. Але ця заборона згодом відійшла, і з'явилися нові танці, як-от грецькі сіртакі, латиноамериканські самба і румба, фінська лєтка-єнка. В молодіжну культуру увійшли магнітофони. Тільки у своїх квартирах можна було натанцюватись досхочу рок-н-рола або твіста, які були під неофіційною заборонаю у клубах та на танцювальних вечорах.

Найбільш високопрофесійною біт-групою шістдесятих у Львові були «Лиси» під керівництвом Чугунова. Починали «Лиси» у студентських гуртожитках Політехніки на Чистій, потім, як і група Шаріфова, перейшли в «Газ» (клуб будівельників). «Лиси» одні з перших у Львові почали виконувати власні пісні. В кінці шістдесятих потрапити на будь-які танці у Львові було проблемою. Зали були забиті ущерть. Біля віконечка каси «Газу» деколи займали чергу за 3–4 години до початку танців. У ті часи у Львові починав і найвидатніший рок-гітарист СРСР Борис Пивоваров. «Бі-Бі-Сі» назве його згодом радянським Еріком Клептоном. Всесоюзне визнання далось Борису нелегко: він сидів удома по 12–14 годин, не випускаючи гітари з рук, розповідають, що він навіть до туалету ходив з гітарою. У Львові того періоду закладалися підвалини високої виконавської майстерності рок-музикантів, у наступних десятиліттях Львів став постачальником відомих інструменталістів, композиторів і аранжувальників для усього Радянського Союзу.

Галичина у шістдесятих, завдяки своїй близькості до західних кордонів, впливу Європи, і зокрема Польщі, завдяки родинним зв'язкам галичан зі Штатами і Канадою, завдяки нетривалому, порівняно зі східними територіями України, перебуванню у складі тоталітарного совка і, нарешті, завдяки міцним традиціям — сімейним, моральним, релігійним і українофільським, була регіоном вільнодумства, який Москва вважала найнебезпечнішим і піддавала шаленому ідеологічному тискові. Незважаючи на це, а може й завдяки цьому, у нормальної львівської молоді шістдесятих виробилась стійка алергія до всього совдепівського, повне несприйняття совкового фальшу, починаючи з піонерських і комсомольських зборів і закінчуючи піснями Кобзона. Західна рок-музика, окрім своєї мистецької цінності, несла ще й потужний протестний елемент. У ті часи було багато молодих людей, котрі могли зіграти на гітарі і заспівати «Yesterday» і водночас знали напам'ять Шевченкову «Розриту могилу».

Роки 1970-і

Центр Львова 70-х років дещо відрізнявся від центру сучасного. Знесений будинок «Вивих» на площі Міцкевича тоді ще жив повним життям: на його першому поверсі працював магазин електротоварів, а у боковій вуличці, у маленькому залі кінотеатру імені Івана Франка крутили старі фільми. З протилежного боку кінотеатру, на вулиці Комсомольській (Братів Рогатинців) працював магазин грамплатівок «Мелодія», і перед ним завжди стояло кілька чоловіків із сумками, де можна було знайти найдефіцитніші і найбажаніші музичні альбоми всіх часів і народів. Ці особи приходили сюди щодня, як на роботу, і таким чином сформувався постійно діючий неформальний клуб любителів музики, який називали «біржею» або «скульожкою» (від російського «скулить» у значенні клянчити грамплатівки). На біржу робила нальоти міліція, часом когось із нелегальних продавців забирали і намагалися інкримінувати їм не лише

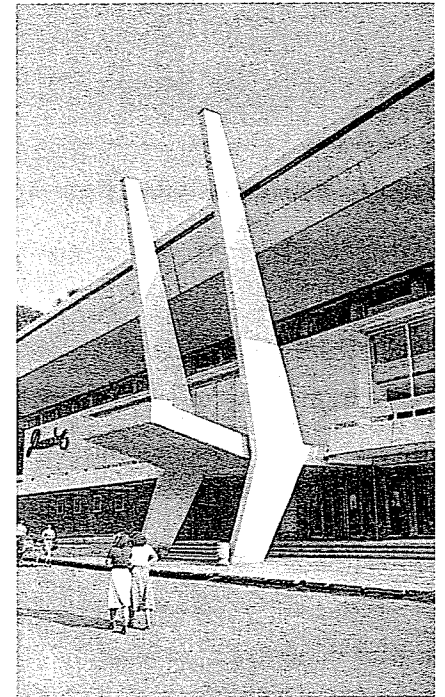
спекуляцію, а й пропаганду ворожої ідеології і ледь не зраду батьківщини. Та біржа продовжувала існувати і після закриття магазину — вона пересунулася на кілька десятків метрів до книгарні «Дружба». Ця невеличка спільнота збиралася щодня перед шостою вечора практично до кінця дев'яностих років і зникла лише тоді, коли компакт-диски перестали бути дефіцитом і все, що потрібно, любителі музики змогли знайти у будь-якому музичному магазині.

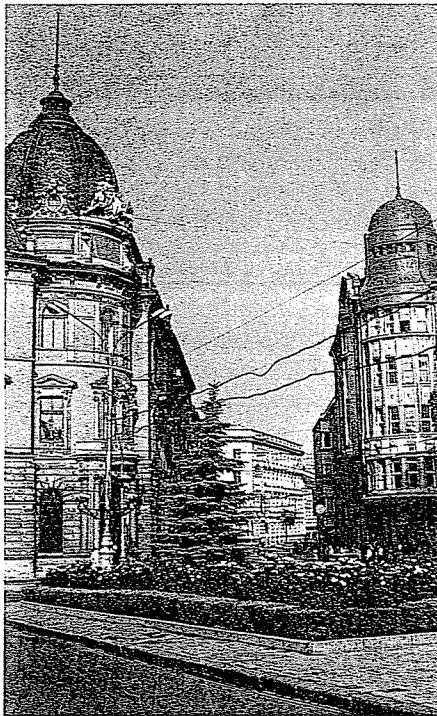
На «стометрівці» (алея від площі Марійської до Опер), на чітко визначених своїх лавках сиділи алкаші, але тоді витверезник працював достатньо продуктивно, і п'яничок періодично забирала сіра міліцейська

буда. Тоді у центрі ще не було вуличних музикантів, не було приватних кав'ярень та ресторанів із виносними столиками, стільцями та парасольками, і тому потрапити увечері до бару або ресторану було проблемою. Місце для всіх охочих не вистачало. Це був зоряний час швейцарів: вони не пропускали вас усередину, поки не отримували «на лапу» кілька карбованців, отже прискіпувались, щоб чоловіки були при краватках, а жінки у панчохах. Під кінець 70-х це правило вже майже не діяло, але відвідувачі у джинсах ще довго не мали жодних шансів проскочити повз суворого швейцара, не залишивши у його жмені «тройка». Тоді у моді були велюрові костюми, які переважно привозили на продаж поляки. Наприкінці сімдесятих з'явилося взуття з гострим носом і на каблуку — у ковбойському стилі. На зламі 70–80-х увійшов у моду стиль джинсів під назвою «банани», який протримався до середини вісімдесятих. Але під ці джинси вдягали тільки кросівки або матерчаті капці.

У всі часи молодь любила танці, але тільки молодь кінця 60-х — 70-х років мала справжнє щастя танцювати під звуки живої музики, коли на сцені грав вокально-інструментальний ансамбль. Музикантам пробачався і непрофесійний рівень, і погана якість звуку, і все решта тільки за те, що вони по-справжньому, на живо грали музику. До речі, у центральних львівських клубах тоді вже виступали професіонали — ВІА «Ореол», «Львів'яни», «Вікторія». Вони грали так, що підліткам дух забивало! Багато хто приходив на танці тільки для того, аби постояти в куточку і послухати гру музикантів, слава про яких ішла далеко за межі України. Саме у 70-х розпочався помітний відтік найкращих музикантів зі Львова до обох столиць — Києва і Москви. На жаль, з 1977 року, з поширенням моди на стиль диско, живих музикантів із танцмайданчиків Львова почали швидко витісняти дискотеки під магнітофон, зі світломузикою, з ведучими-лекторами, які під музику показували слайди, жваво розповідали біографії виконавців, але тільки одиниці серед них стали справжніми ді-джеями.

соевого борошна. У продажу з'явилося водянисте «Бутербродне масло». Справжнє молоко можна побачити лише в дитячих кухнях, а в магазинах продають молоко нормалізоване — тобто розбавлене до «норми», або порошок. Через дефіцит риби продуктом № 1 стають консерви «Сайра в маслі».

У другій половині 70-х звичними стають натовпи в гастрономах, де рівно о 18.00 вишикувалися черги і людям «відпускали» вершкове масло по 200-грамовій пачці в одні руки.

У 1975 році зникають із продажу високоякісні цукерки: «Чародійка», «Незнайка», «Красная шапочка», «Белочка», «Мишка косолапый», «Мишка на севере». Лише в театральних буфетах залишаються «Суфле», «Трюфелі», «Грильяж в шоколаді». Покупцям пропонують масові сорти цукерок із білою начинкою. В дефіциті навіть карамель «Ракові шийки» і «Гусячі лапки». Зовсім зникли цукерки в коробках (за шоколадні «Асорті» виробництва «Світоча» платять шалені гроші).

У 1978 році дорожчають ремонт машин, шоколад і шоколадні цукерки. Удвічі піднімається ціна на каву і бензин. На 60% дорожчає золото, і для тих, хто вступає у шлюб, передбачаються спеціальні грошові

14 січня 1979 відкрили головну дискотеку Львова — палац молоді «Романтик», але на той час свої дискотеки вже були майже в кожному навчальному закладі міста.

Дефіцит харчових продуктів став першою ознакою загнивання радянської економіки. У 1976 році почався дефіцит м'ясо-молочних товарів у всьому СРСР, окрім столичних та режимних міст, — лише там не відчувався дефіцит м'яса, масла, ковбаси і сиру. Вертаючись із Москви, львів'яни затоварювалися продуктами. Ковбаса продавалася тільки 4 сортів (докторська, столова, любительська і останкінська — ціни відповідно від 2,20 до 2,90), а м'ясо — морожене. Головною стравою радянської кухні стає картопля, смажена з ковбасою. На 1974 рік у провінції зовсім зникли м'ясо і масло. Ковбаса тепер містить до 30%

компенсації — 100 рублів за оброчку. У 1979 році — знову підвищили ціни на товари престижного споживання і немасового попиту: золото, килими, хутро, меблі, машини. На 25–40% зросли ціни у вечірній час у ресторанах і кафе. У психології радянської людини утвердився штамп, що дефіцит — це престижно, а якщо якусь річ може придбати будь-хто, то вона потрібна лише для невдах. Через тотальний дефіцит львів'яни, що бували в столицях, привозили додому по декілька кілограмів масла і цитрусових, а пізніше — дефіцитну курку або й екзотичного індики.

За 20 кг макулатури дають 1 талон на книгу підвищеного попиту і 40 копійок. Спекулянти продавали талони на книги під книгарнями. В цей час у продажу з'явилися меблеві стінки з книжковими шафами, що теж підвищило попит на книги (навіть ті, хто не звик читати, мали ж чимось заповнювати книжкові шафи). За томик віршів Марини Цветаєвої спекулянтам платили 90 рублів (місячну зарплату бібліотекаря чи двірника). У 1977 році для тих, хто працював за кордоном, видавали чеки для покупок дефіцитних імпортованих товарів у магазинах «Берізка».

Після казенно-сірих 60-х мода 70-х років вирізнялася барвистістю та яскравістю. Про фемінізацію чоловічої моди говорили всі — від її законодавців до карикатуристів. Справді, чоловіки тоді носили картати сорочки з квітами, туфлі на високих підборах, яскраві кольорові шкарпетки (жовті або червоні), а головне — довге волосся. У жінок, на противагу 60-м, виникла мода на довжелазні спідниці і сукні-максі. Жодна модна жінка не уявляла себе без взуття на платформі. Часами платформа сягала 15 сантиметрів заввишки. Приблизно з середини 70-х половина Львова ходила в одязі зі синтетичного матеріалу кремпліну. Це були чоловічі і жіночі костюми, демісезонні плащі, мода на які прийшла з НДР і тривала аж до вісімдесятих, коли місце кремпліну зайняв поліестер.

У 1970 році в моду увійшли жіночі перуки. Завдяки цьому помітно зросла кількість блондинок і шатенок (останніх було трохи менше). Перуки з-за кордону привозили здебільшого моряки. А попиту на них посприяло неякісне обслуговування

в перукарнях. У чоловіків у моду входять «водолазки» — тонкі светри під горло, імпорتنі — зі синтетики, а натуральні радянські, на жаль, мали обшиті, наче на спідній білизні, рукави.

Тоді ж виникла мода на білоемігрантські пісні, і найпопулярнішими персонажами стали корнет Оболенский і поручник Голіцин. Цікаво, що ця творчість користувалася особливо великою популярністю серед партійних і міліцейських працівників. У оздобленні квартир з'явилась мода на чеканку. Двері роздільних санвузлів стали прикрашати латвійським маркуванням — хлопчик і дівчинка. У 1970 році налагодили випуск наймасовішого радянського фотоапарата «Смена» (ціна 15 рублів), який миттєво став дуже популярним.

У 1971 році модними стають чоловічі сорочки поло (на 3 гудзики), які в СРСР називали «бобочками». Одночасно починається масове захоплення бадмінтоном, але більшість грає дерев'яними ракетками, пластмасовими воланами і без сітки. Нарешті у продажу з'явилися французькі парфуми. Спочатку були тільки дві марки — «Кліма» і «Крістіан Діор» (за 25 рублів). З'являються і французькі парфуми для чоловіків: «Bogart», «Aramis», «Green Water», «One Man Show», «Spartacus», які коштували 10–15 рублів, а з рук — 20–25 рублів. Великим шиком вважалися імпорتنі цигарки (вони коштували 2–3 рублі за пачку), і коли у 1977 році кишинівська фабрика почала випускати «Marlboro», це стало справжньою революцією. У середині 70-х мода розповсюджується навіть на медикаменти, і надзвичайно популярною стає мазь зі «зміною отрутою»

У 60–70-і роки невід'ємним елементом побуту львів'ян були сифони з газованою водою. У місті було багато заправних пунктів, і за 20 копійок можна було зарядити дволітровий скляний балон, а ще за 40 копійок до газованої води додавали фруктовий сироп.

У 1973 році стали популярними олімпійки — спортивні вовняні светри з білою смужкою на комірці і короткою блискавкою. У таких спортивних костюмах ходили спортсмени різних збірних СРСР — з патріотичних міркувань їм не дозволяли носити одяг західних фірм.

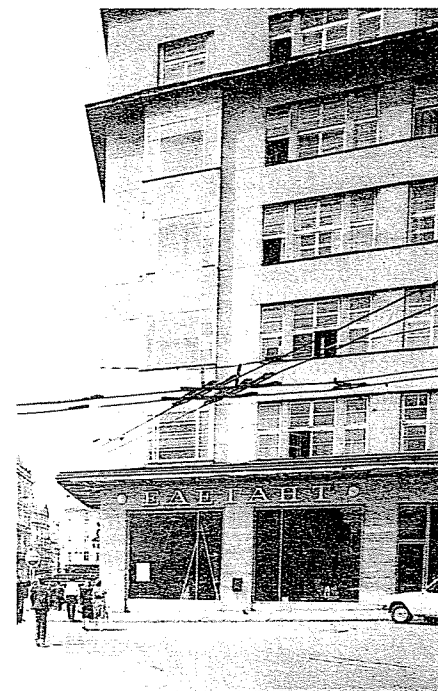
Найбільшим дефіцитом у 70-х були джинси, тим не менш, а може й завдяки цьому, мода на них стала просто повальною. В комісійних магазинах фірмові речі з'явилися у 1972–1973 роках, там майже завжди можна було знайти «джинси для бідних» польської марки «Одра». Хоча соціалістичні країни не вмiли шити джинсів, був один виняток — наприкінці сімдесятих Угорщина почала випускати власні джинси «Levi's», які відрізнялися від оригінальних лише тим, що були прострочені не темно-червоною ниткою, а помаранчевою. Ці джинси цінувалися нарівні з фірмовими. А від середини сімдесятих років «останнім писком» моди стали дерев'яні сабо, які везли з Польщі. А от перші імпорتنі кросівки з'явилися

у продажу в 1978 році. Це були чеські ЦЕБО і югославські «Convers — All Stars» за 60 рублів. Звичайно, і вони завжди продавалися «з-під поли» і були дефіцитом. Серед молоді дуже популярними були сорочки-хакі. Пік моди на них припав на 1975–1977 роки. А першими привезли їх до Львова студенти-кубинці з Вищого військового училища.

До 1974 року ціна на джинси становила в середньому 100 карбованців, у 1978 — 160 крб, а на початку 80-х досягла свого піку: 200–220 крб. Та все одно, джинси у 70-х були тою блакитною мрією, яка важливіша за гроші, тому-то вони перетворилися на символ епохи. Куплені за місячну зарплату лікаря чи інженера, джинси автоматично ставали предметом буржуазної розкоші, а з часом, протираючись на колінах і обтріпуючись, набували «революційного», бунтарського вигляду. Джинси були тоді для молоді найкращою сублімацією протесту проти казенно-совкового стилю життя.

Покрій джинсів у 70-х був значно сміливішим за боязкі 60-і та консервативні 80-і роки. У 1972 році прийшла мода на кльош, і він мав бути якнайширшим. Для цього шивали спеціальні клини і максимально звужували штани у стегнах і колінах. У рекордних випадках кльоші сягали понад 50 см у ширину — такі штани за їхній вигляд називали «дзвонами». Молодь вже зовсім не хотіла ходити в робочому одязі з наших магазинів, але не у всіх були гроші на джинси, тому доводилося шити штани у кравців. Звичайно, це теж були кльоші, часто з накладними прямими кишенями і низькою талією. Дуже важливим було, щоб вони щільно облягали сідниці. Тобто до штанів ставилися такі самі вимоги, як до джинсів.

Справжні шанувальники знали, що джинси повинні щільно облягати тіло, тому багато хто не вдягав під них нижньої білизни, а перед тим, як вдягнути джинси вперше, їх на 10–15 хвилин занурювали у воду. Зрозуміло, наскільки важливим було поміряти джинси перед тим, як заплатити за них гроші, еквівалентні середньомісячній радянській зарплатні. Часом покупець із великими труднощами влавив у них, і декілька

друзів допомагали йому заціпнути замок. Якщо через тканину джинсів жодним чином неможливо було вщипнути за ногу — вважалося, що вони сидять добре, «як вліті».

Величезний попит на джинси породив підпільний джинсовий бізнес і його функціонерів — спекулянтів, або фарцовщиків. Зрештою, купити будь-який гарний, якісний і модний одяг можна було тільки через знайомства і блат у торгівлі або за великі гроші у спекулянтів. Найпопулярнішими марками джинсів були «Levi's», «Wrangler», «Lee» і «Super Rifle». За ними до Львова їхали з інших областей України, Росії і навіть Грузії. А з кінця сімдесятих поляки почали возити до Львова джинси «Rok», «Montana» і «Wild Cat» — не такі «фірмові», але не менш популярні. Цікаво, що джинсові куртки не були такими популярними, вони коштували на 30–40% дешевше від джинсів, але носилися 3–4 роки, тоді як джинси за умови щоденного носіння більше року не витримували.

Аферисти продавали джинси приїжджим із інших міст, завдячи їх у брами, де двері на балкон чи у подвір'я були замасковані під квартиру — на них чіплявся номер, клеїли дзвінок, вішали штори. З-за дверей виходив нібито господар у халаті і капцях, брав гроші, а обдурені покупці, почекавши хвилин 10–15, відчиняли ці двері і аж тоді бачили, що їх «кинули». «Кидали» на дуже великі суми, бо ціна двадцяти пар джинсів дорівнювала половині ціни автомашини. «Кинути лоха» на велику суму називалося «ударом».

Ще наприкінці сімдесятих років Рясне було дуже популярним районом, там можна було вигідно обміняти або продати квартиру, тому що навпроти будинків була барахолка. На неї у неділю з'їжджалися тисячі людей. Колись на місці новозбудованого мікрорайону була заболочена місцевість і пасовиська, а тепер барахолка на Рясній щонеділі ставала оазою капіталізму в країні соціалістичної торгівлі. Тут можна було купити все, чого душа забажає, побачити речі, про існування і призначення яких раніше не мав жодного уявлення, але передовсім сюди їхали за модним одягом, а серед модного одягу насамперед шукали джинси. Продавалися й підробки, покрій яких нагадував джинси, а тканина не мала жодних властивостей справжнього котону і колір не досягав глибини індиго. Завжди знаходились невдахи, яким ці «самопали» втулювалися під маркою справжніх американських джинсів. Барахолка нібито засуджувалася владою, міліція влаштовувала рейди-полювання на спекулянтів, газета «Львовская правда» періодично запитувала «Чи потрібна нам барахолка?», але знищити її було важко (тому що насправді була потрібна), і проіснувала вона до кінця 70-х. На зміну барахолці прийшла скупка — у центрі Львова, з тильного боку театру ім. М. Заньковецької, за трамвайною зупинкою, але це вже було у 80-х роках.

Бельгійський шкіряний плащ, піжикова шапка і джинси «Montana» — так виглядав справжній львівський піжон у сімдесятих.

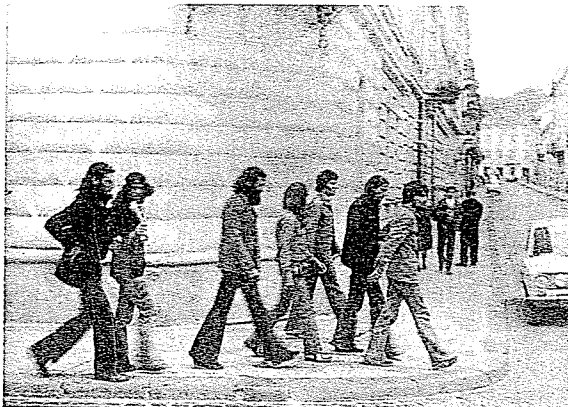
Ще одна ознака 70-х років у Львові — це хіпі. Хоча їх було небагато, вони стали унікальним явищем в умовах Радянського Союзу.

Ідеологія хіпі полягала у відмові від буржуазних цінностей — споживачького ставлення до життя, лицемірного маскування внутрішньої непорядності і бездуховності солідним костюмом і краваткою. Хіпі вирішили: якщо це хворе суспільство неможливо змінити, вони житимуть поза суспільством, створять своє середовище з власних однодумців — «систему» і своїм прикладом доведуть іншим, яких вони називали «цивільними», правильність свого вибору.

Ось так західний нонконформізм виступив і проти радянської ідеології, яка декларувала безконфліктність стосунків громадянина і державних інституцій. Отже, будь-які прояви протесту, бунту, навіть у одязі й зачісках, автоматично проголошувалися виступами проти соціалістичного устрою і всіляко переслідувалися владою. Головною ознакою хіпі було довге волосся. Для них воно було своєрідним прапором, за яким безпомилково упізнавали своїх. Підходячи до своїх, хіпі часом віталися: «Мир і любов вам, брати і сестри». Їхній одяг — принципово старий і зношений, обов'язково мав власноручно зроблені прикраси-нашивки, оригінальні латки і гаптування. Серед так званих «фенечок» — браслетів, намист і талісманів нерідко бували такі, що гідні серйозного мистецтвознавчого дослідження. А от знак руху борців за мир «паціфік» багатьма не зовсім правильно сприймався, як знак хіпі.

Рух хіпі став модою, тож не дивно, що на якийсь час до нього долучалися випадкові люди, яких вабила зовнішня екзотика, а не ідейна основа. Здебільшого вони й дискредитували благородні, але наївні ідеї хіпізму — влада потребувала аргументів для боротьби з «системним піплом». Хіпі жили поза світом політики, тому їм було важко «приши-

ти» антирадянщину, тож їх переслідували в адміністративному порядку. Звичайно, легко демонструвати свою перевагу над людиною, яка виступає проти насильства, і не через слабкість, а з принципових міркувань не відповідає на хамство. Тому для багатьох радянських правоохоронців, особливо з ДНД, найкращою розвагою було принизити,

вдарити, поглумитися з людини, якій власний внутрішній кодекс не дозволяє подібних дій навіть для самозахисту.

«Система» хіпі не була структурованою організацією. Авторитет досягався власними принципами, діями і життям, але не давав жодних переваг над іншими. Це, власне, були ті люди, яким соромно навіть думати про такі речі, як пільги і преференції.

Сама атмосфера спілкування з хіпі завжди спонукала стати кращим, більш толерантним до думок і поглядів інших, замислитися над власним життям. Пошук себе у релігіях (здебільшого це були християнство, буддизм та кришнаїзм) постійно підштовхував хіпі до вивчення різних шляхів самовдосконалення. Одних це привело до підвалин духовності, які додавали їм сили протидіяти і виживати серед глуму та гоніння. Інших спокусили штучні способи розширення свідомості, і їх поглинула наркоманія, а це — неминуча втрата ідеалів, злочинність і рання смерть. В історії львівських хіпі найбільш яскраві події припадають на 1975–1977 роки, коли в саду монастиря Кармелітів Босих, відомому як «Святий сад» (сад церкви Архистратига Михаїла на Винниченка, 22) відбувалися грандіозні з'їзди-сейшени хіпі з усього Радянського Союзу. Тоді ж уперше у Львові заговорили про рок-групу «Вуйки», яка виступала на цих сейшенах з піснями, дуже далекими від тодішньої радянської естради.

«Вуйки» виникли у 1975 році у «Святому саду». До першого складу групи входили її лідер, гітарист і вокаліст Лемко, вокаліст і гітарист Святий, вокаліст і барабанщик Кацамоня, басист Казік і сопілкар Рожок. Казіка у 1978 році змінив Джубокс, а з 1979 року і до кінця існування групи в 1981 році басистом був Джеггер. Унікальність цієї групи полягала у тому, що в радянському Львові, де була сила-силенна кращих, майстерніших, професійних музикантів, саме ці аматори, і тільки вони

одні, вперто грали лише те, що хотіли самі, — улюблені речі західних рок-груп і власні композиції — жодної совкової пісні. Шляхом регулярних репетицій відточувався клас, і «Вуйки» звучали на своїх виступах не гірше від найкращих львівських груп, хоча музикантами були слабшими. Зате жодна львівська група ні в ті часи, ні пізніше не могла похвалитися такими видатними вокальними здібностями, які були у Кацамоні. На жаль, після розпаду групи він потрапив у залежність від наркотиків, від чого й помер у віці 29 років. Через 12 років після нього з тої ж причини помер і Джеггер. Святий емігрував до США, а Лемко і Джубокс заснували фан-клуб «Бітаз» і тепер лише слухають музику.

Про «Вуйків» ходили легенди, їм приписували екстравагантні вчинки, підлітки розповідали один одному про їхні виступи, яких вони переважно й не бачили, як про щось надзвичайне — не з цього світу. Справді, «Вуйки» не мали нічого спільного з радянською музикою і цим пишалися, а такі речі не могли пройти повз увагу відповідних органів. Музикантів почали викликати на співбесіди в КДБ, і Джубокса, який був тоді студентом медінституту, змінив Джеггер. Найбільше уваги приділяли Лемкові, якому згодом важко було влаштуватися на якусь пристойну роботу. «Вуйки» грали у «Святому саду» на сейшенах (з'їздах хіпі) 1975 і 1976 років, які увійшли в історію хіпіського руху СРСР. Грали «Вуйки» й на сільських весіллях поблизу Львова, і там репертуар був виключно із народних пісень і заборонених пісень УПА. Під час їх виконання хтось стояв «на атасі» (зазвичай це робив господар), бо партактивісти чи стукачі могли перетворити весілля на серйозні неприємності. Після виступів «Вуйків» у Гурзуфі 1979 року кадебісти депортували їх із Криму, власноруч завантаживши апаратуру до автобуса.

Для виступів у львівських школах доводилося вигадувати іншу назву, бо ніхто з учителів не хотів проблем із КДБ через «Вуйків». Так, у 1981 році, під час виступу у львівській школі № 60, вчителі злякалися і, щоб зупинити концерт, вимкнули електрику. Тут збунтувалися учні і замкнули вчителя фізкультури на ключ. Директор викликав міліцію, яка цього разу конфіскувала апаратуру «Вуйків» назавжди. Учні висипали на вулицю і влаштували нечувану для СРСР у ті часи стихійну демонстрацію протесту. Хулігани

перевертали кіоски, зупиняли тролейбуси, знімали з них штанги. Люди з сусідніх будинків виходили на балкони подивитись, що діється. А хтось вже намалював транспаранти: «Нам сонця не треба, нам «Вуйки» засвітять, нам хліба не треба, ми «Вуйками» ситі!». Наступного дня в КДБ надійшов донос про те, що учні 60-ї школи влаштували антирадянську демонстрацію і вимагали хліба. Серед учнів і школярів поширювалися чутки, буцімто про «Вуйків» говорилося в новинах «Голосу Америки». Після цього жоден клуб і жодна школа більше не пустила б до себе «ворогів радянської влади». «Вуйкам» нічого не залишалося, як припинити існування. На жаль, не збереглося жодного запису групи, бо хлопці навіть не могли мріяти, що їх хтось пустить на запис до студії.

Початок масового руху хіпі у Львові припав на 1974 рік, коли величезна кількість довговолосих молодих людей у яскравому, екзотичному вбранні шокувала міліцію, але та швидко взялася наводити порядок: без будь-яких підстав, лише за невідповідність зовнішнього вигляду канонічному образу радянського трудівника хіпі забирали з вулиць у міліцейських машинах. Міщанство підтримувало такі дії: «Так їх, патлатих паразитів! Усіх пересадити!» Пересічні громадяни навіть не замислювалися над безглуздою жорстокістю: «Пересадити тільки за те, що вони не так виглядають, як ми?» 18 вересня 1977 року, у день пам'яті видатного рок-гітариста Джиммі Хендрікса, до Львова поз'їжджалися хіпі. Тоді було заплановано великий сейшн, але правоохоронці спрацювали чітко, і «системних», що прибували з Москви, Прибалтики, Пітера і навіть Владивостока, забирали просто із залізничного вокзалу. Є дані, що у ті дні у Львові було заарештовано кілька сот хіпі. Влада провела ці арешти як профілактику проти можливих провокацій приїжджих проти радянського свята — 17 вересня.

Нині існує вже кілька поколінь хіпі. Найбільш яскравими особистостями серед них є Алік Олісевич, учасник львівської організації «Міжнародна Амністія — Україна-2» (освітлювач в Оперному театрі), Ігор Венсловський «Пензель» (вантажник), Юрій Шинкарук «Рубчик» (сторож), Володимир Яворівський «Волдмур» (діяч літературного андеграунду).

Стиль одягу хіпі і покрій джінсів теж диктували загальну моду, і у 1972 році брюки кльош почали підшивати знизу блискавками або заклепувати 3-копійчаними монетами, на кшталт джінсів. Середина 70-х принесла жінкам моду на міді. Довжина спідниці стала трохи нижче колін. З'явилися спідниці «дзвін». Від середини сімдесятих на зміну каракулевим шапкам прийшли хутряні або пижикові. Керівники стали носити чорні шкіряні плащі, які стали практично їхньою уніформою. А ще ці люди стриглися обов'язково коротко, рідко дозволяли собі заводити вуса і ніколи — бороду.

Наприкінці сімдесятих радянська промисловість нарешті освоїла виробництво міні-спідниць і наповнила магазини одягом, який вже давно вийшов із моди. Наївні селянки і свіжоспечені мешканки міста думали: якщо в магазинах з'явився такий одяг, то саме його слід носити. Село цінувало синтетичні тканини за їхню міцність і яскраві кольори, а особливо за те, що вони не мнутья, і носило, незважаючи на вік. А от у ательє у сімдесятих повсякденний одяг замовляла вже здебільшого молодь. У ці роки модний одяг зазвичай купували на барахолці або у спекулянтів — фарцовщиків. Досить здібними фарцовщиками виявилися цигани, які активно продавали джінси, часто підроблені, а потім, так само підроблену, жіночу косметику. У Львові сімдесятих-вісімдесятих почала зникати різниця в одязі різних соціальних груп і ставало чимраз важче розрізнити за вбранням корінних львів'ян та прибульців. Утім, вихідці з сіл та їхні діти ще до кінця вісімдесятих одягалися відверто не по-міському.

Наприкінці 70-х поляки так швидко реагували на попит у Львові, що просто завалювали місто однотипним одягом. Так, не встигли увійти в моду светри «Ferrari» і «Jeans-Club», як вже стали ознакою поганого смаку.

Така ж доля спіткала чоловічі куртки «Parmalat», які справжні поціновувачі моди вважали взірцем кічу. Вони миттєво вийшли з моди, і їх вдягали тільки вихідці із сіл. А ось мода на сорочки-хакі виявилася тривалішою: побачивши, як багато таких сорочок привозять до Львова студенти-кубинці, цей товар почали виготовляти й місцеві кустарі. У середині сімдесятих чи не наймоднішими аксесуарами стали сонцезахисні окуляри «краплі» і жіночі годинники з великим корпусом. З магазину «Берізка» почалася мода на чоловіче взуття «Salamander» і фінські куртки; у 1977–1978 роках пал'то почало поступово виходити з моди. У 1978 році надзвичайно популярним стає вельвет, і штани та куртки з цього матеріалу кардинально потіснили джінсові. Ціна вельветових штанів і піджаків певний час навіть дещо перевищувала джінсові — 180 рублів, що дорівнювало середній зарплаті у прийдешній 11-й п'ятирічці.

інших частин тіла. У 1976 році до нас прийшла мода на димчасті окуляри, а в 1978 — мода на хутро з нутрії — шуби і шапки. Багато львів'ян стали вирощувати нутрій у своїх домашніх господарствах.

20 жовтня 1970 року відбувся перший тираж «Спортлото 6 із 49». Найбільший виграш за вгадані 6 цифр становив 10 000 рублів. Білетики «Спортлото» часто дарували жінкам на 8 березня. Зробили подарунок і дачникам — дозволили збільшити площу приміських садибних ділянок до 6 соток і допомогти самим собі вирішити продовольчу програму. У 1971 році у студентів з'явився третій трудовий семестр — вони масово їдуть у будзагони, де заробляють непогані гроші. Звідси й пішло поширене нині заробітчанство. У 1973 році на будівництві було введено госпрозрахунок. Вперше робітникам у Радянському Союзі дозволили заробляти так багато.

25 лютого 1970 почав діяти Указ про подолання паразитичного способу життя (тобто неробства, але більш розповсюдженим був російський термін «тунеядство»), почали створюватися лікувально-трудова профілакторії (ЛТП) для примусового лікування алкоголізму в умовах ув'язнення.

Якщо у 1972 році шалено популярними були анекдоти про чукчів, то від 1977 року серед багатьох львів'ян стало ознакою доброго тону розважати один одного садистськими віршиками. У 1979 році в моді куртка «аляска». Відтепер куртки починають рішуче витісняти пальто. На вулицях люди ходять із поліетиленовими кульками, на яких зображені найчастіше «АББА», «Боні М», Алла Пугачова або грубою олійною фарбою написано «Love». Такі кульки виготовляли підпільні цеховики, продавалися вони на базарах. Цеховики вміли скористатись із дефіциту і швидше відгукувались на модні віяння, аніж неповоротка держав-

Також цього ж року завершилася епоха кльощів, модними стали джинси і штани шириною 20 сантиметрів унизу.

У 1975 році радянська промисловість освоїла широкий випуск дезодорантів. Першими були олівці, потім — аерозолі. Спочатку випускали освіжувачі повітря для приміщень, потім для ніг і нарешті дійшли до гігієни

на промисловість. Студенти і школярі майже відмовились від сумок і портфелів і перейшли на ці кульки-торбинки. Тоді вийшов у прокат італійський фільм «Блеф» з Адріано Челентано, і з нього почалася мода на італійську естраду в СРСР.

Традиція впоїти гостей до неприємності теж з'явилася у 70-х роках. Тоді ж виник звичай у перерві між поглинанням наїдків і напоїв дивитись телевизор, що заважало товариським розмовам гостей. Тому й кажуть, що до появи телевізора жили бідніше, але веселіше — навіть танці під патефон або радіолу приносили львів'янам неабияке задоволення.

У 1971 році з'являються універсами, і значна частина торгівлі переходить на самообслуговування. Головним нововведенням стали розфасовані товари, але їх було мало, і тому розфасовку проводили просто в універсамах. Тоді ж введено індексацію пошти — на конверті слід було вимальовувати в спеціальній рамочці шестизначний цифровий код замість звичайного номера поштового відділення. У 1974 р. Рада міністрів СРСР вводить стандарт напруги 220 вольт, і в будинках з'являються перші електричні плити. 1976 рік дітям запам'ятався першими луна-парками в СРСР. У Львові він розташувався у Парку культури. Це був чеський луна-парк, що пропонував нечувані на той час атракціони — «кімнату страху», електромобілі, а у тирі можна було виграти жувальні гумки. Заради цього діти з батьками стояли в чергах по три години!

Цього року вперше зроблено неспіливу спробу сортування сміття: у під'їздах будинків поставили бачки для харчових відходів з бляшаними табличками над ними: намальована свинка просила скласти харчі для неї власне у ці бачки, але, на жаль, нововведення не прижилося через традиційну розхлябаність, властиву менталітету нашого народу. У 1976 році ввели нові радянські паспорти червоного кольору. Фото в них треба вклеювати у віці 16, 25 і 45 років. У 1978 році шкільні підручники видають безплатно, вони розраховані на 4–5 учнів, які передаватимуть їх після закінчення навчального року молодшим класам. А от буквар можна було залишити собі на згадку.

У 1975 році після підписання Гельсінського акту, аби продемонструвати ліберальність, влада тимчасово припиняє глушіння західних радіостанцій, які працюють на СРСР. Проте ідеологічна боротьба, зокрема з релігією, аж ніяк не послаблюється. У 1973 році баптизм стає основною мішенню атеїзму і другою після православ'я релігією за популярністю. А наступного року держава вирішує закінчити боротьбу з церквами шляхом передачі їх під склади і у окремих випадках використовує ці будівлі під музеї. Виявилось, що не варто руйнувати всі церкви — деякі

закритою брамою, а пасажирів на трамвайній зупинці дивились на це хто з насмішкою, а хто байдуже.

Серед найпопулярніших телепрограм особливий успіх мала «От всей души», яка почала виходити від 1972 року. З наступного року з'явилася цікава програма і для більш інтелігентної аудиторії — «Очевидное — невероятное», а найпопулярнішим радянським телесеріалом став «Семнадцать мгновений весны». Ще від часів «Чапаєва» фільм не ставав таким феноменальним явищем масової культури. 4 вересня 1975 вийшла телепрограма для справжніх інтелектуалів «Что? Где? Когда?». З музичних програм вибору практично не було, і з 1976 року всі дивилися щонеділі «Утреннюю почту» і раз на місяць — «Мелодии и ритмы зарубежной эстрады».

Сімдесяти роки відзначилися великим проривом для автомобілістів — машини стали загальнодоступними. У 1970 році розпочався випуск «Волги» ГАЗ-24. Але для купівлі машини був потрібен спеціальний дозвіл з роботи, і у вільному продажі їх не було. При купівлі будь-якого приватного авто ОБХСС (отдел борьбы с хищениями социалистической собственности) обов'язково перевіряв зарплатню покупця, чи вона відповідає розкоші чесного придбання транспортного засобу. У 1971 році наймасовішим автомобілем стають «Жигулі». У 1972 році службові ГАЗи замінюють на УАЗ-469. Від 1973 започатковуються станції техобслуговування для «Жигулів». Якість автомобілів стає дедалі гіршою. У 1975 у Львові почався випуск мопеда «Верховина» — 2 кінські сили, швидкість до 50 км/год. 1976 року в СРСР випустили 6-у модель «Жигулів», а головне — було введено єдине посвідчення водія. Вперше стає обов'язковим

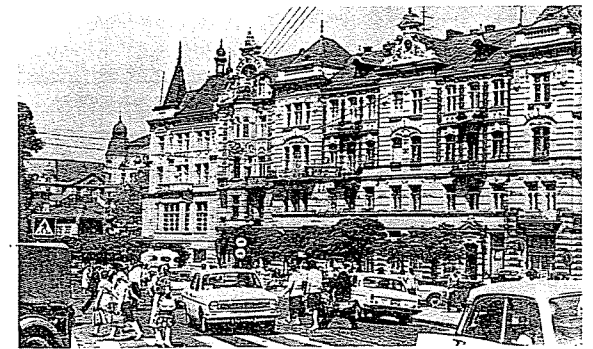
з них влада навіть спробувалася визнати пам'ятками архітектури. Однак костел Ельжбети на Привокзальній й далі руйнувався. Львів'яни з жалем пояснювали один одному, що, мовляв, він не має чистого архітектурного стилю, а то і його би зробили пам'яткою. Старенькі польки, повертаючись із базару з продуктивними сумками, завертали до костелу і ставали в молитві на сходах перед його

навчання на курсах водіїв. На дороги виїхав КамАЗ — перша вантажівка-дальнобійник. У 1977 році почали випускати перший радянський джип — ВАЗ-2121 «Нива». З початковою ціною дещо перебрали, і тому її невдовзі знизили від 10 500 рублів до 9 000.

З 1 вересня 1971 року через перевантаженість центру Львова транзитним транспортом було обмежено рух на проспектах Леніна (Свободи) і Шевченка, а також на площах Міцкевича і Галицькій. Від цього дня тролейбус № 4 почав розвертатись не біля фонтану на проспекті Леніна, а на площі Івана Підкови. В листопаді 1971 року кінцеву зупинку маршрутів №№ 1, 5, 6 перенесли з проспекту Шевченка на нове кільце на вулиці Шота Руставелі. З 1 серпня 1972 року маршрут № 2 перестав бути наскрізним і обмежувався ділянкою «Вулиця 17 Вересня (Січових Стрільців) — вулиця Окружна» без заїзду на вокзал (з 14 жовтня його перенумеровано на № 13), а лінію вулицею Вокзальною (Чернівецькою) зняли. Також у серпні 1972 року завершилось будівництво ще однієї тролейбусної лінії довжиною 7,3 км — від вулиці 1 Травня (Городоцької) до району ВО імені Леніна на вулиці Патона, Терешкової (Виговського), Артема (Володимира Великого), Тролейбусної до рогу вулиці Оборонної (Рубчака). Машини нового маршруту № 3 з площі Кропивницького до вулиці Оборонної почали ходити з 1 вересня 1972 року.

З 15 липня 1974 року маршрут № 13 закрили, а № 12 продовжили до центру, до вулиці 17 Вересня. Маршрут № 3 продовжили від вулиці Тролейбусної до Стрийського шосе.

18 березня 1976 року почала діяти лінія від площі Зернової вулицею 700-річчя Львова (Чорновола) до рогу Ульянівської (Липинського). Тут пустили новий маршрут № 13. Одночасно кінцеву зупинку маршруту № 4 перенесли з площі Підкови на площу Зернову. З 31 травня 1977 року для розвантаження маршрутів № 9 і № 10 ввели скорочені маршрути № 14 «Площа Б. Хмельницького (Св. Юра) — Аеропорт» і № 15 «Площа Б. Хмельницького (Св. Юра) — вул. Жешувська (Ряшівська)». З 19 грудня 1978 року маршрут № 13 продовжили від вулиці Ульянівської (Липинського) Варшавською, Міста Печ (Гетьмана Мазепи) до вулиці Грінченка. 1979 року було завершено будівництво другої лінії до південного житлового ма-

сиву на вулиці Кульпарківській. Рух тролейбусів новим маршрутом № 2 (центр — вулиця Тургенева (Героїв УПА) — Кульпарківська — Наукова) відкрився 19 грудня, після чого довжина тролейбусних ліній Львова досягла 100 км.

Через повне зношення старих вагонів-човників та виведення їх з експлуатації (у 1970–1972 роках), а також неможливість використання німецьких вагонів на деяких ділянках, керівництво львівського трамвайного тресту в березні 1970 року закрило рух на Високий Замок маршруту № 12, а з 27 травня 1972 року вулицею І. Франка до Персенківки (маршрут № 10). Відтоді понад 15 років у Львові діяла мінімальна кількість маршрутів за всю історію трамваю — лише 6. На початку 1970 року розпочався капремонт та переобладнання трамвайної колії під габарити нових моделей вагонів (чеські «Татри»). Наприкінці 1972 року у депо № 1 прибули перші десять чеських трамваїв. У 1971 році на львівських трамваях ввели талонну систему оплати проїзду (спочатку на маршрутах № 1 та № 9).

Наприкінці травня 1976 року ЛТТУ отримало два нові зчленовані вагони, а з 1981 року почалося масове надходження таких трамваїв, куди вміщалося до 350 пасажирів.

У 1978 році розпочалося проектування лінії швидкісного трамваю довжиною 7,5 км вулицею Суворова (Сахарова) та Боженка (Княгині Ольги). Лінію відкрили 6 листопада 1987 року. Тут пішли вагони маршруту № 3 «Вул. Боженка — вул. 30-річчя Перемоги (Мушака)».

Безпека трамвайного руху на горбистих львівських вулицях завжди була великою проблемою. Зимового дня 1971 року сталася найбільша трамвайна катастрофа в історії нашого міста: згори вулицею Городської повним ходом мчала «шістка», переповнена людьми. Водій трамвая загнула за кермом. Тоді посередині вулиці був острів, на якому містилася зупинка і стояло багато людей. Некерований трамвай зійшов з рейок, протаранив людей на зупинці і врізався в огорожу тодішньої середньої школи № 43 (зараз це Львівська правнича гімназія за адресою Леонтовича, 2). Тоді загинуло 26 осіб — і того ж вечора про це повідомив «Голос Америки». Газети, радіо і телебачення мовчали, адже тоді було заборонено говорити про будь-які катастрофи і стихійні лиха. Після цієї трагедії зняли всі зупинки, які містилися на проїзній частині вулиць, було максимально обмежено швидкість вагонів, які рухаються згори донизу.

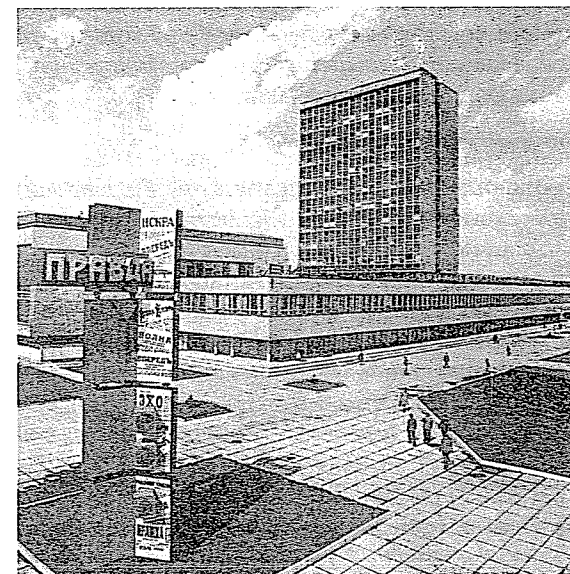
У травні 1977 року через львівський аеропорт транзитним рейсом на паризький авіасалон в Ле-Бурже прямував літак Як-42. У Львові він мав здійснити проміжну посадку, щоб заправитися. Не маючи досвіду посадок на львівському летовищі, пілот, проте, хотів посадити літак «із шиком» на першу плитку злітно-посадкової смуги, однак не врахував, що неда-

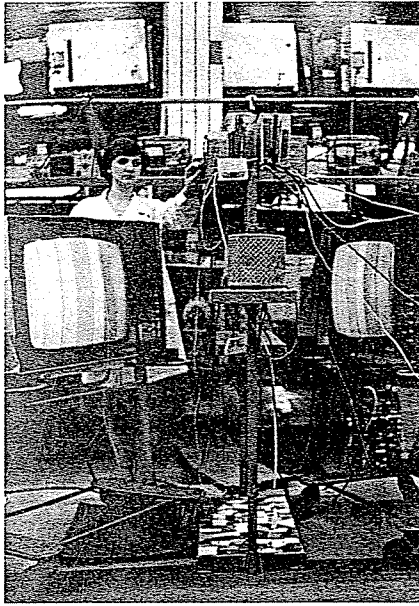
леко від смуги протікав струмок, який прогрівся, а тому повітряний потік над струмком перед початком смуги давав невеличку просадку. Потрапивши в це місце, машина різко просіла і плазом упала на землю. На щастя, ніхто із екіпажу не постраждав. Пожежні і рятувальні команди, які негайно прибули на місце аварії, не тільки рятували людей, а й потай збирали сувеніри та подарунки, призначені для паризької виставки.

У 70-х було відкрито кілька знаменних для тої епохи пам'ятників і будівель. 9 травня 1970 року відкрився монумент Слави радянських збройних сил у верхній частині Парку культури на вулиці Стрийській. Для цього знесли паркові ворота. На теперішній площі Петрушевича 29 грудня 1972 року встановили пам'ятник Ярославу Галану. 26 липня 1974 року відкрито військовий меморіал на Личаківському цвинтарі; у липні 1975-го на вулиці Коперника, 15, у колишньому палаці Потоцьких, — Палац урочистих подій; 2 червня 1976 року — Будинок якості, метрології і стандартизації у колишньому костелі Кармеліток на вулиці Радянській (Винниченка, 30а); 26 листопада 1977 — пам'ятник Івану Федорову на вулиці Підвальній; 30 грудня 1977 — кінотеатр «Октябрь» на вулиці Любінській.

На розі вулиць Стрийської та Артема у 1973 році споруджено комплекс видавництва та друкарні «Вільна Україна», а в 1980 році на південній околиці міста — новий автовокзал. За ним збудовано також новий підзем

(четвертий за рахунком у Львові). Але найважливішим стало те, що у 1975 році центральну старовинну частину Львова оголошено заповідною.

У сімдесяті роки у Львові збудували 200 магазинів. Створювалася мережа спеціалізованих магазинів із продажу одягу, взуття, радіо- та електротоварів, а також фірмових — «Світоч», «Прогрес», «Електрон» та інших львівських підприємств. Однак, новобудови не завжди відповідали вимогам часу. Зокрема, універсам «Іскра» на Сихові побудовано за проектом десятирічної давнини, до того ж розробленим для сільської місцевості.

11 січня 1971 Указом Президії Верховної Ради СРСР місто Львів нагороджено орденом Леніна за успішне виконання восьмої п'ятирічки.

У сімдесяті роки серед львівської молоді стало модним святкувати уродини та інші свята на лоні природи, наприклад у Карпатах. На лісових галявинах смажили шашлики. Цей звичай прийшов до Львова з Росії і миттєво став популярним серед усіх верств населення. Але в середині сімдесятих у Львові набуло великого розмаху і пияцтво. Навіть підлітки на забавах почали вживати спиртне. Хвиля алкоголізму, яка накрила СРСР, докотилася і до Львова. У 1972 році вийшов Указ про заходи боротьби з алкоголізмом і було вирішено скоротити виробництво горілки. Тепер спиртне продавали від 11-ї до 19-ї години. Перестали наливати спиртне в буфетах та їдальнях. А ціни на горілку піднялися до 3,62 і 4,12 руб. У 1976 році з'явилися вина типу «бормотуха»: «Агдам», «Солнцедар» і «Молдавское крепкое». Це були так звані «чорнила» найнижчої якості. У 1977 офіційно повідомляють про загальне підвищення цін і водночас знижують ціни на неходові товари — синтетику, баяни, акордеони, магнітофони, телевізори і пилососи неходових марок, ці товари дешевшають на 10–20%. Ще раз дорожчають килими і кришталь, шовк, книги, повітряний і річковий транспорт, таксі і послуги ательє — на 10–50%. Таксі стало коштувати 20 копійок за кілометр (замість 10 коп.) плюс 20 коп. за посадку.

З'являється нова елітна горілка для масового продажу «Сибірська» і «Пшенична». Для цих пляшок зроблені пробки на закрутку (замість «безкозирки»), щоб недопиту пляшку можна було закрити.

Від сімдесятих років на день народження почали дарувати гроші — цей звичай запозичили з весільних традицій. Варто зазначити, що серед корінних львів'ян у 1940–1960 роках не було заведено відзначати день народження. Натомість святкували іменини, а звичай святкувати замість іменин день народження прийшов з Росії і сходу України в радянські часи. У сорокових роках разом із атеїстичною пропагандою він активно культивувався владою. Але у сімдесятих більша частина львів'ян разом із днями народження святкувала й іменини. Серед прибульців із сіл взагалі не було звичаю широко святкувати ані іменини, ані уродини. Цього дня вітання й подарунки винуватець торжества отримували лише від найближчої родини.

У 1978 році відкрилася культова львівська кав'ярня на вулиці Вірменській — «Вірменка». Сюди приходила львівська богема і їхні друзі та знайомі, хіпі та інтелектуали. Тут сформувався один із перших у Львові неформальних клубів. Ходити на «Вірменку» стало модно, сюди приходили навіть просто з цікавості, щоб подивитися і послухати зазвездників. Згодом на «Вірменці» можна було знайти і заборонену антирадянську літературу, і самвидав, і обмінятися музичними новинками або зустрітись із курцями «травки» — залежно від того, хто і що шукав. Як не дивно, радянська влада не розігнала цей «клуб», але у андропівські часи саме тут найчастіше у Львові відбувалися облави у робочий час і обшуки сумок відвідувачів.

У січні 1972 року в Україні піднялася нова хвиля арештів. До слідчого ізолятора КДБ у Львові потрапили відомі письменники та правозахисники — Ірина та Ігор Калинці, В'ячеслав Чорновіл, Іван Гель та багато інших діячів українського правозахисного руху. Як ізолятор попереднього затримання в'язниці «На Лонцького» (вулиця Миру, тепер Бандери № 1) проіснувала до дев'яностих років і стала символом «червоного терору», національної нетерпимості, жахливим нагадуванням про злочини комуністичної системи. Колишня в'язниці «На Лонцького» була закрита лише після серії скандалів, пов'язаних із режимом утримання у слідчому ізоляторі Служби Безпеки України (в ізолятор СБУ в'язниці була реформована після 1992 року). Остаточну ухвалу про ліквідацію видано після того, як 27 березня 1996 року за підозрою в скоєнні низки убивств там був ув'язнений, а за три дні замордований до смерті Юрій Мозола. Як згодом з'ясувалося, закатований чоловік був зовсім невинний, оскільки інкриміновані йому злочини насправді вчинив серійний убивця Анатолій Онопрієнко.

Кожна імперія створює свою кримінальну субкультуру, де домінує мова метрополії. Поляки, які займали у кримінальному світі Львова чільні

позиції до 1939 року і були частково присутні у повоєнні часи, у 70-х роках практично звідти зникли. Очевидці 70-х пригадують стареньких дідусів-поляків, які колись були кишеньковими злодіями. У кримінальному світі 70-х спілкувалися лише російською мовою.

Субкультура вулично-кримінального Львова тих років була зовсім інакшою, ніж тепер. На початку 70-х львівські хлопці збиралися дворами, а потім — кварталами чи районами. У кожному дворі була своя ієрархія — молодші, середняки і старші.

Хулігани поважали старших людей, і навіть рецидивісти зверталися до дівчат не інакше, як «сестричко» або «сонечко», нерідко поступалися у транспорті місцем старшим людям. Разом із тим, це була епоха, коли хуліганські райони міста влаштовували між собою справжні баталії. Але культура стосунків тих часів не дозволяла хуліганам чіплятися до хлопця, який ішов з дівчиною. Звісно, і тоді така молодь пиячила, але також було престижно займатись спортом, щонеділі хлопці збиралися пограти в футбол. Звичай недільних футбольних матчів протягом довгого часу був дуже розповсюджений практично в усіх районах Львова.

Найвпливовішими бандитськими районами Львова вважалися «Хрест» (район Київської та Енгельса, тепер Коновальця), «Рокс» (Палац культури залізничників), який давніше називався «Дубки», тому що там колись спиляли дерева. Туди належав район Привокзальної. Далі «Гроб» — район вулиці Тургенева (Героїв УПА) до заводу телеграфної апаратури. Потім район Окружної і «Сільмашу». Разом із ними завжди була «Шахета» (район заводу кінескопів), і вони ворогували з Левандівкою. Була ще «Бомба» в районі музичного фонтану біля готелю «Львів» — назва походить від розташованого неподалік бомбосховища. Не всі вулиці міста належали до районів, наприклад Ужгородська була сама по собі, і 19-а школа сама по собі була колоритною. Тоді виникали шкільні угруповання, бо в школах скоріше знаходили спільну мову. До «Бомби» належали школи 87 і 62 та вулиця Ботвіна.

Далі слід згадати «Замок», «Ринок», «Гаражі» за міським арсеналом, де руїни синагоги «Золота Роза». «Каштан» містився за готелем «Жорж». Цікавий район був «Двенка», це зараз вулиця Дорошенка № 12 (колись Жовтнева). Так само, як хрестовики робили собі

татування хреста на пальцях, так і хлопці з «Двенки» наколювали собі дванадцятий номер. Був ще район «З-під Зої» — хлопці збиралися біля кінотеатру імені Зої Космодем'янської (тепер це вулиця Січових Стрільців). Була ще «Площадка» на Фредра, відразу за шаховим клубом, там гуртувалися євреї, переважно з 35-ї та 4-ї шкіл. Ще збиралися хлопці у Ботанічному саду університету на тодішній Ломоносова (Кирила і Мефодія), також був «Сад» на сусідній вулиці Коцюбинського. Район навколо церкви Святого Юра називали «Юра» з наголосом на останній літері. «Рогачка» (початок вулиці Богдана Хмельницького) — був районом бідних робітничих хат, де найкраще адаптувалися вульгарні бандити зі Сходу. На Стрийській поблизу заводу «Львівприлад» був район, який називали «Блоки» (стара польська назва, що збереглася від 30-х років, коли тут збудували житлові будинки у стилі конструктивізму).

У ті часи між районами дуже часто виникали сутички, зокрема під впливом кінофільмів на зразок «Генералів піщаних кар'єрів», де показано сутички між багатими і бідними.

«Рокс» постійно воював із Центром, бо хлопці з танців у Клубі міліції на теперішній вулиці Січових Стрільців ходили на танці в «Рокс», а роківці полюбляли ходити до Клубу міліції, і між ними завжди виникали сутички. Якщо когось образили, цілий район ішов розбиратись. У ті часи на розбірки рідко брали ножі, але використовували так звані свинчатки для додаткової ваги під час бійки і кастети. Часом бувало, що коли збиралися на розбірки два угруповання, то вперед виходили їхні лідери і билися між собою, а потім, незалежно від того, хто вигравав, усі йшли пити вино, його брали декілька ящиків. Бійки між районами завжди мали вагому причину, не було такого, щоб билися через те, що хтось комусь просто не сподобався. І причиною завжди було встановлення справедливості. Одна із найбільших сутичок сталася наприкінці сімдесятих, коли образили двох дівчат із дев'ятої школи. В районі цирку і церкви Юра зібралися близько тисячі чоловік із Привокзальної і «Гробу», та й із Центру було не менше тисячі. Народу було так багато, наче на стадіоні, тож годі було розібратися хто чужий, а хто свій. Коли приїхали міліцейські уазики, їх просто поскидали з гори. Бійки вдалося уникнути, все вирішили мирно, потім взяли приблизно до сотні ящиків вина і відсвяткували залагодження проблеми.

Ще одна з найбільших у Львові баталій відбулася у 1976 році на кінцевій зупинці тролейбусного маршруту № 2 поблизу вулиці Окружної і під клубом заводу «Львівсільмаш». Тоді на Окружну пішли райони ДОКу і району кінотеатру імені Чкалова. Бійка кількох сотень молодих хлопців була жорстокою: Рівеліно — хлопцеві з Окружної — проламали голову.

Тоді у блатному світі можна було піти до когось порадитись. Наприклад, у когось «з району» вкрали сумку. Якби він написав заяву в міліцію, то кримінальний світ ніколи не мав би з ним справи. Якщо ж він хотів швидко повернути річ, то йшов до крадіїв свого району (а вони завжди крадуть не в своєму районі, а в іншому), і вони дізнавалися в інших районах, де твоя річ.

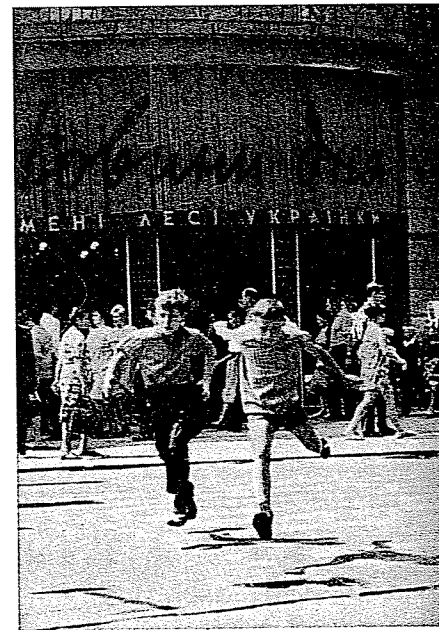
Представники кримінального світу всюди намагалися встановлювати справедливість по-своєму. Був випадок, коли на танцях у «Газі» (Будинку культури будівельників на вулиці Стефаника) один із перших чорношкірих студентів у Львові загасив недопалок сигарети об голову дівчини, котра не хотіла йти з ним танцювати. За це його вбили, а потім його тіло зайшли повішеним на Високому Замку.

Найбільш відомими особистостями з кримінальних районів були Рижий із «Хреста», Роберт, Піня, брати Глисти з «Двенки», Вінітуха з «Парку», Міня з «Зої», Карандаш, Мурза, Куций, Святий (причетний до гучної справи викрадення ікон з Вірменського собору) з «Площадки», Завіня, Шебле, Заходило, Птенець з «Роксу», Валігура з Окружної, Куркач із «Гробу», Альфред з Ринку, Огурец, Калита, Нікіта з Замку, Салага, Тольман, Береза з Ужгородської, Близнюки, Ванька Наконечний, Соболь. Справедливою людиною у кримінальному світі вважали Артура, він міг розсудити будь-кого у складній ситуації.

Наприкінці сімдесятих забудували район вулиці Артема (Володимира Великого) і Наукової, тож там теж з'явилися свої райони — «Каліфорнія» (між Кульпарківською, Артема, Науковою і Боженка (Кн. Ольги)), «Квадрат» (між Боженка, Артема, Науковою і Стрийською), «БМ» (в районі Наукової і Пулюя), «Швинтар» — в районі колишнього Кульпарківського цвинтаря на вулиці Симоненка. Ці райони не ворогували між собою, а навпаки, об'єднувалися за потреби для відсічі іншим районам.

У 70-х роках у Львові дуже популярним стало карате, наприкінці десятиріччя цей вид спорту заборонили, і ентузіасти займалися ним підпільно. Одним із перших відомих тренерів-сансеїв став Ярослав Андрушків, якого навчили тонкощам єдиноборства в'єтнамські студенти, коли він навчався у сімферопольському медінституті. Згодом Андрушків виріс у політика і очолив СНПУ (майбутнє ВО «Свобода»). Після служби в армії осів у Львові москвич Андрій Чистов (школа боротьби ногами), і в нього займалися люди, що мали контакт з кримінальним світом. На той час заняття карате коштувало 25 рублів на місяць, охочі займалися без кімоно, щоб не привертати уваги міліції. Якщо спортсмен, відпрацьовуючи прийоми карате у парку, піднімав ногу вище пояса, йому доводилось пояснювати патрулю міліції, що він займається акробатикою. Карате займалися навіть на кафедрі патологічної анатомії

медінституту, в лазні — де тільки можна було домовитись про місце. Під приводом занять фехтуванням і дзюдо займалися карате і в школах. Офіційно карате дозволялось займатись тільки тим, хто ходив у штаб ДНД. Кікбоксінг у Львові почав пропагувати Володимир Сурмач разом із Каначем, а на спортивний рівень цей вид спорту вивів Юрій Кардашевський, у подальшому відомий громадський діяч у царині пропагування спорту серед львівської молоді. У 1979 році дозволяються спортивні секції безконтактного карате, водночас влада вводить кримінальну відповідальність за недозволене навчання карате, тож практично його забороняють на деякий час знову.

На початку сімдесятих зникли металеві огорожі з ланцюгами навколо клумб, залізні стояки для винограду і квітів. Кажуть, вони постраждали через кампанію збору металобрухту, де Львів продемонстрував недостатні показники. Разом із тим, Львову тих часів пощастило, бо радянська влада не дозволяла добудов і перебудов будинків, тож тоді не було такої епідемії самовільного переобладнання, яка накрила місто у дев'яностих, не кажучи вже про тотальне знищення продуктових, хлібних, овочевих магазинів на користь банків, аптек і дорогих бутків.

У 1972 році — до 50-річчя СРСР — партія повідомляє, що в нас склалася нова спільнота — радянський народ, у якого мовою міжнаціонального спілкування є російська. Тому в СРСР відсутній ґрунт для національних конфліктів. З цього приводу було навіть введено орден Дружби народів. Проте ситуація з побутовою русифікацією у Львові почала загострюватися з другої половини 70-х років, зокрема після виголошення першим секретарем КПУ Володимиром Щербицьким доповіді на XXV з'їзді Компартії України (1976 р.) російською мовою, що стало сигналом для витіснення української з державних установ, навчальних закладів, повсякденного вжитку. Старі й нові готелі перетворилися на «гостинниці» «Россия», «Днепр», «Турист». Там не було жодного оголошення, вівіски, розпорядку, проспекту, адресної картки, газети чи

журналу українською мовою. Новозбудовані львівські кінотеатри називалися «Октябрь», «Орлёнок», медична установа на вулиці Радянської Конституції (нині Василя Симоненка) — «Детская поликлиника». На залізничному вокзалі транзитні міжнародні потяги супроводжували оголошеннями російською, польською, чеською, лишень не українською мовою. Міські залізничні квиткові каси перетворилися на «Железнодорожные билетные кассы», а поруч з'явилася «блинная» «У самовара». Неонові написи «Львівторгреклами» переконували придбати «львовский хрусталь, львовские телевизоры, львовские сладости». На «Світочі» знищили рулони обгорткового паперу з українськими написами, щоб перейти на російські. Газетні кіоски «Союздруку» перейменували на «Союзпечать», в них неможливо було придбати вітальні поштівки українською, натомість пропонувалися «С Новым годом!», «Поздравляю!», «С днем рождения!». Подібне спостерігалось на кожному кроці: в магазині — «Вас обслуживает продавец», а поруч на стіні — «Книга жалоб и предложений», у трамваях і тролейбусах — «Незакомпостированные талоны недействительны», в майстернях — «Производим мелкий ремонт обуви». З'явилися «Дома образцового быта», «Расчетные книжки за единые коммунальные услуги».

Таким чином, на кінець сімдесятих років посилено готували впровадження в життя «нової історичної спільності — радянського народу» — національно знеособленого народонаселення з російським шовіністичним душком.

Письменник Юрій Андрухович дає непогану квінтесенцію сутності радянського Львова: «У радянські часи європейськість Львова нарівні з прибалтійськими столицями виглядала наче шматочок Заходу, закритого, забороненого, але такого бажаного для радянської людини. Навіть міфологічний імідж осинового гнізда українського націоналізму додавав місту особливого шарму. Відчуття властивого лідерства породило особливу львівську зверхність щодо інших міст СРСР. У Львові найкраще вдягалися (з балки), мешкали у несовкових будинках (люксах), слухали й колекціонували найкращу музику і вільно дивилися у своїх телевизорах закордонне польське телебачення. Наприкінці 70-х сформувалася своєрідна внутрішня солідарність мешканців Львова, незалежно від їхньої мовно-національної ідентичності, хоча всіляких конфліктних ліній між ними було досить...»

Роки 1980-і

У вісімдесяті роки львів'яни відчували перші ознаки перевтоми радянської економіки. Якщо у 1981 ціни підвищували насамперед на предмети розкоші — порцеляну, кристаль, килими, хутро, золото, та й бензин знову подорожчав удвічі, а тютюн — з 30 до 50 коп., то в 1989 році настав тотальний дефіцит усього. Тоді зникли предмети першої необхідності — мило, пральні порошки, крупи, макарони. У магазині «Океан» на всіх полицях стояла лише морська капуста, а з талонами на цукор прийшла тотальна талонізація.

У вісімдесятих перед Пасхою у продажу з'явився так званий святковий хліб і кекс «весняний» у вигляді паски — держава вирішила, що хоч вона й атеїстична, але чому б не заробити на релігійних почуттях львів'ян. Тим більше, що хліб був смачним і цілком пасував до великоднього столу. Разом із тим, кожна господиня й так пекла паску вдома. А от кошик із паскою далеко не всі наважувались відкрито нести вулицею до церкви, тому обережні люди ховали його у пластиковий кульок або торбинку. Для боротьби з «релігійними забобонами» радянська влада придумала проводити на Великдень недільники для учнів і студентів. Вони

були обов'язковими для всіх — у ці дні прибирали вулиці і територію поблизу навчальних закладів. Але до середини вісімдесятих радянська атеїстична пропаганда дещо ослабла, і недільники знову стали суботниками.

Тим не менш, ідеологічний тиск був ще дуже сильним. У радянському Львові не лише українці мусили вести подвійне життя. Було чітко окреслено, що і де можна говорити. Ходити до церкви учням і студентам було небезпечно, бо біля храму стояли чергові вчителі і записували, кого із учнів там помітили. На Різд-

во чи Великдень учням заборонялося вдягати краще вбрання, щоб ніщо не нагадувало про свято. Вірним під час Служби Божої не дозволялося виходити за межі церкви, наприклад, святити на подвір'ї паски або воду на Водохреща, як це роблять тепер. Не можна було ходити з колядками, з вертепами, але все одно люди ходили й колядували.

У 1980 році після московської Олімпіади у продажу з'являються пепсі-кола і фанта, а також соки у пакетах (упаковка тетрапак). На машинах з'являються нові, білого кольору, номери автомобілів з чорними цифрами (досі було навпаки). У 1980 році дублянки стають найпрестижнішим зимовим одягом. Часто ціла родина складала гроші для купівлі комусь одному дублянки, бо вона коштувала 600–1000 рублів (середньомісячна зарплата становила близько 150 рублів). Поширюється мода на золоті речі — жінки зазвичай мають по кілька золотих прикрас, а чоловіки — принаймні перстень-печатку. В цей же час виникла мода на російський рок — її започаткувала «Машина Времени». Записи музикантів, як свого часу і Владіміра Висоцького, переписували з касети на касету, бо офіційні грамплатівки групи вийшли аж наприкінці вісімдесятих. Серед любителів музики сенсацією став показ на польському телебаченні західного документального серіалу «Історія популярної музики» — люди їхали часом в інший кінець міста, до знайомих, в кого була антена на

зникають, а культовий бренд 70–80-х років, розкішне кишинівське «Margibogo» за 2 рублі, лишається елітарною ознакою і символом красивого життя, як, скажімо, фірмові джинси «Levi's». Натомість 1981 року на зміну звиклим болгарським і кубинським ароматизованим сигаретам «Kim» і «Visant» або з сигарним тютюном «Ligeros» (смерть під парусом) у продажу з'явилися фінські «Pall Mall», «Salem», «Winston», «Camel» — за 1 руб. пачка. Але ще довго прості смертні курили жахливої якості дорогий «Космос» за 70 коп. і популярні у соціальних низах «робітничо-селянські» сигарети без фільтра («Аврора» і «Верховина»), які майже завжди були мокрими, тож їх перед вживанням треба було підсушувати на батареї. З початку 80-х надійшла у продаж і нова горілка — «Русская» за 5.30.

У 1981 з'явилася мода на джинси-банани і паласи — у квартирах тепер не було видно підлоги. Разом із тим, паласи виглядали більш європейському, аніж набридлі обивательські килими.

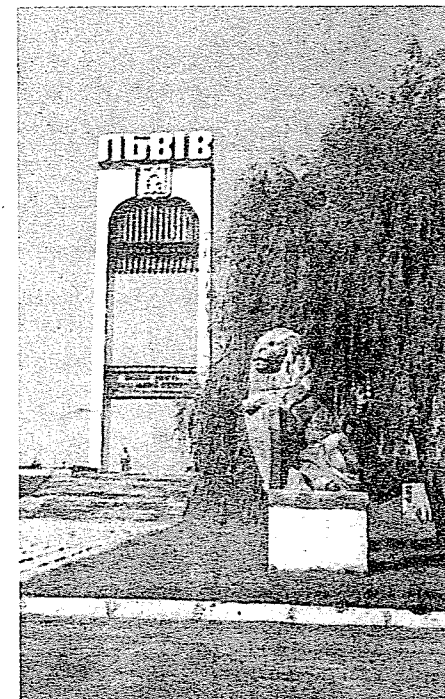
Від 1981 року директорською машиною стає децю вдосконалена «Волга» ГАЗ 31-02. Підвищення пенсії (тепер мінімальна становила 20 рублів), збільшили до одного року декретну відпустку після пологів. 1 квітня вперше ввели літній час, коли стрілки годинників переводили на годину вперед. Але ще два роки була плутанина і запізнення на роботу, коли люди забували переводити час в ніч із суботи на неділю.

24 січня 1981 було заселено перші будинки у новому житловому масиві Сихів. 18 травня 1981 відкрився перший і єдиний в СРСР Музей зброї в міському Арсеналі. У серпні 1982 почала працювати нова лікарня швидкої допомоги в районі вулиці Топольної. Загалом у вісімдесяті роки у Львові збудували вісім лікарень і відділень та 11 поліклінік. 30 грудня 1982 при виїзді з міста на Київському шосе з'явився пам'ятний знак на честь

Польщу, щоби побачити вперше у житті «Бітлз», Джиммі Хендрікса чи Еріка Клептона.

Вісімдесяті роки у певному сенсі були знаковими для курців. Легендарні, досить якісні радянсько-американські сигарети «Союз-Аполлон», випущені 1975 року спільно з фірмою «Філіпп-Моріс» за 1 руб. 50 коп., поступово

возз'єднання західноукраїнських земель з Україною в СРСР — відомий в народі під назвою «гільйотина». Того ж 1982 року збудували Палац культури і техніки заводу ЛОРТА на Патона-Ряшівській (в народі «Наутилус») і магазин «Океан» на Володимира Великого. У лютому 1983 відкрито готель «Дністер», його ресторан став однією із найпрестижніших «точок» львів'ян. У листопаді 1983 завершилася реконструкція Оперного театру, але поціновувачі музики нарікали, що акустика в залі вже не та. У жовтні 1984 відкрився новий Палац піонерів і школярів на Погулянці (тепер Центр творчості дітей та юнацтва Галичини). 1985 року розпочав роботу Будинки меблів на Любінській, 1986 року відкрився Палац ігрових видів спорту «Спартак» на Мельника і кінотеатр імені Довженка на Сихові.

1985 року сталася справжня революція у чоловічому голінні: з'явилися станки зі змінними запасками (здебільшого голландські «Shick» за 12 руб. 50 коп. за ніжку і 5 руб. за запаску з п'яти лез). У 1986 році після чорнобильської катастрофи в аптеках Львова дефіцитом став йод. З'явилися «чорнобильці» — ті, хто постраждав від катастрофи або переселився із заражених територій, зокрема до Львова. А згодом цей термін почали застосовувати до тих, хто брав участь у ліквідації наслідків катастрофи. У 1987 році з'явилися малолітражні автомобілі «Ока» і «Таврія». А головне — з цього ж року почалася легалізація бізнесу в СРСР.

Досить цікавим у Львові був період «андроповщини» 1983–1984 років, коли людей в робочий час міліція затримувала у театрах, кінотеатрах, кафе, ресторанах, у виставкових залах і навіть просто на вулиці, вимагаючи пояснень, що вони тут роблять в той час, коли країна напружено працює, аби наблизити радянський народ до комунізму. Прогульників карали позбавленням премій. Сутністю цієї кампанії боротьби з неробами було не стимулювання до праці, а лише вимога перебувати «для галочки» на робочому місці, навіть нічого не роблячи.

львівські магазини і забігайлівки, де продавали алкоголь, перепрофільовували на книгарні.

Кампанія боротьби з алкоголізмом тільки поглибила вже існуючі труднощі. Проте її соціально-психологічні наслідки виявилися неочікувано тяжкими для суспільства, яке звикло супроводжувати вживанням алкогольних напоїв переважну більшість побутових подій, починаючи від народження дитини і закінчуючи поминками. Щоб придбати горілку, люди прокидалися серед ночі й ставали у кілометрові черги. У цих чергах «незлим, тихим словом» згадували реформаторську команду Горбачова.

У 1985–1986 роках парткоми і виконкоми рад кидалися на алкоголізм з відкритим забралом, а преса детально висвітлювала всі деталі боротьби з пияцтвом. На добровільно-примусових «безалкогольних» весіллях горілку для конспірації наливали з чайників. У 1987 році натхненники кампанії почали потихеньку її згортати, а в 1988 — про неї вже ніхто не згадував. Після відновлення вільного продажу державної горілки споживання самогону зменшилося ненабагато, бо самогонники не бажали втрачати прибуток, до якого вже звикли: врешті самогонка завжди була дешевшою від державної горілки.

Про загальні збитки від антиалкогольної кампанії повідомив, виступаючи у Верховній Раді СРСР 17 червня 1991 року, прем'єр-міністр В. Павлов — 200 мільярдів рублів.

Незабаром, після приходу до влади Горбачова у 1985 році, почалася так звана «перестройка», яка ознаменувала початок руйнування Радянського Союзу. 16 травня 1985 в СРСР розгорнулася антиалкогольна кампанія під гаслом: «Тверезість — норма життя», а результатом кампанії стали дикі черги за горілкою, спекуляція і самогоноваріння. Вперше в СРСР наркоманія виросла до рівня серйозної соціальної проблеми. Поширилося вживання спиртмістких рідин технічного призначення, що призводило до численних випадків отруєнь, нерідко зі смертельними наслідками. З магазинів зникли цукор, цукерки, томатна паста — сировина для самогону. Того року досить часто

Одним із наслідків системної економічної кризи в СРСР стало зростання тіньової економіки. Від травня 1986 року розпочалася кампанія боротьби з нею під гаслом викорінення «нетрудових доходів». Переслідувалися люди, які бажали щось заробити, пропонуючи свої послуги, зокрема з ремонту житла. Міліціонери полювали на бабусь у переходах, що продавали квіти. Профспілкові комісії обмірювали дачні будиночки, примушуючи їх власників демонтувати стіни, якщо площа перевищувала встановлені нормативи. На той час ще більше активізувалися цеховики, які штампували все підряд: шили сорочки, взуття, виготовляли сувеніри, варили яблучне пюре — це була так звана «епоха до китайських товарів» і можливість прокручувати тіньові гроші.

Та через півроку, у листопаді 1986-го, Верховна Рада СРСР прийняла закон «Про індивідуальну трудову діяльність», що започаткував стрімке формування підприємницького прошарку населення. Вміло обходячи різноманітні бюрократичні перепони, підприємці користали з неперворотності державних структур і успішно конкурували з ними, особливо у сфері послуг.

У травні 1988 року було прийнято закон «Про кооперацію». Він доповнював і розвивав норми закону «Про індивідуальну трудову діяльність». Адже кооперативи стали прикриттям приватника, якого не дозволяла визнавати ідеологія. Рамки легального приватного сектору, який сформувався під впливом цих двох законів, обмежувалися трьома десятками видів виробництва товарів і послуг. Доходи тих, хто бажав заснувати свій бізнес, обкладалися величезним податком (65 відсотків). Однак це не стало на перешкоді у змаганні з державними чиновниками: приватний підприємець здебільшого перемагав. Власне, мало хто з чиновників не бажав бути переможеним, корумпованість апарату зашкалювала.

Кооперативи відкривалися, головним чином, без звернення до банківських кредитів. По-перше, система кредитування була нерозвинутою. По-друге, в рамках кооперативного сектору, що народжувався, «відмивалися» капітали тіньової економіки.

Майже 60 відсотків кооперативів працювали у сфері громадського харчування. Для радянських громадян, які не знали ринкових відносин, кооперативи стали школою підприємництва.

У вісімдесяті у Львові почалася епоха «лохотронів», і започаткували її наперсточники. Вони з'явилися у 1985 році там, де були найбільші скупчення людей, — на залізничному вокзалі, автомобільному базарі на вулиці Хабаровській (Калнишевського), у автоцентрі «Львів-Лада» на вулиці Першого травня (Городоцькій), в районі скупки за Оперним театром. Столик наперсточників називався «станком». На ньому працював «нижній», який був найбільшим професіоналом, йому допомагали троє або четверо «верхніх», які заманювали людей, створювали ажіотаж, а у разі потреби відводили вбік невдоволених програшем, це називалося «стояти на відводі». Занадто обуреному давали зрозуміти, що якщо він не замовкне, то його змусять це зробити.

З міліцією завжди була домовленість: наперсточникам давали півгодини на роботу, а потім вони мали негайно зникнути з цього місця. «Наперстки» до Львова привезли кавказці і азербайджанці, вони були першими вчителями львівських наперсточників. Бум «наперстків» припав на 1986 рік, коли за півгодини заробляли по 3–5 тисяч рублів — люди програвали всі гроші, навіть віддавали обручки. Зоряний час наперсточників закінчився у 1990 році.

У вісімдесяті роки дедалі більшої популярності набував культуризм, яким почали захоплюватись ще з початку 70-х, потім його назвали атлетизмом, щоб не надавати цьому терміну західного буржуазного відтінку. Перші змагання з атлетичної гімнастики, з триборства у Львові провели у 1982 році. Найвідомішими грандами культуризму у місті були Василь Безпаленко і Володимир Богданов. Культуристи, борці і боксери у ті часи здебільшого мали тісні зв'язки з кримінальним світом.

Кримінальний світ 80-х до часів «перестройки» продовжував традиції сімдесятих. Райони жили своїм власним життям. «Рогатка» була окремим робітничим районом, там все було побудовано на бартері — один ніс горілку, інший м'ясо, бо близько і лікєро-горілчаній, і м'ясокомбінат. Там можна

було вижити, навіть не дістаючи зарплати. Цей район воював з Малеховом. 1983 року «старшак» з району одружився і не мав де справити весілля, тому вирішили зробити це в Малехові. Там сталася бійка з місцевими, і весілля було зірване. Тоді всі старшаки «Бомби» зібралися на допомогу трьома чи чотирма ЛІАЗами (їх ще називали стодолами). Поїхали туди на «гонки», і за пару годин розігнали весь Малехів під час якоїсь дискотеки.

«Бомба» й надалі досить часто ворогувала з Привокзальною і Левандівкою. Коли були танці в «Міліції», то справа сидів Центр, а зліва — Привокзальна. Танцюючи, ніхто не мав права зайти на чужу територію, а якщо таке траплялося, то порушника били не в залі, а після танців. Або ж коли він виходив у туалет, за ним ішли двоє-троє й могли нам'яти боки, щоб показати, хто тут господар. Танці в «Міліції» досить часто закінчувалися такими сутічками.

Бійки між районами починались, якщо когось образили на чужій території. Тоді хлопці заходили в район, не давали противнику зібратись до купи, і били всіх, хто потрапляв під руку. В кожному районі були місця, де завжди стояли місцеві хлопці. Тому коли йшли гнати район, то старалися зненацька захопити ці точки, вупити і швидко піти.

У вісімдесятих роках, коли, наприклад, хлопець на Науковій проводжав дівчину, його не чіпали. А от коли повертався назад — тоді його зупиняли і по «базару» визначали, що він за один, кого знає, чи хтось «підпишеться» за нього. Коли дівчину проводжав хлопець з чужого району, то через неї переказували, що потрібно «прописатись» (виставити декілька пляшок вина) — щоб він підійшов до пацанів. Схожі традиції «прописування кавалерів» існували і у підльвівських селах.

Хлопці навіть стояли на вулиці і словесно вправлялися, як поводитися у чужому районі. Коли ти на словах нормально «відбився», все закінчувалось спокійно — можна було купити пляшку «чорнила», і все було гаразд. Ніхто тоді жорстоко не бив — могли вдарити, кров пусти-

ленка — були свої тусовки. Високий Замок верхній був окремо від Ужгородської, «Угол» був на вулиці Вічевій, і там збиралися старшаки, як-от Куций, якого потім застрелили на вулиці Сніжній. Він працював продавцем, а насправді був великим авторитетом у кримінальному світі. Цікаво, що біля церкви Марії Сніжної збиралися молоді поляки.

На площі Данила Галицького мешкав сильний авторитет. Його помешкання було навпроти туалетів, а мама працювала там прибиральницею. Він один легко розганяв трьох із ножами. Звали його Ігор Заходило, і навіть Завіня, який поставив станок на наперстки у дворі монастиря Бенедиктинок, де тепер школа Св. Софії, побоювався його, бо той стріляв, не роздумуючи. Міліція у цьому районі не втручалася у розбірки, ходила тільки на скупку — отримати свою «долю» і одразу йшла звідти — все було куплене, місце міліціонера на цій дільниці отримати було важко.

Мовою спілкування у кримінальному світі була російська. У Львові тоді взагалі було модно розмовляти російською. Вперше хулігани стали говорити українською на «Трофейці» (парк поблизу Порохової вежі на вулиці Підвальной). Там «старшаки» Штраус, Тканя, Яшка, Боя розмовляли українською вже на початку вісімдесятих. Серед авторитетів кримінального світу українську мову на «стрілаках» започаткував Завіня.

Біля Винниківського базару на Личаківській збиралися «гайові» (назва від Шевченківського гаю). Так само, як і пацани з вулиці майора Бугрова (Кордуби), вони мали славу дуже «нарваних», і з ними краще було не зв'язуватись. Пекарська займалася боксом — Кардаш, Меліхан. На Підвальной був зал боротьби, на площі Ринок — клуб боксу. У Центрі на Краківській теж був спортивний майданчик, де щонеділі грали в

ти, принизити — «защпівувати», але жорстокі бійки, вже з використанням металевих куль, биток, ланцюгів, почалися пізніше.

Роксовики були найбільш згуртовані, бо мали спортзал «Локомотив» і купу спортивних секцій. Серед тієї молоді виростили яскраві особистості, і на середину вісімдесятих там була дуже міцна компанія, яка могла протистояти Центру. Найвідоміші роксовики — Завіня, Птенец, Ромко Глухий, Хімік, Рокеро.

На Коперника, Краківській, площі Ринок, «Трофейці», Коро-

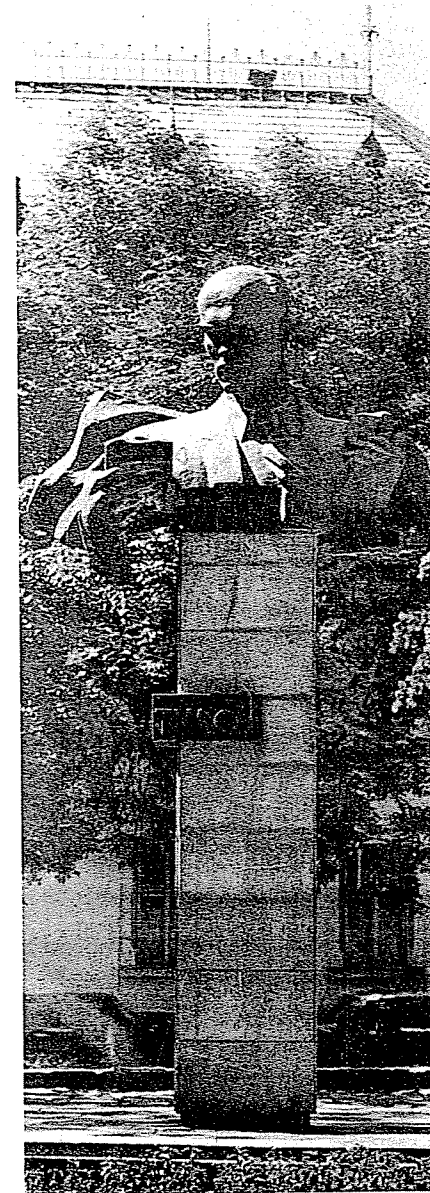
футбол. Тоді хлопців об'єднували гра в футбол, гітара, карти, вино. Гоп-стоп, тобто грабунок здебільшого своїх однолітків на вулиці серед білого дня, на той час був у пошані, і зробити це в чужому районі вважалося високим класом.

На початку 80-х, коли з'явилися валютні бари і ресторан у готелі «Дністер», біля «Жоржа» стояв валютчик Червонець, у подальшому відомий український політик. У ресторані на Високому Замку відбувалися «сходняки» кримінальних авторитетів з цілого СРСР. Сюди приїжджали злодії в законі з усієї країни і старі кишенькові злодії. Досвідчений кишеньковий злодій тих часів заходив у трамвай і, як на рентгені, бачив, скільки у кого грошей в кишені, помиляючись на 2-3 рублі — не більше.

Коли почалася епоха рекету і наперсточників, то райони Львова перемішались, бо головним став бізнес. Відтоді поняття території і двору почали нівелюватись. Головні прибуткові місця, як-от Краківський базар, кримінальні угруповання ділили за домовленістю.

Від вересня 1987 року Львів святкує День міста. Нарешті митцям і ремісникам дали можливість широко демонструвати і самим продавати власні роботи. Незабаром для них створили ярмарок «Вернісаж» біля театру Марії Заньковецької. Там же в кінці вісімдесятих на стіні будинку ще демонструвалися фільми, і львів'яни, гуляючи увечері, могли зайти сюди, щоб переглянути якусь кінокартину.

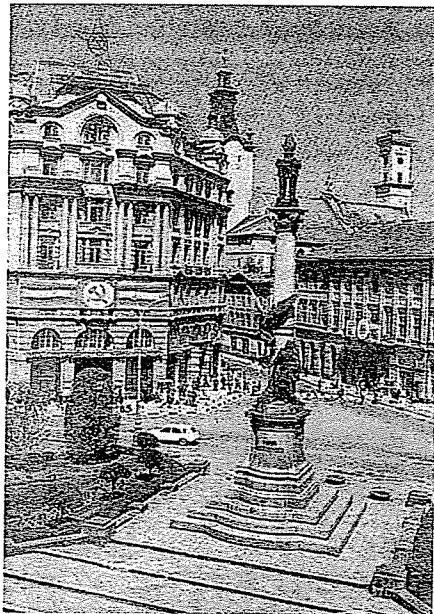
1987 рік багато в чому став переломним — на хвилі гласності починають говорити про неформальні

об'єднання молоді, наркоманію і проституцію. Раніше вважалося, що нічого подібного в нашій країні немає. Демократію запроваджують згори, працівники починають обирати керівників підприємств.

У 1987 найпопулярнішими стають московські телевізійні програми «Взгляд», «Прожектор перестройки» і «До и после полуночи», де показують сторони життя, про які раніше говорили хіба що на кухні, і то пошепки. Жодної цікавої української телепрограми немає. Люди з цікавістю дивляться телемости СРСР — США, а в кінотеатрах — аншлаги на сеансах кінофільмів «Маленька Віра» і «Асса». Тоді ж у багатьох з'являються відеоманіфони, а відеосалони пропонують еротичну — левову частку свого репертуару. Перший у Львові відеоманіфон у громадському місці з'явився у барі «Вежа» в Стрийському парку 1981 року.

Цього року в моді рожеві й салаткові кольори, одяг на кнопках, штани «банани». У продажу з'являється і моментально стає дефіцитом журнал викройок «Бурда-моден». Зі середини вісімдесятих чоловіки чимраз більше надають перевагу спортивному одягу, а молодь практично відмовилась від костюмів, залишивши їх тільки на випадки урочистостей. Чоловіки носять зелені широкі турецькі штани і штани з виточкою — ремінісценцію 50-х років. Туфлі і черевики поступаються кросівкам. Лижні шапки витісняють шапки-ушанки. Входить у моду довгий в'язаний шарф. Настає бум шкіряного одягу — спочатку шийють шкіряні кашкети, потім куртки, плащі. Шкіру купують приватно, часто крадену зі шкіряного заводу. Жінки носять колготи у сіточку, кольорові лосини, вовняні гетри і зимові шапки-труби. Модними стають годинники у вигляді пластмасового браслета, а чоловіки носять електронні годинники, які з'явилися ще наприкінці 70-х і коштували 70–120 рублів (на Заході їх ціна дорівнювала ціні горнятка кави), їх привозили здебільшого наші солдати з Афганістану. Минуло принаймні декілька років, поки люди переконалися, що механічні годинники набагато вигідніші і престижніші, але данину моді на електронні цяцьки радянські громадяни сплатили сповна дзвінкою

монетою. В моду входять чоловічі зачіски з коротким волоссям спереду і довгим ззаду.

Тоді ж, коли в торгівлі з'явилися імпортований спортивний одяг, лижі, черевики і окуляри, стало модно захоплюватися гірськолижним спортом. Американська акторка Джейн Фонда започаткувала моду на аеробіку, нею займаються у спортзалах, на телебаченні з'являються програми аеробіки (як тоді жартували, «для самотніх чоловіків»).

Під кінець 80-х повсюдно стають модними сауни (фінські лазні).

1988 рік приніс моду на «Ласковий май» — найуспішніший комерційний проект радянської естради. Відтоді відсутність вокальних даних і музичного професіоналізму не заважає досягти слави представникам радянської і пострадянської естради.

Повною протилежністю такого стилю музики стала львівська рок-група «Брати Гадюкіни» — знакове явище усієї української музичної культури кінця вісімдесятих — початку 90-х років. Під зовнішньою оболонкою «стьобу з рагуля» в музиці і текстах пісень гурту вирувала потужна ідея українського національного відродження. Записи гурту звучали тоді на кожному кроці, а львівські концертні і спортивні зали кінця 80-х завжди були переповнені, коли там виступали «Брати Гадюкіни» разом зі «сестричкою Вікою».

Суттєвим проявом свободи у кінці 80-х стало полегшення умов користування копіювальними приладами — зняти ксерокопію вже можна без спеціального дозволу. Досі в установах, які мали дозвіл на користування копіювальною технікою, працівники нелегально робили копії для власних потреб, родичів і друзів. Від назви копіювальної машини «Ера» виник термін «пересрити» документи або книги (зробити їх ксерокопію).

У 1988 році Верховна Рада СРСР приймає Указ про заходи з профілактики зараження вірусом СНІД. Першою смертельною жертвою в

СРСР стала 29-річна лєнінградка. Перелякані працівники перукарень відмовляються голити клієнтів і робити манікюр.

Цього ж року з'являється рекет і охорона кооперативів та офісів. Ліквідується торгівля на чеки «Зовнішпосилторгу» — магазини «Бєрізка».

1989 рік приніс скасування чеків на товари, у побут входить чай у пакетиках, мода на «варені» джинси і джинси «піраміда». З Польщі везуть пластикові пляшки, які стають надзвичайно популярними. У 1989 році на екрани виходить перший бразильський телесеріал — «Рабиня Ізаура», і у дачників з'являється новий термін — «фазенда». Героями телеекранів стають психотерапевти Кашпіровський і Чумак. Вперше на радянському телебаченні з'являється реклама. Виходить в ефір суперпопулярна лєнінградська інформаційно-розважальна програма «600 секунд» відомого журналіста Олександра Нєвзорова.

5 червня 1981 у Львові відкрився маршрут №16 від кінцевої зупинки тролєйбуса № 11 до туберкульозної лікарні і міського Сихівського кладовища. У 1981 році відкрився маршрут № 17, який з'єднав житловий район вулиці Наукової з Новим Львовом, однак восени 1984 його закрили через малу завантаженість пасажирами. З 10 грудня 1982 року на 5,7 км продовжено лінію Стрийським шосе від зупинки «7-й кілометр» до нового автовокзалу для маршрутів № 3 і № 5. 1983 року Львовом курсувало 810 автобусів і близько 1000 легкових таксі. У 1984 році до Львова прибули нові чеські машини 14-Тр. Спочатку вони вийшли на 1-й маршрут, потім витіснили майже всі старі тролєйбуси. Цього ж року змінили схему руху маршруту № 10: від вулиці Жешувської (Ряшівської) через вулицю Кульпарківську і Терешкової (Виговського) замість Любінської.

У 1988 році знову пустили маршрут № 14, тепер вже вулицями Терешкової — Сталінградської битви (Антоновича), а назад вулицею Тургєнева (Героїв УПА) — О. Нєвського (Шептицького) — Миру (С. Бандери).

У 1989 році завершилося будівництво нової тролєйбусної лінії на Левандівку довжиною 6,8 км. Це стало можливим завдяки спорудженню нового широкого моста і автомобільної розв'язки. Маршрут пролягав траєктою площа Кропивницького — вулиці 1 Травня (Городоцька) — Сяйво — Широка — Суботівська.

Від березня 1990 року скоротилася траса маршрутів №№ 9, 10, 12 в центрі — кінцевою для них стала зупинка «Університет» (досі вони розверталися через вулиці 17 вересня (Січових Стрільців) і Горького (Гнатюка) — на Міцкевича (Листопадового Чину)). На початку 90-х маршрут № 2 дещо скоротили в центрі — його кінцевою стала не площа Б. Хмельницького (Св. Юра), а зупинка вулиця Миру (С. Бандери). Маршрут № 12 пішов замість льотного поля на Левандівку, на вулицю Суботівську, і його кінце-

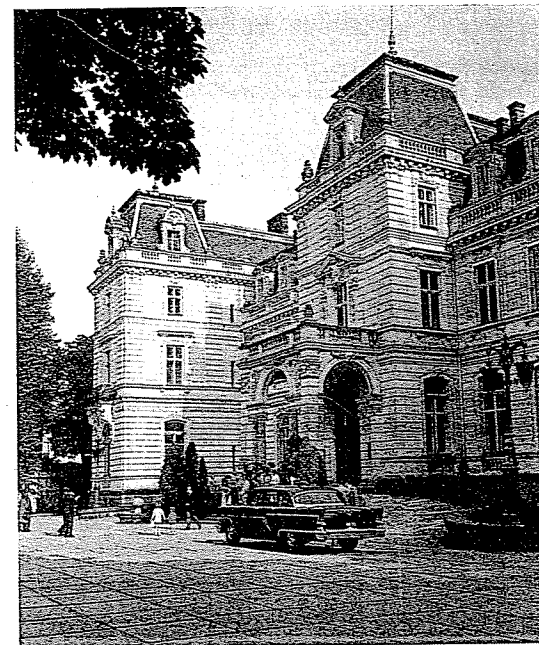
ва в центрі змістилася на вулицю Устияновича. До 90-х років змінили схему руху тролєйбусів у районі кінцевої зупинки на вулиці Шота Руставелі — тепер машини 1-го і 5-го маршрутів розверталися від центру не на Костомаєрова, а на Зелєній і площі Галана (Петрушевича).

У першій половині 80-х років трамваї маршрутів № 1 та № 4, ідучи від площі Митної, вже не заходили на кільце площа Возз'єднання — площа Галицька — вулиця Ватутіна (Князя Романа), і аж до початку 90-х воно використовувалося лише зрідка.

У вересні 1988 року на півтора кілометра продовжили лінію маршруту № 7 уздовж вулиці Дундича (Вахнянина) — від розворотного трикутника на стику вулиць Маяковського (Левицького) та Мєчнікова до Центру творчості дітей та юнацтва Галичини на Погулянці. Разом із новими лініями загальна довжина трамвайної мережі збільшилася в 1987–1988 роках з 67,7 до 76,4 км.

На початку квітня 1989 року трамвайний маршрут № 3 продовжили до вулиці Калініна (Замарстинівської), а колишнім маршрутом № 3 вулиця Боженка (Княгині Ольги) — вулиця 30-річчя Перемоги (Мушака) у години «пік» почали курсувати вагони нового маршруту № 5. Однак, дещо пізніше, через малу потужність тягових підстанцій у районі вулиці Підвальної маршрут № 3 довелося скоротити до площі Галицької.

Важкі наслідки спричинила авіакатастрофа 3 березня 1985 року. Того дня зі

Львова до Москви вилетів військово-транспортний літак АН-26. Його пасажирами було високе керівництво військово-повітряних сил Прикарпатського військового округу. Одним із пілотів був син космонавта В. Биковського. Коли АН-26 злетів зі Скнилівського летовища, до Львова наближався рейсовий літак Ту-134А з Таллінна. У небі між Львовом та Золочевом, у районі Глинян, на висоті 3900 метрів літаки зіштовхнулися. Усі, хто був на борту обох літаків, загинули. Разом з усіма загинув і відомий львівський графік Олександр Аксінін.

Наприкінці вісімдесятих Львів став центром національного відродження України. На день міста Львова 20 вересня 1987 року 30 молодих людей вийшли у центрі міста на відкритий протест проти радянської системи. Серед них був відомий хіпі-правозахисник Алік Олісевич. Мітингувальники несли транспаранти, гасла яких вимагали демократизації суспільства. Саме тоді й виникла правозахисна група «Довіра», до якої належали пацифісти і передова студентська молодь. В'ячеслав Чорновіл саме вийшов із в'язниці і познайомився з учасниками «Довіри». До Львова повернулися з таборів і заслання Михайло Горинь з братом Богданом, Іван Гель, подружжя Ігор та Ірина Калинці, які негайно відновили опозиційну діяльність. Згодом у Львові виник демократичний фронт, який потім переріс у Народний Рух, від 1988 року діяла Українська Гельсінська Спілка. Групу Міжнародної Амністії створили Мирослав Маринович і Олесь Пограничний у 1991 році в Дрогобичі, а згодом таку ж групу Алік Олісевич створив у Львові.

16 жовтня 1987 року у Львові було засноване культурологічне молодіжне «Товариство Лева». Воно починало з «невинної» діяльності — впорядкування могил українських культурно-громадських діячів, сприяння відродженню гончарного промислу Гавареччини, відновлення різдвяних вертепів, гаївок, екологічні проекти. Проте, сам факт існування неформального, тобто не підпорядкованого партії та комсомолу молодіжного товариства був неприпустимим для партійного керівництва. За «Товариством Лева» встановили прискіпливий нагляд. Однак постійні конфлікти з владою лише сприяли політизації товариства, яке стало центром притягання опозиційно налаштованих молодих людей.

До 1988 року комуністична влада намагалася загнати визвольний рух у резервацію: українським національним силам дозволяли збиратися на мітинги лише на стадіоні «Дружба» («Україна»). 13 червня 1988 року у Львові відбувся перший несанкціонований мітинг біля пам'ятника Франкові. Він став стихійним протестом львівської інтелігенції проти заборони секретарем міськкому КПРС Адамом Мартинюком зборів «Товариства шанувальників рідної мови». Влада виявилась не готовою до рішучих дій, тому мітинг не розігнали і нікого не заарештували. Так

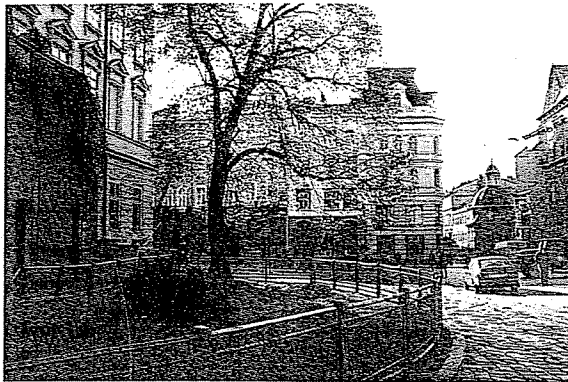
почалися «десять днів, що сколихнули Львів» — серія мітингів, які стали початком великих національних та суспільних зрушень в Україні. У серпні деяких організаторів та учасників мітингів заарештували, але швидко звільнили — часи вже були не ті. Протягом 1988–1989 років спецпідрозділи міліції не раз брутально били просто на вулиці учасників демократичних мітингів.

1 грудня 1988 року ЦК КПРС визнав свою поразку в нав'язуванні насильницької цензури, і у Львові припинили діяльність глушилок, що працювали з шістдесятих років на пагорбі біля Святоюрського собору, створюючи потужними генераторами шуми на частотах мовлення «Голосу Америки», «Bi-Bi-Ci», «Радіо Свобода», «Радіо Канада», «Радіо Ватикану» тощо.

Зі Львова почалося відродження національної символіки. 26 квітня 1989 року на мітингу з нагоди третьої річниці Чорнобильської катастрофи було піднято синьо-жовтий прапор. А через п'ять днів кілька сотень львів'ян із національними прапорами, прорвавшись через міліцейські кордони, вклинилися між колонами офіційної першотравневої демонстрації і пройшли повз трибуну, на якій стояло спантелічене партійне керівництво області. Відтоді національна символіка стала поширюватися в усій Україні. А в день смерті знаменитого правозахисника академіка Сахарова на львівській Клумбі єдиний раз приспустили прапор України.

У серпні 1987 року група греко-католицьких священників, ченців і мирян на чолі з єпископом Павлом Василюком оголосила про свій вихід з підпілля. Найбільша за всі часи СРСР стотисячна демонстрація 17 вересня 1989 року, у день 50-річчя введення радянських військ на терени Західної України, виступила з вимогою легалізації та реабілітації УГКЦ. У деяких парафіях вірні заявляли про вихід із православ'я. Коли ж почалася реєстрація греко-католицьких парафій, виникли проблеми з церковним майном. Річ у тім, що у повоєнний період православна церква не будувала нових храмів (до 1946 року у Львові була тільки одна православна церква). Натомість католики східного обряду утратили все майно. Та вже в перші роки легалізації УГКЦ пережила бурхливий ріст. Чимало громад, які у 1988–1989

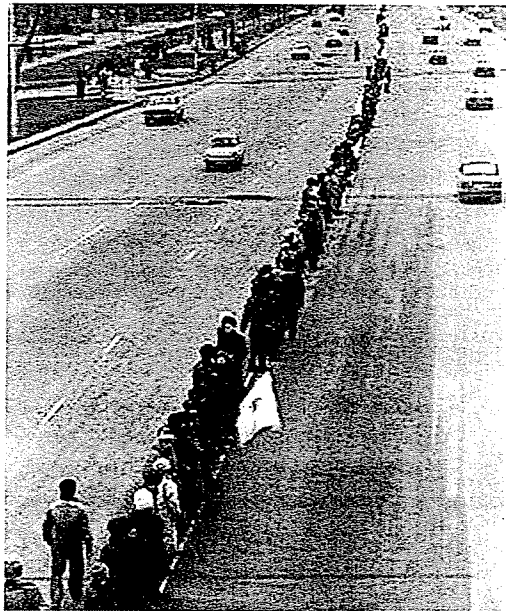
роках були зареєстровані як православні, за рік-два змінили конфесійну приналежність. У Львові їхня кількість зросла до 49 у 2000 році.

Втративши значну кількість парафій, Українська православна церква все-таки не поспішала віддавати греко-католикам церковні споруди. Це зумовило хвилю міжкон-

фесійних конфліктів. Особливо запеклою була боротьба за собор Святого Юра, яку вирішила на користь греко-католиків спеціальна постанова Львівської обласної ради 4 травня 1990 року.

У кінці 80-х нарешті дозволили дзвонити у дзвони в церквах і костелах у неділю і на релігійні свята. Небувалого розмаху набувають вертепи на зимові свята, вони викликають потужний ентузіазм львів'ян, учасники вертепів грають сценки на злобу дня, торкаючись гострих політичних проблем. У церквах на Різдво починають ставити ялинки. Відновлюється традиція освячення води на Богоявлення Господнє на площі Ринок. На Пасху в обливаний понеділок відновлюється традиція обливання водою, яка тоді набула брутальних і навіть хуліганських рис. Хлопці з вікон обливають відрами з голови до ніг перехожих, особливо святково вбраних дівчат, вдіраються у трамваї й тролейбуси, обливаючи усіх підряд. У кінці 80-х — на початку 90-х розважливі люди намагаються взагалі не виходити до міста у Світлий Понеділок.

Протягом 1988–1989 років множилися осередки «неформальних» об'єднань. З'явилися історико-просвітницька організація «Меморіал» і Студентське

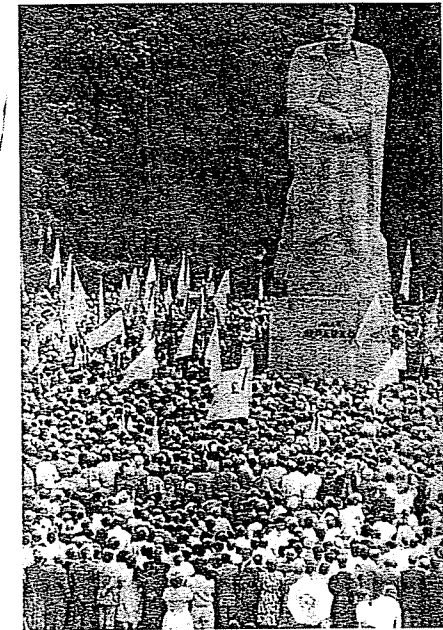

братство. 7 травня 1989 року було засновано одну з перших і наймасовішу в Україні Львівську організацію Народного Руху України, яку очолив професор фізики університету Орест Влох. Рух розгорнув широку організаційну та пропагандистську роботу. Апофеозом пробуджених національних почуттів став «живий ланцюг» 22 січня 1990 року на відзнаку річниці Акту Злуки ЗУНР і УНР (1919), що простягся від Івано-Франківська через Львів до Києва. У ньому, тримаючись за руки, під національними прапорами стояло, за різними підрахунками, від 400 тисяч до 3 мільйонів людей.

Перші в історії Радянського Союзу альтернативні вибори народних депутатів СРСР у березні-травні 1989 року спричинили новий сплеск політичної активності львів'ян. Щоправда, закон про вибори ще не був демократичним: кандидатів у депутати попередньо розглядали на окружних передвиборних зборах, які влада нерідко використовувала для відсіювання небажаних претендентів. Саме так вчинили у Львові з поетом Іваном Драчем, якого висунули десятки трудових колективів. Кандидатуру Драча провалили на окружних зборах, що викликало обурення мешканців міста і першу в Україні масову антирадянську демонстрацію. 21 березня тисячі людей пройшли повз обком і міськком КПУ, скандуючи: «Ганьба!». Незважаючи на явний і прихований опір влади, серед народних депутатів від Львівщини опинилися прихильники демократичних реформ — письменники Ростислав Братунь та Роман Федорів, професор університету Іван Вакарчук. Зате провалилися на виборах секретар обкому КПУ Яків Погребняк та інші партійні функціонери.

Очолені Рухом демократичні сили Львівщини перемогли на весняних виборах 1990 року до Верховної Ради УРСР. Львівщина стала єдиною областю країни, де в усіх 24 округах перемогли кандидати від опозиції. Масовим став вихід із компартії, проте більшість членів партії, просто припинивши сплату членських внесків, перестала брати участь у партійному житті.

Анекдотичними деталями запам'ятався мешканцям Львова візит до міста останнього правителя СРСР Михайла Горбачова у 1989 році.

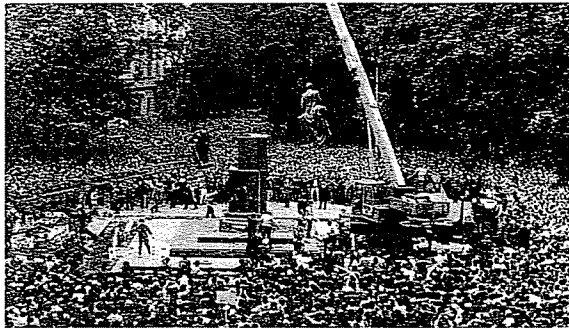

Виконуючи розпорядження місцевого начальства, комунальні служби позакопували у землю вздовж маршруту руху високоповажного кортежу зрізані ялинки без коріння. «Потьомкінські ялиночки» мали замаскувати від начальницького ока непривабливу львівську дійсність епохи розвинутого соціалізму. Львів'яни зауважили, що пофарбували величезний іржавий, декілька років не працюючий градусник, який висів на розі Коперника і проспекту Свободи. Осіб, які мали поспілкуватися з «мото-ром перестройки», вибирали заздалегідь: це були на сто відстків російськомовні члени родин місцевого партійного і військового начальства. Кожен отримав аркуш паперу з текстом, який мав вивчити напам'ять. Ретельно відібраний «народ» зігнали під пам'ятник Леніну, оточивши місце зустрічі генсека з «львів'янами» грубезним міліцейським кордоном. Чогось неочікуваного чи надзвичайного Горбачов у Львові не сказав. Утім, більшість львів'ян воліли просто подивитися на московського гостя, а не слухати генерального секретаря.

Роки 1990-і

14 вересня 1990 року у Львові під схвальні оплески й вигуки десятків тисяч людей демонтували пам'ятник Леніну на однойменному проспекті, який після цього став називатися проспектом Свободи. Під

основною монумента виявились могильні плити з одного зі знищених советами єврейських цвинтарів і плити з могил січових стрільців.

Праве крило Спілки незалежної української молоді влаштувало у Львові факельні походи і демонстрації, які, при-

наймні за формою, нагадували марші нацистських штурмовиків. Ці кадри маже двадцятирічної давнини донині часто й залюбки показують російські телеканали, видаючи їх за сучасність. Однак під час радянського путчу ГКЧП у серпні 1991 року мер Львова Василь Шпіцер жалівся, що ніхто з тих хлопців, які так сміливо вимахували запаленими смолоскипами, не прийшов підтримати демократичну українську владу і захистити її від зазіхань заколотників.

Справжнє захоплення викликало у Львові проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року. За незалежність на всеукраїнському референдумі 1 грудня проголосувало понад 90 відсотків громадян України (відсоток засвідчив, що побоюван-

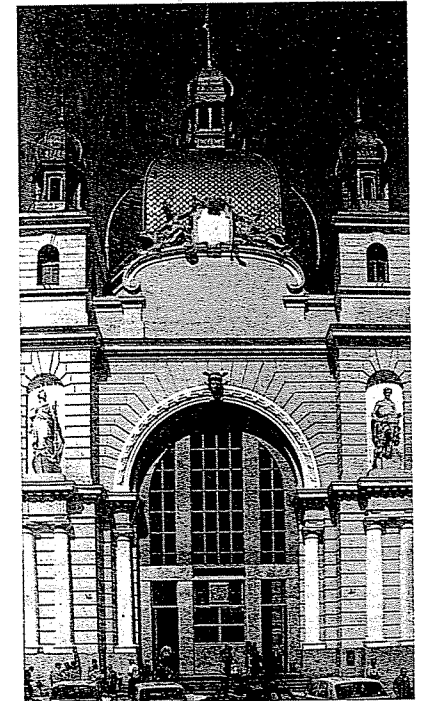

ня щодо голосування росіян, а тим паче російськомовного населення Львова, були марними).

Водночас із референдумом проводили і президентські вибори. На них переміг Леонід Кравчук, який донедавна був секретарем з ідеології ЦК Компартії України. За головного суперника Кравчука, лідера Народного Руху України В'ячеслава Чорновола проголосувала здебільшого Галичина, але цього виявилось недостатньо.

Того року влаштуватися на роботу було складно: всюди якщо не скорочення, то просто не приймають, вичікують... У березні у Львові відкрилося бюро працевлаштування. Роботи там не пропонували, але зі середини року набув чинності закон про соціальний захист. Тепер після трьох місяців виплат від підприємства були передбачені, хоча й у меншому розмірі, виплати від держави. У березні в місті з'явилися анкети для охочих працювати на Заході — вартістю від 4 до 40 крб. Їх можна було побачити в кожному газетному кіоску.

Один вид тогочасного дефіциту ніхто, мабуть, не міг спрогнозувати: дефіцит металевих грошей. Інколи покупцям говорили, що не дадуть хліба, якщо в них не буде дрібних. Тривало це майже місяць. Існувало дві гіпотези: за першою, люди, а особливо мафія, складають відрами дрібні, бо гряде реформа, а металеві гроші, мовляв, міняти не будуть (так було під час грошової реформи 1961 року, коли залишили в обігу старі одно- дво- і трикопійні монети), тож у їх власника вдесятеро виросте статок, за другою — кооператори роблять з металевих грошей ланцюжки. Уявлення про тогорічні методи «наближення до ринку» дає історія з популярними тоді місячними картками на проїзд у міському транспорті. 1 квітня власник картки хоче сісти в автобус, а від нього вимагають заплатити готівкою, бо ціни за проїзд піднялися (втричі!). На експресі (так називався автобус, який перевозив швидше, оскільки робив менше зупинок) картки стали недійсні. Вартість квитка у звичайному автобусі піднялася до 15 коп., в експресі — до нечуваних 20!

донині на подвір'ї житлового будинку на вулиці Льва, 2. Натомість споруджувалися нові пам'ятники: Тарасові Шевченкові (1992), Михайлові Грушевському (1994), жертвам тоталітарного комуністичного режиму (1997), з'явилася величезна кількість барельєфів діячів українського національного руху, на жаль, переважно низького художнього рівня.

Переїменовували й райони міста. Так, 11 жовтня 1991 року Ленінський район став Галицьким, 16 травня 1992 року Червоноармійський район перейменували на Личаківський, а 3 лютого 1993 року Радянський район став Франківським. 10 лютого 2000 року було створено Сихівський район, і відтоді у Львові 6 районів: 1. Галицький, 2. залізничний, 3. Личаківський, 4. Сихівський, 5. Франківський, 6. Шевченківський.

Упродовж 1990 і наступних трьох років у Львові перейменовували майже 600 (з 1242-х) вулиць — навіть корінним львів'янам важко було не заплутатись. Від 2 січня в Україні підвищено на 100% ставки й оклади бюджетникам, а також збільшено розмір пенсій. Це формально започаткувало інфляцію. (Студентські стипендії збільшили на 100% від дня виходу Постанови — з першого дня року). 1990 рік стає початком масового накопичення капіталу. Курс долара на чорному ринку підскочив до 21 рубля. 10 січня ввели так звані «купони багаторазового використання». Наприкінці лютого в продажу почали з'являтися дорогі товари, тож люди берегли кожен «купон», аби цей багаторічний дефіцит

Цього року у Львові вперше не відбулося жодного першотравневого заходу, попри те, що 1 Травня як державне свято в СРСР ніхто не скасовував.

24 серпня Верховна Рада проголосила Акт про незалежність України. Більшість депутатів щиро раділа — партократи просто перед телекамерами вітали демократів. У Львові, як і раніше, найпомітнішою ознакою змін стала заміна символів. З вулиць і площ міста, з фасадів будинків старанно усувалися символи радянської доби. Продовжувався демонтаж пам'ятників: слідом за Леніним настала черга Ярослава Галана, Миколи Кузнецова, танка, що слугував пам'ятником радянським солдатам — визволителям Львова від нацистів. Єдиний аматорський музей символів радянської епохи залишився

купити. (Йдеться не про карбованець, а картки на придбання споживчих товарів. Вони видавалися лише на півзарплати).

Дефіцитом стали цигарки, і на вулицях міста часто можна було бачити бідно вбраних людей, котрі підбирали недопалки. Серед молоді повального характеру набула мода на повсякчасне ходіння в дорогих імпортних спортивних костюмах нового покрою — шароварах-«брюках», тобто без гумок внизу. Загалом, протягом дев'яностих львів'яни перевдягнулися з висміюваного набору «спортивні штани, шкіряна куртка і пижикова шапка» у досить пристойні речі з секонд-хенду, яких, завдяки їхній ексклюзивності, не цураються й досить заможні люди. До кінця дев'яностих відійшли у минуле турецькі светри і широкі штани — усіх відтінків зеленого, а також мода на білі шкарпетки.

25–27 травня 1990 року у Львові відбувся перший фестиваль «Вивих», який організувало Львівське Студентське братство. Він був незвичним вже тим, що значна частина його програми мала виразно антикомуністичне спрямування. Перші чотири дні жовтня 1992 року у Львові тривав фестиваль «Вивих '92». У його програмі оголошувався конкурс «анігдотів» (так написано в афіші!), один із пунктів якого торкався... Президента України Леоніда Кравчука. Тож і в нас вже «легалізовано» анекдоти про Президента! Всеукраїнська газета «Республіка» (так в оригіналі) через неповний тиждень відгукнулася статтею «Вивих-92»: «Нефігово погуляли» (так в оригіналі): «Добра організація, море випивки й брак оригінальних ідей позначали це галасливе й життєрадісне шоу». А головне, у Львові відтоді до середини дев'яностих у самісінькому центрі міста залишився «вивихнутий» будинок — виселений будинок віддали на поталу митцям фестивалю, які добили його остаточно і знищили до стану обгорілої у страшних пожежах і розмальованої до непристойності руїни. Тепер на цьому місці від 2005 року стоїть Укрсоцбанк.

З вуличними музикантами за це десятиліття теж відбулися цікаві метаморфози. Поодиноких жебраків і калік поступово витіснили респектабельні джаз-бенди, акордеоністи і фольклорні гурти, з'явилися й нові вуличні музиканти, найвідомішим з яких став пан Владзьо.

У 1993 році у Львові виникло мистецьке об'єднання «Дзига», яке згодом стало центром львівської інтелектуальної та мистецької молоді.

1991 рік запам'ятався сумнозвісним «обміном Павлова» — 23 січня о 21.00 оголосили про обмін 50- і 100-рубльових купюр лише до 12 години ночі, і за цей час було зареєстровано близько сотні інфарктів у Львові. З наступного дня можна було міняти гроші тільки на роботі. Там це вирішували комісії трудових колективів.

У ощадкасах частково заморозили внески і дозволяли знімати тільки 500 рублів на місяць. Середня зарплата в країні — 212 рублів, близько третини громадян СРСР перебуває нижче від межі бідності. 2 січня 1992 року

відпускають ціни, і тепер нижче прожиткового мінімуму опинилися від 50 до 90 відсотків населення. У квітні львів'яни повідомили про нові ціни. Хліб: замість 20 коп. — 48; м'ясо: замість 1,9 крб. — 6-7; молоко: замість 24 коп. — 50; цукор: замість 78 коп. — 2 крб. А у травні обласна рада встановила норми відпуску товарів: на один талон нааежало видавати 200 г масла, 3 коробки сірників, 0,5 л горілки. На поминки чи весілля талони на горілку збирали по всіх сусідах і знайомих.

Від 1991 газові балончики для самозахисту стали своєрідною модою, їх купували навіть без жодної у тім потреби. Цей рік запам'ятався великими чергами за хлібом. До Львова почала надходити з Заходу гуманітарна допомога з їжею, навіть родичі з-за кордону висилали львів'янам посилки з провізією.

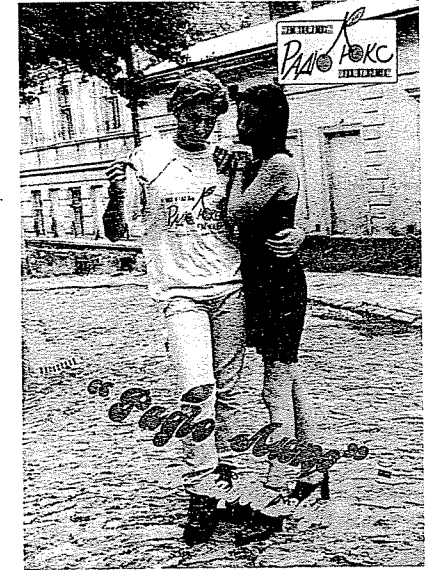
У серпні 1991 року у Львові з'явилася перша FM-радіостанція «Вільне слово з України», що викликала захоплення, або принаймні велике здивування у людей, яких десятиліттями виховувала радянська радіоточка. Наступного 1992 року з'явилися «Львівська Хвиля» і напівдержавне «Радіо Незалежність», з початку 1994 року запрацювало «Радіо Люкс», після чого нові комерційні радіостанції у львівському ефірі (здебільшого, це була ретрансляція київського ефіру) почали з'являтися ледь не щороку. У повсякденному житті меломанів звичні фонотеки замінялися музичним репертуаром, підібраним «ефемками», з машин і маршруток майже цілковито зникли магнітофонні касети з записами. Фонове звучання FM-станцій стало невід'ємним атрибутом роботи державних

установ, офісів, ринків, крамниць, кіосків. З появою в кінці десятиріччя «Нашого Радіо», «Русского Радио», «Радіо Мелодія», а згодом і «Ретро FM» російськомовна естрада і попса цілковито заповонила львівські маршрутки, приміські автобуси, бари і ресторани. Недолугі намагання місцевої влади провести «санацію акустичного середовища європейського міста» зазнали повної невдачі. Гидотна попсова російсько-радянська музична «бодяга» виявилася такою близькою серцю і душі галичан, які попри це вважають себе українськими націоналістами, що боротися з нею практично стало нереально. Щоправда, наприкінці 90-х «ефемки» так дістали відвідувачів барів і кафе, що їхні власники знову повернулися до практики пускання музики з касет і платівок.

90-і роки були епохою становлення українського недержавного телебачення: 15 червня 1992 року в телеєфірі України з'явився перший недержавний загальнонаціональний телеканал ICTV, у вересні 1995 року розпочав мовлення телеканал «1+1», 20 жовтня 1996 року стартував телеканал «Інтер», 2 липня 1997 року стартував телеканал «СТБ», а 26 лютого 1998 року — «Новий канал». Кабельне телебачення, яке репрезентувала телекомпанія «Львів КТБ», у Львові започаткували у 1994 році.

Очікування потужно проанонсованої грошової реформи, яка мала відбутися з початку 1992 року, і прогнози знецінення грошей призвели до шаленого, небаченого раніше шопінгового ажіотажу: з полиць зміталось буквально все, потрібне воно було людям чи не потрібне: починаючи від бракованих чайних сервізів і закінчуючи незграбними радянськими светрами і штанами. Раніше совкові громадяни по декілька годин стояли у чергах лише за дефіцитними речами, а у другій половині 1991 року вже за будь-чим: запасалися милом, зубною пастою, щітками для одягу, тарілками, каструлями. З'явилися у продажу візочки для перевезення різноманітної поклажі, які охрестили «кравчучками», ними стало зручно користувалися при закупівлі багатьох товарів.

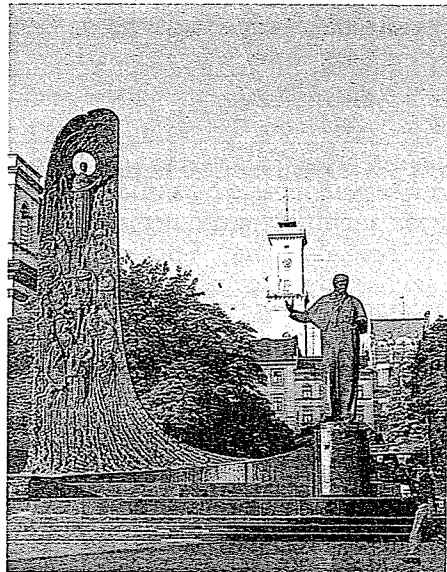
Нарешті від лютого 1992 року в Україні ввели купуно-карбованці. Коли один киянин виграв значну суму грошей на московському «Полі

чудес», телеведучий Леонід Якубович зі серйозною міною на обличчі спитав, якими грошима видавати виграш: рублями чи купоно-карбованцями? Переможець відповів, що рублями він не взяв би. Російські рублі називали не інакше, як «дерев'яні», а купони (дехто називав їх «фантиками») були введені з розрахунку «один купон — один долар» із оптимістичною впевненістю у збереженні цього курсу. Невдовзі купон впаде не лише щодо долара, а й щодо рубля. (Щоправда, його наступник — гривня таки матиме вищий доларовий курс, аніж рубль).

1992 року було електрифіковано залізничну лінію Львів-Сихів (12 кілометрів). У районі Любінської, Кульпарківської з'явилися перони, а на Персенківці збудували новий вокзал. Вулиці Львова заповнили іномарки, більшість із яких становили старі й дешево куплені у Польщі або Німеччині. На перехрестях підлітки примусово витирають скло машин і вимагають за це копійки. У місті з'явилася муніципальна міліція. Справи для муніципалів знайти не можуть, вони годинами стоять на перехрестях вулиць у своїх чорних одностроях, подібних до вбрання американських шерифів за фасомом і на зеківські роби за якістю. Потім їм таки знайшли застосування: вони почали перевіряти трамвайні талони. 24 серпня, у першу річницю проголошення Незалежності, у присутності десятків тисяч мешканців міста у Львові урочисто відкрито пам'ятник Тарасові Шевченкові, який серед неформальної молоді назвали «жабою» за його зеленкуватий колір. У 90-х роках він стає місцем зустрічі львівських неформальних тусовок.

Символічним актом ушанування великого діяча Церкви стало перевезення 27 вересня 1992 року з Рима до Львова праху патріарха

УГКЦ Йосипа Сліпого. Його останки були перепоховані у відновленій крипті собору Святого Юра за присутності тисяч греко-католиків, православних, представників влади, Президента України Леоніда Кравчука.

Ще влітку 1993 року людям жити було важко, але стерпно: дехто навіть купував одяг і харчі про запас. (Люди тоді дуже боялися гіперінфляції і купували різні товари, боячись, що вони стануть недоступними). Ближче до осені ситуація різко погіршилася, звичним стало слово «обвал». Найдовші черги були за хлібом (вартість буханця білого від жовтня зросла у 4 рази, він коштував 1200 купонів). Усе стрімко дорожчало. Такі делікатеси для бідних, як цукерки, тим паче шоколад, стали недоступними за ціною. Старі українські і польські інтелігенти, які все своє життя пили «кавусю», з сумом мусили переходити на доступну за ціною сурогатну «інку». Більшість громадян виключили зі свого асортименту десятки видів товарів, частина людей намагалася обходитися доінфляційними запасами (хто мав такі запаси, той мився «доперебудовним» милом за 13, 17 і 20 копійок аж до кінця дев'яностих). А придбати книгу стало серйозним випробуванням для бюджету навіть тих інтелігентів, які працювали.

Водночас з'явилася заможна меншість, яка виразно вирізнялася на загальному тлі якісним одягом. Восени почалася поважна мода на темно-коричневі шкіряні куртки спеціального видовженого покрою. Тому багато новітніх комівояжерів ходили із сумками, в яких були заготовки шкіри на ці куртки. Загалом багато хто вдягався того року краще, ніж раніше, і за імпортним одягом були черги. Але часто-густо пересічному громадянину звичайна куртка була не по кишені.

Від 1992 року у місті масово поширюються комерційні кіоски, де завжди можна купити спирт «Royal», а вдома зробити з нього саморобну горілку — так дешевше. У продажу з'явилися перші памперси, тоді вони вважалися предметом розкоші, бо не всі могли дозволити собі такі витрати. У 1993 році найбільшим «хітом» продажів у кіосках стають шоколадні батончики «Марс», «Баунті» і «Снікерс». Того ж року почалася приватизація квартир. До лексики львів'ян увійшло слово «євроремонт». У 1994 вітрини магазинів заповнені, проте товар такий

дорогий, що його майже не купують. А те, що доступне за ціною, швидко розходиться. «Лежачі» товари були здебільшого імпортними. Завезли багато польської продукції: желе, кекси, приправи... На машинах з'явилися нові українські автомобільні номери.

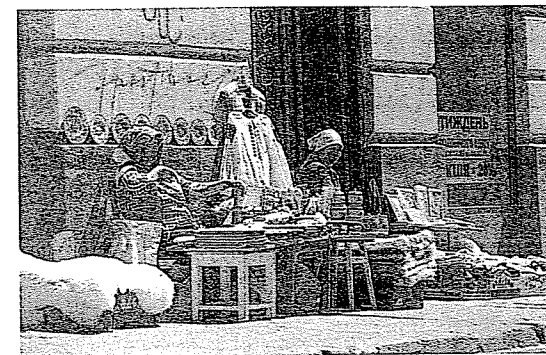
Пасажири вже не беруть у поїзді постіль, бо вона коштує ледь не третину вартості квитка (з цілого плацкартного вагону лише двоє-троє це собі дозволяли). Провідники попереджають, що в такому разі не можна користуватися матрацами, ковдрами, подушками.

У 1994 відкриваються фотопункти «Кодак». З'являються перші нічні клуби, а перші пейджери швидко стають предметом необхідності. У листопаді 1994 вперше у Львові з'явився мобільний зв'язок. Вартість телефону, залежно від марки, — від 1100 до 2400 доларів, підключення — 850, абонплата — 80 доларів. Такий зв'язок могли дозволити собі тільки 5000 громадян України.

У 90-і з'являються кодові замки і домофони на брамах житлових будинків. Над ворітьми багатих приватних будинків чіпляють камери відеоспостереження, а в елітних багатоквартирних будинках повертають практику двірників-сторожів, які цілодобово чатують при вході. За часів СРСР закривалися брами лише декількох будинків у місті (на вулицях Глінки і Маяковського (Левицького), де мешкало високе партійне начальство.

На парламентських виборах весни 1994 року найбільшого успіху досягли ліві, а влітку на президентських виборах головним конкурентом Л. Кравчука став А. Кучма, який виступав під гаслами відновлення зв'язків з Росією та надання російській мові статусу офіційної. Стривожені такою перспективою галичани кинулися підтримувати Кравчука, якого ще донедавна вважали ледь не зрадником. У Львові його зустрічали як рятівника Вітчизни, з ентузіазмом співали «Многая літа!» на зустрічі в театрі імені Марії Заньковецької, а при відкритті пам'ятника Грушевському (12 червня 1994 р.) закликали Президента продовжувати справу свого великого попередника. Втім, це не допомогло Кравчукові — на виборах переміг Кучма. Вибори 1994 року зафіксували кризу галицького П'ємонту — Львів, а разом із ним і ціла Галичина поступово втратили політичне лідерство в Україні.

У середині 90-х минає нетривала мода на українську мову серед російськомовного населення міста. Легкий шок від тривожних очікувань кроків справжньої української держави вивітрився, і спілкуватися на вулицях українською вже не вважалося конче потрібним. Львів і надалі залишався містом принаймні на третину російськомовним. Той, хто ставав у ранкові черги за молоком у центральній частині міста, почувався, ніби десь у Харкові чи Дніпропетровську.

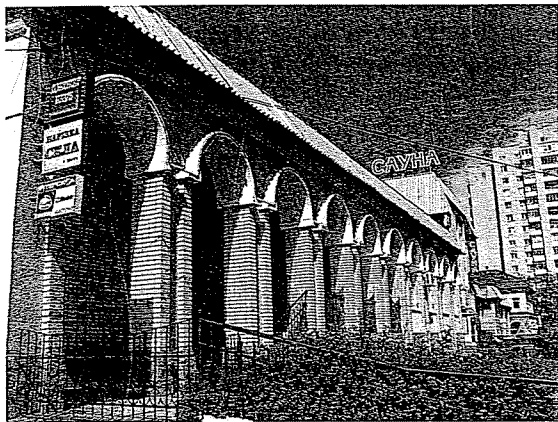

1 лютого 1995 року розпочався другий етап лібералізації цінової політики, що призвело до зростання цін. Проте, різкого підвищення цін у лютому не сталося: на молочні продукти ціна зросла «лише» на 30-50% (за часів інфляції сприйняття зростання цін на десятки відсотків було спокійним), так само зросли ціни на пральні порошки тощо. Ціни на хліб і транспорт не змінилися. Та минуло зазедве два дні від констатації цього факту, як 19 лютого вже висіли оголошення, що від завтра зростає ціна квитка у міському електротранспорті. 1 червня відбулося чергове підвищення в 1,5-2 рази цін на енергоносії, збільшилася вартість житлово-комунальних послуг і квитків на транспорті.

У серпні розкуповувалися геть усі товари, позаяк люди боялися можливих наслідків введення національної валюти гривні. У листопаді та грудні відбувалися нові підвищення цін, зокрема на деякі товари вдвічі. Того року ціна на відпочинок у Карпатах стала прийнятною: 104 тисячі купонів з однієї людини за день проживання в дерев'яному будиночку. Це було не набагато дорожче, ніж дві порції імпортного морозива «Марс», «Снікерс» чи «Баунті» за 50 тисяч. 7 грудня у Верховній Раді виступав один із «представників трудящих». Він, обурюючись, навів факт, що в Києві одне відвідування басейну коштувало понад 1 мільйон (більше 5 доларів).

Натомість мусимо зазначити, що путівка в один із найпрестижніших курортів колишнього СРСР, Трускавець, коштувала тоді 30 мільйонів. Але ж профспілка оплачувала 90% вартості, тож кому поталанило отримати, а радше «дістати» путівку, пив «Нафтусю» мало не безкоштовно. До речі, від 90-х років львів'яни чимраз більшу перевагу надають питній джерельній воді, привезеній до їхнього під'їзду, натомість пити воду з крану, варити на ній борщ, чай чи каву відтепер вважається ознакою поганого тону.

Від жовтня 1995 у Львові на тролейбусному маршруті № 1 ввели кондукторське обслуговування, тобто платити за проїзд треба було готівкою. Поступово компостування талонів скрізь відійшло у минуле. Наприкінці року у Львові запровадили похвилинну оплату внутрішньоміських роз-

мов, і люди почали менше говорити по домашньому телефону. Раптово став популярним американський телесеріал «Санта-Барбара» — той самий, що в епоху мексиканських багатих, які «теж плачуть», ігнорувався нашими телеглядачами. Один із мікрорайонів Сихова згодом отримує цю американську назву мексиканського походження через аркоподібні конструкції в архітектурі своєї центральної будівлі — побутово-торгівельного центру «Зубра», зведеного 1994 року. 1996 року у Львові поблизу палацу Потоцьких на вулиці Коперника споруджено Палац мистецтв, того ж року освячено церкву святих Володимира і Ольги на вулиці Симоненка. 1997 року зводять «Індекс-Банк» на Пекарській, а 1999 року банк «Дністер» на Зеленій. 14 червня 1997 році у приміщенні колишнього кінотеатру «Зірка» на Зеленій заснували перший справжній львівський нічний клуб «Пікассо».

У лютому 1996 року вже можна було «задешево» купити ананас. З'явилася недорога польська кокосова стружка для тістечок і посипаний нею мармелад (самі кокоси теж продають, але дорого!). У квітні банани, як і цитрусові, стали доступними за ціною настільки, що пересічний покупець міг їх зрідка собі дозволити (але поспути, що набагато дешевші, брали частіше). Як сказали наприкінці весни у спеціальній передачі телебачення, «ми стали вже справжньою «банановою республікою» в доброму розумінні цього слова». Нарешті, у 1995 році введено акцизні марки на цигарки та спиртне.

Символом майже відсутності інфляції стали поштові марки: восени у нас з'явилися марки не з літерою, а зі сумою (незадовго до того це сталося

в Російській Федерації). Продають і гарні, художні марки. До речі, ще влітку запровадили західний підхід у адресуванні міжнародної пошти, до якої вже зараховували й листування з країнами СНД: спершу писали свою адресу, а нижче — адресата, починаючи не з міста, а з прізвища. Від цього часу заборонили надсилати конверти з малюнком.

1997 року надзвичайно популярним у Львові стає нове запорізьке пиво «Славутич» преміум (сине), в Україні запрацювала перша західна технологічна лінія з виробництва пива. Наступного року київське пиво «Оболонь» за популярністю виходить на перше місце. 1999 рік — рік кардинальних змін у виробництві львівського пива: у Львові запрацювала європейська технологічна лінія «Baltic Beverage Holding». Відійшло у вічність останнє оригінальне пиво «Львівське» міцністю 2,8 градусів і з терміном зберігання 14 діб. Глобалізована уніфікація виробництва прибрала до рук вікову традицію виробництва львівського пива. У наступні роки на ринок приходять марки «Сармат», «Чернігівське», «Рогань» та інші. Обсяг львівського пива на українському ринку коливається в межах 5–7 відсотків, але й в усі подальші роки «Львівське» — найпопулярніше пиво у Львові, де займає приблизно половину усього ринку.

Від середини 90-х у львівських крамницях з'являються імпортні спиртні напої: горілки «Фінляндія» (найбільше журавлинова), «Смірнофф», джин «Біфітер», вино «Бордо». Захоплення імпортом і до того ж дорогим питвом швидко минає, бо знавці справи кажуть, що «Фінляндія», хоча й непогана на смак, та багато її не вип'єш, а французькі, італійські і португальські вина й не вмилися до кримських. Фірмові українські горілки «Гетьман» і «Львівська» знову доводять, що кращих горілок у світі не існує.

У 90-х роках у дитячих установах виникло явище, невідоме від часів Другої світової війни, — педикульоз. Відтоді лікарі проводять перевірку дітей, особливо після канікул, на вошивість. Тимчасом у 90-х поліклініки зменшують обсяг безплатних послуг. Одноразові шприци пацієнт купує сам. Те саме із плівкою для рентгенівських знімків. Різнилися лише ціни: шприци були просто недешеві для пересічного громадянина, а от рентген хребта вимагав фотоплівки, яка коштувала майже півзарплати. Вартість плівки для знімку кістки у разі перелому була доступною, але ж увечері на травмпункті її інколи не було навіть за гроші — травмований мусив годинами чекати, поки звідкись принесуть. Але якщо без знімку ви могли чкурнути додому, то без гіпсової пов'язки — навряд. І хоча гіпсовий бинт у лікарнях був, але ж недержавний, тож треба за нього заплатити. А якщо ви впали, коли вийшли по хліб, маючи у кишені дріб'язок, то мусили чекати, поки вам привезуть гроші, або ж самі їхали по них зі

зламанною й незафіксованою рукою. Тоді містом ходила чи то легенда, чи то погоска про справжній випадок, коли хірурга однієї з лікарень, котрий відмовився робити термінову операцію бідному пацієнтові без грошей, вбили в його кабінеті представники кримінального світу.

Ще однією послугою, яку припинили надавати поліклініки, були туалети. Деякі медичні заклади зробили їх цілковито для внутрішнього користування, тобто замкнули на ключ. Інші позбулися жіночих туалетів, залишивши один-єдиний чоловічий. Згодом, оскільки жінки почали користуватися таким туалетом, довелося причепити на його дверях дві таблички: і чоловічу, й жіночу. Ніхто цим не обурювався, бо всі знали, що медицина — на голодному пайку. Відтоді часто можна було побачити в поліклініці скриньку з написом «добровільні пожертви на медикаменти».

Нарешті 25 серпня 1996 року в засобах масової інформації оголошили указ Президента України Леоніда Кучми «Про грошову реформу в Україні». За цим указом, від 2 вересня в обіг було введено національну валюту України — гривню: 100 000 купоно-карбованців прирівнювалися до однієї гривні, курс якої становив 1,76 долара. Упродовж двох тижнів нова грошова одиниця замінила стару. (До речі, дуже вчасно, бо купони вже зносилися вкрай).

Тролейбус наприкінці року став коштувати 30 копійок замість 20. Нові квитки мали чудове поліграфічне виконання. Вірогідно, цю красу зробили не для того, аби підсолодити підвищення тарифів, а щоб Трамвайно-тролейбусне управління могло ще щось заробити, тому що на звороті квитка було надруковано: тут може бути ваше оголошення. Нічого з того не вийшло, а гарні квитки згодом замінили на звичайні.

Міський автобус майже вимер, як мастодонт. Тобто він, не припинивши свого існування, перейменовувався на маршрутне таксі, завдяки чому квиток подорожчав на 10 коп. Все решта було без змін:

частота та сама, людей набивається повно-повнісінько. Цього року 80 відсотків ліків стають імпортними, фармацевтична реклама по телевізору замінює рецепти. Завдяки цьому деякі ліки стають «модними» — «Доктор Мом», «Колдрекс», «Аспірин УПСА». Незабаром, у 1998 році, виникне справжня мода на ліки «Віагра».

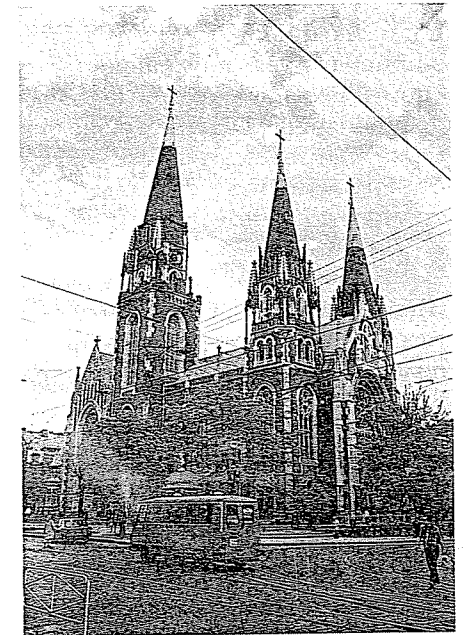
Улітку і восени 1997 року у Львові почалася практика відімкнення електрики, деколи без попередження. Йдеш вулицею увечері, і навколо цілі квартали темних вікон, лише у деяких свічки горять. Відключали і опалення, і воду. Цього ж року на львівських підприємствах видавали зарплату власною продукцією: на «Іскрі» лампочками, на заводі «Львів-прилад» пропонували брати зарплату вітчизняними холодильниками, на інших підприємствах консервами, свічками, туалетним папером, яйцями, керамічними виробами. У Львові на кільцевій дорозі працівники велозаводу продавали велосипеди. 1998 року у Львові, як і у всій Україні, з'являються перші вуличні банкомати. Того року російський дефолт відбився й на Україні — ціни вирости майже удвічі.

Центр Львова посилено впорядковували. Будинки на площі Ринок пофарбували у світлі яскраві кольори, відновлюючи їх первісний вигляд. Зробили нові тротуари з фігурної плитки, на проспекті Шевченка переклали бруківку. А пізньої осені львів'яни виявили, що там, замість виритих минулого року звичних тополь, ростуть молоді клени.

У 1998 році французькі мікроавтобуси фірми «Пежо» (кажуть, турецького виробництва) заповнили Львів. Їздили нахабно — переїжджали через пішохідний перехід на черво-не світло, причому на чималій швидкості. Крім них, маршрутними таксі працювали подібні німецькі машини та ГАЗелі російської конструкції (три роки перед тим їх почали випускати й в Україні на спільному складальному підприємстві «КримАвтоГАЗ» у Сімферополі).

Проте використовувалися й радянські рафіки Ризького автозаводу (одна львівська газета дослідила цей феномен і виявила, що їх залишилося у Львові кілька десятків): іржавий, понівечений корпус похилився мало не до землі, а машина везе пасажирів.

Маршрутки розвантажили звичний громадський транспорт, особливо в години пік (правда, й вони тоді бували страшенно переповнені).

Крім того, завдяки маршруткам відкрили багато нових маршрутів. Деякі з них покривали одразу два маршрути традиційного транспорту. Тож на маршрутках почали їздити усі, бо квиток там виходив дешевшим, аніж в електротранспорті.

У поштові скриньки чи не щотижня почали вкладати безкоштовні газети оголошень. У цих газетах навіть була повна або часткова програма телебачення, що було суттєво, позаяк багато людей не могли собі дозволити купувати газети. Передплату преси взагалі мало хто міг собі дозволити, і вона починає відмирати як явище. У 90-і на вулицях міста з'являються люди, здебільшого молоді, які тицяють перехожим у руки найрізноманітніші рекламні листки, виконані на дороговому папері. Такий метод адресної реклами на Заході визнали ефективним, кажуть, що за роздавачами стежать надійніші люди, аби перші часом не повикладали продукцію до смітника. Тоді ж на вулицях з'явилися гарно вбрані, подібні до Свідків Єгови, хлопці й дівчата, які пропонували перехожим за фантастично низькими цінами найрізноманітнішу продукцію, здебільшого косметику і парфумерію. Такі комівояжери методично обходили усі підприємства й офіси, де немає охорони, і докучали працівникам своїми лікарськими засобами, парфумами і книгами. Цей метод мережевого маркетингу продовжував існувати і у 2000-і роки.

На початку травня 1999 одна львівська газета помістила статтю під назвою «Маршрутками їздитимуть тільки мільйонери». Це був жарт з приводу ухваленого рішення про підвищення ціни на міському транспорті: проїзд у маршрутці підскочив з 50 до 80 коп. Тепер щомісяця на добирання на роботу потрібно буде витратити 35 грн, натомість офіційна межа малозабезпеченості — 118 грн 30 коп., тобто транспортні видатки становили навіть у формально «забезпеченій» частині населення майже третину доходів.

У серпні 1998 року у Львові відкрився перший ресторан швидкої їжі «Піца Челентано», а 1999 року — перший «Макдональдс», заклад швидко харчування американської фірми McDonald's (у цьому Львів на два з половиною роки відстав від столиці). Гамбургер і чізбургер коштували 2,40 грн та 3,40 грн відповідно, чай, звісно, дешевше — 1,40 грн, однак і суп стільки ж. Упродовж перших кількох тижнів, попри досить високі як на той рік ціни, у «Макдональдсі» було чимало відвідувачів, особливо тішилися діти, яким відвідування «Макдональдсу» часто було нагородою від батьків за хорошу поведінку. Однак минуло лише декілька місяців — і відійшла у минуле епоха «екскурсій до «Макдональдсу»: тут було порожньо навіть увечері, а ціни на хот-доги і гамбургери, які продавали на вулицях, впали до однієї гривні, утім не надовго.

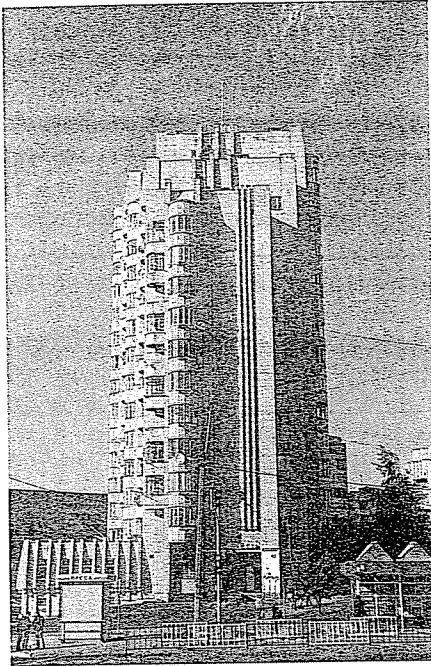
У 90-х роках масовими стають випадки випікання неякісного глевкого хліба, який вже за два дні покривається пліснявою, продають і неякісні м'ясні і ковбасні товари, які розповзаються й одразу ж просяться у смітник. Такі речі були нечуваними ще декілька років тому.

Львівський автобусний завод налагодив на базі великого міського автобуса ЛАЗ-52523 випуск тролейбусів ЛАЗ-52522, які вперше вийшли на маршрути 1993 року. Вони замінили зношені чеські тролейбуси перших випусків 9-Тр. Окрім того, тролейбуси львівського виробництва надходили і до інших міст України, зокрема Луцька, Миколаєва. У наступні роки головною подією львівського тролейбусного руху стало будівництво лінії від вулиці Зеленої до мікрорайону Сихів, цією лінією в 1998 році пустили новий маршрут № 24 від вулиці Шота Руставелі до проспекту Червоної Калини. Маршрут Наукова — Шота Руставелі з таким самим номером за кілька років до цього закрили. У 1999 році відновився рух тролейбусів маршрутом № 14 від вулиці Невського (Шептицького) до вулиці Виговського, однак вже 2002 року цей маршрут знову закрився. Скасували також маршрут № 4 від площі зернової до стадіону СКА, після чого демонтували контактну сітку на вулиці Під Дубом.

Трамвай у дев'яностих теж поступово занепадав. У грудні 1992 року, через ремонт колій на вулиці Промисловій, маршрут № 6 скоротили до депо № 2. Незабаром закрили маршрут № 5. У середині 90-х років у процесі реконструкції трамвайних колій на вулиці Промисловій збудували коротку сполучну лінію до стику з вулицею Б. Хмельницького, а колії на вулиці Волинській розібрали, і вагони 6-го маршруту стали ходити в цьому місці прямішим шляхом. У 2001–2002 роках через загальну кризу в Україні і повсюдні неплатежі було кілька випадків відключення електроенергії АТТУ за борги. У такі дні трамваї та тролейбуси не ходили.

Львів'яни, ставши у 1991 році громадянами суверенної України, мали надію, що незалежність одразу принесе істотне поліпшення умов життя. Для політично ненадійного західного регіону використовувалася особливий підхід. У Львові — центрі кризового регіону — дозволили неприпустимі в інших місцях експерименти. Комсомольські організації мали зробити свою діяльність привабливою, в тому числі і з економічної точки зору. Тому створювалися молодіжні житлові коопера-

дослідних інститутах, при великих підприємствах, де перебирали на себе найвигідніші економічно ділянки виробництва. Вони мали гнучкіших, порівняно з державними, менеджерів, могли домовлятися за додаткову винагороду про постачання дефіцитних матеріалів і швидше реагували на потреби ринку товарів. При цьому особливих перевірок і ревізій партійного та комсомольського фінансового господарства не було. Завжди можна було прикритися львівською специфікою діяльності.

Коли центр відчув, що може втратити контроль над системою, партійна верхівка та органи держбезпеки почали шукати шляхів переведення грошей на рахунки підконтрольних їм малих підприємств та до закордонних банків. Партійно-бюрократична еліта почала перетворюватися на економічно-фінансову. А активісти руху за національне відродження та демократизацію ще довго не звертали уваги на те, що коїлось в економічній сфері. Для них важливішими були питання статусу української мови, відродження історичних традицій та демократичні реформи. Мовляв, слід домогтися державної незалежності, а вже потім думати про економічні моделі розвитку країни. Такі переконання базувалися на міфах про особливість українського шляху розвитку і надіях на традиційну працелюбність українців, їхню організованість та підприємливість. На практиці це призвело до того, що всі економічні важелі лишилися в

руках старих партійних та комсомольських апаратників неукраїнського походження, які швидко перетворювалися на великих магнатів.

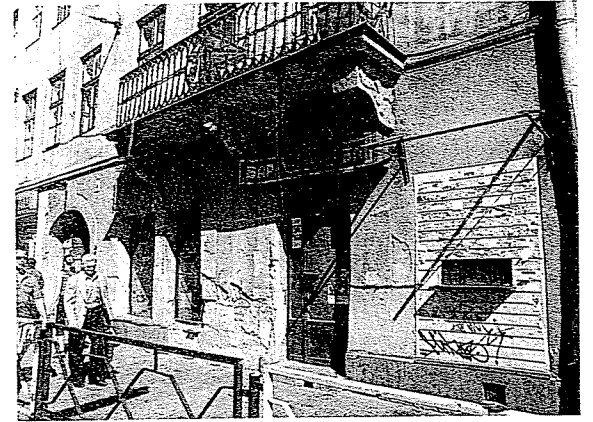
Період кооперативного руху позначився кількома характерними явищами: можливістю заробити величезні гроші і неможливістю кудись їх вкласти, а також — рекетом. Найбільш успішними були кооперативи, створені в харчовій, легкій промисловості та у сфері послуг. Перші кооперативні кафе склали справжню конкуренцію для державних закладів харчування і поступово витіснили не тільки державні, а й заклади Укркоопспілки. Вони поклали початок респектабельним ресторанам у майбутньому. Один із перших подібних кооперативних закладів «Хлібосол» містився на початку вулиці Городоцької, поблизу старого ЦУМу. Відвідування «Хлібосола» з вистоюванням у довжелезній черзі і куштуванням досить дорогих, але надзвичайно смачних, майже домашніх страв, стало для львів'ян правилом хорошого тону. На жаль, «Хлібосол» не витримав конкуренції у дев'яностих і закрився.

Кооперативи, які спеціалізувалися на пошитті взуття, незважаючи на поважного державного конкурента в особі фірми «Прогрес», процвітали. Їхнє взуття виготовлялося кустарним способом, використовувалися найдешевші матеріали, а отже, не лише ціна, а й якість була надзвичайно низькою. Проте ціна забезпечувала сталий попит. У кооперативні куртки, сорочки та штани місцевого виробництва з неякісної тканини кольору брудної сіро-зеленої шмати львів'яни були вбрані аж до часу, коли все це на початку 90-х почали витісняти незрівнянно якісніші товари з Туреччини; львівські човники наповнили цим крамом усі лотки і базари в місті.

У 90-і роки утверджується великий бізнес, але ніхто не міг відкрити свій великий бізнес, не узгодивши це з владою і кримінальним світом. Тоді кавказці хотіли посилити свій вплив у Львові, і були спроби підкупити львівську владу, а також намагання відкрити авіарейс Грозний-Львів. Траплялися перестрілки між азербайджанцями і чеченцями. Серед авторитетів кримінального світу Завіня відзначився тим, що першим помітив небезпеку, яку могли становити організовані групи кавказців у Львові.

Кооперативи, які спеціалізувалися на пошитті взуття, незважаючи на поважного державного конкурента в особі фірми «Прогрес», процвітали. Їхнє взуття виготовлялося кустарним способом, використовувалися найдешевші матеріали, а отже, не лише ціна, а й якість була надзвичайно низькою. Проте ціна забезпечувала сталий попит. У кооперативні куртки, сорочки та штани місцевого виробництва з неякісної тканини кольору брудної сіро-зеленої шмати львів'яни були вбрані аж до часу, коли все це на початку 90-х почали витісняти незрівнянно якісніші товари з Туреччини; львівські човники наповнили цим крамом усі лотки і базари в місті.

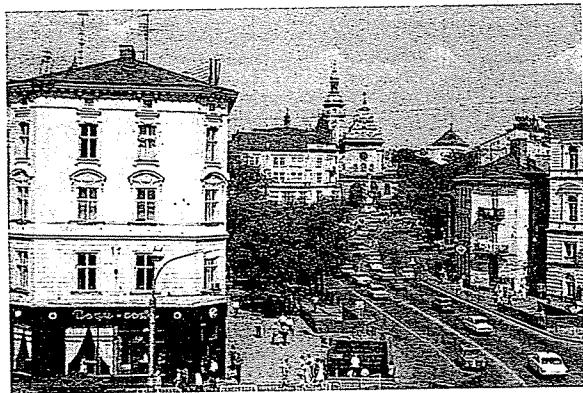
У 90-і роки утверджується великий бізнес, але ніхто не міг відкрити свій великий бізнес, не узгодивши це з владою і кримінальним світом. Тоді кавказці хотіли посилити свій вплив у Львові, і були спроби підкупити львівську владу, а також намагання відкрити авіарейс Грозний-Львів. Траплялися перестрілки між азербайджанцями і чеченцями. Серед авторитетів кримінального світу Завіня відзначився тим, що першим помітив небезпеку, яку могли становити організовані групи кавказців у Львові.

У 1991–1992 роках він робив по базарах рейди своєї бригади, яка була кавказців, і таким чином не допустив їхнього зміцнення у Львові.

Одночасно з появою кооперативів виникло нове й невідоме до кінця вісімдесятих явище — великомасштабний рекет. За чотири роки (до 1992 року) злочинність у Львові зросла на 400 відсотків. Рекетирам платили всі, хто займався приватним бізнесом: торгівля, громадське харчування, пошиття одягу тощо. Кримінальні угруповання поділили місто на сфери впливу і наклали податок на всіх приватних підприємців Львова. Це було таке собі роблення грошей з нічого: за ефемерну обіцянку безпеки (від них же самих!) підприємці мали сплачувати щомісяця чітко визначену суму. Такого роду захист називався «кришею». «Кришування» бізнесу майже на десятиліття стало вагомим джерелом збагачення кримінальних авторитетів міста. Часто траплялося, коли від воєн між різними угрупованнями страждали підприємці, нерідкими були випадки подвійного «оподаткування» або ж звичайні грабежі з відбиранням усього заробленого. Горіли склади, ресторани, кіоски конкурентів або тих, хто відмовився платити бандитам. Лідери злочинних груп, акумулювавши в такий спосіб величезні кошти, забажали їх легалізувати, і з часом перетворилися на респектабельних приватних підприємців. Це вдалося порівняно не багатьом, оскільки немало «піонерів» цього руху загинули в кримінальних війнах початку дев'яностих. Бізнесменами стали їхні спадкоємці та молодші побратими. У рекетирів була своя робоча форма — шкіряні куртки, які закінчувались гумкою. Варто було їм вилізти з машини — і люди розуміли, що приїхала братва.

«Цивілізований» рекет почався тоді, коли «братва» почала закріплювати за собою певні приватні і навіть державні структури. Для прикладу, у 1992–1993 роках на Привокзальному ринку була дуже чітко відпрацьована система «відстьогування» — всі гроші для чиновників, міліції, санстанції і рекету йшли через ветлікаря. Це було навіть зручно — не

треба було кожному «відстьогувати», всі побори зразу здавалися в «єдине вікно». Але дільничний міліціонер все одно посилав свого «повіреного», який ходив окремо і збирав з продавців вудженину шефові «на закуску».

Сума поборів була довірлива і визначалася в переговорах, щоб не

душити продавців і щоб вони затямили, що краще тихо віддати гроші, ніж жалітися в міліцію, яка теж отримує свою «долю». На початку 2000-х рекет поступово розчинився, бо колишні бандити вже завели власний бізнес і переймалися тим, щоб його втримати: стало вже не до рекету — почався масовий відстріл!

Серед львівських центрових було багато гравців у карти, які їздили «на гастролі» по цілому Союзу. Для них витратити великі гроші було раз плюнути. Цих «шпильових» добре знали навіть у Москві. Старого, колись серйозного ігрового, Сіртакі сьогодні ще можна зустріти в «Жоржі». Розквіт картярів припав на 70–80-і роки, але потім, коли у разі виграшу великої суми «щасливця» міг «закасти» навіть колега, це ремесло стало надто вже небезпечним. Карточні борги були «поняттям», а поняття у злочинному світі свято дотримувались. Львів'яни були уславленими і шанованими картярами (відомо, що Ахметов вчився грати в карти у львів'янина). «Поняття» закінчились, коли у зв'язку з лібералізацією пострадянської економіки почалося заробляння серйозних грошей. У Львові це призвело до неодноразового протистояння між вихідцями з «Роксу», яких очолював «робінгуд» Завіня, і «Котячими» з центру. Нове кримінальне угруповання «Котячі» з'явилося у центрі міста у 90-х роках. Їх так назвали через двох братів, Аліка і Володю на прізвище Коти (кличка Кіт у кримінальному світі означає хитрого, розумного). «Котячі» об'єднали лідерів Аліка Кота, Куркача і Олега Карася, якого потім застрелили на Окружній на автозаправці на початку 2000-х.

У фінансовому стосунку ці два ворогуючі угруповання були вже не співмірними. Поки Завіня їздив по базарах і збирав з квітникарів і кооперативників данину, центрові вже мали свій банк, торгували вугіллям біля Димінського, та й узагалі крутили серйозними справами. Завіня знав, що «Котячі» мають багато грошей, але, коли між ними було призначено «стрілку», усе ж мав надію на своє величезне військо і не очікував, що центровики зберуть натовп братви, набагато більший, ніж у нього. На підтримку «Котячих» зі всієї України попідтягувалися дуже серйозні авторитетні люди. Тоді Завіня зрозумів, що йому з «Котячими» нема чого рівнятись.

Тим не менш, у середині 90-х було кілька воєн зі стріляниною, пораненими і вбитими, але вони закінчувались фактично нічим. «Котячі» втратили тільки одного Карася, а з «роксовиків» були вбиті практично всі. Роксовиків занастало те, що вони воювали між собою і самі з'їдали своїх же, а от центровики трималися залізних правил дружби.

Одним із перших гучних убивств на початку 90-х було вбивство афериста Сергія-Культіка (цю кличку він отримав, бо займався культуризмом). Він розробляв супероперації з виманювання грошей у «кидал», демонструючи найвищий клас серед аферистів.

На початку 90-х перевелися наперсточники, але не перевелися «лохи»: пішла хвиля «дохотронів» із «вікторинами», особливо стало популярним кидати «дохів» в усіляких вікторинах на відомих і невідомих телеканалах. Поки «дох» чекав зі слухавкою біля вуха декілька хвилин, аби виграти велику суму, назвавши столицю Франції, телефонні компанії вкупі з цими телеканалами «молотили» дуже серйозне «бабло», яке вимірювалося мільйонами. Ігрові автомати, які так пасували до радянської і пострадянської ментальності, що прагнула збагатитися «на дурняка», з'явилися у Львові в 1992–1993 роках.

У червні 1994 року на Левандівці двома пострілами вбито відомого авторитета злочинного світу Ореста Завінського (Завіню). На його похороні автомобілі «Вольво», «Тойоти», «Мерседеси», «БМВ» з київськими, молдавськими, тернопільськими номерами їхали у два ряди на повній швидкості. Зустрічного руху не було. У липні 1996 міліція ненадовго затримала львівського кримінального авторитета Артура. Ще минулого літа конкуренти Артура стріляли з гранатомета по його квартирі. На щастя, того разу ніхто не постраждав. А 2000 року Артур разом із матір'ю та п'ятьма соратниками був розстріляний у власній квартирі. Злочин не розкритий досі.

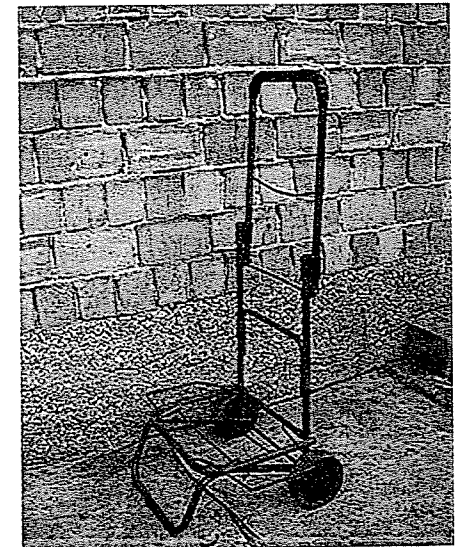
Невід'ємним атрибутом усіх великих радянських міст, де існували готелі системи «Інтурист», були молоді люди, що незаконно скуповували валюту. Валютники виконували важливу посередницьку функцію між західними туристами і місцевим населенням. З часом їхні функції розширилися, вони стали створювати конвертаційні центри, допоки цю функцію не перебрали на себе держава і приватні банки. Інститут валютників був особливо важливим у ті дні, коли гроші знецінювалися щодня. Зрозуміло, існував певний зв'язок цієї касты з органами держбезпеки. КДБ так жорстко контролював цю сферу, що коли хтось кілька років займався цим бізнесом, це означало, що ця особа має свого роду ліцензію від комітету. Це були перші паростки проникнення офіцерів КДБ у сферу приватного бізнесу. Зрештою, валютники існують і донині — у них можна купити великі суми дешевше, ніж у банку чи в канторі.

Тоді ж, на початку дев'яностих, окремі львівські підприємства, використовуючи державну підтримку і елементи ринкової економіки, отримували надприбутки. Телевізорний завод «Електрон» зробив свою продукцію одним із найкращих видів капіталовкладень. Телевізори цінувалися як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Масові приїзди поляків за товарами до Львова — одна із найхарактерніших особливостей кінця вісімдесятих років. Поляки продавали щойно привезені з

Туреччини джинсовий одяг та косметику і скуповували у львів'ян золото та телевізори. Особливо цінувалися телевізори «Електрон» із корейською трубкою, що часто призводило до шахрайств. Працівники «Електрону» масово виносили запчастини з підприємства і складали телевізори в домашніх умовах. Часто це була халтура, яку намагалися збути польським перекупникам. Дирекція заводу не впоралася з вимогами часу, і в 90-і роки від колишнього флагмана радянської економіки залишилися тільки приміщення та якісь спорадичні замовлення.

Схожа доля ще в одного гіганта за львівськими масштабами — об'єднання ЛОРТА. Підприємство було включене до ланцюга виробників, що працювали для радянської оборонної промисловості. ЛОРТА спеціалізувалося на виготовленні певних елементів для космічної промисловості. Розвал Радянського Союзу зруйнував цілий комплекс військової економіки, і об'єднання потрапило в стагнацію. Спроби провести конверсію не вдалися. Підприємство пробували перепрофілювати на виробництво товарів народного вжитку: телевізорів, мікрохвильовок, тостерів тощо. Але через декілька років ці товари вже не могли конкурувати з західними ні за якістю, ні за дизайном. Проте підприємство ще зберегло незначну частку виробництва спеціальної радіоелектронної апаратури. Працівники ще кількох львівських підприємств поповнили ряди армії напівбезробітних. Людей не звільняли з підприємств, але для них просто не було роботи, і термін «простій» було внесено навіть у трудове законодавство. Це означало, що робітники отримували якісь мізерні виплати, вважалися працівниками підприємства, але насправді були потенційно безробітними. З такої ситуації вихід знаходили по-різному, зокрема дехто переходив на натуральне господарство, особливо, якщо були родичі на селі. Часто члени родини переселялися на село, щоб забезпечити свою сім'ю продуктами.

У цей час зросла кількість дрібних контрабандистів-човників. Найперше львів'яни освоїли югославський напрямок. Певний період у радянському банку можна було обміняти радянську валюту на югославські динари. Виміняні динари та певна кількість товару на продаж робили досить прибутковою кожен поїздку до Югославії. Від 1989 року

стало вигідно возити в Югославію (Суботіцу чи Нові Сад), як, до речі, згодом і в Туреччину, усіляке залізниччя, цвяхи, інструменти, швейні машинки, дитячі велосипеди «Зайка», які продавали за нечувано високою ціною 30–50 доларів. Надзвичайно цінилися харчові продукти: за одну банку консервів «Бички в томаті» можна було виміняти турецький светр.

Радикальні економічні реформи Польщі змінили приватні торгові потоки. У 90-і поляки більше не їздили, як у 80-і, заробляти до Львова, тепер вже львів'яни везли на польські базари усілякий крам. Це стало для багатьох наших земляків стартом у приватний бізнес. Продавалося усе — від цвяхів і шкарпеток до електроприладів, особливо цінилися гірські лижі, постільна білизна, взуття львівської фірми «Прогрес». А найвигіднішою стала торгівля алкоголем. Львівські горілчани підприємства працювали на повну потужність, і тут вигравали ті, хто мав необмежену можливість купувати алкоголь. У ті роки човники привозили з Польщі на батьківщину здебільшого долари, а не товари, бо так легше було вижити тут, в Україні. Таким чином, українці пом'якшили полякам, особливо менш заможним верствам, негативні наслідки економічної шокової терапії, проведеної урядом Бальцеровича.

Умови, за яких більшість товарів першої необхідності — масло, миючі засоби і алкоголь продавалися за спеціальними талонами, породжували постійні зловживання і збагачували тих, хто мав доступ до системи розподілу. Період з 1988 року можна охрестити як час талонного нормування. Отже, це був час стрімкого зубожіння одних і збагачення інших. Саме тоді наймовірно зростає статус працівників митниці, прикордонників, офіцерів служби безпеки, які здійснювали нагляд за прикордонною системою. Створення Західноукраїнської регіональної митниці у Львові витворило нову касту заможних львів'ян. Але ринок тоді був справді диким. Наймовірне розкрадання державного майна існувало в одному часі й просторі з благородними рухами за незалежність та демократію.

Люди вірили, що в суверенній Україні відразу скінчаться ці негативи, що все це — породження ненависної тоталітарної системи і неукраїнської влади. Тому всі кинулися воювати за незалежність, легковажачи економічною складовою. Саме цим можна пояснити дитячу

наївність львів'ян під час ваучерної приватизації вже в незалежній Україні. Ваучерна приватизація в самій своїй основі базувалася на обмані більшості меншістю. Як гриби після дощу створювалися інвестиційні компанії. Вони скуповували за безцінь у мешканців їхні приватизаційні сертифікати або ж приймали їхні акції для подальшої приватизації підприємств, зрозуміло, обіцяючи в майбутньому виплату вкладникам дивідендів. До слова, шляхом карколомних махінацій, перекачування через багатьох посередників фінансових потоків, назавжди губився слід початкового вкладу. Саме тому, що підприємства можна було купувати лише за майнові сертифікати, інвестиційним компаніям вдалося за безцінь придбати великі й прибуткові фірми, особливо у сфері послуг та харчовій промисловості, а також нерухомість. Перепродаж цих уже приватних підприємств західним фірмам робив керівників інвестиційних компаній мільйонерами за одну ніч. Для прикладу можна назвати такі фірми, як «Росан Довіра» і «Галицькі Інвестиції». Сертифікати вимагували в людей у найрізноманітніший спосіб, спекулюючи на їхніх локально-патріотичних почуттях або ж розповідаючи про причетність даної структури до американського чи канадського капіталу.

Нові скоробогатки вирізнялися тим, що це були молоді, здібні до підприємництва ділки, які заробили свої капітали не завдяки своєму походженню (вони не були дітьми керівників радянських промислових гігантів чи партійних номенклатурників): вони стали багатими завдяки своїй приватній ініціативі. Отже, в такий спосіб у Львові почала формуватися власна фінансово-економічна еліта. Молоді ініціативні львів'яни потребували підтримки у київських кабінетах. Дуже часто лобістами окремих львівських груп ставали народні депутати, і в подальшому їх бізнес був нерозривно пов'язаний із цими фірмами і структурами. Часто одна фірма або компанія ставали «інкубатором» для цілої плеяди приватних підприємств.

У ринковій конкуренції поширювалися жорсткі прийоми і методи боротьби. Одним із апробованих методів була купівля підприємств-конкурентів із метою їх подальшої ліквідації. Така тактика є досить успішною, а головне — майже недоказовою. Тільки постфактум можна побачити згасання економічної активності того чи іншого підприємства.

У 90-х утратив свою колишню потужність Львівський автобусний завод, але нині нові власники намагаються реконструювати виробництво. Кондитерську фабрику «Світоч» придбала транснаціональна корпорація «Нестле», і внаслідок зміни власника змінився не тільки асортимент товарів, а й ринки збуту. Подібна ситуація складалася з такими підприємствами, як «Галичфарм», «Автонавантажувач», «Сільмаш», «Рема», завод кінескопів.

Майже жодне із великих промислових підприємств Львова не витримало випробування часом і ринковою економікою. До тих, що залишилися у державній власності і не збанкрутували, належить Львівська залізниця. Цьому підприємству вдалося втриматися завдяки транзитному статусу регіону та товарним перевезенням.

Разом із тим, щороку підвищувалися ціни на залізничні квитки.

Фактично з нуля почала розвиватися податкова служба. З нею за роки незалежності відбулася дивна метаморфоза: від цілковитої безпорадності до рівня державного «рекетира». Податкова адміністрація у Львові в різний час виконувала різні, в тому числі невластиві цій інституції функції. Вона була джерелом збагачення окремих осіб, засобом руйнування конкуруючого бізнесу, чинником політичного тиску на підприємців і на приватні засоби масової інформації. Під час Помаранчевої революції вона вважалась одним із найодіозніших об'єктів, проти якого був скерований гнів львів'ян. Постійними поборами податкова адміністрація радше заважала розвитку приватного бізнесу, аніж стежила за дотриманням фінансового законодавства підприємцями. Особи з мізерними окладами дозволяли собі будувати палаци в місті та на околицях, а податкова влаштувала перманентні перевірки дрібних підприємців, фактично паралізуючи їхню роботу. Податковий терор малого та середнього бізнесу і закривання очей на махінації з так званим поверненням податку на подану вартість — невід'ємна ознака керівництва Львівською обласною податковою адміністрацією в кучмівський період.

На відміну від міст сходу України, звідки люди їдуть на заробітки переважно до Москви й Сибіру, львів'яни почали освоювати ринки праці Польщі, Чехії, Греції та Словаччини. Наступним етапом стали Італія, Португалія, Іспанія. Але, крім зароблених грошей, які вони надсилали додому, це явище має негативні соціальні наслідки — розбиті сім'ї, діти, що роками ростуть без батьків. Інститут заробітчанства вплинув і на львівський ринок нерухомості. Ціни на ринку вторинного житла від 2003 по 2006 рік виросли в чотири рази. Люди бояться втратити зароблені важкою фізичною працею гроші внаслідок чергової банківської афери, томукладають їх у менш ризиковані речі, а саме — у купівлю

квартир. Будівництво нових житлових будинків у Львові, порівняно з іншими великими містами України, є мізерним. Це було зумовлено, зокрема, непропорційно високою ціною на земельні ділянки у Львові, відсутністю прозорої системи аукціонів з їх продажу, детального плану розвитку міста та високим рівнем корупції чиновників. Кабальні умови банківських кредитів та невпевненість у стабільності майбутніх заробітків надалі гальмують будівництво житла у Львові. У цей час сотні 15–17-літніх львів'ян шукають роботу у сфері обслуговування, кур'єрів і хлопчиків на побігеньках у різних фірмах та офісах. Кур'єри у ті часи непогано заробляли.

Комунальне господарство Львова у 90-х було вкрай запущеним, там десятиліттями не було жодної модернізації. Відсутність у місті великого природного резервуару води позначається на мешканцях у вигляді погодинного її постачання. Одним із найбільш недолюблених рудиментів радянської системи можна назвати житлово-експлуатаційні контори (ЖЕКи). ЖЕКи перетворилися на бездонну прірву викачування із мешканців коштів і є прикладом найбільш невдалого господарювання.

У дев'яності роки у Львові постійно були проблеми з прибиранням, вивезенням сміття, снігу, несвоєчасним початком опалювальних сезонів, численними аваріями інженерних мереж через природні причини та людську недбалість.

На той час Львів вже близько сорока років експлуатував непорядковане звалище, яке вже вичерпало свої можливості. Під звалище використовувалися два великі яри на околиці села Великі Грибовичі. Ці яри вже давно заповнені сміттям, і зараз на їхньому місці височіє штучна гора з мільйонів тонн відходів Львова. Результати досліджень хімічного складу стоків львівського сміттєзвалища характеризують їх як особливо небезпечне джерело забруднення, що загрожує екології довкілля та здоров'ю людей.

14–15 травня 1999 року у Львові відбулась Шоста зустріч президентів країн Центральної Європи. На підготовку до самміту місто отримало таке фінансування з державного бюджету, яке в звичайних умовах розтягнулося б на декілька років. На ці гроші було відреставровано чи-

мало будинків (Палац залізничників, Будинок учених, обласну раду), переобладнано готелі, відремонтовано аеропорт, дороги, площу перед Оперним театром, вуличні ліхтарі (щоправда, лише в тих районах, які могли потрапити на очі високим гостям).

Асортимент молодіжних розваг у 90-х роках розрісся до небачених розмірів. Спочатку з'явилися роликові ковзани та імпортні алкогольні напої. Окрасою будь-якої вечірки стали лікери різноманітних отруйних кольорів, найпопулярнішим із яких вважався «Амаретто» зі смаком мигдалю і горілка з Ізраїлю «Кеглевич» зі смаком дині. З середини дев'яностих швидко розповсюдилась мода на феєрверки. Якщо до цього часу у святковому небі літали лише незграбні і тьмяні радянські сигнальні ракети, а хлопці на Пасху робили вибухи за допомогою карбиду, то тепер з будь-якого приводу у будь-якому львівському повітрі летять у небо сотні й тисячі потужних і мальовничих вогнів. Починають входити у моду штучні ялинки.

У 90-х молодь і надалі вдягається здебільшого на базарах. Із Туреччини та Китаю привозять підліткові туфлі з бантами, кофти з люрексом, джинси зі стрічкою різних кольорів. Не виключено, що деякі речі виготовляли українські цеховики. Типовий підліток був одягнутий у широкі штани, бейсболку, за спиною — модний наплічник-рюкзак, а у вухах — навушники від плеєра. Бейсболки стають надзвичайно популярними серед усіх вікових груп. Навіть сільські дідусі відкинули звичні кашкети і вбралися у бейсболки. Особливим шиком було вдягати бейсболки задом наперед. Найпоширенішим зимовим головним убором для обох статей і всіх вікових груп стають найрізноманітніші в'язані і трикотажні лижні шапочки, які вже потім, у кінці 2000-х, стануть прикметною рисою суспільних низів, зокрема, бомжів.

У середині 90-х серед дівчат стають модними татування і пірсинг. У 40–80-х роках виняткова ознака кримінального світу, ціла його субкультура створення зображень і написів на людському тілі стає надбанням навіть досить скромних дівчаток. Деякі дівчата ідуть у цій справі далеко вперед і роблять татування на сідницях та на інших інтимних місцях. Стає популярним і боді-арт — художні розписи на людському тілі. Пірсинг теж стає певним ноу-хау молодіжних субкультур: блискучі видовжені малі й великі залізачки, деколи оздоблені коштовним камінням, пронизують дівчачі носи, вуха, губи, брови, язика, пупці та інші найвищою мірою інтимні місця.

Незабаром і хлопців можна було побачити з кульчиком в носі, губі, чи в бровах і з закрученою кучериком борідкою. У середині 90-х серед чоловіків знову з'являється мода на бакенбарди, яка була у занепаді від 60-х років. Чоловіки майже повально перестають користуватися,

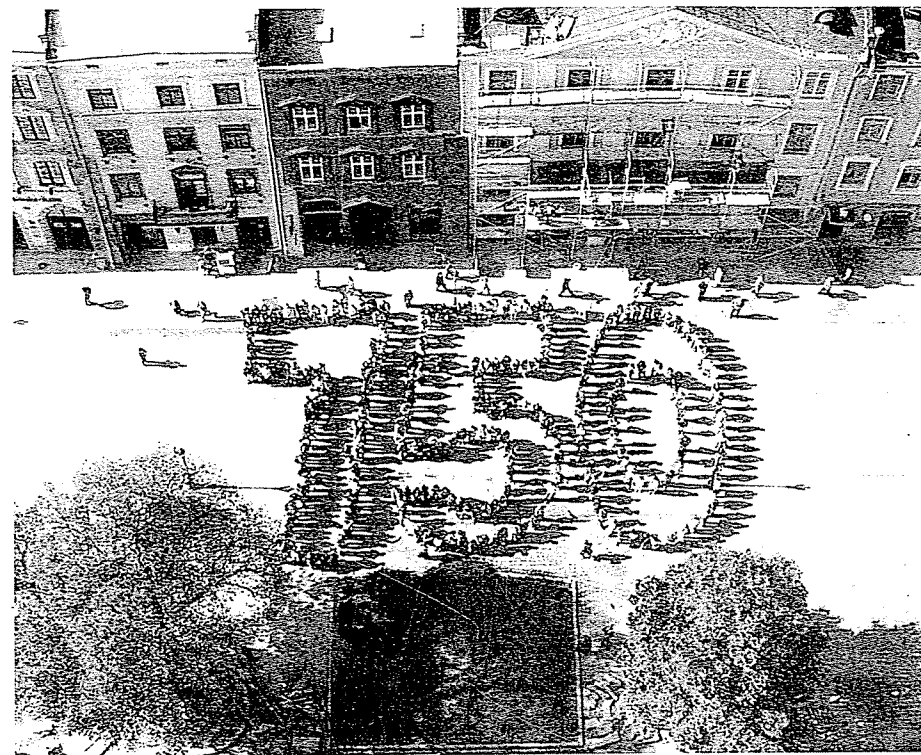
принаймні на роботі і у громадських місцях, грєбінцями — своїм невід'ємним атрибутом останніх десятиріч. Ознакою епохи у цей час стають рулони туалетного паперу, замість рівно нарізаних клаптів газети, майже в усіх вбиральнях.

У середині дев'яностих у Львові з'явилися перші секонд-хенди, здебільшого у приватних помешканнях, потім дрібні підприємці почали орендувати приміщення під магазини. Спочатку речі продавалися поштучно, потім їх почали відпускати на вагу. Можливість модно вдягнутися у добротні речі за копійки була суттєвим чинником полегшення матеріального життя людей в епоху гіперінфляції і зубожіння. Адже ті самі джинси, за які людина у часи СРСР радо віддавала одну, дві чи навіть три місячні зарплати, можна було придбати за ціною буханця хліба. Відтоді у Львові навіть бомжі стали ходити у фірмових речах. Від 90-х років серед людей багатих і навіть середнього достатку започатковується західна традиція виставляти біля смітників поблизу будинків непотрібні речі, одяг, взуття, книги, предмети побуту і навіть меблі, аби люди менш заможні могли ними скористатися.

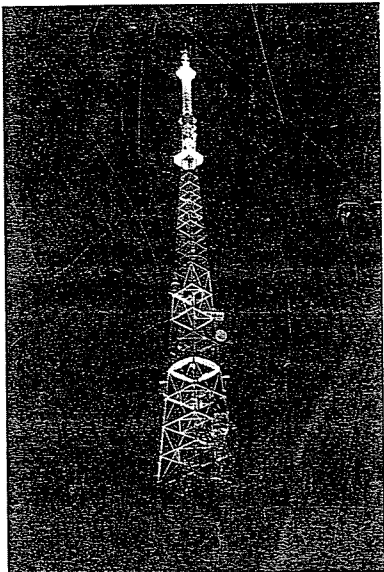
У другій половині 90-х молодь ініціює запровадження нових, нечуваних у нас раніше свят. Від 1996 року широкого розмаху набуває святкування Дня святого Валентина, у наступні роки надзвичайно популярним стає свято Геллоувін. Свято Міжнародного жіночого дня українським національним силам не вдалося відправити на смітник історії, воно й надалі популярне, однак поряд із ним, у другу неділю травня, набуває поширення і Свято матері. Цілковито відмирає у Львові свято Дня захисника Вітчизни (щоправда, невідомо якої), це колишній День Радянської армії. Його святкують лише комуністи та інші проросійські сили. 1 лютого 2000 року рішенням Верховної Ради України скасовано свято Жовтневої революції, і дні 7 і 8 листопада стають робочими. У подальші роки свято Першого травня, замість двох вихідних, матиме лише один. У державі стають вихідними Різдво, Великдень і Трійця. У цей період надзвичайно модними стають гороскопи і щорічні символи за східним календарем: українці, особливо молодь, масово купують і дарують одне одному фігурки мавп, щурів, кабанів і корів.

Письменник Юрій Андрухович так резюмує цю епоху для Львова: «У 90-х почали говорити про львівську провінційність, відсталість і депресивність. Головною причиною цієї деградації вважалося переорієнтування еліти на Київ чи на закордон, що спричинило відтік особистостей з міста. Також швидке розчарування українців у змінах, найперше у незалежності, вдарило насамперед по її авангардові, і Львів став гранню неуспішності України загалом. Хаос, інфляція та деградація побуту найбільш чітко вдарили по тих територіях, що відзначалися більшою побутово-буттєвою впорядкованістю і навіть комфортністю. У них і найперше у Львові занепад відчувався значно суттєвіше, і так було втрачено імідж культурного міста».

Роки 2000-і

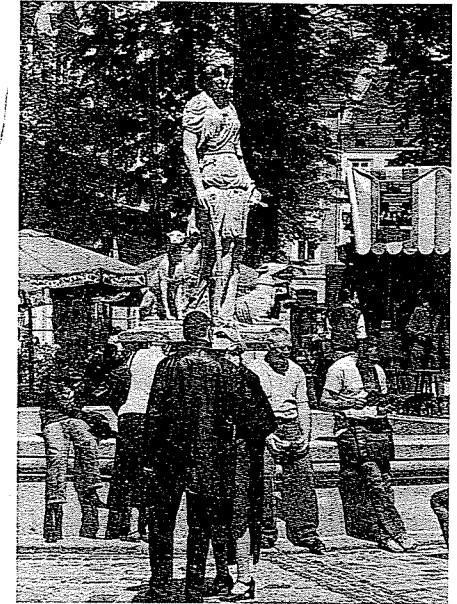
На початку нового тисячоліття українська молодь Львова вже не знає писемної російської. У місті з'являються оголошення про те, що на роботу потрібні люди, які володіють розмовною російською. Львів'яни перейшли на електронний вид спілкування, і тепер написати «живого» листа ручкою на папері, вислати поштою листівку чи телеграму вважається проявом ностальгії і найвищої людяності. На поштових відділеннях майже всюди зникли вивіски «Телеграф», і вочевидь посилки невдовзі залишаться єдиним предметом поштових пересилань. У вечірній час і вночі гарною ілюмінацією палають телевізійна вежа, Ратуша, Домініканський і Бернардинський собори, натомість буквально на очах валяться і стають справжніми руїнами флагмани радянської індустрії: розвалений цех заводу кінескопів перетворили на православну церкву Московського патріархату, а територією наче знищеного війною заводу автотранспорту тепер найкоротшим шляхом курсують маршрутки від вулиці Шевченка до Залізничної. На Різдво біля офісів великі механічні Санта Клауси співають «Мері Крісмас», трохи менші Санта Клауси нахабно лізуть на балкони і у вікна львів'ян, а молоденькі дівчата відкрито курять, п'ють пиво і матюкаються на вулицях...

У 2000-х роках населення «спальних» районів вважає «своїм» поблизький навколишній простір і по-хазяйськи упорядковує його, висаджуючи квітники й навіть фруктові сади навколо дев'ятиповерхових будинків та будуючи церкви — по одній на мікрорайон. На вулиці Стрийській, навпроти автобусного заводу, мешканці однієї з квартир п'ятиповерхового будинку обнесли парканом із сітки територію навколо своїх вікон,

щоб відділити власне домашнє господарство. Коли такі «палісадники» заводять мешканці старих польських особнячків на околицях, чи навіть будиночків на 5-6 квартир, то воно виглядає цілком мило. Але серед кам'яних джунглів спроби створити приватну природну зону видаються жалюгідними і щонайменше смішними.

Часом за такими сітками бігають кури й качки, але здебільшого це городи, і на їхню охорону від сусідів зі свого ж під'їзду власники витрачають чимало часу і здоров'я. Добре, хоч історичний центр Львова залишився «нічийним», бо пересічні мешканці спальних районів байдужі до нього, адже мають свої супермаркети, речовий базар, фітнес-клуби, бари, ресторани й кінопаляц, а тому й не відчують ні особливої потреби часто бувати «в центрі», ні особливого шітету до старих польських чи австрійських будинків. Та й старі будинки нині нещадно замальовують ядучими кольорами, а якщо будинок багатоквартирний, можна побачити окремо зафарбовані стіни навколо свого вікна або балкону. Вони ріжуть око своєю недоречністю, але міська влада, незважаючи на розпорядження, нічого не може вдіяти. Так само, як і з рекламними вивісками або встановленням пластикових вікон у старовинних будинках-пам'ятках архітектури, зокрема на площі Ринок чи на Підвальній неподалік Успенської церкви.

Після 2000 року у Львові, поряд з ігровими автоматами, з'являються великі ігрові зали. Міська влада, особливо після 2006 року, формально оголосила війну спритним підприємцям, ласим до спорожнення кишень довірливих юнаків, які обрали собі за хобі просяджувати в «одноруких бандитах» гроші, зароблені татами і мамами по Італіях і Португаліях. Боротьба виявилася нерівною, і місто очікує на якісь кардинальні заходи у справі приборкання цього неморального бізнесу на загальнодержавному рівні.

На початок нового тисячоліття більшість перших поверхів будинків у центрі Львова вже викупили під магазини, банки чи офіси. А колишні державні магазини, як-от гастрономи чи булочні, стають мобільними

салонами, бутіками, аптеками чи фінансовими установами. Занедбані кінотеатри і колишні заклади культури перетворилися на нічні клуби, більярдні, казино.

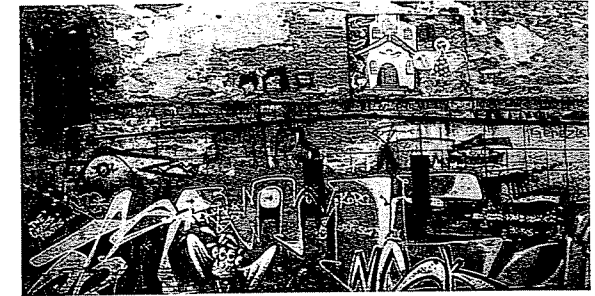
У часи незалежності особливо сумна ситуація склалася із львівськими книгарнями. Колись книжки у місті продавалися у багатьох крамницях на вулицях Шевській, Івана Франка, Підвальній, Дорошенка... Ситуація почала різко погіршуватися від початку 2000-х років. На 2009 рік закритою є «Медична книга» на площі Ринок, у магазині «Кобзар» на вулиці Менцинського розташований заклад із гральними автоматами, на вулиці Зубрівській на Сихові у колишній книжковій крамниці торгують меблями і сантехнікою, на Руській книгарня «Технічна книга» ділить приміщення з комп'ютерним відділом, у колишній книгарні «Просвіта» на Винниченка міститься кав'ярня зі стилізованими бутафорськими корінцями книжок на широких полицях. У Львові залишається не більше десятка крамниць, які торгують українською книжкою: «Українська книгарня» НТШ на проспекті Шевченка, «Скарбниця» на вулиці Фурманській, «Глобус» на площі Галицькій, Центр української книги на Володимира Великого і ще декілька крамниць. А у єдиному старому книжковому супермаркеті, який залишився у Львові, — «Будинку книги» на площі Міцкевича, на думку книголюбів, асортимент аж ніяк не вражає. У мережі книгарень «Літера», що виникли у Львові в 2000-х роках, так само, як і на численних книжкових розкладках, здебільшого у підземних переходах, переважає російськомовна література, а ціни чомусь майже вдвічі більші, аніж у інших книгарнях.

У 2000-х роках у Львові формуються численні молодіжні субкультури, більшість із яких виникли ще у минулих десятиліттях. Чергова хвиля молодих хіпі намагається дотримуватися світоглядних і зовнішніх канонів свого руху (добре, що мають перед очима ще живих динозаврів хіпізму — власних батьків, а то й дідусів чи бабусь). Готи, які виникли у світі ще наприкінці 70-х років на хвилі пост-панку, дуже впевнено почуваються і в новому тисячолітті і є чи не найчисельнішою у Львові молодіжною субкультурою. Незмінно чорний одяг, чорні максі у дівчат, поклоніння культу середньовіччя, кельтська, християнська і давньоєгипетська символіка, окультизм, пристрасть до вампіризму і всього, пов'язаного зі смертю, виховує у готів песимістичний погляд на світ.

Субкультура емо виникла ще у 80-х, проте у нас вона розповсюдилась у 2000-х роках. Емо акцентують на своїй емоційності, вважають, що найголовніше — це бути самим собою, слухають надривну мелодійну музику, в одязі надають перевагу чорному і особливо рожевому кольорам. Зазвичай емо носять сумку через плече, обвішану різноманітними значками. У часи незалежності в окрему субкультуру виділилися й гопники,

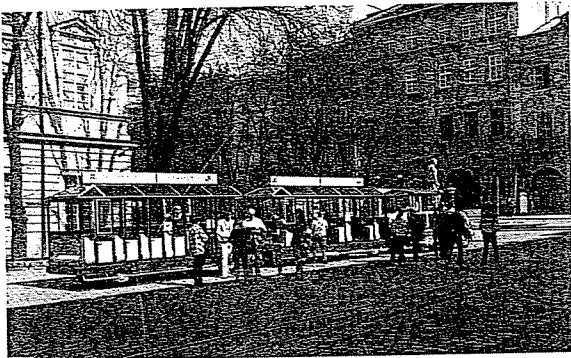
по суті, звичайна дрібно-кримінальна молодь, яка групами у декілька чоловік ходить вулицями і вимагає у перехожих, зазвичай таких же молодих хлопців, як самі, гроші або цінні речі. Зазвичай гопники бриголови, носять «кепку» (картуз) і спортивні штани, а самих себе, усіх навколо і навіть деколи дівчат кличуть Вася. Львівські скінхеде, молоді вболівальники футбольної команди «Карпати», від 90-х років полюбили «ганяти» біля «Жаби» (пам'ятника Тарасові Шевченкові) інші молодіжні тусовки, що нерідко закінчувалося жорстоким побиттям представників останніх. Від середини 2000-х років їм протистоять молоді люди, які називають себе «Антифа».

У 2000-х у Львові зростає наймолодше, тінейджерське покоління, яке представлене командами графіті-райтерів, які без жодних комплексів мітять знаками своєї присутності і древне місто, й околиці. Ці молоді люди творять свою ідентичність, українізуючи цілком запозичену практику: Львів — єдине українське місто, де можна побачити теги, написані кириличними літерами.

Люди почали невпевнено почуватися без мобілки і комп'ютера. Із початку нового тисячоліття інтернет став масовим і, на жаль, замінив для багатьох молодих людей живе спілкування. За чатами та інтерактивними іграми у себе вдома чи в численних комп'ютерних клубах вони днюють і ночують, разом із комп'ютером їдять і п'ють, йому довіряють найпотаємніші думки, в нього питають поради, він диктує моду і правила поведінки. Молодь ходить вулицями міста в навушниках. Навіть у селах тепер слухають музику через навушники з mp3-плеєра або з мобільного телефону. Магнітофони з касетами вимерли ще у середині дев'яностих, коли з'явилися вокмени і CD-плеєри, але досить великі срібні бляшанки носили вулицею було незручно, і у 2000-х роках їх замінили маленькі й надзвичайно місткі емпетришки. Львівська молодь почала масово ними користуватися у 2004-2005 роках, на цей же час припадає масове поширення цифрових фотокамер, які вперше привезли до Львова у 1997 році. Йдуть у небуття такі поняття, як фотоплівка, проявлення плівки, друкування фотографій, більшість споглядає фотки на моніторах комп'ютерів, мобільних телефонів, висилає їх емемесками.

Від 2006 року завдяки тому, що бодай старовинний центр міста набрав європейського вигляду, до Львова починає приїжджати більше туристів із пострадянського простору, Європи і Америки. На початку

2009 року містом їздить і за тридцять гривень катає перший в Україні екскурсійний автопотяг. Кататися ж на бричці біля Оперного львів'яни і туристі звикли вже з 90-х років.

У епоху 2000-х дедалі більшої популярності набувають корпоративні

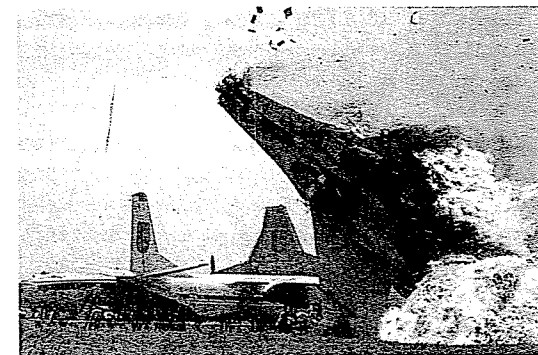
вечірки, дуже круті фірми запрошують на них навіть світових знаменитостей. Такі заходи вкупі з корпоративними одностроями фірм і подачками на свята для найкращих працівників намагаються виховати у членів колективу справді японську відданість справі рідної фірми, яка невсигнуце піклується про життя і добробут своїх підданих. Дуже живучу радянську патерналістську ідею держави-опікуна перехоплюють крупні фірми. Паради струнких рядів фірмачів «Кока-» чи то «Пепсі-Коли» у червоних та інших одностроях на проспекті Свободи на День міста навіюють думки про часи СРСР, але, напевно, лише ззовні.

У новому тисячолітті стало популярним захоплення екстремальними видами спорту — поблизу університету Франка і на спеціалізованих трамплінах скейт-парку у сквері за Пороховою вежею катаються на гірських велосипедах, а навколо пам'ятників Шевченкові і Данилові Галицькому (останній відкрили 26 жовтня 2001 року) демонструють майстерність на скейті і роликах. Молодь захоплюється екстремальними авто-квестами, гасаючи на потужних авто нічним містом на величезній швидкості. Вечорами багато львів'ян зустрічаються у невеличких ресторанчиках, які з'явилися у центрі на кожному кроці, та й на околицях їх теж не бракує. Молодь облябувала піцерії і заклади швидкого харчування. Студенти працюють за будь-яким фахом, щойно почавши навчатись у вишах, і тепер диплом більше не означає, що людина з вищою освітою працюватиме саме за цією професією. Молодь стала значно прагматичнішою, і для звичайного спілкування їй важче нині знайти вільний час.

28 травня 2000 року, коли непорозуміння з двома нетверезими львівськими росіянами, відвідувачами кафе «Цісарська кáva», перейшло у бійку, отримав важкі травми і помер від ускладнень відомий український співак та композитор Ігор Білозір. Похорон Білозора перетворився

на стотисячну демонстрацію протесту, про яку повідомляли не лише українські й російські, а й світові ЗМІ.

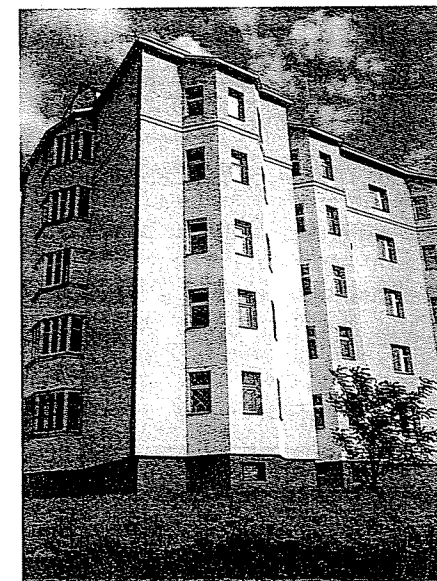
Але найбільша трагедія за всі новітні часи у Львові сталася 27 липня 2002 року на Скнилівському летовищі під час авіашоу. Бойовий винищувач СУ-27, через злочинну самовпевненість одного із пілотів, який не впорався

з керуванням, спочатку зачепив дерева, потім верхню частину цистерни з паливом, після чого на мінімальній висоті пролетів над аеродромом, убиваючи і калічачи людей, що були на полі. Потім він зіштовхнувся з іншим літаком на стоянці, пілоти катапультиувались майже з нульової висоти, а покинутий літак втратився у пасажирський «Іл» і розлетівся на шматки. Загинуло 77 осіб і травмовано 292, із яких 136 — діти. Для вшанування пам'яті загиблих на місці авіакатастрофи збудували каплицю та символічні пам'ятники 77 жертвам катастрофи.

2000 року, після будівельного спаду дев'яностих, у різних частинах міста почали будувати нові будинки. Ці «фігурні» кам'яниці у стилі «постмодернізму» зводилися скрізь, де залишалося вільне місце між будинками: на місці садів, дитячих майданчиків і скверів, у паркових зонах. Поступово можновладці почали будувати свої палаци і на територіях лісових і паркових зон. На жаль, і досі це сходить їм з рук.

У 2002 році знесли стихійний ринок на вулиці Городоцькій (навпроти Приміського вокзалу). Розпач торговців у телесюжетах поєднували із запевненнями міських чиновників щодо надання нових робочих місць та поясненнями такого рішучого кроку запланованою реконструкцією території одного з цехів під торговий центр «Скриня» в районі вулиць Городоцької і Смаль-

Стоцького. Ще десяток років, і на місці промислових та адміністративних споруд заводу постануть офіси, паркінги, розважальні центри тощо, і ще один урбаністичний проект кварталу на Привокзальній відійде в минуле. Запекла ж боротьба між вуличними торговцями і чиновниками Ратуші щодо права торгувати на вулицях Львова триватиме і в подальші роки: найбільш запеклою виявилася боротьба наприкінці десятиліття за право торгували на вулиці Шпитальній.

У серпні 2003 року стало помітно, що Львів почистішав. Уже в багатьох місцях стояли урни для сміття (за інерцією їх продовжували називати «куйбідончиками» на честь экс-мера Львова Василя Куйбіди), тож не так важко стало їх знайти. При тім загалом урн для сміття не побільшало, і ті, що були за радянських часів, на свої місця не повернулися. Від 2007 року у центрі міста з'явилися смітники-сітілайти з рекламною підсвіткою. Тепер у Львові у межах однієї вулиці можна було побачити кількох двірників. Серед них трапляються молоді симпатичні жінки (раніше таке спостерігалось рідко). Річ у тім, що цю роботу регулярно пропонували на біржі (отже на неї не дуже рвалися). А в службі зайнятості можна було відмовитися лише один раз, тому що після цього втрачалось не лише право на допомогу, а й статус безробітного. А без нього вже не було права на субсидії для оплати комунальних послуг, які істотно подорожчали. 2008 року львівські двірники одержали «фірмову» уніформу з великим літерами АКП, а на початок 2009 року місячна зарплата львівських двірників переважила за тисячу гривень.

Загалом у 2000-х місто було добре вдягнене. Численні кафе тішили око наявністю відвідувачів (ще донедавна цього не було). З'являється мережа альтернативних ресторанів швидкого харчування «ДеМанджаро» і «Пузата Хата» з українським колоритом.

У 2000-х роках у Львові з'являються супермаркети, небачені до цього часу величезні магазини, які викликають сльози розчуження у львівських господинь. 2002 року відкривається перший у Львові супермаркет «ВАМ» на Виговського, того ж року запрацював перший супермаркет «Арсен» на

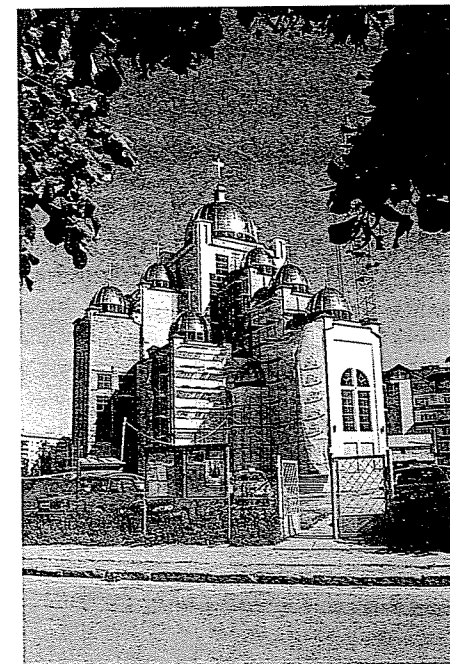
Сихові. 2004 року відкрилися два «ВАМи» на вулицях Науковій і Шевченка, 2005 року — супермаркет «Арсен» на Княгині Ольги, супермаркет електроніки «Бомба» на проспекті Чорновола і гіпермаркет електроніки «Шок» на Довженка, 2007 року відкри-

ли «Арсен» на Патона. У 2007-2008 роках стають до ладу і набувають популярності гіпермаркети «Метро» (гуртівня), «Епіцентр» (будівельний) в кінці Городоцької і «Рукавичка» (продуктовий) на Луганській. 2008 року завершили будівництво будівельного гіпермаркету «Praktiker» на вулиці Стрийській, першого в Західній Україні спеціального виставкового центру «Lemberg» на вулиці Богдана Хмельницького і найбільшого в Україні критого аквапарку «Пляж» на вулиці Княгині Ольги.

2005 року на площі Міцкевича на місці зруйнованого будинку № 10 звели будівлю «Укрсоцбанку» — найконтroversійнішу пам'ятку постмодернізму у Львові, через яку велися запеклі баталії між владою і будівничими-кон'юнктуристами, з одного боку, та майже усім без винятку інтелектуальним середовищем міста, з іншого. Великі збурення викликало й будівництво того ж року приміщення фірми «Консоль» на Валовій, 15. За пам'ятником Грушевському на стику проспекту Шевченка і вулиці Драгоманова на місці пустиря, що простояв незабудованим від часів Другої світової війни, теж 2005 року звели будівлю «Кредобанку».

2000 року освятили церкву Різдва Пресвятої Богородиці на Сихові, 2007 року закінчили будівництво однієї з найкращих сакральних будівель Львова часів незалежності — церкви Усіх Святих Українського Народу на вулиці Симона Петлюри. 2008 року на ринку «Південний» завершили будівництво єдиної у місті нової дерев'яної церкви Покрови. На 2009 рік Львів стає буквально містом ста храмів: такої кількості сакральних будівель, як в останнє десятиріччя, не будувалося ніколи і не було у місті за всю його історію.

У 2000-х роках мобільний телефон зі статусної речі перетворюється на повсякденну, але залишається головним предметом престижу нинішньої епохи. За 10 років мобілки подешевшали у 100 разів (перші коштували стільки ж, скільки авто «Жигулі»). Ще у 1995 році за вдягнутим у малиновий піджак новим українцем ішов охоронець і ніс у руці чималеньку валізу на кшталт військової міні-радіостанції — це була батарея до мобілки.

У новому тисячолітті кількість власників мобільних телефонів в Україні зростає стрімкими темпами. Якщо на 1 червня 2000 їх було 462 тис., то в листопаді 2004 кількість абонентів мобільного зв'язку досягла 9,6 мн., тобто двадцяти відсотків населення України. У 2007 році в Україні налічувалось понад 51 мільйон абонентів при населенні у 46,5 мільйона. За 10 років користування мобільним зв'язком кількість абонентів збільшилась в 1000 разів порівняно з 1997 роком. Мобільні телефони стали основним засобом комунікації і невід'ємною складовою нашого життя. Багато людей, особливо молоді, завдяки мобільним телефонам перестали користуватися годинниками, що негативно вплинуло на прибутки виробників хронометрів. Разом із тим психологічна залежність від мобілок у багатьох стала серйозною проблемою. На 2009 рік у Львові практично важко знайти мешканця будь-якого віку без мобільного телефону.

Знаковою подією у новітній історії Львова став приїзд у червні 2001 року Папи Івана Павла II. Якщо для світської влади це був, передовсім, візит глави іноземної держави, то для вірних католицьких церков — апостольська проща Найсвятішого Отця, а для львів'ян загалом — особлива відзнака нашого міста чи не найавторитетнішою

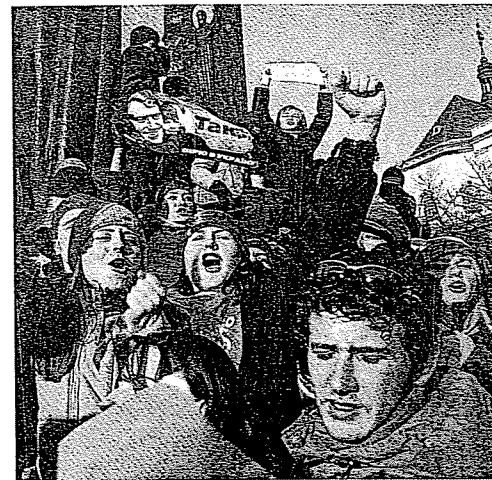
постаттю світу. За інформацією прес-служби Ватикану, 26 червня у Львові під час Служби Божої у латинському обряді були присутні понад 300 тисяч вірних, на зустрічі Папи з молоддю на Сихові — близько 500 тисяч, а на візантійській літургії на львівському іподромі 27 червня 2001 ро-

ку — близько 1,5 мільйона віруючих і прочан. Львів залишався столицею Української Греко-Католицької Церкви до 21 серпня 2005 року, коли її перенесли до Києва.

10 жовтня 2004 року у Львові перед Оперним театром відбувся передвиборний виступ Ющенка, який був одягнений у помаранчевий светр та мав спотворене обличчя. Останнє просто шокувало присутніх. Ющенко розпочав свій виступ із вибачення за свій вигяда — результат отруєння. Люди з ентузіазмом скандували: «Ющенко! Ющенко!». Коли розпочалася Помаранчева революція, майже весь Львів став помаранчевим: хто не мав у своєму одязі елементів помаранчевого, то прив'язував помаранчеві стрічки на одяг чи сумку. Авто прикрашали помаранчевими стрічками, інколи й національними прапорами, бувало й з держакон у вікні машини. Деякі господарі собак чіпляли їм на ший помаранчеві стрічки. На флагштоках районних адміністрацій, на будівлях банків підняли помаранчевий прапор Ющенка — ще й над державним синьо-жовтим. (Після третього туру ці «виборчі» прапори познімали). Незалежно від того, розчарувалися львів'яни в діяльність помаранчевих політиків, чи ні, події 2004 року вперше за багато десятиліть дозволили їм відчутти єдність нації і заявити про готовність захищати демократичні принципи не на життя, а на смерть.

23 червня 2005 року за участі президентів Польщі й України — Квасневського і Ющенка відбулося урочисте відкриття польського військового меморіалу на Личаківському цвинтарі.

27 грудня 2001 року розпочав мовлення перший загальноукраїнський музичний телеканал «М1», а 1 лютого 2003 року вийшов в ефір перший інформаційний «5-й канал». «П'ятий» став прикладом втілення ідеї кардинальної демократизації суспільства шляхом відкритої інформаційної боротьби. Інформаційний флагман Помаранчевої революції утвердив в Україні ідею свободи слова — перше і поки що єдине українське досягнення часів незалежності. Від 2005 року завдяки тележурналістові з Росії Савіку Шустеру неймовірно популярними стають політичні ток-шоу — не менш популярними, аніж свого часу «Поле чудес» Листьєва і

Якубовича. До 2009 року клонування усіх можливих «Свобод» і «Свобод слова», нестерпність махрового популізму політиків призводить до зменшення рейтингу цих програм.

2003 року розпочала мовлення радіостанція «Ера FM» — перший український радіоканал новинно-розмовного формату, теж потужний інформаційний резерв Помаранчевої революції. 30 травня 2005 року в ефірі з'являється перший загальноукраїнський спортивний телеканал «Мегаспорт». На 1 липня 2007 року, згідно з даними Нацради з телебачення і радіомовлення, в Україні зареєстровано понад 60 каналів супутникового мовлення.

Від 2002 року у Львові набуває широкого розмаху кабельне телебачення, знову в ефірі масово з'являються російські канали, і львів'яни помічають, як постаріли обличчя телеведучих, яких вони не бачили на своїх екранах від початку 90-х. Якість кабельного телебачення у Львові невисока, абонентська плата середнього, недоауто склепаного пакету каналів до 2009 року сягає 40 гривень на місяць, але люди вже, наче від наркотику, не можуть відмовитися від «кабеля» і перейти бодай на «тарілку».

2005–2006 року на міських автобусних маршрутах з'явилися машини херсонського виробництва — світлі, просторі, швидкісні, на відміну від старих тісних і темних турецьких чи російських «гробів на колесах». Тролейбус у Львові поступово втрачає свою популярність серед громадського транспорту — його витісняють маршрутки. У 2001 році закрили додатковий маршрут № 17 «Площа Зернова — Поліграфічний інститут». Цього ж року троллейбуси 16-го маршруту перестали заходити на відгалуження до туберкульозної лікарні. Зате у 2002 році кінцеву зупинку 2-го маршруту перенесли з вулиці Бандери до Університету. А в 2005 році припинив існування маршрут № 6. У 2006 році, до 750-річчя міста, Львівське троллейбусне депо отримало 15 нових троллейбусів виробництва Заводу комунального транспорту (колишній ЛАЗ), сім із яких — з низьким рівнем підлоги (модель ЛАЗ-Е183), зате вже 2008 року міська влада, замість львівських троллейбусів, «непатріотично» закупила луцькі, бо тамті виявилися удвічі дешевшими.

18 грудня 2006 року відновився рух троллейбусів до туберкульозної лікарні, відтоді троллейбуси маршруту № 11 почали ходити від вулиці Шота Руставелі до Сихівського кладовища, заходячи на зворотному шляху до туберкульозної лікарні, а маршрут № 16 «Станція Сихів — Сихівське кладовище» скасували.

У лютому 2008 року до трамваїв і троллейбусів повернулися компостери, якими перестали користуватися 12 років тому. Причини цього ніхто не зміг пояснити. Вочевидь, це було зроблено для контролю за

кондукторами — деякий час вони й надалі залишилися на роботі, а потім їх звільнили.

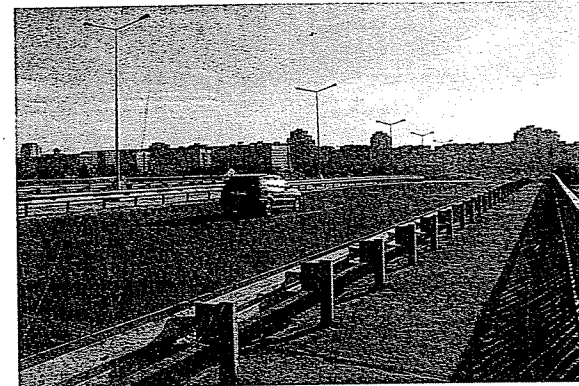
У 2002 році відновили трамвайний маршрут № 5, але вже від вулиці Княгині Ольги до вулиці Замарстинівської. Тоді ж відкрили новий маршрут № 9а від вокзалу до площі Галицької, але через кілька місяців скасували — експеримент не виправдав себе. У березні цього ж року після ремонту колії відновився рух на вулиці Промисловій до вулиці Липинського, і тепер трамваї більше не повертають на цю вулицю (колишню Ульянівську), колії на якій зняли, а, перетинаючи її, розвертаються на новозбудованому кільці.

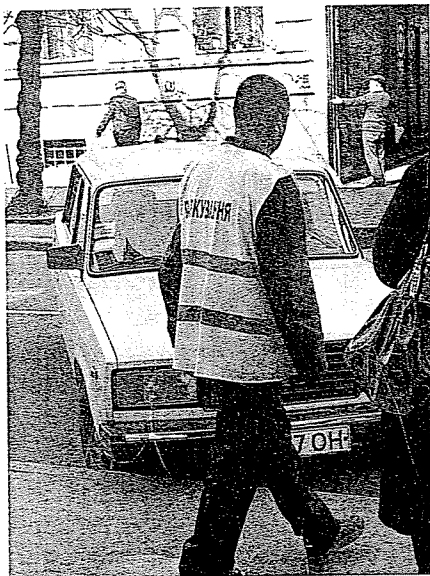
У 2003 році демонтували трамвайні колії на площі Галицькій та вулиці Князя Романа, а розворотне кільце для маршруту № 3 влаштували на площі Соборній. Від 20 листопада 2003 року відновлено рух трамваєм № 9а від залізничного вокзалу до площі Соборної.

Трамвайний рух забрали з вулиці Словацького, тому що в цьому місці через великий потік автотранспорту завжди виникали затори, а для з'єднання вулиці Дорошенка з вулицею Коперника у жовтні 2003 року спорудили новий проїзд за будинком пошти і обладнали перший у Львові критий трамвайний термінал. Тоді ж провели повну заміну трамвайної колії від вулиці Дорошенка до вулиці Театральної на ділянці, яка проходить через центральну вулицю Львова — проспект Свободи. У 2005 році з'явився новий маршрут № 8 «вулиця Вахнянина — вулиця Княгині Ольги», восени провели реконструкцію шляхів у районі Головної пошти.

2006 рік став роком повномасштабної реконструкції трамвайних колій. Під час реконструкції вулиця Руська втратила своє знамените трамвайне сплетіння, що проіснувало у цьому місці 112 років. Замість нього встановили дві звичайні роздільні колії. 24 листопада відкрився рух трамваїв № 4, 5 і 7 відремонтованою безшумною колією на вулиці Івана Гонти.

До 1 липня 2004 року проїзд у маршрутці коштував 80 коп., і відтоді за проїзд стали платити одну гривню, тимчасом як у комунальному транспорті квиток коштував ще 30 коп. Від 1 квітня 2008 року ціну на проїзд у міських маршрутках підняли до 1 грн. 50 коп., від квітня

добряче поповнюють міську скарбницю. Справжню панацею від цієї біди винайшли 2007 року —

проїзд у міському електротранспорті коштував 75 копійок, а від листопада — 1 гривню.

Друга половина 2000-х років — час брутального навального втручання автомобілів у одвічну сферу функціонування пішоходів: усі хідники у центрі міста перетворилися на стоянки авто, так що пройти тротуаром стає великою проблемою, іноді доводиться вибігати на проїзну частину і наражатися на небезпеку бути збитим автомобілем. Погрози величезними штрафами нічого не дають, як і введення практики евакуації автомобілів, припаркованих у заборононому місці, на штрафмайданчик (штраф сягає майже 300 гривень). Тут виграють лише евакуатори, що

встановлення стовпчиків-загорож на тротуарах — задоволення не з дешевих: один метр коштує близько 800 гривень, зате авто на хідник точно не впреться. Слідом за проспектом Шевченка уже 2008 року такі стовпчики встановлюють і на площі Галицькій, біля костелу Єзуїтів і церкви святого Андрія, того ж 2008 року у Львові починають працювати перші паркомати, бо живі паркувальники через «ліві» приробітки виявилися справою ненадійною. Міська влада продовжує проектувати і навіть будувати підземні паркінги — надію на впорядкування транспортного бедаму у центрі міста.

2007 року вулиця Галицька стала справді пішохідною. На проїзній частині поставили лавки, а виїзд на площу Ринок ще раніше закрили кам'яними квітниками. На площі Ринок знищили зелені насадження з північного боку — тепер там відбуваються концерти, а взимку

працює ковзанка, справжнє зимове свято для львівських дітей. На площі з'явилися ліхтарі, стилізовані під газові. Від часу встановлення лавок на площі Ринок сюди остаточно перемістилася з-під «Жаби» (пам'ятника Шевченкові) львівська молодіжна тусовка. Молодь, особливо влітку, тусує тут практично цілодобово, а телевізійні камери спостереження на площі стримують занадто екстремальні прояви молодечого завзяття (з західного боку Ратуші висить оголошення: «Увага! У цьому місці ведеться цілодобове відеоспостереження»).

2007 року навпроти входу до Ратуші відкрилося найпопулярніше серед молоді, а також людей старшого віку кафе «Криївка», де відвідувачів зустрічають охоронці з автоматами і лише після того як довідаються, чи немає серед новоприбулих «москалів чи комунак», та давши випити стопку горілки, впускають їх досередини. «Криївка» започаткувала у Львові течію концептуальних кафе. Від 2008 року набуває популярності

афе «Мазох» на вулиці Сербській, де в душі родоначальника світового азохізму, за бажанням клієнта, йому разом з поданою стравою можуть вдатися невеличку порцію фізичного або морального болю. Того ж року відкрився кафе «Старий Трамвай» в кінці вулиці Галицької, обладнане стилізованому львівському трамвайному вагоні 1913 року. Потім відкрилася «Жидівська кнайпа» на вулиці Староєврейській, де можна докочу торгуватися за ціну поданої страви, на вулиці Вірменській починає раціонувати кафе «Гасова лампа», де смердить гасом, а в кінці 2008 року за злобу дня (як кажуть організатори, не надовго) відкрилася «Антиризова кнайпа» у приміщенні «Технічної книги» на розі площі Ринок і вулиці Руської.

У 2000-х роках стають популярними нові марки вітчизняних горілок «Медофф», «Хортиця», «Холодний Яр» та багато інших. У 2003–2006 роках дивує ціна найдешевшої горілки — шість гривень, тимчасом як півлітра пива коштує в середньому дві гривні, тобто за одну пляшку горілки можна придбати три пляшки пива. Для порівняння: у часи СРСР ціна однієї пляшки горілки (5 рублів) дорівнювала вартості двадцятьох пляшок пива (по 25 копійок), хоча подекуди, що собі вартість літра пива за радянських часів становила сім копійок, тож економічна міць держави робітників і селян трималася на горілці. Диспропорція 2000-х років може мати таке логічне пояснення: пиво, як продукт далеко не першої необхідності, стає предметом розкоші, а горілка — важливим, як повітря, стратегічним продуктом присипляння українського народу у часи постійних економічних криз і браку грошей. Нарешті наприкінці 2008 року встановили мінімальну ціну пляшки горілки у 14 гривень, хоча й така ціна за своєю купівельною спроможністю дорівнює лише 93 копійкам епохи розвинутого соціалізму.

Від 2004 року у Львові з'являється продукція Першої приватної броварні, відтоді ж популярність у місті здобуває живе Микулинецьке пиво, яке стає справді легендарним, і його продають майже підпільно, але згодом, через впровадження такої самої, як у всіх пивоварнях, технологічної лінійки, пиво з Тернопільщини стає ординарним. У кінці 2008 року на площі Митній на місці колись популярного кафе «Кастелярі» відкрився ресторан «Кумпель» із першою у Львові справжньою, як десь у Празі чи Брно, міні-броварнею, коли до столу подають свіжозварене пиво. Ціна півлітра — 15 гривень, але пиво того варте.

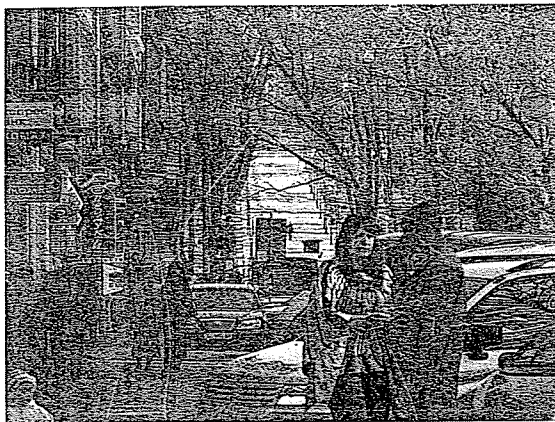
Серед молодих львів'ян на початку двадцять першого століття стають модними турецькі джинси, вже майже ніхто не дивиться на «фірму», як раніше. Мода урізноманітнюється до краю, практично немає типо-

вих для минулих десятиліть особливо модних предметів одягу, які б носили усі або більшість. Дівчата носять чоботи-боксерки, а хлопці — туфлі з гострим носом. Чоботи дівчата умудряються носити навіть у літню спеку: нічого не поробиш — мода. Зате взимку в мороз часто можна спостерігати на вулицях відкриті животи та спини (і нижче) модниць, які ризикують своїм здоров'ям. Серед головних уборів лідирують бейсболки: у чоловіків — з чорної тканини, взимку — шкіряні, а у дівчат — світлі з блискітками. Модними у одязі стають сірі й помаранчеві кольори. Молодь ходить із невеличкими рюкзаками за спиною. Разом із тим приходить мода на гламур — тобто на все, що блищить, хоча справжні адепти моди цінують тепер лише одяг від дизайнерів із відомим ім'ям, як вітчизняних, так і закордонних. І надалі ексклюзивний одяг львів'яни шукають у секонд-хендах. Тому тепер кажуть, що хороше якісне вбрання коштує копійки. Від 2005 року «хендові» товари продають на вагу за принципом зниження ціни з кожним наступним днем тижня. Якщо тобі сподобалася якась річ, ти можеш почекати до завтра, коли її ціна впаде майже удвічі, але й ризикуєш лишитися ні з чим, якщо її сьогодні купить хтось інший.

Можна впевнено констатувати, що усюди, окрім секонд-хендів, зникли фірмові товари, навіть такої якості, які зрідка потрапляли на наш ринок у радянські часи. Фірмових товарів немає навіть у так званих «фірмових» магазинах. Газети і журнали друкують великі статті з порадами, як відрізнити справжні фірмові товари від численних підробок, але намарно. Серед не дуже багатих львів'ян якісним починає вважатися взуття польське, дніпропетровське та інше українське, виготовлене на підприємствах з технологічними лініями, збудованими за західними зразками.

Опитування серед львів'ян у 2007 році показало, що корінними жителями міста себе вважає 81 відсоток опитаних. Але більшість із них стали львів'янами лише у першому поколінні. З дитинства у Львові проживає 54,1% населення, придбали житло дорослими — 29,4%, взяли шлюб з львів'янами — 9,2%, поміняли квартиру в іншому місті на Львів — 4,6%. На питання, якби довелось вибирати, де вам більше за все хотілося би жити, 83,6% вибрали рідний Львів, 4% хотіли би

жити у містах Центральної або Західної Європи, 3,5% не проти переселитися до Києва.

На початку 2008 року через величезні натовпи пенсіонерів неможливо було зайти в Ощадбанк — це уряд Юлії Тимошенко повертав борги вкладникам часів Радянського Союзу. Їм повертали не більше тисячі гривень (зазедве

сто радянських рублів за купівельною спроможністю), але той ажіотаж свідчив, як бідно живуть люди. Цей урядовий крок спричинив новий виток інфляції, і ціни знову поповзли вгору. Довелося підняти й мінімальну зарплату до 525 гривень. Як і слід було очікувати, навіть цю тисячу гривень одержали не всі охочі.

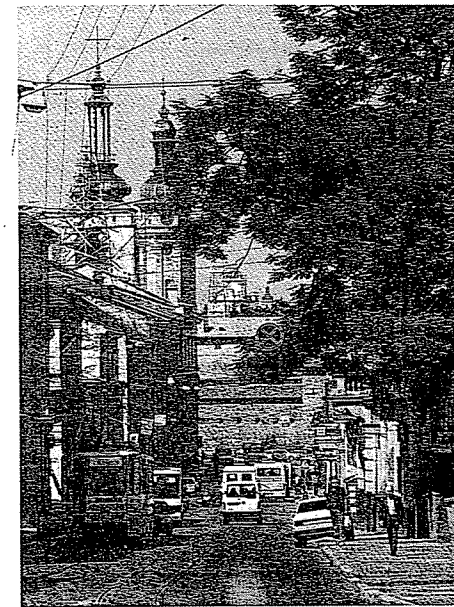
До другої половини 2008 року тихо, без галасу, неймовірно зросли ціни на харчові продукти: індекси деяких цін підскочили у 2–2,5 рази порівняно з минулим роком. Кілограм вареної ковбаси став коштувати понад 30 гривень, соленого сала — 50 гривень, копченої скумбрії — 60 гривень, сирої вирізки м'яса — 40–50 гривень, свіжих білих грибів — 130 гривень. Вартість буханця хліба перевищила за три гривні — це давало всі підстави констатувати, що купівельна спроможність однієї гривні вже стала менше семи копійок радянського рубля, або, іншими словами, за 15 гривень можна було купити стільки ж товарів, скільки за один рубль до 1991 року. Від 2004 до 2008 року гривня за своєю купівельною спроможністю трималася на рівні приблизно 10 гривень до одного радянського рубля. Середня зарплата в Україні кінця 2008 року становила 2000 гривень, а з урахуванням тіньового обігу зарплатного фонду (те, що платять «у конвертиках»), — не менше 2 700 гривень, дорівнюючи, таким чином, приблизно 180 рублям СРСР, що було на рівні 11-ї п'ятирічки у середині 80-х років.

Від осені 2008 року світова економічна криза, найбільша від часів Великої депресії 1929–1933 років, докотилася до України і Львова. Долар опинився на найвищій позначці щодо гривні за всю історію української валюти — 10 гривень за один «зелений», разом поставивши світовий рекорд інфляції. За іронією долі, напередодні кризи українська валюта була визнана «найгарнішою» в Європі. Довіра до українських банків була підірвана найбільше за усі роки незалежності. Багато банків не

віддавали людям їхніх депозитів, а ті, хто брав кредити у доларах, опинилися в найгіршому становищі. Річ у тім, що останніми роками стало дуже модним із будь-якого приводу і навіть без приводу брати кредити у банках, таким чином чи не щодругий львів'янин опинився у борговій ямі через зростання долара.

У банках і обмінних пунктах валюти періодично зникали то долари, то гривні — знову тимчасово настав зоряний час для тіньових валютників. Люди жалілися, що банкомати, «ці нахабні залізні бандити», відмовлялися видавати навіть зарплатню. Найреспектабельніші українські банки видавали зі своїх рахунків навіть із зарплатних карток не більше 1 тисячі гривень на день. У перші місяці 2009 року курс гривні коливався у межах 8–8,5 гривень за долар США. Щонайменше над однією п'ятою частиною працівників усіх галузей економіки нависла загроза повного або часткового безробіття. Працівники Львівського автобусного (автомобільного) заводу штурмували прохідну, коли одного дня їх не впустили на роботу, відправивши у неоплачувану відпустку.

За вісімнадцять років незалежності Львів повільно, через помилики і невирішені проблеми, але впевнено набуває зовнішніх рис європейськості. На жаль, у духовному житті і моральному обличчі міста залишилося ще надто багато радянського, щоб увійти з цим багажем до Європи. Ми наштотуємося на хамство у маршрутках і магазинах, у нас вимикають світло і гарячу воду в цілих будинках — бо ми несемо колективну відповідальність, навіть якщо вчасно заплатили за всі комунальні послуги. Хабарництво й корупція процвітають на всіх рівнях — від найменшого чиновника до урядових високопосадовців. Але є надія, що пройдуть кілька поколінь, і наші нащадки позбудуться баласту радянськості та звільняться від цих неприємних пережитків минулого.

З М І С Т

<i>Вступне слово</i>	5
<i>Роки 1930-і</i>	9
<i>Роки 1940-і</i>	37
<i>Роки 1950-і</i>	77
<i>Роки 1960-і</i>	109
<i>Роки 1970-і</i>	145
<i>Роки 1980-і</i>	171
<i>Роки 1990-і</i>	191
<i>Роки 2000-і</i>	221

М 69 **Михалик В., Лемко І.**
Львів повсякденний. – Львів: «Апріорі», 2009. – 240 с.: іл.
ISBN 978-966-2154-19-1

Книга подає розгорнуту картину повсякденного життя львів'ян: їхнього побуту, умов і способу життя, харчування, моди, уподобань, інтересів на тлі історичних подій протягом останніх сімдесяти років.

ББК Ш5(4Ук)6-644.2